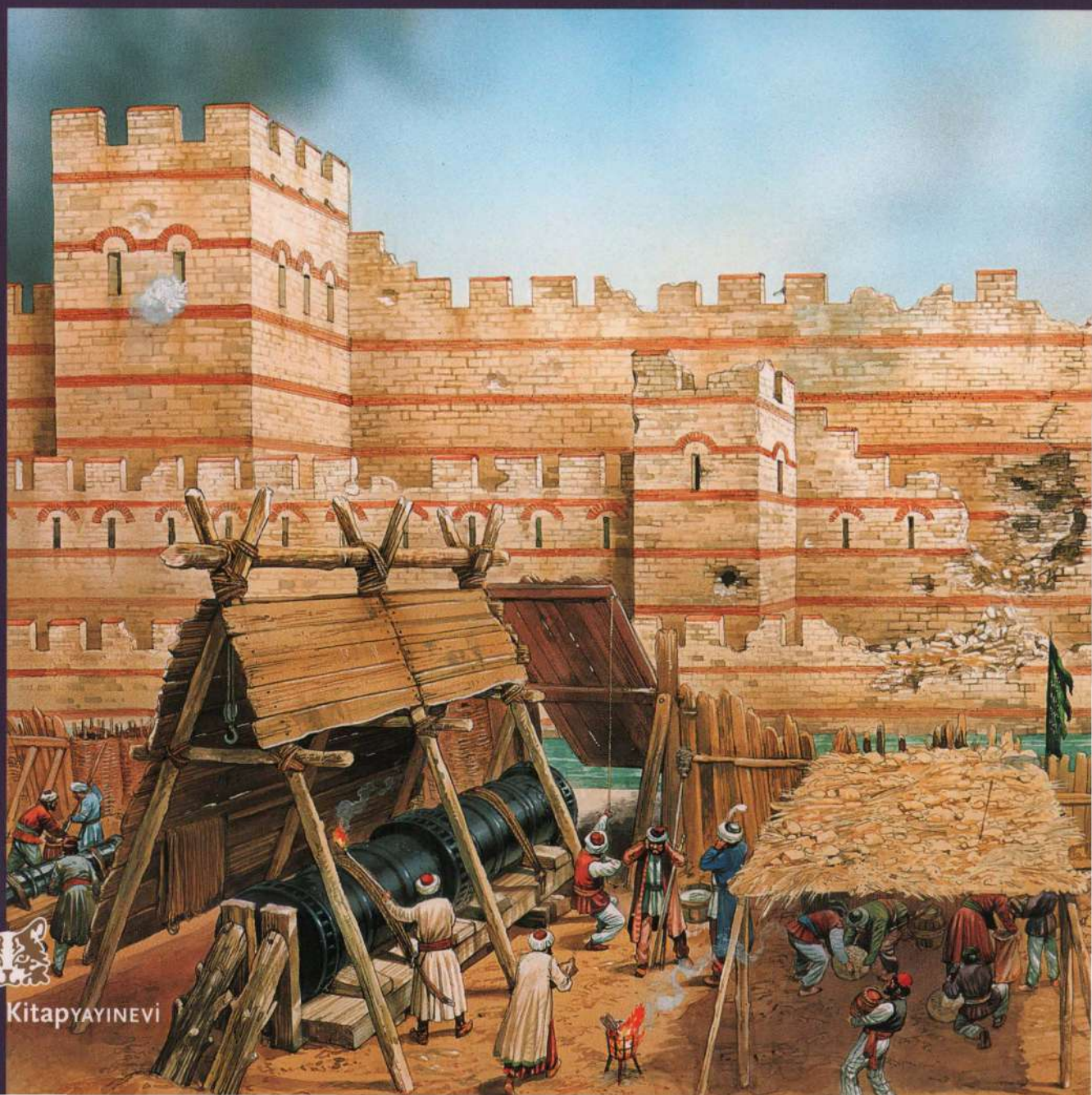
KONSTANTİNOPOLİS'İN DÜŞÜŞÜ

Osmanlıların Bizans'ı Fethi

D. Nicolle – J. Haldon – S. Turnbull

Çeviri: Ali Özdamar

Kitap Yayınevi

KONSTANTİNOPOLİS'İN DÜŞÜŞÜ

Osmanlıların Bizans'ı Fethi

D. Nicolle - J. Haldon - S. Turnbull

Çeviri: Ali Özdamar

Kitap YAYINEVİ

Konstantinopolis'in Düşüşü; Osmanlıların Bizans'ı Fethi
D. Nicolle, J. Haldon, S. Turnbull

Kitap Yayınevi – 222
Başvuru Kitaplığı Dizisi – 13
© 2010, Kitap Yayınevi Ltd.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
hiçbir yöntemle çoğaltılamaz

Kaynak eser
The Fall of Constantinople; the Ottoman Conquest of Byzantium
© 2007 Osprey Publishing Ltd.

Çeviri
Ali Özdamar

Yayına hazırlayan
Nihal Boztekin, Çağatay Anadol

Kitap tasarımı
Ersu Pekin

Grafik uygulama
Saliha Bilginer

Kapak resmi

Buondelmonti haritasında Konstantinopolis ve Pera, 1485

Baskı ve cilt
Mas Matbaacılık A.Ş.
Kâğıt Hane Binası
Hamidiye Mahallesi,
Soğuksu Caddesi no. 3
34408 Kâğıthane
Sertifika no. 12055
t: 0212 294 10 00
f: 0212 294 90 80
E: info@masmat.com.tr

1. basım
Mayıs 2010

ISBN 978 605-105-023-2

Yayın yönetmeni
Çağatay Anadol

Kitap Yayınevi Ltd.
Kâğıt Hane Binası
Hamidiye Mahallesi,
Soğuksu Caddesi no. 3/1
34408 Kâğıthane İstanbul
Sertifika no: 12348
t: 0212 294 65 55
f: 0212 294 65 56
e: kitap@kitapyayinevi.com
w: www.kitapyayinevi.com

Editörün notu

Yazarlar kitabın İngilizce basımında, yer adları için yaygın İngilizce yazılışlarını kullanmayı en kestirme yol olarak benimsemişti, biz de bunların yaygın Türkçe versiyonlarını (Konstantinopolis, İskenderiye, Girit, Kıbrıs, Kartaca gibi) kullanma yoluna gittik. Ancak sorun bizim açımızdan bundan sonra başlıyordu. En büyük güçlük diğer coğrafi adlar ile özel adların, ayrıca Bizans terimlerinin nasıl yazılacağı konusundaydı. Sonunda bunları çevriyazıyla vermeyi, ama kitabın sonuna eklediğimiz bir listede, söz konusu ad ve terimlerin çevriyazı karşılıklarının yanı sıra Batı dillerinde ve bütün bilimsel literatürde kullanılan Erasmus sistemine uygun yazılışlarını ve Türkçe karşılıklarını ilave etmeyi uygun gördük. Erasmus sistemiyle ilgili daha ayrıntılı bir açıklama, söz konusu ekin (Ek 2; Coğrafi adlar, özel adlar ve terimler) başında yer alıyor. Yazarlar, Latince olanlar dışında bütün ad ve terimleri Erasmus'a göre yazmışlardı, biz ise bunları –Latince olan birkaçı dışında– doğrudan Yunanca yazılışlarını temel alarak çevriyazıyla verdik, bunun dışında söz konusu yerin hâkim kültürünün yaygın kullanımına göre çevriyazıyla aktardık. Ayrıca, John Haldon'un vermiş olduğu Bizans hükümdarları listesinde (s. 32) yazarın yine Erasmus sistemine göre yazdığı imparator adlarının yanına köşeli parantez içinde bunların çevriyazı karşılıklarını da ilave ettik.

İçindekiler

7 Kronoloji

19–117 Birinci Bölüm: Savaşan Bizans *John Haldon*

20 Giriş
28 Bizans'ın tarihçesi
38 Bizans'ın politik dünyası
44 Savaşan taraflar: Komşular ve düşmanlar
52 Bizans neden ve nasıl savaşıyordu?
66 Savaş için teşkilatlanma
78 Bizans ordusunda hayat
92 Savaşın çevresindeki dünya
106 Bir imparatorluğun ölümü
114 Savaş, barış ve hayatta kalma

119–193 İkinci Bölüm: Konstantinopolis Surları *Stephen Turnbull*

120 Giriş
130 Tasarım ve gelişme
142 Surlarda bir gezi
158 Yaşayan sit alanı
178 Kuşatma altında Konstantinopolis surları
190 1453'ün ötesinde surlar

195–271 Üçüncü Bölüm: Konstantinopolis 1453 *David Nicolle*

196 Savaşın başlangıç anları
212 Tarafların komutanları
222 Tarafların askeri güçleri
236 Savaş
266 Kuşatmanın sonuçları ve maliyeti

273 Ek: Günümüzde muharebe alanı
277 Seçme kaynakça
281 Yayınevinin eki: Coğrafi adlar, özel adlar ve terimler
285 Dizin

Kronoloji

324	Constantinus, Roma İmparatorluğu'nun başkentini Byzantium'a taşıdı.
325	Konstantinopolis'te yeni surlar inşa edildi.
378	Adrianopolis [Edirne] Muharebesi yapıldı.
405	Anthemios, Theodosios Surları'nın inşasına başladı; surlar 423'te [II.] Theodosios döneminde tamamlandı.
447	Konstantinopolis surlarının büyük bölümü depremde yok oldu.
476	Son Batı Roma imparatoru Romulus Augustulus öldü.
493-526	Theoderic İtalya'da Ostrogot Krallığı'nda hüküm sürdü.
y. 503	Roma'nın temsilcisi olarak Anastasios, Frank kralı Clovis'in otoritesini tanıdı.
507-711	İspanya'da Vizigot Krallığı dönemi yaşandı.
527	I. İustinianos imparator oldu.
533/534-540'lar	Velisarios Afrika'yı yeniden fethederek huzuru sağladı.
534-553	Velisarios İtalya'yı yeniden fethetti.
537	Konstantinopolis'te yeni Kutsal Bilgelik (Ayia Sofia) Kilisesi takdis edildi.
540	Pers Kralı I. Hüsrev Suriye'deki Antiohia'yı aldı.
542	Bizans dünyasında veba salgını başladı.
550	Avarlar Karadeniz ve Tuna'nın kuzeyindeki Slavlar üzerinde hegemonya kurdu.
552	Narses Totila'yı alt etti ve İtalya'daki son Ostrogot direnişini kırdı.
553	Güneydoğu İspanya'nın Vizigotlardan geri alınmasına başlandı.
558	Avarlarla antlaşma ve "para yardımı" yapılması kabul edildi.
562	İran'la "Elli Yıl Barışı" imzalandı.
564-591	İran'la savaş dönemi yaşandı.
566	Slavlar Tuna sınırından girmeye başladı; Avarlar sınır kalelerine baskı yaptı.
568	Tuna'dan batıya doğru sürülen Lombardlar İtalya'yı istila etti.
578	Lombardlar Ravenna'yı kuşattı.
584, 586	Thessaloniki'ye Avar-Slav saldırıları yapıldı.
591-602	Avarların Tuna'dan püskürtülmesinde tedrici bir başarı sağlandı.
602	Mavrikios tahttan indirildi, Fokas imparator ilan edildi.
603	İran'la bir savaş yapıldı; Balkanlar'da durum kötüleşti.
610	Fokas, Kartaca'daki Afrika askeri valisinin oğlu İraklios tarafından tahttan indirildi.

611-620'ler	Orta ve Kuzey Balkanlar elden çıktı.
614-619	Persler Suriye, Filistin ve Mısır'ı işgal etti.
622	Hz. Muhammed Medine'ye gitmek üzere Mekke'den ayrıldı. ("Hicret")
622-627	İraklios Doğu'da Perslere sefer düzenledi.
626	Konstantinopolis'in Avar-Slav ve Perslerce ortak kuşatması başarısızlıkla sonuçlandı.
626-628	İraklios Doğu'da Persleri alt etti.
629	Perslerle barış yapıldı.
634	Araplar Filistin'e akınlar düzenlemeye başladı.
y. 644	Bizans Anadolu'suna uzun vadeli akınlara ve bölgenin yağmalanmasına başlandı.
655	Finike Deniz Muharebesi'nde Bizanslılar Müslüman donanmasınca alt edildi.
662	II. Konstans Balkanlar üzerinden İtalya'ya sefere çıktı, Sicilya'da yerleşti.
668	Konstans suikaste uğradı: Mizizios Sicilya'da imparator ilan edildi, ama IV. Konstantinos'a sadık kuvvetler tarafından alt edildi.
674-678	Arap ablukası başladı ve Konstantinopolis her yıl kuşatıldı. Arap filosunu yok etmek için "Rum ateşi"nin kullanıldığına dair ilk kayıtlar.
679-680	Bulgarlar Tuna'ya geldi; IV. Konstantinos'un emrindeki Bizans kuvvetleri yenilgiye uğradı.
680-681	Üçüncü Konstantinopolis Konsili (altıncı ekümenik konsil) dönemi yaşandı.
685-692	Halifelik ile Bizantion arasında ateşkes (Arap iç savaşı) yapıldı.
691-692	Konstantinopolis'te Quinisext ya da Trullo Konsili dönemi yaşandı.
693	Bizans Sevastupolis'te [Sohum/Abhazya] yenilgiye uğradı.
698	Kartaca Arapların eline geçti; Afrika nihai olarak elden çıktı.
717-718	Konstantinopolis kuşatıldı; Anatolikon [Doğu] Ordusu Generali Leon iktidarı ele geçirdi ve III. Leon olarak taç giydi.
726-730	III. Leon bazı piskoposların ikonakırıcı görüşlerine göz yumdu. İkonakırıcılık tartışması başladı.
739-740	III. Leon ve V. Konstantinos Arap askeri kafilesini Akrinon'da mağlup etti.
739	Deprem Konstantinopolis'i vurdu.
741	Leon'un damadı Artavasdos V. Konstantinos'a başkaldırdı ve Konstantinopolis'i ele geçirdi.
743-744	Artavasdos alt edildi.
746	Konstantinopolis'te veba başladı.
750	Abbasi devrimiyle Emeviler iktidardan indirildi, halifeliğin payitahtı Bağdat'a nakledildi.

750-770'ler	V. Konstantinos Bulgar ve Araplara karşı büyük seferler düzenledi.
792	VI. Konstantinos'un emrindeki Bizanslılar Markelle'de Bulgarlarca alt edildi.
797	VI. Konstantinos, annesi İrini tarafından tahttan indirildi, kör edildi ve öldü.
800	Charlemagne'a Papa tarafından San Pietro'da taç giydirildi.
802	İrini baş hazinedar Nikiforos (I. Nikiforos) tarafından tahttan indirildi.
811	Nikiforos, başlangıçta başarılı olduğu Bulgar seferinde Krum Han'ın emrindeki kuvvetlerce alt edilip öldürüldü.
813	Bulgarlar Bizans kuvvetleri karşısında zaferler kazandı.
815	V. Leon Konstantinopolis'te sinod meclisini topladı; ikonakırıcılık yeniden resmi politika oldu.
821-823	"Slav" Toma İsyanı vuku buldu.
824	Sicilya ve Girit'in Araplarca fethi başladı.
838	Anadolu Araplarca istila edildi; Amorion kuşatılıp yağmalandı.
843	Yedinci ekümenik konsil kararlarını yeniden doğrulamak için Konstantinopolis'te konsil toplandı. Naip İmparatoriçe Theodora ve saray ileri gelenleri, tasvirlere itibarlarını iade etti; resmi ikonakırıcılık son buldu.
850'ler	Bulgaristan'da misyonerlik faaliyetleri başladı.
860	Konstantinopolis'e Rus (Viking) saldırısı yapıldı; Aziz Kirillos misyoner olarak Hazar Krallığı'na gitti.
863	Bizanslılar Araplar karşısında Poson'da (Anadolu) büyük zafer kazandı.
864	Bulgar hanı ve önderleri Ortodoksluğa döndü.
869-870	I. Vasilios, Fotiusçu hizbi sona erdirmek için Konstantinopolis'te konsil topladı; Patrik Fotios azledildi, önceli olan İgnatios görevine iade edildi. Bulgaristan Konstantinopolis'in dini yargılama yetkisine tabi oldu.
900	Sicilya nihai olarak kaybedildi; Çar Simeon döneminde Bulgar devleti genişledi; Bizanslılarla bir savaş yapıldı.
917	Aheloos Irmağı'nda Bulgarlar zafer kazandı.
922	Bulgarlarla barış yapıldı.
923-944	General İoannis Kurkuas'ın önderliğinde Bizans zaferleri, Bizans doğuya doğru genişledi.
960-961	General Nikiforos Fokas, Girit'i geri aldı.
963+	Doğuda büyük Bizans saldırıları gerçekleşti, yeni sınır bölgeleri yaratıldı.
965	II. Nikiforos Tarsus ve Kıbrıs'ı zaptetti.
969	II. Nikiforos Halep ve Antakya'yı zaptetti.

969-976	I. İoannis Çimiskis hükümdar oldu. Doğuda genişleme sürdü; Sviatoslav'ın emrindeki Rus müttefiklerin yardımıyla Bulgarlar alt edildi; Ruslar Silistire'de (971) yenildi.
975	I. İoannis Filistin'i istila etti, birçok kasaba ve kaleyi fethetti, ama geri çekildi.
985+	Batı Balkanlar'da yaşanan Bulgar direnişi Çar Samuil'in önderliğinde ilk Bulgar imparatorluğunun doğmasıyla sonuçlandı.
989	Kievli Vladimir Hıristiyanlığa döndü.
990-1019	II. Vasilios Bulgar direnişini ezdi; Bulgaristan tekrar imparatorluğa dahil edildi, kuzeyde yeni sınır Tuna oldu.
1022	Ermeni toprakları imparatorluğa ilhak edildi.
1034-1041	IV. Mihail altın paranın ayarını değiştirmek için ilk adımları attı.
1047	Leon Tornikios Konstantinopolis'i kuşattı.
1054	Papalık ile Bizans arasında hizipleşme yaşandı.
1055	Selçuklular Bağdat'ı aldı; Güney İtalya'da Norman iktidarı genişledi.
1071	IV. Romanos Mantzikert'te [Malazgirt] Selçuklulara yenildi ve esir düştü; Orta Anadolu'da Türk işgali başladı; Normanlar Bari'yi aldı.
1070+	Peçenekler Balkanlar'da hızla ilerledi; imparatorluk dahilinde iç savaş yaşandı.
1081	Aleksios Komninos ayaklandı ve III. Nikiforos'u alt edip imparator olarak taç giydi.
1081-1084	Normanlar Batı Balkan vilayetlerini istila etti.
1091	Konstantinopolis Selçuklu-Peçenekler tarafından kuşatıldı; Peçenekler yenik düştü.
1097-1099	I. Haçlı Seferi gerçekleşti; Kudüs zapt edildi; Filistin ile Suriye'de Latin prenslikler ve Kudüs Krallığı kuruldu.
1108	Aleksios, Bohemund'un komutasındaki Normanları alt etti.
1111	Pisa'ya ticari imtiyazlar tanındı.
1130'lar	Güney İtalya Normanlarına karşı Germen İmparatorluğu'yla ittifak yapıldı.
1138-1142	Bizans, Antiohia Haçlı Prensliği'yle karşı karşıya geldi.
1143-1180	I. Manuil Komninos: Batı yanlısı politikalar Bizans dış politikasının başlıca etkeni haline geldi.
1146-1148	II. Haçlı Seferi yapıldı.
1153	I. Friedrich (Barbarossa) ile Papalık arasında Bizans'a karşı Konstanz Antlaşması yapıldı.
1155-1157	İtalya'da başarılı bir imparatorluk seferi gerçekleşti; Cenova'yla ticari ve siyasi müzakereler yapıldı.
1158-1159	İmparatorluk kuvvetleri Antiohia üstüne yürüdü.
1160-y.1168	İmparatorluk, Germen İmparatorluğu'nun çıkarlarına karşı İtalya'da başarılı bir emperyal politika yürüttü; Manuil, Macarları ve Sırpları Balkanlar'da alt etti ve imparatorluğun üstünlüğünü yeniden doğrulattı.

1169-1170	Pisa ve Cenova'yla ticari antlaşmalar yapıldı.
1171	Bizans ve Venedik arasında düşmanca eylemler çoğaldı.
1175-1176	Manuil doğuya bir Haçlı seferi planladı.
1176	Manuil'in komutasındaki imparatorluk kuvvetleri Miriokefalon'da Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'a yenildi.
1180	Manuil öldü; Konstantinopolis'te güçlü Batı aleyhtarı duygular oluştu.
1182	Batılılar, özellikle İtalyan tüccarları ile yakınları Konstantinopolis'te katliama uğradı.
1185	Normanlar Thessaloniki'yi [Selanik] yağmaladı; Andronikos Komninos tahttan indirildi.
1186+	Bulgaristan'da bir isyan başgösterdi, yerel Bizans kuvvetleri yenilgiye uğradı, İkinci Bulgar İmparatorluğu kuruldu.
1187	Haçlı kuvvetleri Hattin Boynuzları Muharebesi'nde yenildi; Selahaddin, Kudüs'ü yeniden fethetti.
1192	Cenova ve Pisa'yla antlaşmalar yapıldı.
1203-1204	Venedik'ten mali yardım ve bahriye desteği alan IV. Haçlı Seferi kuvvetleri Konstantinopolis üstüne yürüdü. Kentin 1204'te ele geçirilip yağmalanmasından sonra, Latin ya da Venedik idaresinde çeşitli prensliklerin ya da başka hükümdarlıkların yanı sıra Latin İmparatorluğu kuruldu.
1204-1205	Nikea [İznik], Epir ve Trapezus'ta [Trabzon] Bizans'ın yerini alan devletler kuruldu.
1205	Latin İmparatoru I. Baudouin Bulgarlar tarafından alt edildi.
1259	Nikea İmparatorluğu'nda tahta VIII. Mihail çıktı; Nikea ordusu birleşik Latin ve Epir ordularını Pelagonia Muharebesi'nde mağlup etti. Kale-kent Mistra Bizanslılara (Nikea) teslim edildi.
1261	Latin ordusunun ana bölümünün yokluğu sırasında Nikea kuvvetleri Konstantinopolis'e girdi ve kenti ele geçirdi.
1265	Papa, Fransa Kralı IX. Louis'nin biraderi Anjou'lu Charles'ı, Sicilya Kralı Manfred ve İtalya'daki Hohenstaufen iktidarına karşı kendisini askeri olarak desteklemeye davet etti.
1266	Sicilya Kralı Manfred, Benevento Muharebesi'nde Anjou'lu Charles tarafından mağlup edildi; Angevin hanedanının Papalık tarafından desteklenen planları, Bizans İmparatorluğu'nu istila ve fethe dönüştü.
1274	Papa X. Gregorius İkinci Lyon Konsili'ni topladı; Bizans Kilisesi'nin temsilcileri de orada hazır bulundu; Anjou'lu Charles'ın Papalık tarafından onaylı istila tehdidi altında kiliselerin birleşmesi kararlaştırıldı. Birleşme, Bizans İmparatorluğu'nda reddedildi.
1280-1337	Osmanlılar, Anadolu'da kalan Bizans topraklarının neredeyse tamamını ele geçirdi. (Brusa [Bursa] 1326, Efesos [Efes] 1328)
1282	Sicilya'da Anjou'lu Charles'ın idaresine karşı isyan çıktı; Anjou'lu Charles öldü ve Bizantion'u istila planları suya düştü.

1285	Konstantinopolis Konsili ("İkinci Vlaherna Sen Sinodu"): Patrik XI. İoannis Vekkos'un Teslis hakkında ileri sürdüğü Batı yanlısı yorum tartışılıp reddedildi. Lyon Konsili'nin (1274) kararları da geri çevrildi.
1303	II. Andronikos, Büyük Katalan Bölüğü'nü paralı askerler olarak tuttu.
1321-1328	II. Andronikos ile III. Andronikos arasında iç savaş yaşandı.
1329	Türkler Nikea'yı aldı.
1331-1355	Ştefan Duşan Sırp kralı oldu.
1377	Türkler Nikomidia'yı [İzmit] aldı.
y. 1340	Sırp İmparatorluğu Ştefan Duşan'ın döneminde doruğa çıktı.
1341-1347	Sırplarca desteklenen V. İoannis ile Türklerden yardım alan VI. Kantakuzinos arasında iç savaş yaşandı.
1346	Ştefan Duşan, Sırp ve Yunanlıların imparatoru olarak taç giydi.
1347	"Kara Ölüm" [hıyarcıklı veba] Konstantinopolis'e ulaştı.
1354-1355	VI. İoannis ile Cenova'nın arka çıktığı V. İoannis arasında iç savaş yaşandı. Müttefik olarak kullanılan Osmanlılar Gelibolu ve Trakya'da yerleşti.
1345	Konstantinopolis surlarında kapsamlı onarımlar yapıldı.
1351	Konstantinopolis deniz surlarında onarımlar yapıldı.
1355	VI. İoannis tahttan vazgeçerek bir manastıra girdi. V. İoannis, Papa'ya kiliselerin birleşmesini önerdi.
1365	Osmanlılar Adrianopolis'i alıp payitaht yaptı.
1366	Osmanlı tehdidine karşı destek arayan V. İoannis Macaristan'ı ziyaret etti.
1371	Osmanlılar savaşta Sırpları mağlup etti.
1373	V. İoannis Osmanlı sultanı I. Murad'a itaat etmek zorunda kaldı; İoannis'in oğlu IV. Andronikos isyan etti, ama alt edildi.
1376-1379	Bizantion'da iç savaş yaşandı: IV. Andronikos, genç oğlu Manuil tarafından desteklenen V. İoannis'e karşı ayaklandı.
1379	V. İoannis, Türk ve Venedik desteğiyle tahta geri döndü.
1388	Bulgarlar Osmanlılar tarafından mağlup edildi.
1389	Kosova Muharebesi'yle Sırplar Osmanlılar tarafından geri çekilmeye zorlandı, Sırp İmparatorluğu son buldu. I. Bayezid tahta çıktı.
1390	Konstantinopolis'te ilk kez barut kullanıldı.
1393	Türkler Tesalya'yı zapt etti. Tırnovo Muharebesi'yle Bulgar İmparatorluğu yok oldu.
1396	Macar kralı Sigismund Osmanlı tehdidine karşı Haçlı seferi düzenledi, ama Niğbolu'da mutlak bir yenilgiye uğradı.
1397-1402	I. Bayezid Konstantinopolis'i kuşattı, ama Türkler Ankara Muharebesi'nde Timur tarafından alt edilince ordu geri çekildi.
1399-1402	II. Manuil askeri ve mali destek sağlamak için Avrupa turuna çıktı.

1422	II. Murad Konstantinopolis'i kuşatma altına aldı.
1423	Thessaloniki valisi (VIII. İoannis'in bir biraderi) kenti Venediklilere teslim etti.
1430	Thessaloniki Osmanlılar tarafından yeniden fethedildi; halk ve Venedik garnizonu katledildi.
1437	VIII. İoannis İtalya'da destek aradı.
1439	Çandarlı Halil Paşa sadrazam, İshak Paşa ikinci vezir, Zağanos Paşa üçüncü vezir oldu. Ferrara Konsili Floransa'ya taşındı; konsilde hazır bulunan VIII. İoannis kiliselerin birliğini resmen kabul etti.
1442	Erdel'in Macar voyvodası Yanoş Hunyadi Osmanlıları Eflak'ta yendi.
1443	11 yaşındaki Şehzade Mehmed Amasya valiliğine getirildi; Yanoş Hunyadi Balkanlar'da Haçlı ordusuna komuta etti; Sultan II. Murad Karamanoğullarına karşı sefere çıktı, ama onlarla barış yaptı ve Hunyadi'yi karşılamak üzere geri döndü.
1444	Karamanoğulları Anadolu'daki Osmanlı vilayetlerini istila etti; Arnavutluk'ta Osmanlı hâkimiyetine karşı isyan yayıldı.
12 Haziran	II. Murad ile Yanoş Hunyadi arasında barış yapıldı.
Ağustos	II. Murad, tahtta hak iddia eden Şehzade Orhan'a karşı Mehmed'in vâris olmasını sağlama almak için II. Mehmed'in lehine tahttan feragat etti ve Bursa'ya çekildi.
Eylül	Mora'nın Bizanslı despotları Orta Yunanistan'ı istila etti; Haçlı ordusu barış antlaşmasını bozdu ve Osmanlı topraklarını istila etti; Edirne'de II. Mehmed'e karşı İslami bir ayaklanma gerçekleşti.
Ekim	II. Murad askeri önderliği yeniden üstlendi.
10 Kasım	Osmanlılar Varna Muharebesi'nde Hunyadi ve Haçlıları mağlup etti.
1446	II. Murad tahta geri döndü; II. Mehmed sultan unvanını koruyor, ancak yalnızca Manisa valisi olarak tasarrufta bulunuyordu; Osmanlı seferleri Balkanlar'da Osmanlı otoritesini yeniden tesis etti ve Mora'nın Bizanslı despotlarını Osmanlı hükümranlığını kabule zorladı.
1448	VIII. İoannis vefat etti; Mora despotu olan biraderi Konstantinos, XI. Konstantinos olarak yerine geçti; Osmanlılar II. Kosova Muharebesi'nde Macarları yendi ve Eflak'a yeniden hükümranlığını kabul ettirdi.
1449	Osmanlılar Marmara'daki İraklia'yı [Marmara Ereğlisi] fethetti.
1451	II. Murad vefat etti; II. Mehmed ikinci kez padişah oldu; Marmara'daki İraklia muhtemelen Bizanslılara geri verildi; Karaman emiri İbrahim Bey tartışmalı bölgeyi istila etti ve Osmanlı idaresine karşı çeşitli isyanları kışkırttı; II. Mehmed, Karaman emiri İbrahim'e karşı ilk seferi yönetti; Bizanslılar Osmanlı tahtında hak iddia eden Orhan'ı serbest bırakmakla tehdit etti.

1452 14 Şubat	Venedik Konstantinopolis'e barut ve zırh göndermeyi kabul etti.
15 Nisan-31 Ağustos	Osmanlılar Rumeli Hisarı'nı inşa etti; bu durum Venedik Senatosu'nu gemiler hazırlamaya ve padişahın niyetlerini keşfetmek üzere bir elçilik heyeti göndermeye teşvik etti.
28 Ağustos	II. Mehmed Konstantinopolis surlarını inceledi, ardından Edirne'ye döndü.
Sonbahar	II. Mehmed askeri birlikleri Edirne'de toplamaya başladı; Bizans imparatoru Konstantinopolis'e tahıl ve insan yığdı.
1 Eylül	II. Mehmed Edirne'ye vardı; Macar top dökümcüsü Urban Bizans'tan Osmanlı hizmetine geçti ve Edirne'de dev topu imal etmeye başladı.
6 Eylül	Osmanlı donanması Boğaziçi'nden Gelibolu'ya geri döndü.
Ekim	II. Mehmed Bizans'a ait Mora'ya akın düzenlenmesi için askeri birlikler gönderdi; Kardinal Isidore 200 okçuyla beraber Konstantinopolis'e ulaştı.
Kasım	Rumeli Hisarı'na ilişkin kaygılar, Venedik'in Giovanni Giustiniani Longo'yla birlikte Konstantinopolis'e asker ve gemi göndermesine yol açtı.
10 Kasım	Karadeniz'den gelen iki Venedik ticaret gemisi ateş altında Rumeli Hisarı'nın önünden geçti.
25 Kasım	Karadeniz'den gelen Venedik gemisi Rumeli Hisarı'ndan açılan top ateşiyle batırıldı.
Aralık	Giacomo Coco'nun komutası altında Trapezus'tan gelen Venedik kadırgası ateş altında Boğaz'dan geçti; Konstantinopolis'teki Venedik konsolosu hiçbir Venedik gemisinin kentten izinsiz ayrılmayacağını kabul etti.
12 Aralık	Ayia Sofia Başkilisesi'nde Ortodoks-Latin ortak dini ayini yapıldı ve Kiliselerin birleşmesi kabul edildi.
1452-53 Kış	Bizans imparatoru yiyecek ve askeri gereç satın alınması için Ege'ye gemiler gönderdi; Bizans kadırgaları Marmara Denizi'ndeki Türk sahil köylerini yakıp yıktı; Konstantinopolis surları onarıldı; Edirne Konstantinopolis yolu sağlamlaştırıldı; II. Mehmed Konstantinopolis kuşatmasını planladı.
1453 Ocak	II. Mehmed Dimetoka'dan Edirne'ye döndü; Giovanni Giustiniani Longo'nun emrindeki Ceneviz kadırgaları 700 askerle birlikte Konstantinopolis'e ulaştı; Giustiniani kara surlarının komutanlığına getirildi.
Şubat	Karaca Bey'in komutasındaki Osmanlı öncü kuvveti Studios ve Therapia'daki Bizans kalelerine saldırdı.
26 Şubat	Altı gemi 700 kişiyle Haliç'ten kaçtı.
İlkbahar	Osmanlı ağır topları Edirne'den Konstantinopolis'in karşısına getirildi; Karaca Bey Karadeniz ve Marmara kıyısında birkaç kasabayı ele geçirdi.

Mart	Osmanlı donanması Gelibolu önünde toplandı ve Marmara'ya yelken açtı; Anadolu'dan gelen eyalet askerleri Rumeli Hisarı üzerinden Boğaz'ı geçti.
23 Mart	II. Mehmed hassa alaylarıyla birlikte Edirne'den ayrıldı.
Mart sonu-Nisan başı	Papa Konstantinopolis'e silah ve erzak taşıyan üç Ceneviz gemisi gönderdi, ancak gemiler Khios'ta [Sakız] fırtınadan mahsur kaldı.
2 Nisan	Haliç'in ağzına zincir çekildi; II. Mehmed Konstantinopolis önlerine geldi.
6 Nisan	Osmanlılar toplanma konumlarından Konstantinopolis surlarının 1,5 km önüne kadar ilerledi; Bizanslı savunucular surlarda yerlerini aldı.
9 Nisan	[Haliç'in ağzındaki] engele karşı yapılan ilk Osmanlı deniz saldırısı başarısız oldu. Osmanlı birlikleri bu dönemde Therapia ve Studios'u ele geçirdi.
11 Nisan	Surların önüne büyük mancınıklar yerleştirildi; Şahî denen dev Osmanlı topu ilk atışını yaptı.
12 Nisan	Engeli hedef alan ikinci Osmanlı deniz saldırısı da başarısızlıkla sonuçlandı.
15 Nisan	Karşı rüzgârların geciktirdiği büyük bir Bizans gemisi ve üç Ceneviz-Papalık savaş gemisi Khios'tan [Sakız] yola çıktı.
16 Nisan	Osmanlı donanması Kuzey Anadolu'dan gelen büyük gemilerle takviye edildi.
17-18 Nisan	Osmanlı gece baskını püskürtüldü.
18 Nisan	Osmanlılar Mesotihion bölgesine saldırdı; Osmanlı donanması Prens Adaları'nı işgal etti.
19 Nisan	Alvise Longo, önerilen 16 gemilik filo yerine tek kadırgayla Venedik'ten yola çıktı; 7 Mayıs'tan sonra muhtemelen beş gemi daha yelken açtı.
20 Nisan	Büyük Bizans gemisi ve üç Ceneviz-Papalık savaş gemisi Osmanlı ablukasını kırarak Konstantinopolis'e ulaştı.
21 Nisan	Baltaoğlu Osmanlı donanmasının komutanlığından alındı; Haliç'in kuzey tarafına top yerleştirildi; Diplokionion [Beşiktaş] yakınında toplanan savaş meclisi kuşatmaya devam etmeyi kararlaştırdı; Ayios Romanos Kapısı [Top Kapısı] yakınındaki büyük burç çöktü.
22 Nisan	Osmanlılar Boğaz'dan başlattığı kızağı tamamladı ve daha küçük olan savaş gemilerini Haliç'e indirdi.
25-27 Nisan	Osmanlı topları surlarda yeni gedikler açtı.
29 Nisan	Bizanslılar yirmi Osmanlı esirinin boynunu vurdu.
30 Nisan	Osmanlı topları Ayios Romanos Kapısı'nda bir gedik açtı.
Mayıs	İmparator askeri birlikler için yiyecek satın almak amacıyla kiliselerden daha fazla mali yardım topladı.
2 Mayıs	Büyük top şahî yeniden başlangıçtaki pozisyonuna yerleştirildi.

3 Mayıs	Bizanslılar Haliç'teki Osmanlı gemilerine saldırmak için surlara top yerleştirdi; İmparator Konstantinos Çanakkale Boğazı'nın ötesine küçük bir tekne göndererek kurtarıcı Venedik filosundan haber almaya çalıştı.
5 Mayıs	Yüksek açılı Osmanlı havan topu Galata'ya ateş açtı ve Haliç'teki "tarafsız" Ceneviz gemisini batırdı.
6 Mayıs	Dev Osmanlı topu onarıldı; Ayios Romanos bataryasına eklenen toplar bir gedik daha açtı.
7-8 Mayıs	Ayios Romanos Kapısı'ndaki gediğe yapılan Osmanlı gece hücumu başarısız oldu.
9-13 Mayıs	Venedik gemileri Haliç'e yüklerini boşalttı.
10 Mayıs	Limandaki gemilerin komutası Alvise Diedo'ya verildi; Gabriele Trevisan Vlaherna'nın savunmasına yardım etmek için yedekteki mürettebatı kullandı.
11 Mayıs	Loredan'ın gemisi Venedik'ten ayrıldı.
12-13 Mayıs	Osmanlılar gece hücumunda Vlaherna Sarayı'na nüfuz etti, ancak püskürtüldüler.
14 Mayıs	Osmanlılar Haliç'i tamamen denetim altına aldı, ardından Vlaherna'yı bombalayan topları takviye etmek için Kaynaklar Vadisi'ndekileri naklettiler.
16 Mayıs	Kaynaklar Vadisi'nden getirilen toplar Vlaherna'ya karşı etkisiz kalmaları üzerine Likos Vadisi'ndeki ana bataryalara nakledildi; Vlaherna'nın altına açılan Osmanlı lağımları ortaya çıkarıldı ve yok edildi.
16-17 Mayıs	Osmanlı donanması yüzer engele karşı bir gösteri yaptı, ancak ateş açılmadı.
18-19 Mayıs	Osmanlı ahşap kuleleri gece barut fıçılarıyla havaya uçuruldu, bunun üzerine diğerleri söküldü.
19 Mayıs	Osmanlılar Haliç'in üst kısmında tombaz köprü yapımını tamamladı.
21 Mayıs	Osmanlı gemileri engele karşı başarısız bir saldırı düzenledi.
23 Mayıs	Küçük tekne, keşif turundan görünürde hiçbir takviye filosu olmadığı haberiyle döndü.
24 Mayıs	Ay tutulması gerçekleşti; Konstantinos son teslim koşullarını reddetti, II. Mehmed beş gün içinde nihai hücuma kalkılacağını duyurdu.
25 Mayıs	Bizanslılar sonuncu Osmanlı lağımını tahrip etti.
26 Mayıs	Osmanlılar Avrupa'dan bir takviye ordusunun yaklaştığı söylentilerini duydu; II. Mehmed ileri gelen kişilerle savaş meclisi topladı.
27 Mayıs	II. Mehmed orduyu dolaştı ve nihai hücumu duyurdu.
27-28 Mayıs	Yaklaşan saldırıdan dolayı Osmanlı ordugâhında kutlama ateşleri yakıldı.

28 Mayıs	Bu gün Osmanlı ordugâhında dua ve dinlenme günü olarak geçti; Sultan Mehmed cepheleri turladı; Osmanlılar o akşamüstü hendeği doldurmaya başladı, büyük top ise surlara mümkün olduğunca yaklaştırıldı.
28-29 Mayıs	Osmanlı gemileri geceleyin deniz surlarına elden geldiğince yaklaştırıldı.
29 Mayıs	Nihai Osmanlı saldırısı gerçekleşti; II. Mehmed öğleden önce Konstantinopolis'e girdi.
30 Mayıs	Çandarlı Halil'in yerine sadrazam olarak Zağanos Paşa getirildi.
1 Haziran	II. Mehmed yağmalamayı durdurdu; Osmanlı ordusuna ordugâha dönmesi emredildi; Selimvria [Silivri] ve Epivatos'taki Bizans garnizonları direnişsiz teslim oldu; Galata Osmanlı hâkimiyetine boyun eğdi.
3 Haziran	Galata'nın kara surlarının yıkımına başlandı; Lukas Notaras idam edildi.
9 Haziran	Girit gemileri Konstantinopolis'in düştüğüne dair ilk haberle ülkelerine döndü.
1460	Mistra Türklerin eline geçti.
1461	Trapezus [Trabzon] Türklerin eline geçti.

I

Savaşan Bizans

Giriş

Bizans İmparatorluğu kendi döneminde "Bizans" adıyla anılmıyor, "Bizanslı" kelimesi yalnızca Konstantinopolis'in, yani Boğaziçi'ndeki antik Bizantion'un sakinlerini tanımlamak için kullanılıyordu. İmparatorun Konstantinopolis'teki uyrukları kendilerine *Romei*[1] (Romalılar) diyorlardı. Bunun nedeni Roma İmparatorluğu'nun ilk Hıristiyan hükümdarı I. Constantinus'un kenti Konstantinopolis'in, Roma'nın üstün konumunu kaybetmesiyle imparatorluğun başkenti olması ve Roma uygarlık geleneklerini Hıristiyan Roma İmparatorluğu'nun devam ettirmesiydi. Roma uygarlığı uygar toplumla özdeşleştiriliyordu. Hıristiyan Ortodoksluk o dünyayı savunup koruyan yol gösterici dini ve ruhani güç olduğu gibi, Tanrı'nın devam eden desteğinin de kefiliydi. Ortodoksluk harfi harfine "doğru inanç" anlamına gelir; Bizanslılar da hayatta kalmak için bunun mutlaka gerekli olduğuna inanıyordu. Yani modern tarihçinin perspektifinden "Bizans," daha uzun bir şekilde "ortaçağın Doğu Roma İmparatorluğu" diye ifade edilebilir, çünkü "Bizans'ın[2] tarihsel bakımdan gerçek anlamı buydu.

Uzun tarihi boyunca imparatorluk, Roma İmparatorluğu'nun batı yarısındaki son kalıntılarının barbar krallıklara dönüştüğü

1 Tekili Romeos'tur ve "Rum" kelimesi buradan türemiştir –ç.n.

2 Özgün metinde Byzantium şeklinde kullanılan bu isim Latince "Bizans" anlamına gelir ve Yunanca Βυζαντιον (çevriyazıyla Vizantion) kelimesinden türetilmiştir; Βυζαντιον terimi, Türkçede ya Erasmus telaffuzuyla "Byzantion" ya da çevriyazıda yanlış, ama yaygın bir şekilde "Bizantion" diye kullanılır. Surlarla çevrili Konstantinopolis kentini ifade etmek üzere kullanıldığı gibi tüm Bizans dünyasını ifade etmek için de kullanıldığı olur. Biz kent için kullanıldığı durumlarda Constantinus öncesi için Byzantium'u, sonrası için ise Konstantinopolis'i kullanmayı uygun bulduk. Tüm imparatorluk toprakları için kullanılan Byzantium sözcüğünü de Bizans sözcüğüyle karşıladık –ç.n.

geç 5. yüzyıldan, son Doğu Roma imparatoru XI. Konstantinos'un (hd. 1448-1453) dönemindeki düşüşüne kadar neredeyse aralıksız savaş halindeydi; Güney Balkanlar ve Anadolu'daki stratejik durumu bunu kaçınılmaz kılıyordu. Bizans durmaksızın daha güçlü ya da daha zayıf olan komşularının, ilkin doğudaki Pers İmparatorluğu'nun, daha sonra o bölgede ortaya çıkan çeşitli İslami güçlerin, 6. ve 7. yüzyıllarda kuzeydeki komşuları Slavların, Türki bir halk olan Avarların, 7. yüzyılın sonundan 11. yüzyılın başına kadar Bulgarların, 11. yüzyılın sonuyla 12. yüzyılda Macarların, daha sonra Sırpların ve nihayet, Yunanistan ve Güney Balkanlar'daki fetihlerinden sonra Osmanlı Türklerinin meydan okumalarına maruz kaldı. Batı Roma İmparatorluğu'ndan arta kalan Batılı güçlerle 5. yüzyılda meydana gelen ilişkiler karmaşık ve gergindi; Hıristiyan dünyasının başta gelen iki piskoposluğu olan Papalıkla Konstantinopolis Patrikliği arasındaki siyasi rekabetin bundaki payı da az değildi. İskenderiye, Antiohia [Antakya] ve Kudüs piskoposluklarının gücü ise 7. yüzyıldaki İslami fetihlerden sonra hatırı sayılır ölçüde azalmıştı. Bu denli uzun süre ayakta kalmasını kısmen etkili bir mali ve askeri sistem sayesinde iyi bir iç teşkilatlanmaya sahip olmasına, kısmen de –kökleri geç Roma döneminde yatan– bu avantajların 11. yüzyılın ortalarına kadar sürmesine borçluydu. Ancak kaynakları ve politik istikrarı artan batı ve kuzey komşuları, imparatorluğun üstünlüğünü tartışma konusu yapacak duruma geldiler ve 13. yüzyıl başında Bizans'ı, Batı'nın politikalarına, Venedik ve Pisa'ya ve bu arada İtalyan ticaret cumhuriyetlerinin en güçlüsü Cenova'ya tabi olan, eski halinin ikinci, hatta üçüncü sınıf bir artığına indirgediler. Bu bölümde, ortaçağın Doğu Roma İmparatorluğu'nun uzun süren varlığını güvence altına alma yollarından bazılarına göz atacağız.

Bizans ülkesi

Bizans İmparatorluğu ya da ortaçağın Doğu Roma İmparatorluğu, varlığını sürdürdüğü yılların büyük bölümünde Güney Balkanlar ve Anadolu'yla –çok kabaca modern Yunanistan ve modern Türkiye'yle– sınırlıydı. 6. yüzyılın ortasında, İmparator İustinianos'un Batı'daki yeniden fetihlerinin başarısından sonra daha da genişleyerek Güneydoğu İspanya, İtalya ve Tuna'ya kadar Balkanlar'ın yanı sıra Atlantik'ten Mısır'a uzanan Kuzey Afrika kıyı bölgelerinin tamamını içerdi. Ancak İtalya'daki toprakları 6. yüzyılın sonunda Lombardlar tarafından tehdit edilmeye başlandı; çok geçmeden İspanya Vizigotları da imparatorluk yönetimini topraklarından kovdu. 640'ların başında Mısır'la birlikte Suriye, Irak ve Mavera-i Ürdün [Trans-Ürdün] bölgesindeki Yakındoğu vilayetlerinin hepsi Müslümanların eline geçti; 690'larda da Kuzey Afrika'da aynı şey yaşandı. Dolayısıyla imparatorluk yarım yüzyıllık bir savaş hali içinde en varlıklı bölgelerinden bazılarını, ayrıca hükümet mekanizmasını, yönetici seçkin zümresini ve ordu gibi hayati gerekliliklerini destekleyecek vergi gelirlerini önemli ölçüde kaybetti.

İmparatorluğun elinde kalan arazinin büyük bir bölümü dağlık ya da kurak olduğundan, yararlanılabilir bölgelerin kapladığı alan gerçekten sınırlıydı. Yine de sırtını iyi planlanmış bir diplomasiye dayamak; geniş bir elçi, temsilci ve casus ağına sahip olmak; komşularla düşmanları birbirine düşürmek ve saldırıları engellemek için avuç dolusu "iane" dağıtmak devletin ömrünün uzamasına katkıda bulunuyordu. Öte yandan ortaçağa göre etkili bir mali idare ve vergi rejimi sayesinde insan gücüyle tarımsal kaynaklardan azami ölçüde yarar sağlanıyordu. Bu önlemler devletin ayakta kalması için mutlaka gerekliydi, çünkü Konstantinopolis iyi savunulduğu ve

[karşı sayfada] Bulgaroktonos ya da Bulgar katili diye anılan II. Vasilios'un bir portresi (y. 1017). Üstün bir asker olan Vasilios'un çağdaşları, düşmanın onun sancağını görür görmez, "Kaçın! Kaçın! Gelen İmparator!" diye bağırarak kaçtığını anlatıyordu. Vasilios Bulgaristan'ı tamamen boyunduruğu altına aldı; ayrıca Ermeniler, Gürcüler, Araplar ve Normanlara karşı zaferler kazandı. Kendi saltanatı başka iki parlak generalin, II. Nikiforos Fokas ile I. İoannis Çimiskis'in hükümdarlıklarının bir devamıydı. (akg-images/Erich Lessing)

6. yüzyılın ortasında Doğu Roma İmparatorluğu

saldırıya direnmek için iyi bir stratejik konuma sahip bulunduğu halde, imparatorluk dört bir yandan gerçek ya da potansiyel düşmanlarla kuşatılmıştı ve uzun tarihi boyunca –eğer üç değilse– genellikle iki cephede birden savaş halindeydi. 10. yüzyılda yaşamış olan İtalyan diplomatı Cremona'lı Liutprand, imparatorluğu en vahşi barbarlar –Macarlar, Peçenekler, Hazarlar, Ruslar ve başkaları– tarafından kuşatılmış olarak betimlerken bu durumu iyi ifade ediyordu.

İmparatorluğun askeri faaliyeti 7. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar büyük ölçüde Anadolu'ya odaklanmıştı. Anadolu'da üç ayrı iklim kuşağı ve coğrafi kuşak vardır: kıyı ovaları, merkezi plato bölgeleri ve bunları birbirinden ayıran dağlar. Merkezi platoyu sıcak, kuru yazlarla aşırı soğuk kışlar karakterize ederken ve ekonomi bazı korunaklı ırmak vadileri dışında esas olarak hayvancılığa –koyun, sığır, at– dönükken, en üretken tarımsal faaliyetin ve en yoğun yerleşmenin yer aldığı kıyı bölgeleri daha dostane, "Akdeniz" tipi bir iklim sunuyordu; buralar aynı zamanda hükümet için en önemli vergi gelirlerinin kaynağı olan yerlerdi. Keza yerleşim modeli büyük farklılık gösteriyordu; dağ ve platolarda çok daha seyrek bir yerleşim gözlenirken, kasaba ve kentlerin çoğu kıyı bölgelerinde yoğunlaşıyordu. Benzer koşullar Balkanlar'da da geçerliydi; bu coğrafya her iki durumda yol sistemlerini ve haberleşmeyi etkiliyordu. İmparatorluğun stratejik planlamada ve sefer hazırlığında, kuşkusuz mantıksal mülahazalarla bu etkenleri dikkate alması gerekiyordu; insan gücü, yiyecek ve barınma, canlı hayvanlar ve silahlar, bunların nasıl taşındığı ve nasıl tüketildiği, imparatorluğun içinde bulunduğu zor stratejik durumda ayakta kalabilmesinde kilit bir rol oynuyordu.

İster büyük ister küçük ve ister Bizans ister düşman kuvvetleri olsun, ordular Anadolu'da sefere çıktığında, özellikle nispeten susuz ve korumasız topraklardan geçen uzun

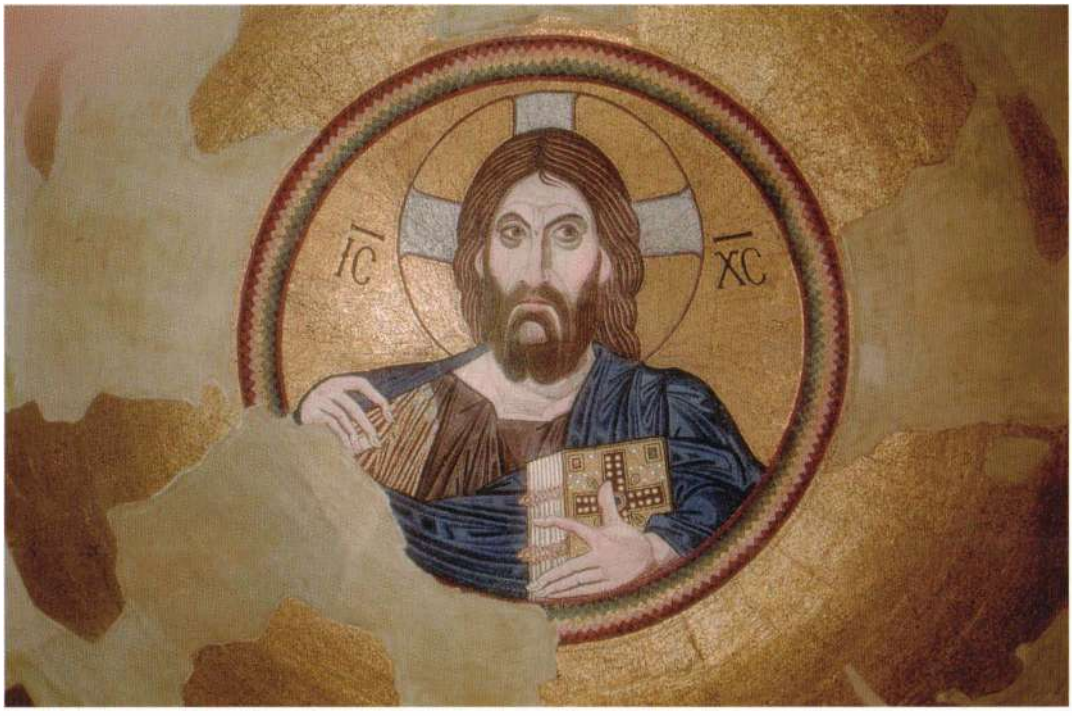

Sarazenlerin 632'de İraklios'un ordusunu püskürttükleri Antiohia [Antakya] Muharebesi'ni gösteren tezhip. Hayton, La Fleure des Histoires de la Terre d'Orient, Cod. 2623, fol. 15r, 14. yüzyıl ortası, Österreichische Nationalbibliothek (akg-images/ Erich Lessing)

yollarda ve kıyı bölgelerini merkezi platodan ayıran sarp dağlık arazide birçok sorunla yüz yüze geliyordu. Ulaşımdaki karmaşık Roma sistemiyle Helenistik sistem Bizans döneminde kısmen korunmuştu, ama imparatorluk 6. yüzyıldan sonra bir dizi askeri güzergâh geliştirdi ve bunların üstünde müstahkem mevkilerle askeri üsler kurdu, çünkü aynı güzergâhlar Arap kuvvetlerine de giriş çıkış yolu olarak hizmet ediyordu. Elbette, stratejik ihtiyaçlar ve dolayısıyla yol sistemi değişti, birtakım güzergâhlar kullanıma girip çıktı.

Balkanlar'ın engebeli ve parçalanmış peyzajı kabaca iki kuşağa ayrılır: Trakya, Tesalya ve Güney Tuna bölgesinin yoğun işgale maruz kalmış verimli kıyı ve ırmak ovalarıyla, bütün bölgeye hâkim olan ve bu bölgenin yaklaşık üçte ikisini oluşturan sıradağlar. Söz konusu dağlar batıda, kuzeydoğudan güneybatıya uzanan Dinar Alpleriyle, güneyde birleştiği Pindos Sıradağları'ndan (bu ikisi birlikte Batı ve Orta Yunanistan'a hâkim durumdadır) ve Morava Irmağı'ndan Karadeniz kıyısına, Makedonya'dan geçerek Trakya ovalarına kadar uzanan, Rodop Sıradağları'nın güneyde bir yay çizdiği Balkan silsilesinden meydana gelir. Parçalanmış arazi, dağ sırtlarıyla birbirinden ayrılmış olan, ırmak vadileri boyunca kıyı bölgelerine doğru yayılan bir dizi belirgin jeopolitik birimin oluşmasına yol açmıştır.

Bir dizi ana güzergâh, antik çağlardan bu yana Balkan bölgesinin iç taraflarına ulaşmaya ya da Balkanlar'ı kuzeyden güneye yahut batıdan doğuya doğru geçmeye yarıyordu. Balkanlarda nispeten dar ve çoğu zaman epeyce yüksek, kolayca denetlenebilir geçitler vardı ve harekât şartlarının zorluğuyla, kışın kimi bölgelere güçlükle ulaşılması gerilla stratejisi için idealdi. Haberleşme yapısı ve Bizans siyasi otoritesinin etkililiği de bunu gösterir, çünkü antikçağ ve ortaçağda Güney Balkan bölgesinde Thessaloniki [Selanik] ve Konstantinopolis dışında belirgin odak nok-

Dafni Manastır Kilisesi'nin kubbesinde İsa Pantokrator'u gösteren mozaik (akg-images/ Rainer Hackenberg)

taları yoktu; bu kentlerin ikisi de yarımadanın ve onun parçalanmış peyzajının kenarında kalıyordu.

Coğrafya, Anadolu'da olduğu gibi Balkanlar'da da toprağın kullanımını etkiliyordu. Orman ve fundalıkların hâkim olduğu yükseltilerle dağlar ve fundalıkların yanındaki alçak yamaçlar, fundalık ve otlaklar yalnızca hayvancılık faaliyetlerine uygundu. Tarım Tesalya, Makedonya ve Tuna'nın ovaları, ırmak vadileri ve kıyı topraklarıyla sınırlıydı. Deniz kuzey sınırı dışında Balkan Yarımadası'nı kuşattığından ve bugün de olduğu gibi girintili sahil şeridi boyunca ve daha uzak bölgelerle etkili bir haberleşme yolu olarak iş gördüğünden önemli bir rol oynuyordu, tabii eğer denizden nispeten kolay erişilir olmanın dezavantajı Balkan Yarımadası'nın güneyini istilaya açık hale getirmeseydi.

Roma ordusunu bu denli başarılı ve etkili kılan unsurlardan biri, büyük bölümü MÖ 2. yüzyılın sonuyla MS 2. yüzyılın ortası arasında tesis edilen askeri yol sistemiydi. Bu yol ağı ticaret, sivil trafik ve enformasyon akışını da kolaylaştırıyordu. Ama yollar 4. yüzyılın sonuyla 5. yüzyılda çökmeye başladı; bu, imparatorluk topraklarındaki ekonomik ve sosyal değişikliklerin ve bunun yerel valilerle kent meclisleri için yarattığı sonuçların bir yansımasıydı. Sonuçlardan biri, düzgün bakılmayan yollarda kullanılamayan tekerlekli vasıtaların kullanımının azalması ve buna paralel olarak yük hayvanlarına bağımlılığın artmasıydı. Kilit konumundaki bir dizi güzergâh 6. yüzyıldan sonra yerel nüfusa yüklenen zorunlu vergilerle ayakta tutuldu. Yük hayvanları, menzil atları ve hafif arabalardan meydana gelen hızlı posta ve kağnılarla ağır vasıtaların temin edildiği yavaş posta 6. ya da 7. yüzyılda tek bir sistemde birleştirildi ve imparatorluğun son yıllarına kadar faaliyetini sürdürdü. İmparatorluk yol sistemi hem

Balkanlar'da, hem Anadolu'da eskisi kadar kapsamlı olmamakla birlikte yine de etkiliydi. Ama bakım giderleri ve gözetim sorunu nedeniyle, birçok güzergâh yalnızca yük hayvanları tarafından kullanılabilen, sadece kasabalarla kalelerin yakınında kaldırım döşeli veya sert yüzeyli olan patikalar ya da dar yollardan ibaretti. Suyoluyla seyahat ya da nakliye genellikle daha hızlı ve çok daha ucuzdu. Bu, özellikle tahıl gibi dökme malların uzun mesafelere taşınması durumunda böyleydi. Arabaları çeken öküzlerin, sığırtmaç ve arabacıların beslenme masrafları, ödenen geçiş ücretleri kağnıların yavaş hareket hızıyla birleştiğinde, nakledilen malların fiyatına hatırı sayılır bir ilavede bulunuyor, bu da genellikle imparatorun sıradan uyruklarının ödeyebilecekleri fiyatı bir hayli aşıyordu. Aslında bunu ödeyebilenler yalnızca hükümetle ordu, bir ölçüde kilise ve az sayıda varlıklı bireydi. Bunun aksine, gemiyle nakliye işinin maliyet-etkililik oranı çok daha yüksekti, çünkü tekneye ve yüke bir kez yatırım yapıldıktan sonra küçük bir mürettebatın yürüttüğü tek bir tekneyle nispeten ucuza büyük miktarda mal nakledilebilirdi.

Geç Roma döneminin ve ortaçağın Doğu Roma ya da Bizans İmparatorluğu'nun fiziki dünyası buydu; politika, diplomasi, savaşlar ve Bizans kültürünün sosyal evrimi bu bağlamda kavranmalıdır. Etkenler coğrafi ve fiziki şartlardan ibaret değildi, kültürel varsayımlar yani Bizans'ın "düşünce dünyası" da gelişmelerin nedenlerinin ve bunların yol açtığı etkilerin karmaşık ağını kısmen belirliyordu; bunun sonuçlarını "tarih" diye adlandırıyoruz. Ama haberleşme vasıtaları, insanların hareket etme hızı ve enformasyon, orduların etkileyiciliği ya da bir seferi destekleyecek kaynaklara erişmenin bağlı olabileceği kilit meselelerdi. Coğrafya hükümetin nasıl çalıştığı, tarımsal zenginlikten belirli amaçlar için ayırabileceği miktar, nüfusun dağılım ve refahı, üretim ve tüketim oranları, çiftlik hayvanlarının olup olmaması gibi konuları etkiliyordu. Ve coğrafi etkenler, elbette, savaşlar ve imparatorluğun stratejik teşkilatlanması bakımından çok önemliydi.

Bizans'ın tarihçesi

Roma İmparatorluğu'nun batı kısmı 5. yüzyılın sonuna gelindiğinde Roma'nın yerine geçen barbar devletlerden oluşan bir yamalı bohçaya dönüşmüştü. Ne var ki, Konstantinopolis'teki imparatorlar tüm kayıp toprakları kendi hükümdarlıklarının parçası olarak görmeye ve kimi durumlarda Roma'nın yerini alan krallıkların krallarına kendi yasal temsilcileri gibi davranmaya devam ediyordu. İmparatorlara göre, Konstantinopolis idari ve askeri varlığını yeniden tam anlamıyla kuruncaya kadar bunlar söz konusu vilayetlerde Roma'nın işlerini yürütüyordu. Bu, şeklen imparator adına hükmettiği halde İtalya'da güçlü bir devlet kuran Ostrogot önderi Theoderic'in durumunda açıkça görülür. Sal Franklarının Kuzey Galya'daki önderi Clovis, Papalıkla imparatorluk tarafından tanınmak ve hükümdarlığı için destek almak amacıyla 5. yüzyılın son yıllarında planlı olarak Hıristiyan Ortodoksluğu benimsemişti ve en azından sözde Roma idaresini temsil ettiğini iddia ediyordu. [Doğu] Roma imparatorları Batı'yı "kaybedilmiş" değil, daha ziyade imparatorluğun doğrudan otoritesinin geçici olarak dışında kalmış sayıyordu.

İmparator İustinianos (527-565) bunu, Roma'nın gücünü doruğundaki haline döndürmeyi hedef alan bir dizi yeniden fethi haklı çıkarmak için kullanarak 534 dolayında Vandallardan Kuzey Afrika'yı ve 552 dolayında Ostrogotlardan İtalya'yı geri aldı. Ama plan sürekli bir başarı şansı olmayacak denli iddialıydı ve imparator başlangıçtaki hedeflerinin büyük bir bölümüne ulaşmaya epey yakınlaştıysa da, ölümünden sonra ortaya çıkan sorunlar kendi politikalarının bir sonucuydu. Pers İmparatorluğu'yla doğuda yürütülen savaş, kaynakların sınırına varıldığı ve hiçbir zaman tüm cephelerde savaşmaya yetecek asker bulunmadığı anlamına geliyordu. İustinianos, ölümünün ardından geride çok genişlemiş, ama askeri olduğu kadar mali bakımdan da aşırı gerilmiş bir imparatorluk bıraktı.

Mihail 813'te Ermeni V. Leon'u tahta ortak ilan ediyor (tezhipli yazma, The History of John Scylitzes, II. yüzyıl). Her ikisi de yukarıya kaldırılmış olan kalkanın üstüne çıkıyor ve borazancılarla yüksek görevliler tarafından selamlanıyorlar. Kalkanı kaldırma seremonisi Roma İmparatorluğu'ndan kalmaydı. Cod.gr.S-3, fol. 10v. (Werner Forman Archive/Biblioteca Nacional, Madrid)

Ardılları yeni düşmanlarla uğraşma gerçekliğiyle, hazır paranın yokluğuyla, yüksek vergilendirme konusunda içeride yaşanan hoşnutsuzlukla, sürekli asker talebiyle ve bunları destekleyecek zorunlu ihtiyaçların karşılanması istekleriyle karşı karşıya kaldı. Germen kökenli Lombardlar yaklaşan Avarlardan –uçsuz bucaksız bir bozkır imparatorluğu kurmakta olan göçebe bir Türki gücünden– kaçma çabasıyla 568'de Batı Tuna ve Drava bölgesindeki yurtlarından İtalya'ya geçerken Pers Savaşı da yeniden başladı. Avarlar Kuzey Balkan bölgesinde imparatorluk gücüne kafa tutan başlıca güç haline geldi, Lombardlar ise yarımadanın kuzeyindeki Roma savunma pozisyonlarını istila edip çok geçmeden merkez ve güneyde bir dizi bağımsız şeflik de yarattı. İmparatorluk 570'lerin ortasıyla, İmparator Mavrikios'un (582-602) hükümdarlığının sonu arasında, doğuda ve Tuna boyunda yeniden nazik bir denge kurmayı becerdi.

Mavrikios 602'de Tuna kuvvetlerinin bir ayaklanmasını takiben tahttan indirildi ve yerine Yüzbaşı Fokas tahta çıkarıldı. Geç dönem popüler Bizans kaynaklarında bir zorba olarak yansıtılan Fokas (602-610), alaşağı edildiği 610'a kadar saltanatta kaldı, yerine getirilen Afrika askeri valisinin oğlu İraklios da 641'e kadar hüküm sürdü.

Ama imparatorluk dışarıdan gelen baskılara karşı savunma mevzilerini korumaktan acizdi. Persler 614-618 arasında Suriye ve Mısır'ı işgal edip kendi vilayet hükümetlerini kurarak Anadolu'ya doğru ilerlemeyi sürdürürken, Avarlarla Slavlar birkaç yıl içinde Balkanlar'ın büyük bir bölümünü istila etmişti. Kendi başına bırakılan İtalya giderek özerkleşiyordu. Bir Pers ve Avar-Slav ordusunun 626'da Konstantinopolis'i büyük bir kuşatma altına almasına rağmen, İraklios becerikli bir strateji uzmanı olduğunu gösteriyordu; 628'e gelindiğinde doğudaki Pers ordularını bozguna uğratmış, Mavrikios'un saltanatının sonundaki durumu yeniden tesis etmişti. Roma İmparatorluğu'nun bölgesel hâkimiyeti teminat altına alınmış görünüyordu. Tuna güya sınır olarak kalırken, Balkan bölgesinin büyük bir bölümü, bir ordunun ortalıkta göründüğü zamanlar dışında artık imparatorluk otoritesine bağlı değildi. Uzun savaşlarla kaynakları tükenen imparatorluğun mali durumu umutsuzdu.

Müslümanlığın kökenleri Hıristiyanlık, Yahudilik ve yerel inançların bir arada yaşadığı Kuzey Arabistan yarımadasında, özellikle Mekke'yle Medine'nin çok seyahat eden ticaret ve kervan topluluklarında yatar. Hz. Muhammed kuzeydeki Roma Suriye'sine giden ticaret kervanlarına birkaç kez eşlik etmiş, hatırı sayılan tecrübeli bir tüccardı. Suriye ve Filistin'de hem çiftçi, hem sığırtmaç olan, ayrıca Perslere karşı imparatorluğun tamponu görevi gören paralı askerlerden oluşan büyük bir Arap nüfus vardı. Kendi inançlarının Yahudi ve Hıristiyan fikirleriyle bir sentezi olan vaazları başlangıçta kabilesinden katı bir direniş görmekle birlikte, 628-629'a gelindiğinde Hz. Muhammed yarımadanın çoğu yerinde otoritesini kurmuş ve yeni İslami topluluğun gelecekteki yönü üstüne kafa yormaya başlamıştı. Onun (geleneksel olarak 632'ye tarihlendirilen) ölümünü, hemen sonraki ardıllarının İslami otoriteyi yeniden kurmak için şiddetle savaştıkları kısa bir dönem izledi. Hem Doğu Roma, hem İran topraklarına yapılan akınlar kısmen bu iç çatışmanın yarattığı siyasi taleplere bir cevaptı. Ehliyetsizlikle kayıtsızlığın, asi askerlerle yetersiz savunma düzenlemelerinin birleşimi, bir dizi feci Roma yenilgisiyle ve on yıl gibi kısa bir zaman aralığı içinde Suriye, Filistin, Mezopotamya ve Mısır'ın kaybıyla sonuçlandı; öyle ki, imparatorluk 642'de önceki varlığının bir kalıntısına dönüşmüştü. Pers İmparatorluğu tamamen isti-

I. İustinianos [I. Justinianos]	527-565
II. İustinos	565-578
II. Tiverios Konstantinos [II. Tiberios Constantinos]	578-582
Mavrikios [Mauricios]	582-602
Fokas [Phocas]	602-610
İraklios [Heracleios]	610-641
III. Konstantinos ve İraklonas [III. Constantinos ve Heraklonas]	641
II. Konstans [II. Constans]	641-668
IV. Konstantinos [IV. Constantinos]	668-685
II. İustinianos [II. Justinianos]	685-695
Leontios	695-698
III. Tiverios [III. Tiberios]	698-705
II. İustinianos (tekrar) [II. Justinianos]	705-711
Filippikos Vardanis [Philippikos Bardanes]	711-713
II. Anastasios	713-715
III. Theodosios	715-717
III. Leon [III. Leo]	717-741
V. Konstantinos [V. Constantinos]	741-775
Artavasdos [Artabasdos]	741-742
IV. Leon [IV.] Leo	775-780
VI. Konstantinos [VI. Constantinos]	780-797
İrini [Eirene]	797-802
I. Nikiforos [I. Nikephoros]	802-811
Stavrakios [Staurakios]	811
I. Mihail [I. Mikhael]	811-813
V. Leon [V. Leo]	813-820
II. Mihail [II. Mikhael]	820-829
Teofilos [Theophilos]	829-842
III. Mihail [III. Mikhael]	842-867
I. Vasilios [I. Basileios]	867-886
VI. Leon [VI. Leo]	886-912
Aleksandros [Alexandros]	912-913
VII. Konstantinos [VII. Constantinos]	913-959
I. Romanos Lekapinos [I. Romanos Lekapenos]	920-944
II. Romanos	959-963
II. Nikiforos Fokas [II. Nikephoros Phocas]	963-969
I. İoannis Çimiskis [I. Ioannes Tzimiskes]	969-976
II. Vasilios (+VIII. Konstantinos) [II. Basileios (+VIII. Constantinos)]	976-1025
VIII. Konstantinos [VIII. Constantinos]	1025-1028
III. Romanos Argiros [III. Romanos Argyros]	1028-1034
IV. Mihail Paflagon [IV. Mikhael Paflagonyalı]	1034-1041
V. Mihail Kalafatis [V. Mikhael Kalaphates]	1041-1042
Zoi ve Theodora [Zoe ve Theodora]	1042
IX. Konstantinos Monomahos [IX. Constantinos Monomakhos]	1042-1055
Theodora (tekrar)	1055-1056
VI. Mihail Stratiotikos [VI. Mikhael Stratiotikos]	1056-1057
I. İsaakios Komninos [I. Isaac Komnenos]	1057-1059
X. Konstantinos Dukas [X. Constantinos Doukas]	1059-1067
Evdokia [Eudokia]	1067
IV. Romanos Diogenis [IV. Romanos Diogenes]	1068-1071
Evdokia (tekrar) [Eudokia]	1071
VII. Mihail Dukas [VII. Mikhael Doukas]	1071-1078
III. Nikiforos Votaniatis [III. Nikephoros Botaneiates]	1078-1081
I. Aleksios Komninos [I. Alexios Komnenos]	1081-1118
II. İoannis Komninos [II. Ioannes Komnenos]	1118-1143
I. Manuil Komninos [I. Manuel Komnenos]	1143-1180
II. Aleksios Komninos [II. Alexios Komnenos]	1180-1183
I. Andronikos Komninos [I. Andronikos Komnenos]	1183-1185
II. İsaakios Angelos [II. Isaac Angelos]	1185-1195
III. Aleksios Angelos [III. Alexios Angelos]	1195-1203
II. İsaakios (tekrar) + IV. Aleksios Angelos [II. Isaac + IV. Alexios Angelos]	1203-1204
V. Aleksios Murzuflos [V. Alexios Mourtzouphylos]	1204
(XI.) Konstantinos Laskaris [(XI.) Constantinos Laskaris]	1204 (Nikea)
I. Theodoros Laskaris	1204-1222 (Nikea)
III. İoannis Dukas Vatatzis [III. Ioannes Doukas Vatatzes]	1222-1254 (Nikea)
II. Theodoros Laskaris	1254-1258 (Nikea)
IV. İoannis Laskaris [IV. Ioannes Laskaris]	1258-1261 (Nikea)
VIII. Mihail Paleologos [VIII. Mikhael Palaiologos]	1259-1282
II. Andronikos Paleologos	1282-1328
IX. Mihail Paleologos [IX. Mikhael Palaiologos]	1294-1320
III. Andronikos Paleologos	1328-1341
V. İoannis Paleologos [V. Ioannes Palaiologos]	1341-1391
VI. İoannis Kantakuzinos [VI. Ioannes Kantakouzenos]	1341-1354
IV. Andronikos Paleologos	1376-1379
VII. İoannis Paleologos [VII. Ioannes Palaiologos]	1390
II. Manuil Paleologos [II. Manuel Palaiologos]	1391-1425
VIII. İoannis Paleologos [VIII. Ioannes Palaiologos]	1425-1448
XI. (XII.) Konstantinos Paleologos [XI. (XII.) Constantinos Palaiologos]	1448-1453

Trapezus [Trabzon] Büyük Komninos Hanedanı (1203-1461) ya da yarı özerk Epir Despotluğu hükümdarları (1205-1318) listelenmemiştir.

la edilip dağıtılmış ve bir Arap-İslam İmparatorluğu doğmuştu.

Hem Müslümanlığın 640'lardan itibaren doğudaki genişlemesinden kaynaklanan yenilgiler ve toprak kayıpları, hem Bulgarların gelişi ve Balkanlar'da 680'lerden itibaren kalıcı bir Bulgar Hanlığı'nın kurulması, Doğu Roma Devleti'nin politik varoluş koşullarını değiştirdi ve yeni bir uluslararası politik bağlam oluşturdu. İmparator Tuna'ya kadar Balkanlar üstünde hak iddia ediyordu ve çoğunluğu Slav olan yerel kabile reisleriyle önderler, imparatorluk orduları göründüğünde Doğu Roma'nın otoritesini kabullendi. Ama bu durum ancak ordu orada hazır bulunduğu sürece devam etti. Bulgarlar yeni bir unsurdu; göçebelikten gelen askeri teşkilatlanma ve teknolojileri Tuna deltasının güneyindeki bölgede çabucak siyasi bir hegemonya kurmalarını mümkün kıldı ve Bulgar hanları buradan hareketle iktidarlarını hızla genişletti; öyle ki 7. yüzyılın sonunda imparatorluğun bölgedeki hak iddialarına karşı ciddi bir tehdit oluşturuyorlardı.

Bunların sonucu olarak devletin idari yapısında meydana gelen dönüşüm neredeyse bütünüyle savunmaya dönük ilkelere dayanan bir ordu yarattı. Saldırıya dönük savaş, söz konusu ordu için 8. yüzyılın ortasına kadar nadir bir durum haline geldi ve imparatorluk hükümeti, düşman kuvvetleriyle ani muharebelerden ve açık çatışmalardan mümkün olduğunca kaçınmak için bu politikayı destekledi. Geç Roma Devleti'nin sahra orduları fiilen vilayet milislerine dönüştürüldü; bununla birlikte her bölgesel komutan "profesyonel" askerlerden oluşan bir nüveyi hep korumuş görünüyordu. Bir gerilla savaşı stratejisi gelişti: Burada düşman kuvvetlerinin sınır topraklarından içeri sızmasına izin veriliyor, ardından üsleriyle ilişkileri kesiliyor ve bölününceye ya da kendi topraklarına dönmeye zorlanıncaya kadar taciz ediliyorlardı. Bizans subayları birçok bölgede bir "yanmış toprak" politikası yürütüyor ve tehlikeli bölgelerdeki yerel halklar gözcü postaları bulundurmaları için cesaretlendiriliyordu; böylece hayvanlarını ve taşınabilir mallarını toplayıp dağ kalelerine sığınabilir, bu yolla düşman birimlerini yiyecek ve ganimetten mahrum edebilirlerdi. Arada bir bazı imparatorlar aşağı yukarı 660-730 arasında saldırıya dönük seferlere çıksa da, bunlar genellikle Anadolu'daki Doğu Roma topraklarına büyük bir düşman saldırısını engellemek üzere planlanıyordu ya da cezalandırma amaçlıydı; önemli düşman hedeflerine karşı ideolojik motivasyonlu intikam saldırıları olarak düzenleniyorlardı ve kalıcı bir stratejik değerleri yoktu; ancak askeri moral açısından etkiliydiler. Her ne kadar birkaç kayda değer başarı sağlansa da, söz konusu saldırıların birçoğu başarısız oldu ve büyük yenilgilerle, ayrıca insan ve malzeme kaybıyla sonuçlandı. Hafif ve ağır süvari ya da piyade, okçu, mızraklı süvari ya da piyade gibi değişik birlikler arasında taktik düzeyde fark gözetme eğilimi azalmıştı. Bu eğlim yalnızca imparatorluğun seçkin birimleriyle ilişkilendirilen birkaç bağlamda korunmuş görünüyor. Bizans ordularıyla Arap orduları birbirine çok benziyordu.

Ancak 730'lardan itibaren, askeri bir geçmişi olan ve tahtı 717'de zorla ele geçiren III. Leon'un, özellikle de seferden sefere koşan, orduda bir dizi idari reform yapan ve 760'larda Konstantinopolis'te seçkin bir sahra ordusu kuran oğlu ve ardılı V. Konstantinos'un (741-775) zamanında bu durum değişmeye başladı. İç politikadaki istikrar, 8. yüzyılın sonunda ekonomik düzelmenin başlaması ve düşmanlar arasındaki anlaşmazlıklar, 800 yılına gelindiğinde Bizanslıların yeniden belirli bir denge kurmasına imkân tanıdı. Bizanslılar ara sıra büyük yenilgilere uğramalarına (örneğin 811'de sürpriz bir Bulgar hücumundan sonra Bizans kuvvetleri-

Anadolu'daki başlıca Bizans güzergâhları

nin yok edilmesi ve İmparator I. Nikiforos'un muharebede ölmesi) ve çoğu kez elverişsiz olan uluslararası politik duruma rağmen, doğudaki İslami güce ve kuzeydeki Bulgarlara karşı daha saldırgan bir siyaset başlatmayı becerdi. Bulgarlara karşı ise diplomasi ve misyonerlik faaliyetlerini askeri tehditlerle birleştirdiler. 10. yüzyılın başlarında ve halifeliğin iç didişmeden zayıf düştüğü bir sırada belirli bir avantaj sağlamaya başlamışlardı. Bunu, 940'lar ve 950'lerde Halep emirleri gibi yerel Müslüman savaş önderlerinin şiddetli ve bazen başarılı muhalefetine rağmen, Kuzey Suriye ve Irak'ta bir dizi muazzam toprak parçasının yeniden fethi, İkinci Bulgar İmparatorluğu'nun yok edilmesi ve Sicilya ile Güney İtalya'nın yeniden fethinin başlangıç dönemi izledi. İmparatorluk, "Bulgar katili" diye anılan asker-imparator II. Vasilios'un öldüğü tarihte (1025) Doğu Akdeniz havzasında ve Güneydoğu Avrupa'da bir kez daha en büyük siyasi ve askeri güçtü; tek rakibi Mısır ve Suriye'deki Fatımi halifeliğiydi. Ama 9. yüzyılın ortasından itibaren gelişen saldırgan savaş politikası, orduların teşkilatlanması üzerinde önemli etkiler yarattı. Vilayet milisleri, bulundukları yere ve Arap ya da Bulgar akıncıların dikte ettiği mevsimlik seferlere bağlı hale geldiği için, bu tür saldırıya dayanan askeri seferlerin gereklerine daha az uyum sağlar oldu. Onların yerine kısmen aynı zamanda büyük toprak sahipleri olup yeni

İustinianos'un ordusu, 6. yüzyıl. Ortada, Lionis Klivanarii [Zırhlı Aslanlar] biriminden Trakyalı bir süvari, 6. yüzyıl sonu. Sağda, İustinianos'un muhafız birliğinden bir hassa piyadesi, 6. yüzyıl ortası. Numerus Felicium Theodosiacus biriminden (soldaki) bu düzensiz asker, 6. yüzyılın Bizans ordularının esas kısmını temsil eder, 6. yüzyıl (Angus McBride © Osprey Publishing Ltd.)

bir sosyal seçkinler zümresi niteliğindeki askeri komutanların himayesinde olan, kısmen de devlet tarafından cesaretlendirilip finanse edilen düzenli sahra orduları gelişmeye başladı; bunlar daha karmaşık taktik yapılara, uzmanlaşmış savaş becerilerine ve daha saldırgan bir ruh haline sahipti. Devlet, taşra ordularındaki askerlik hizmetini ücretli askerlikle değiştirmeye başlayınca, paralı askerler giderek daha önemli bir rol oynamaya başladı. İmparatorluk ordularının büyük bir bölümü, 11. yüzyılın ortasına gelindiğinde, çoğu süvari olan, ama "ünlü Vareng muhafızları gibi" piyade kuvvetlerini de içeren Norman, Rus, Türki ve Frank paralı askerlerle birlikte yerli halktan askere alınmış paralı asker birimlerinden meydana geliyordu. Dolayısıyla yaklaşık 900 ile 1030 arasında elde edilen başarılar etkili bir teşkilatlanmaya ve önceki dönemden daha iyi kaynaklara dayanıyordu. Bizans sahra ordularının taktik konusunda yaşadığı karmaşıklığın artışı, 7. ve 8. yüzyıllardaki krizde hepsi de ortadan kaybolan geç Roma döneminden bilinen değişik tipte çeşitli silahların bir kez daha ortaya çıkışıyla birlikte önemli bir rol oynarken, moral ve ideoloji de kilit role sahipti. Arap yorumcular Bizans ağır süvarisinin kullandığı "kama" şeklindeki muharebe düzeninin ne denli etkili olduğunu belirtir; söz konusu yöntem hem Müslümanlara, hem Bulgarlar ve Kiev Rusları gibi kuzeydeki düşmanlara

Balkanlar'daki başlıca Bizans güzergâhları

karşı verilen Bizans savaşlarında ezici bir etkiyle kullanılıyordu.

Bu genişleme döneminin olumsuz sonuçları da oldu. Devletin artan talepleri soyluların vergi ödeme konusunda büyüyen direnişiyle çatıştı; saraydaki partizanlık politik başarısızlıklara, imparatorluk askeri gücünün olduğundan fazla büyütülmesine ve savunma yapısının ihmaline yol açtı. Selçuklu Türklerinin akıncı grupları 1071'de büyük bir imparatorluk kuvvetini adım adım yenip İmparator IV. Romanos'u esir almayı becerdiğinde imparatorluk örgütlü bir karşı saldırı düzenleyemedi, bunun sonucunda Orta Anadolu daimi olarak elden çıktı. Askeri bir aristokratik klan olan Komninos hanedanının imparatorları döneminde, 1081'den itibaren yapılan büyük askeri ve mali reformlar istikrarı ve bir ölçüde imparatorluğun uluslararası konumunu yeniden tesis etti. Yabancı paralı askerler önemli bir rol oynamaya devam ederken, çeşitli silahlarda uzmanlaşmış yerli

Bizans birimlerinin askere alınması da imparatorluk ordularının dış düşmanlarla kendi belirledikleri koşullar altında vuruşma becerisini yeniden elde etmelerini sağladı. Bu kısmen, bir yanda reformdan geçirilen mali idareye, bir yanda da belirli bireylere hem piyade, hem süvari olmak üzere eğitilmiş askerlerin temini karşılığında vergi gelirlerinin bırakılmasına dayanıyordu. Batı'nın arbalet[3] gibi silahların kullanımı yoluyla artan etkisi ve yine Batı'nın ağır süvari taktiklerinin benimsenmesi bu dönemi önceki yüzyıldan ayırır. Ama yeni hanedanın başarıları nispeten kısa ömürlüydü: Aşırı genişleme, "milliyetçi" denebilecek isyanlarda Bulgaristan ve Balkanlar'ın büyük ölçüde kaybedilmesi ve imparatorluğun 1180'lerle 1190'larda yeniden hizip çatışmalarına boğulması Bizans'ı dış tehditlere açık hale getirdi; böyle bir tehdit IV. Haçlı Seferi şeklinde belirdi. Konstantinopolis'in 1204'te ele geçirilmesi ve yağmalanması, ardından imparatorluğun Venediklilerle Batılı galipler arasında bölünmesiyle, Bizans'ın büyük bir siyasi ve askeri güç olarak rolü sona erdi. Bununla birlikte imparatorluk Konstantinopolis'in 1261'de geri alınmasından ve bir imparatorluk rejiminin kurulmasından sonra ayakta kaldı ve sonunda yalnızca Konstantinopolis ile Ege Adaları'nın elde kaldığı, hızla küçülen toprak parçaları üstünde varlığını sürdürdü. 1453'te II. Mehmed de bu kalıntıyı yok etti.

Bizans İmparatorluğu'nun tarihinde kabaca beş evreden söz edilebilir: 6. yüzyılda İustinianos döneminde yeniden fetih ve genişleme; 7. ve 8. yüzyıllarda küçülme, yerelleşme ve öncelikle savunmaya dönük bir karakter; 9. yüzyıldan 11. yüzyılın başına kadarki dönemde pekişme, toparlanma ve daha saldırıya dönük bir yaklaşım; 11. ve 12. yüzyıllarda çöküntü ve geç antik dönemden miras kalan yapıların reformdan geçirilmesi, İmparator I. Aleksios, II. İoannis ve Manuil zamanında 1170'lere kadar Anadolu'da yeniden kısa bir genişleme; imparatorluğun, ilki IV. Haçlı Seferi'ni izleyen bölünmenin, ikincisi 14. yüzyılda Sırbistan'ın ve üçüncüsü, 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlıların gücünün artmasının etkileri altında nihai olarak yavaş yavaş çökmesi.

3 Tatar yayı olarak da bilinen tetikli ve kundaklı yay –ç.n

Bizans'ın politik dünyası

Hıristiyan Roma Devleti idari kademeleri esas alan bir hiyerarşiyle yapılandırılmıştı: Tepede Tanrı'nın temsilcisi kabul edilen imparator, onun çevresinde imparatorluk hükümeti ve idaresinin merkezi olan bir saray aygıtı bulunuyordu. Sivil ve mali idare imparatordan praetor genel valilerine aktarılmıştı ve bunların genel valilik bölgeleri devletteki en büyük toprak birimleriydi; her genel valilik ayrıca ağırlıklı olarak mali bir veçheye sahip diyakozluklara ve her diyakozluk, mali ve adli idarenin bölgesel birimleri olan valiliklere, bunlar da ayrıca özerk kentlere bölünmüştü. Bu kentlerin her birinin –coğrafya, demografi ve başka etkenlere göre daha geniş ya da daha dar– kendi hinterlandı vardı.

Ekonomiye tarımsal üretim hâkimdi, ama kentler seçkin bir okuryazar toprak sahipleri zümresine ev sahipliği ediyordu. Sosyal konum –bölgesel farklılıklar görülmekle birlikte– büyük ölçüde bir kimsenin imparatorluk unvan ve öncelikleri sistemiyle ilişkisi temelinde, imparatorluk bürokrasisi içinde faal bir görevde bulunup bulunmadığına ve bu görevin hangi düzeyde olduğuna göre belirleniyordu. Kilise ve onun temsil ettiği teolojik sistem (Hıristiyanlık 4. yüzyılın sonundan itibaren Roma Devleti'nin resmi diniydi) Roma dünyasının ekonomisinde (kilise başta gelen bir toprak sahibiydi), buna ek olarak emperyal politikalarda, Roma dünyasının ahlaki ve etik sistemini belirlemede ve imparatorluğun dini politikasını yönlendirmede merkezi bir rol oynuyordu. Hâkim görüş imparatorun Tanrı tarafından seçildiği, Ortodoks olması gerektiği ve rolünün, Ortodoksluğun ve Roma, yani Hıristiyan *ekumeni*'sinin (yaşanan, uygar –Roma– dünyası) çıkarlarını savunmak olduğu yönündeydi. Bunun siyasi sonuçları öyleydi ki, sapkınlık ihanet anlamına geliyor ve (Ortodoks) imparatora muhalefet fiilen sapkınlık muamelesi görebiliyordu. Dolayısıyla Doğu Roma Devleti, tüm Orta ve Doğu Akdeniz'le Balkan dün-

Bulgarların Thessaloniki kuşatmasından bir bölümü tasvir eden minyatür. Bizans kuvvetleri kentin kapılarından bir huruç hareketi yaparak Bulgar atlılarını kaçmaya zorluyor. Surların üstündeki borazancılar hücum borusu çalıyor. The History of John Scylitzes, folyo 217r. (Werner Forman Archive/Biblioteca Nacional, Madrid)

yasında, üretimde esas olarak aynı sosyal ilişkilerin yerel çeşitlemelerinin yapılandırdığı, bir dizi örtüşen sosyal oluşumda kökleri yatan ve bunlar tarafından dayatılan karmaşık bir bürokrasiden meydana geliyordu. Dini bölünmeler, yerel ekonomik koşullar, imparatorluk politikaları ve devletin idari aygıtıyla, özellikle ordularıyla ilgili ihtiyaçlarının bir sonucu olarak vergi ödeyen nüfusa yüklenen yük ise sosyal ve siyasi gerilimleri şiddetlendiriyordu.

Bu yapı 6. yüzyılın sonuyla 9. yüzyılın başı arasında bir dizi etkenin sonucu olarak köklü bir dönüşüme uğradı; bunların en önemlisi İslami fetihlerdi. 642'ye gelindiğinde Mısır'ın tamamı ve Ortadoğu vilayetleri elden çıktı, Arap kuvvetleri Anadolu ve Libya'nın içlerine sızdı; imparatorluk kuvvetleri, onları destekleyecek olanakların bulunduğu bölge vilayetlerinde yerleştirilmek üzere Anadolu'ya geri çekildi. İmparatorluk böylece sahip olduğu toprakların yarısından fazlasını ve kaynaklarının dörtte üçünü aşağı yukarı on iki yıllık bir dönem içinde kaybediyordu; bu, eğer bir şekilde ayakta kalmak istiyorsa hâlâ hatırı sayılır bir orduyu ve etkili bir bürokrasiyi muhafaza ve teçhiz etmesi gereken emperyal bir devlet için çok büyük bir kayıptı. Bu dönüşüme yol açan gelişmelerden birçoğu 7. yüzyıldaki bunalımdan çok önce sıraya girmişken, olayları bir dönüşüm noktasına götüren ve bunu izleyen yapısal sonuçları teşvik eden işte bu konjonktürdü.

7. yüzyıldaki gelişmelere eşlik eden değişiklikler sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın tüm alanlarını etkiledi. İstilalarla akınların Anadolu'nun birçok kentini yıkıma, terke, küçülmeye ya da yer değiştirmeye itmesinin bir sonucu olarak toplum "kırsallaştı." "Kentsel" yerlerin savunmaya ilişkin özellikleri, askeriyeyle doğrudan ilişkisi, idari ya da dini gereklilikler bir kentin ayakta kalıp kalmamasında kilit bir rol oynamaya ve Konstantinopolis imparatorluğun en önemli kenti haline gelmeye başladı.

İmparatorların yetenek ve ehliyet düzeylerine göre seçtiği "yeni adamlar"ın sayısı arttıkça (bunlar başlangıçta imparatora ve ondan destek gören mevkilere bağımlıydı), seçkin sosyal zümre de dönüşüme uğradı. Ne var ki bu seçkin grup, devlet mevkilerinde giderek daha fazla söz sahibi olmasının ve böyle görevlere bağlı ödüller vasıtasıyla toprak edinmesinin bir sonucu olarak çok geçmeden bir soylular sınıfına dönüştü. 8. ve 9. yüzyıllarda devlete hâlâ bağımlı olan bu sınıf 10. ve özellikle 11. yüzyıllarda giderek bağımsızlaştı. Bu durumda devlet, sahip olduğu muazzam toprak zenginliğiyle ve devlet aygıtlarındaki sağlam konumuyla mali kaynakların merkezi denetimi açısından gerçek bir tehdit oluşturan sosyal bir grupla doğrudan rekabet etmek zorunda kalıyordu.

7. yüzyılın olayları da geç Roma döneminin yerinden yönetim eğilimleri karşısında merkezi gücün yeniden onaylanmasını getirdi. Devlet kilit konumdaki ekonomik ilişkilerin doğası gereği hem sınırlandırılmış, hem de kısmen tanımlanmıştı. Bu durum devletin tarımsal ürünün taşınabilir mali kaynaklara dönüştürülmesinde temel mekanizma olan sikke basımı ve dolaşımıyla açıkça örneklenir. Sikke esas olarak devlet aygıtının çarklarını yağlamak için basılıyor, zenginlik ise yeniden dağıtımı sağlayan bir mali mekanizma vasıtasıyla elde edilip tüketiliyordu: Devlet, bürokrasisiyle orduları için maaş ve hediye amaçlı altın basıyor, bürokratlarla askerler de bunun önemli bir bölümünü kendilerini yaşatacak mal ve hizmetler için takas ediyordu. Böylece dolaşıma sokulan sikkenin büyük bir bölümü vergi vasıtasıyla toplanabiliyor, üstelik maliyeciler genellikle vergiyi altın olarak talep edip üstünü bronz olarak ödüyordu. Bu sistemin koşullar nedeniyle sınırlandığı dönemler

de vardı; sözgelimi 7. yüzyılda olduğu gibi askerlerin ikmali ve ayni olarak vergi toplamak için bir defalık düzenlemeler yapılıyor, ayrıca sistem bölgeden bölgeye değişiyordu. Ama sosyal statünün ve ilerlemenin –aristokrasinin bireysel kimliği de dahil– devletle ilişkili olduğu bir toplumda bu düzenlemeler doğrudan devletle ilişkisi bulunmayan iktisadi faaliyeti büyük ölçüde engelliyordu. Çünkü Konstantinopolis'teki imparatorluk teşkilatının sarayla ve hiyerarşik öncelik sistemiyle birlikte süren gücü ve çekiciliği, buna ek olarak son derece merkezileşmiş mali idare yapısı Bizans seçkin zümresinin tüm dikkatini harcıyor, başka türlü bir imparatorluk sisteminden ziyade kendi çevreleriyle kasabalarının ekonomi ve toplumuna yatırım yapacak olan daha yerel bir aristokrasinin evrimini engelliyordu.

Seçkin zümrenin gücünü artırmada etkili olan iki gelişme vardı. Bunlardan birincisi köylülüğün hem özel toprak sahiplerine, hem vergi gelirlerinin bırakıldığı kesenekçilere (mültezim) giderek artan bağımlılığıydı. İkinci olarak devlet 11. yüzyılın sonundan itibaren belirli kamusal, yani mali yahut vergilendirilen bölgelerden ya da kiracılarıyla birlikte belirli imparatorluk malikânelerinden vergi alma hakkını başkalarına bırakmış, böylelikle kendi mali ve hukuki haklarının çok yavaş bir şekilde devredildiği bir süreci teşvik etmişti. Toprak sahipleri –hem özel kişiler, hem manastırlar– imparatorların çeşitli türdeki mali bağışıklık ödüllerini kendi yararlarına kullanarak, köylü üreticilerinden kopardıkları vergi gelirlerinin daha büyük bir kısmını ceplerine atmayı becermişti. Buna karşılık hükümetin geride kalan vergiye tabi imparatorluk toprakları üstündeki mülkiyeti taşranın seçkin zümresi tarafından sürekli tartışma konusu yapılıyordu. Bu durum, köylü üreticilere yüklenen toplam yükün hatırı sayılır ölçüde artması anlamına geldiğinden önemli sonuçlar yarattı. Toprak sahiplerinin kiracıları içinde imparatorluğun himayesine erişebilenler, şu ya da bu tür bir bağışıklık hakkı elde etmek yoluyla bu yükümlülüklerin birçoğundan kurtulmayı denedi; bununla birlikte yerel askeri kuvvetlerin ihtiyaç ve talepleri bu imtiyazların çoğu zaman tümüyle göz ardı edilmesiyle sonuçlandı. Toprak sahiplerinin taleplerinin köylü kiracılar üstünde yarattığı yük, mali imtiyazları kaldırmanın kırsal toplulukları borçlu oldukları kira ve hizmet yükünden kurtardığını belirten bir 11. yüzyıl yazarı tarafından da ima edilirken, devletin ek vergiler konusunda imtiyazlar tanıma yoluyla kaybettiği kaynakların miktarı herhalde azımsanacak gibi değildi.

10. yüzyılın sonuyla 11. yüzyılda toprak sahibi ve mevki sahibi seçkinlerin çıkarlarıyla hükümetin çıkarları arasında belirgin olarak görülen çatışma, imparatorluğun Komninos hanedanı zamanında fiilen devasa bir aile malikânesine dönüştürülmesi sonucu I. Aleksios'un zamanından 12. yüzyılın sonuna kadar yatıştırıldı. Bu topraklar 12. yüzyılda hızla genişleyen bir nüfuzlu kimseler, akrabalar ve hamilik ağı tarafından idare ediliyordu; söz konusu kişiler hâkim sosyal-ekonomik seçkinlerin mutlak çıkarlarını bir hükümdar ailesininkiyle birleştirmekle, bu çıkarları merkezi bir imparatorluğun çıkarlarıyla yeniden bir araya getiriyordu. Söz konusu gelişmelerin yol açtığı klik politikaları, özellikle Konstantinopolis'i kimin kontrol edeceği ve tahtta kimin oturacağı konusundaki anlaşmazlıklar, IV. Romanos'un 1071'de Selçuklular tarafından yenilmesini izleyen çekişme ve içsavaşlarda açıkça ortaya çıktı. Bu durum ancak I. Aleksios'un 1081'de iktidarı zorla ele geçirmesiyle sona erdi. 12. yüzyılın sonuna gelindiğinde, belki de bir yüzyıl önce, imparatorluktaki köylü üreticilerin büyük çoğunluğu şu ya da bu şekilde bir toprak

Dafni'deki II. yüzyıl manastır kilisesi, Yunanistan (R. Sheridan, The Ancient Art and Architecture Collection)

sahibinin kiracılarına dönüşmüştü. Bu arada seçkin sosyal zümre, birkaç çok güçlü ailenin bunlara bağımlı bir dizi akraba klanla birlikte başını çektiği çok işlevli bir aristokrasi haline gelmişti. Komninoslar döneminde imparatorluk ailesiyle onun en yakınında olanlar askeri kuvvetleri ve yüksek sivil görevleri tekellerine alırken, buna karşılık önceden Komninosların rakipleri durumundaki eski aileler devletin bürokratik aygıtına hâkim oldu. Vilayetler ise yerel seçkin zümrelerin hâkimiyetine girme eğilimindeydi. 14. ve 15. yüzyıllara özellikle damgasını vuran, iç çatışmayı ve klikleşmeyi kolaylaştıran bu sosyal ilişkilerdi.

Savaşan taraflar:

Komşular ve düşmanlar

Bizans Devleti'nin adeta her cephede düşmanlarının var olduğuna ve her defasında birden çok cephede savaş yürütme gerekliliği gibi stratejik bakımdan nahoş bir durumla karşı karşıya kaldığına daha önce işaret ettik. Durum kuzeyde ve batıda komşu devletlerle siyasi güçlerin çeşitliliği yüzünden özellikle karmaşıktı. Bulgar Hanlığı kurulduğu 680'lerden itibaren hızla güç kazanmıştı ve "Bulgar katili" diye tanınan Bizans imparatoru II. Vasilios (976-1025) tarafından yok edilinceye kadar Balkanlar'daki imparatorluk topraklarının güvenliği için değişmez bir tehdit oluşturmaktaydı. 760 ile 770'lerde İmparator V. Konstantinos dönemindeki başarılı karşı saldırılara rağmen, Bulgarların gücü ve etkisi 8. yüzyıldan 10. yüzyılın başına kadar artmaya devam etti. Bizans'ın talihinin muhtemelen en ters gittiği zaman, Bulgar Hanı Krum'un bir imparatorluk ordusunu yenip yok ettiği ve İmparator I. Nikiforos'un öldürüldüğü 811 yılıydı. Bulgar yönetici elitindeki unsurların 860'larda Hıristiyanlığa dönmesi, durumu Bizans lehine dengelemeyi amaçlıyordu, ama bu seçkin zümrenin yavaş yavaş Bizanslaşması yalnızca iki devleti bir Bulgar hanedanı altında bir araya getirmeyi umut eden emperyalist bir Bulgar politikasının gelişmesine katkıda bulundu. Bununla birlikte 10. yüzyılın ilk on beş yılında Hıristiyan Çar Simeon dönemindeki Bulgar başarıları da aynı ölçüde tehlikeliydi. Buna karşılık Çar Samuil'in hükümdarlığı sırasında emperyal Bulgar ideolojisinin yeniden alevlenmesi –10. yüzyılın ortasındaki nispeten barışçıl bir dönemden sonra– bir çatışmayı resmen başlatarak, sonunda Bulgarların bağımsızlığının ortadan kalkmasına ve 11. yüzyılda Balkanlar'ın büyük bir bölümünün Tuna'ya kadar yeniden Bizans'ın eline geçmesine yol açtı. Bölge, zaman zaman çıkan isyanlara rağmen 1203-1204'teki IV. Haçlı Seferi'nden kısa süre öncesine kadar Bizans'ın elindeydi. İmparatorluğun 1204'ten sonra Latinler tarafından bö-

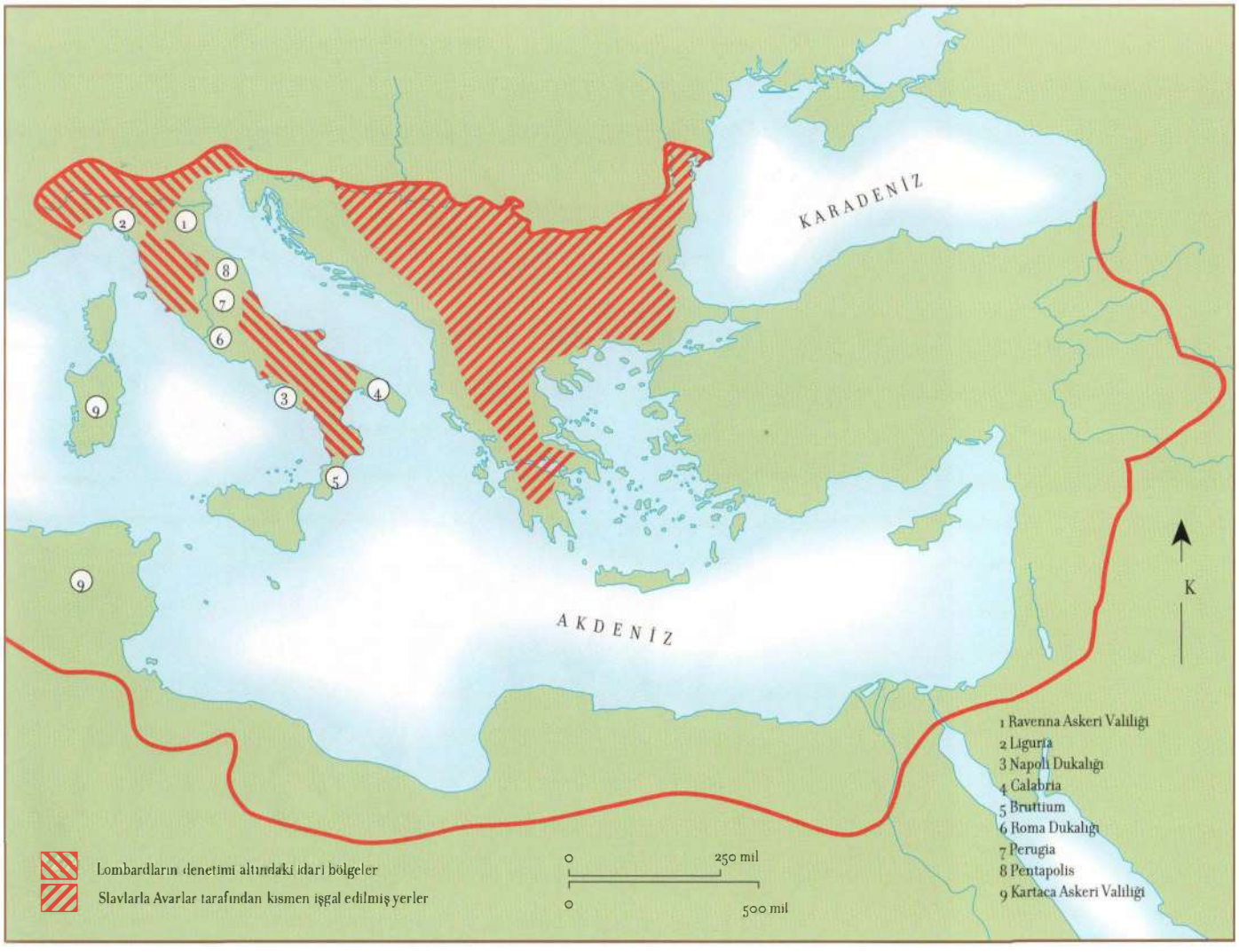

İki geminin mürettebatının göğüs göğüse bir çatışmaya tutuşmak üzere olduğu bir deniz muharebesi. Sahte Oppianos'un II. yüzyıla ait Cynegetica'sından [Avlanma Üstüne] bir ayrıntı, Venedik, folyo 24r. (Werner Forman Archive/ Biblioteca Nazionale, Marciana, Venedik)

lünmesi Balkanlar'da yerel kültürel bağımsızlığın hızla artmasıyla ve yeni devletlerin evrimiyle sonuçlandı; bu devletlerden belki en kayda değer olanı Ştefan Duşan'ın Sırp İmparatorluğu'ydu. Bu gelişme ancak 14. yüzyılda Osmanlıların gelişiyle sona erecekti.

İtalya ve Batı'yla ilişkiler benzer şekilde karmaşıktı. İtalya, Kuzey Afrika ve İberya Yarımadası'nın güneydoğu köşesi, İustinianos döneminde sırasıyla Ostrogotlar, Vandallar ve Vizigotlardan büyük kayıplar pahasına geri alınmıştı. Gelgelelim, Bizanslıların isteğiyle Avarlar tarafından kovalanan Lombardların İtalya'da belirmesi, imparatorluğun elindeki toprakların çok geçmeden askeri komutanlar ya da dukaların emrinde olan bir dizi farklı bölgeye bölünmesiyle sonuçlandı. Kuzeydoğu ve merkezi bölgelerdeki imparatorluk toprakları, askeri ve sivil otoriteye sahip bir subay olan askeri vali tarafından yönetiliyordu. Bununla birlikte Konstantinopolis'ten uzaklık, yerel kültürel farklılaşma ve politik koşulların Roma'daki papaların ruhani ve siyasi gücüyle birleşmesi, imparatorluk iktidarının çok geçmeden yavaş yavaş, ama kaçınılmaz şekilde azalmasına yol açtı. Lombardların 751'de başkent Ravenna'yı ele geçirip askeri valiliği ortadan kaldırması, Papalık'ın bu topluluğa karşı Frankların desteğine bağımlılığını artırdı. 9. yüzyılın başlarına gelindiğinde İtalyan yarımadasında giderek özerkleşen ve karşılıklı rekabet içinde olan yerel politikalar, imparatorluk iktidarının Calabria, Bruttium ve Sicilya bölgeleriyle sınırlı kalmasına yol açmıştı. Napoli gibi başka politik merkezler aslında Bizans'ın elinde kalmakla birlikte pratikte bir hayli bağımsızdı. 9. yüzyılın başından itibaren önemi artan Venedik, benzer şekilde ismen bir imparatorluk toprağı olarak kalıyordu.

Papanın 800'de Roma'da Büyük Charles'a (Charlemagne) Batı Roma imparatoru olarak taç giydirmesi, Doğu Roma'yla Batı Roma'nın politik ve kültürel ayrılığına damgasını vurdu. Özellikle Franklar, Bizanslılar ve Papalık arasında Orta ve Batı Balkanlar'da üstünlük kurmak için güdülen kilise politikala-

Bizans İmparatorluğu, y. 600

rında, ayrıca karşılıklı mücadelede ifadesini bulan kültürel farklar giderek belirgin hale geldi ve Doğu Kilisesi içindeki rekabetle daha da karmaşıklaştı. Bizans'la çeşitli Batı sarayları arasında evlilik ittifakları kurma yönündeki çeşitli girişimlere rağmen, Batı dünyasının artan siyasi, kültürel ve askeri gücü Doğu Roma'nın emperyal gücünün Orta Akdeniz havzasında ciddi bir şekilde yeniden kabulünü imkânsız kılıyordu.

Bizans'ın nüfuzu 9. yüzyılda Sicilya'nın Müslümanların eline geçmesiyle bir darbe daha yedi. İmparatorluğun 11. yüzyılın ortasıyla sonundaki içsavaşlarla zayıflaması ve Haçlı hareketinin büyümesi ise işleri daha da karmaşık bir çehreye büründürdü: Batı'nın kendini beğenmişlik ve cehaletiyle, karşı tarafta Bizanslıların ihanet ve yıpranmışlığı eşleşiyordu. İmparatorluğun 11. ve 12. yüzyıllarda Komninos hanedanı sırasında yeniden canlanması ve Konstantinopolis'te İmparator I. Manuil (1143-1180) tarafından teşvik edilen kuvvetli bir Batı yanlısı kliğin gelişmesi dostça ilişkileri mümkün kıldı. Gelgelelim,

İmparator I. Vasilios'un uzun kalkanlarıyla ayırt edilen piyadeleri, yuvarlak kalkanlar taşıyan düşman Arap kuvvetleri karşısında generallerini yüzüstü bırakıyor. Bizans generali Prokopios öldürülüyor. *The History of John Scylitzes*, folyo 99 (Werner Forman Archive/ Biblioteca Nacional, Madrid)

ticareti denetleme konusunda çatışan emperyal çıkarların ve Venedik'in ticari genişlemesinin kültürel kuşkularla, üstüne bir de Venedik'in politik entrikaları ve çıkarcılığıyla birleşmesi, IV. Haçlı Seferi'nin başlatılması, Konstantinopolis'in yağmalanması ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir dizi Latin krallığıyla prensliğine bölünmesi gibi sonuçlar doğurdu.

Bizans'la Ruslar,* yani Orta Rusya'nın ırmak havzasından ticaret ve ganimet akınları yapmak için Karadeniz'e giren İskandinav kökenli yerleşimciler arasındaki ilişkilerde biraz farklı bir hava esiyordu: Bunlar çok geçmeden, 920'lere gelindiğinde kesinlikle imparatorluğun yakın ticari ortakları haline geldiler ve imparatorlara 980'lerden itibaren hassa birlikleri –ünlü Vareng Muhafızları– sağladılar.

* Bizanslılar Slav nüfusu yöneten İskandinav aristokrasisine Rhos diyorlardı. –ed.n.

980'lerde Hıristiyanlığın kabulü ve Vladimir ile II. Vasilios arasında kurulan evlilik ittifakı, Rusların üzerinde uzun bir kültürel ve dini etki dönemini başlatarak Rus kültürünün evrimini, Kilise'yi ve çarist ideolojiyi temelden etkiledi. Bizans'ın Balkanlar'a kültürel olarak nüfuz etme yöntemlerinin kalıcı etkisi bölgedeki Ortodoks Kilisesi'nin yapısında, teşkilat ve ideolojisinde en açık şekliyle ifade ediliyordu.

İmparatorluğun kuzey ve batıdaki başlıca komşuları 10. yüzyıla kadar Bulgarlar, Batı Balkanlar'da bir şu bir bu tarafın desteklediği ya da doğrudan denetlediği çeşitli Sırp ve diğer Slav şeflikleriyle prenslikleri, onların ötesinde Ruslardı. Bunların yanı sıra 8. yüzyıldan itibaren Hazarlar, ardından 9. yüzyılda Macarlar (Hıristiyan Macar Krallığı'nı kurdular), 10. ve 11. yüzyıllarda Peçenekler, daha sonra Selçukluların doğudaki akrabaları Kumanlar gibi çeşitli bozkır halkları vardı. Bizans'ın yabancılarla ilişkilerine İtalya'da, Batı ve Orta Avrupa'da 8. yüzyılın sonuna kadar Papalık,

7. yüzyılda Bizans askerleri. Soldan itibaren, zırhlı piyade, 7. yüzyılın sonunda soylu komutan, 7. yüzyılın başında zırhlı süvari. (Angus McBride © Osprey Publishing Ltd)

komşu Lombard Krallığı ve İtalya'daki dukalıklar, ondan sonra ise çeşitli şekillere bürünmüş haliyle Frank Krallığı hükmediyordu. "Alman" İmparatorluğu özellikle Ottonyan hanedanı döneminde, 10. yüzyıldan itibaren Orta Avrupa ve İtalya'ya hâkim oldu; Alman imparatorları Doğu Avrupa'yla Balkanlar'a yoğun ilgi gösteriyordu. Genç Macaristan Krallığı'nın parlayan yıldızı da 11. yüzyılda bu denkleme yeni bir öğe kattı. Macaristan uluslararası politika sahnesinde bilhassa Bizans'ın Alman İmparatorluğu'yla ilgili siyaseti bakımından önemli bir rol oynadığından, Doğu Roma'nın Macar Krallığı'yla ilişkileri 1150 ve 1160'larda özellikle gergindi. Macarların Kuzeybatı Balkanlar'a gösterdiği ilgi, Konstantinopolis tarafından dengeyi bozucu bir unsur ve imparatorluğun çıkarları için bir tehdit olarak algılanıyordu. İmparator Manuil, imparatorluğun çizgisini izlemeleri için bölgedeki söz dinlemez hükümdarlara karşı sık sık seferler düzenleyerek ve Macar sarayının hanedanlık politikalarına karışarak, sorunu hem askeri, hem diplomatik baskı uygu-

layarak çözmeyi deniyordu. Denizcilikle uğraşan İtalyan kentlerinin, özellikle güçlü filolara sahip olan ve ticaretle ilgilenen Venedik, Pisa ve Cenova'nın yükselişi o andan itibaren imparatorluğun hem siyasi, hem iktisadi hayatında önemli bir rol oynayacaktı.

Belki de Bizanslıların Batı'da karşılaştığı en tehlikeli silahlı düşman Güney İtalya'daki Normanlardı. Normanlar başlangıçta Bizans ordularında paralı asker olarak hizmet görmüştü; ancak yüzyılın sonuna doğru kendi bağımsız devletlerini kurdular. Ama bunlar I. Aleksios'un saltanatı sırasında, 1090'larla 12. yüzyılın başında Balkanlar'ı istila ediyorlardı. Sonunda bu cephede alt edilmelerine rağmen yine de Orta Akdeniz'in en güçlü devletlerinden birini, Sicilya Norman Krallığı'nı kurdular ve yüzyıl boyunca Bizans'ın çıkarlarını ciddi olarak tehdit ettiler. Bununla birlikte, 1203-1204'te IV. Haçlı Seferi'ni yolunu, Doğu'daki ilk hedefleri olan Müslümanlardan çevirip, Konstantinopolis'e yönlendiren Normanlardan ziyade Venedik Cumhuriyetiydi ve ondan hemen sonraki dönemde imparatorluğun politik parçalanmasıyla aldığı şekli belirleyen de Venedik'in çıkarlarıydı.

İran Devleti, Sasani İmparatorluğu'nun 630 ile 640'ların başında Müslüman ordularınca yok edilmesine kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun doğudaki baş rakibiydi. Onun ardından da Emevi (661-750) ve Abbasi (751-1258) halifeleri imparatorluk için değişmez bir tehdit oluşturuyordu. Bu karmaşık dönem birkaç evreye ayrılır: Arap-İslam istilalarının Doğu Roma Devleti'nin imhasını hedef alan düzenli bir olgu olduğu 650-720'ler; bir statükonun tesis edildiği, ama Müslüman saldırılarının ekonomik ve politik süreci sürekli kesintiye uğratan bir neden olarak kaldığı 720-750'ler; Abbasi otoritesinin çöküşü ve parçalanmasıyla imparatorluğun bölgede askeri ve siyasi bir üstünlük kurmasının mümkün olduğu 750'lerden 11. yüzyılın ortasına kadarki dönem. Halifelikteki Türki kölelerle paralı askerlerin rolünün 840'lardan itibaren giderek önem kazanması ve sonunda 1050'lerde Selçuklu Türklerinin gelişi bu görüntüyü adamakıllı değiştirecekti. İçeride politik uyuşmazlıklarla Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın 1071'de Doğu Anadolu'da Mantzikert [Malazgirt] Muharebesi'yle tattırdığı nispeten küçük bir askeri yenilginin birleşimi, Anadolu'nun imparatorluğun elinden çıkmasıyla sonuçlandı. Bu tarihten itibaren Anadolu, Türkmen diye tanınan, her türlü yerleşik hayat tarzını sürekli tehdit eden ve hayvancılıkla uğraşan Türki kökenli göçebe gruplarının hâkimiyeti altına girdi. Ondan sonra yörede bir dizi Türki emirliğin gelişmesi bu bölgenin geri alınmasını imkânsız kıldı ve 13. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı hanedanının yükselişi, sonunda Doğu Roma İmparatorluğu için ölümcül bir darbe oluşturdu.

Görüldüğü gibi, Bizans'ın siyasi dünyası karmaşık ve çok cepheliydi. Konstantinopolis'teki hükümetin etkili, aklı başında ve her şeyin ötesinde uyanık bir diplomatik sistem uygulaması gerekiyordu, çünkü imparatorluğun dayandığı şeyler diplomasi, ittifaklar, hediyeler ve istihbaratın dikkatli kullanımıydı. Ama sık sık vuku bulduğu gibi, bunlar eksik olduğunda bir orduya gerek duyuluyordu. Sonraki kısmın ana konusu da imparatorluk orduları, bunların ikmali ve nasıl savaştıkları olacak.

Bizans neden ve nasıl savaşıyordu?

Bizans generalleriyle hükümdarları asker, erzak, teçhizat, canlı hayvan gibi kaynaklardan ayrılacak payla bunun yeniden dağıtımı arasındaki ilişkinin ve imparatorluğun düşmanca askeri eylemleri püskürtme ya da düşmanlarına saldırıda bulunma becerisinin genellikle tam olarak bilincindeydi. 6. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar tarihlendirilen askeri elkitapları ve bilimsel incelemeler, kaynaklar bakımından Bizans'la düşmanları arasındaki dengesizliğin farkında olunduğunu gösterir. Generaller, can ve kaynak kaybına yol açabileceği için, koşulların aleyhte olduğu durumlarda muharebeye girmemeleri konusunda uyarılıyordu; gerçekten de bu eserlerdeki hâkim motif, aleyhlerine olan koşulları eşitlemek için manevra yapmak, oyalama taktikleri kullanmak, pusulardan ve başka stratejilerden yararlanmak zorunda kalan Bizanslılardı. Ancak şurası da açık ki, ana hedeflerden biri, tayin edici bir muharebeye girmeksizin galip gelmekti. Zaferi sağlayacak olan, oyalama taktikleri, istihbarat yoluyla düşmanın zayıf noktalarını istismar etme, coğrafi koşullar, mevsimsel etkenler ve diplomasiden oluşan bir tertipti. Savaşlar masraflıydı; temel gelirini tarımdan elde eden ve nispeten istikrarlı kalan, ilaveten hem doğal, hem insan yapımı felaketler karşısında korunmasız olan bir devlet elinden geldiğince savaşlardan kaçınmalıydı. İmparatorluğun stratejik düşüncelerinden bir diğeri de insan gücüydü: Bir Bizanslının perspektifinden, imparatorluk sayıca hep zayıf durumdaydı ve hem stratejide, hem diplomaside düşmanlarla uğraşırken bu durum dikkate alınmalıydı. Dengeyi kurmanın bir yolu düşman sayısını azaltmaktı: Düşman kuvvetlerini muharebe alanında kalamayacakları şekilde oyalamak, sözgelimi muhtemel erzak ve ikmal kaynaklarını yok etmek ya da yerinden kaldırmak, Bizans'ın niyetleri hakkında düşmanı yanlış bilgi vererek onu yanıltmak, bütün bunlar askeri incelemelerde tavsiye edilen yöntemlerdi. Bizans

Bizans ve Arap süvarileri arasında 842'de meydana gelen bir muharebe. "The History of John Scylitzes", folyo 54v. (Werner Forman Archive/Biblioteca Nacional, Madrid)

stratejisinin temel taşı olan muharebeden kaçınma da düşmanın salgın hastalığa yakalanması, suyunun ve erzakının tükenmesi gibi bir ihtimali artırırdı.

Bu nedenle savunma Bizans hükümdarlarıyla generallerinin başlıca kaygısı olmak zorundaydı. Bizans'ın askeri eğilimleri tutarlı ve lojistik bakımından iyi düşünülmüş bir temele dayanıyordu ve ana amaç, imparatorluğun ayakta kalmasını garanti etmek için eldeki sınırlı kaynakları en etkin şekilde kullanmaktı. Askeri strateji zorunlu olarak savunmaya yönelikti; 10. yüzyılın ortasında İtalya'dan ziyaretçi olarak gelen Büyükelçi Cremona'lı Liutprand, beklenmedik bir düşman saldırısı durumunda geceleri Konstantinopolis'i güvence altına alan önlemlerle ilgili olarak bu noktayı epey açık bir şekilde belirtir. Bizans yazarlarıyla hükümetlerinin etkili ve akıllı diplomasiyi vurgulamaları, sırf kan dökmekten hoşlanmama gibi Hıristiyanlıktan beslenen bir kültürel tercih sorunu değildi: Tersine, devletin sürekli varlığı incelikli diplomatik silahların mevzilenmesine bağlıydı. Bizans dış ilişkilerinin tüm tarihi ve Bizans diplomasisinin hem teorisi, hem pratiği

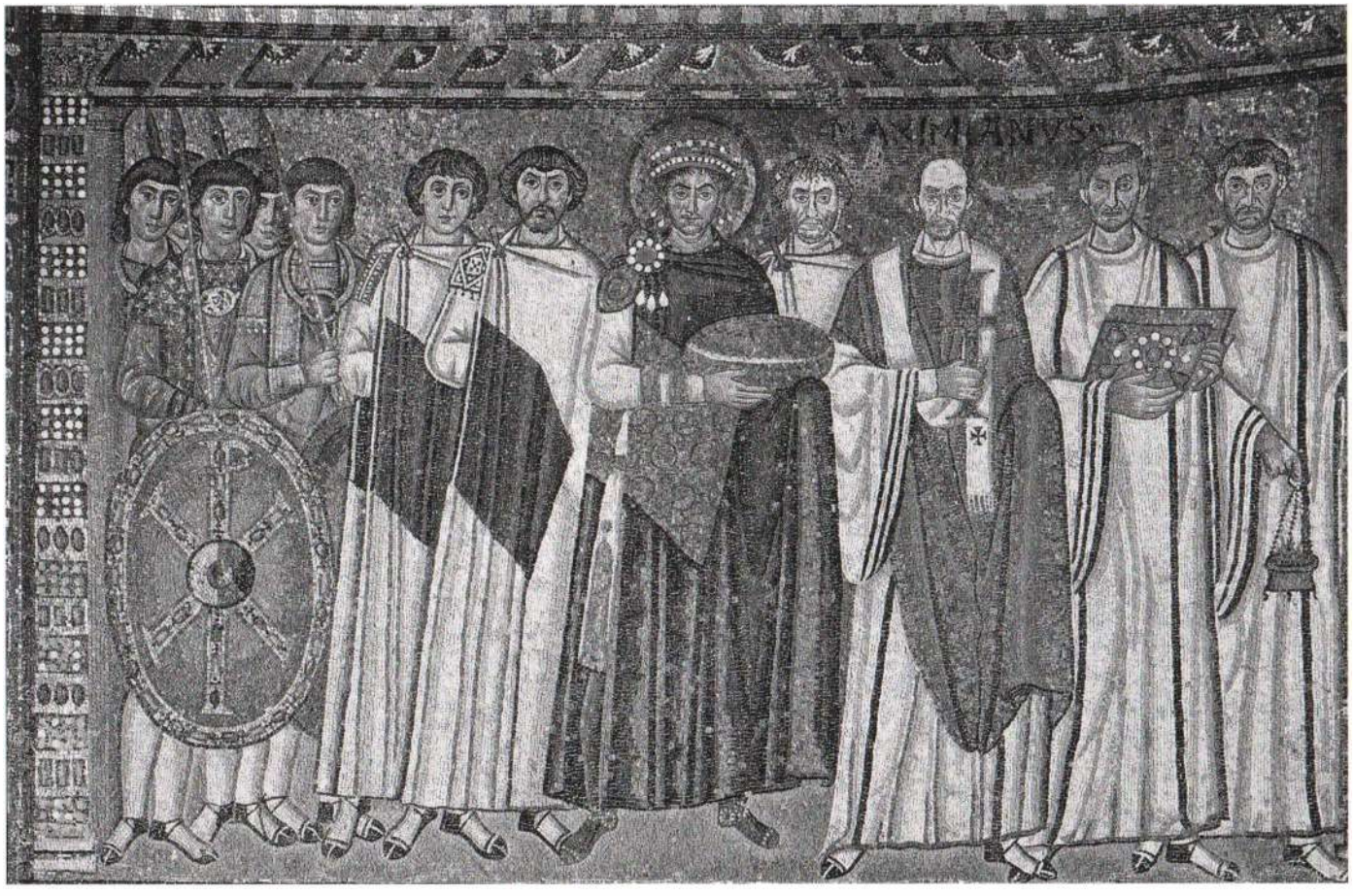
bunu yansıtır. Elbette diplomasinin askeri bir avantajı da vardı: Bizans'ın Balkanlar ve Kafkasya'daki çıkarları açısından bozkırın çeşitli halklarıyla iyi ilişkiler yürütmek şarttı, çünkü bu yolla, gerektiğinde imparatorluğun düşmanlarına çevrilebilecek bir silah yaratılması mümkündü. Böyle temaslar aynı zamanda esaslı bir bilgi kaynağıydı ve imparatorluğun savunmasıyla ilgili olabilecek bilgileri toplamak için her türlü çaba harcanmıştı.

İmparatorlar ya da danışmanlarının planlı bir seçiminin sonucu olarak nadiren savaşa girilirdi, çünkü imparatorluk sürekli olarak şu ya da bu taraftan tehdit ediliyordu ve bu nedenle de askeri hazırlıklarını her zaman tam tutuyordu. Sınır bölgelerinde oturanların savaş içinde mi yoksa barış içinde mi yaşayacağı, herhangi komşu bir güce oranla bir bütün olarak imparatorluğun durumu meselesi olmaktan ziyade, imparatorluğun hangi bölgesinde bulundukları meselesi haline geldi.

İmparatorluğun önceki topraklarının geri alınması sürekli olarak ideolojik gündemdeyken, bunu uygulama çabaları, muharebede zaferlerle kazanılan beklenmedik avantajlar ve uygun koşullardan yararlanma yönünde planlanmamış bir tepkiyi yansıtıyordu. Aslında, kaybedilen toprakları yeniden fethetme ve eski haline getirme potansiyeli son derece sınırlıydı. Stratejiyi belirleyen, kaynaklarla politik inançlar arasındaki, ideolojik yararcılığın yumuşattığı etkileşimdi: Bizans'ın girdiği savaşların çoğu, düşmanı nakavt edecek bir darbe indirmek değil, yıpratmak, akın ve karşı akın geliştirmek, ayrıca düşmanın kısa vadeli potansiyelini yok etme yoluyla bir beraberelik ya da denge durumuna ulaşma veya bunu koruma temelinde yürütülüyordu. Hükümet ve imparatorluk sarayı mensupları dış dünyayla ilişkileri bakımından ortak idealler güdüyor olabilirdi; ama geç Roma ve Bizans İmparatorluğu ordularının stratejik eğilimleri her zaman bu ideallere öncelik tanımıyordu.

Kaynaklar stratejik düşünmede kilit bir unsurdu; zira orduların yeterli erzak, teçhizat, eğitim ve barınak olmadan savaşamayacağı açıktı. Ama ideolojik üstünlük Bizanslıların kendi kimlik ve rollerine ilişkin fikirlerinde önemli bir rol oynadığından, savaş ne sırf maddi avantaj, ne de herhangi bir uzun vadeli stratejik hedef gözetilerek yürütülüyordu. Düşmana zarar vermek iyi bir şeydi, ama ona darbe vurmanın yollarından bazıları ideolojik bir değer de taşıyordu. Sembolik açıdan önemli düşman kale ya da kasabalarına karşı düzenlenen, stratejik bakımdan değerlendirildiğinde pek de ekonomik olmayan hücumlar şu ya da bu zamanda tüm ortaçağ hükümdarlarınca gerçekleştirilmişti, çünkü kısa vadeli propaganda değeri, belki moralin yükseltilmesiyle de bağlantılı olarak, genellikle herhangi bir maddi kazanç kadar değerli görülüyordu. Aynı şekilde, bazı savaş alanları ideolojik olarak diğerlerinden daha önemliydi. Balkanlar'da ve Tuna'nın kuzeyinde barbarlarla savaşmak din düşmanlarıyla, yani Doğu'daki Müslümanlarla savaşmak kadar itibarlı ve görkemli değildi. Bir 11. yüzyıl yazarı şöyle der: "Batı'daki barbarlarla (savaşmanın) gösterişli bir tarafı yok görünüyordu... ama eğer o (İmparator III. Romanos) Doğu'da yaşayanlara yönelecek olursa, o zaman soylu bir eylemde bulunabileceğini düşünüyordu...

Savaşların, genellikle onlara eşlik eden daha fazla toprak edinme ve zenginleşme hedeflerinin kendi başlarına arzu edilir olması dışında mevcut bir stratejiyi geliştirmekle tutarlı bir tarzda, daha sonra kullanılabilecek kaynakları elde etmek için yürütüldüğüne dair az bulgu var. Savaşlar düşmanın ekonomisine ve maddi altyapısına –insanların köleleştirilme ya da öldürülmesi, müstahkem mevkilerle kent yapılarının yok edilmesi,

I. Iustinianos ile maiyeti: Sağdan itibaren iki diyakoz, Başpiskopos Maksimianos, iki aristokrat ve muhafızlar. 6. yüzyıl ortasından kalma mozaik. San Vitale Kilisesi apsisi kuzey duvarı, Ravenna (akg-images/Nimatallah)

kırsal bölgelerin yıkıma uğratılması– azami zarar verme temelinde yürütülüyordu. Aynı şekilde, kendi tarafınızı korumak için önlemler almanız gerekiyordu ve 10. yüzyılın ortasına gelindiğinde Bizanslılar böyle bir savaş halinin her iki veçhesini de sanat haline getirmişti. Bizans'ın savaşları hem 7. ile 10. yüzyıllar arasında Doğu'da Araplara, hem Batı'da Slavlar ve Bulgarlara karşı yıpratma mücadelesi temelinde etkili bir şekilde yürütülmüştü. Bununla, uzun vadeli stratejik hedeflerin ya da gizli motiflerin hiçbir zaman söz konusu olmadığını ileri sürmüyoruz, ama sözgelimi 10. yüzyılda Doğu'ya doğru hızla genişlerken ve biraz daha geç, ama yakından bağlantılı olarak Bulgaristan'ın II. Vasilios'un dönemindeki fethinde bunun söz konusu olduğunu ileri sürmek mümkün. İlk durumda, imparatorluğun bölgedeki toprak gücünün Suriye ve el-Cezire'deki küçük Müslüman güçlerine karşı saldırgan bir emperyalizm vasıtasıyla genişlemesi ve bütünleşmesi besbelli önemli bir meseleydi; kısmen ilk gelişmenin körüklediği ikinci durumda, imparatorlar ve Konstantinopolis hükümeti için, Doğu'daki hükümdarların güç ve nüfuzundan bağımsız bir yeni kaynak temelinin yaratılması da önemli bir konuydu; ama bağımsız bir Bulgaristan tehdidini kökünden yok etmek ve bütün Balkan bölgelerinde imparatorluğun hâkimiyetini pekiştirmek de eşit derecede pratik bir kararın bağlamı içindey-

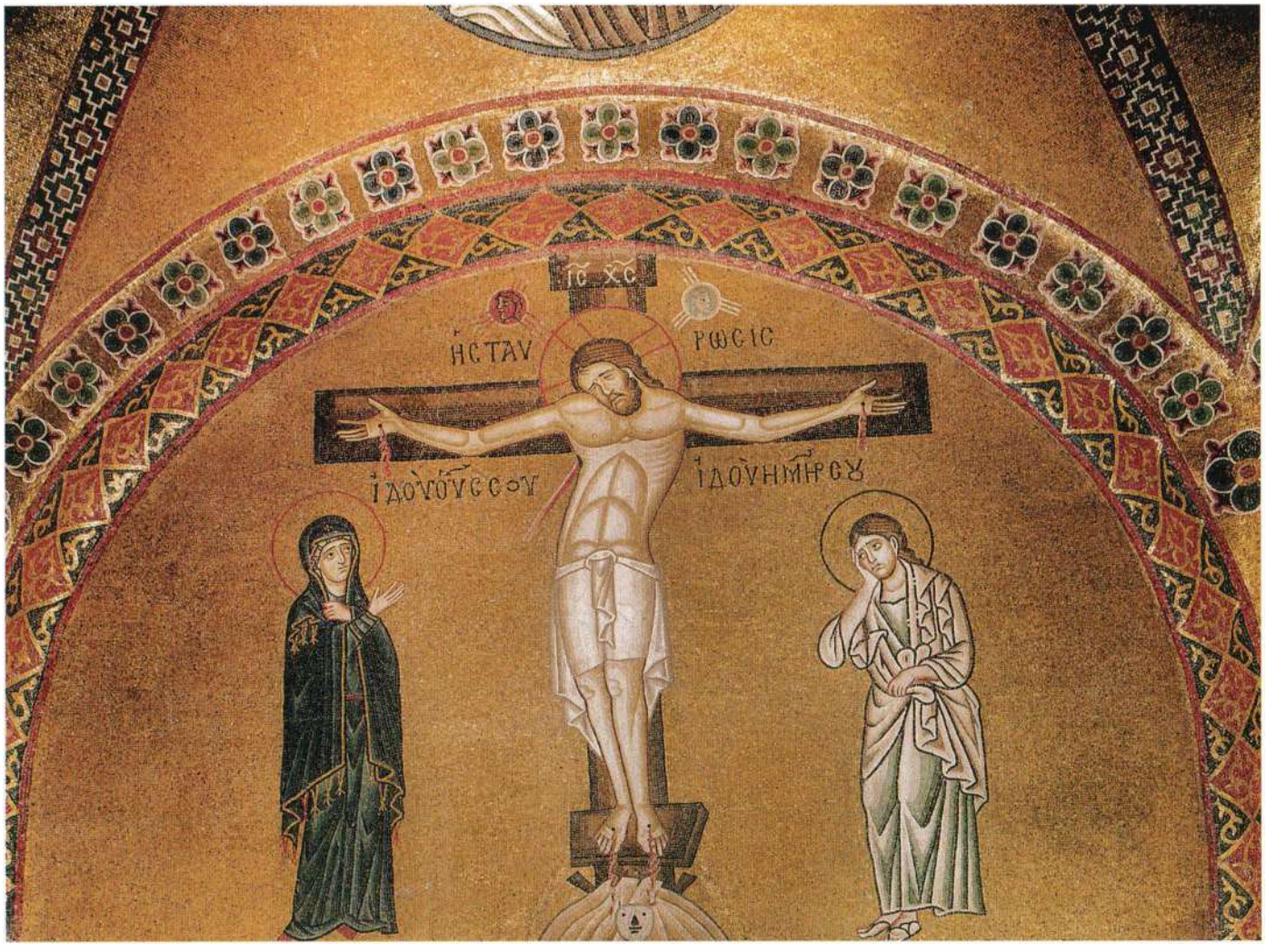
di. Bu süreçlerin her iki cephesi de Bizans devleti ve toplumundaki çok özel yapısal gerilimleri yansıtır ve aynı zamanda bir devletin dış politikalarıyla askeri stratejisinin bir bütün olarak toplumdaki güç ilişkilerini yansıttığını gösterir.

Yalnızca ideolojik nedenlerle savaş açıldığı nadirdi. Açıkçası, savunmaya dönük tüm savaş durumları böyle bir yelpaze içinde haklı gösterilebilirdi: İmparatorluk toprakları ve halkına yönelik bir tehdit; Ortodoks düzene ve Tanrı'nın atadığı yöneticiye, Konstantinopolis'teki imparatora karşı çıkılması; Roma'nın hükümranlığına karşı çıkılması bu gibi örneklerdir. Ofansif ya da saldırgan savaş halinin haklı gösterilmesi, Hıristiyan Doğu Roma İmparatorluğu'nda biraz daha zor görünmekle birlikte kolayca başarılmıştı. Bununla birlikte Bizans'ın askeri mülahazalarında, imparatorluğun uzun tarihi boyunca hâkim unsurun savunmaya dönük olduğu kuşku götürmez; stratejik durum dikkate alındığında da bu kaçınılmaz olarak böyleydi. Bizans kendini savunmayı, 7. ve 8. yüzyıllardaki kriz yıllarında doğal sınırlardan ya da sınırlandırmalardan akıllıca yararlanmayı ve ondan sonra diplomatik ve politik ilişkileri yönetmeyi becerdiği için bu kadar uzun bir süre ayakta kaldı. 1204'ten sonraki siyasi-tarihi yıkım süreçlerinin özel ayrıntıları ne olursa olsun, Bizans İmparatorluğu'nun yavaş yavaş son bulması kendini savunmak için gerekli kaynakları bir araya toplama becerisini kaybetmesiyle birlikte yürüdü. Pratikte imparatorluğun dünyasındaki olaylarına pragmatik bir tepki gösterme meselesi olan strateji, Hıristiyan Doğu Roma İmparatorluğu'nun politik-ideolojik önceliklerini gevşekçe izliyordu. Bu bakımdan, Doğu Roma ya da Bizans Devleti büyük bir stratejiyi dar anlamda geçersiz kılıyordu; imparatorluğun stratejisi politik, kültürel ve ideolojik olarak ayakta kalmaya uygun koşulların korunmasına dayanıyordu.

Savunmaya dönük savaş

Savaşlar savunma ve saldırıya dönük olmak üzere kabaca iki geniş kategoriye ayrılabilir; bununla birlikte başlangıçta önleyici saldırıların her iki kategoriye de girdiğini ve sık sık böyle haklı gösterildiğini söylemek gerek. Savunmaya dönük savaşma tarzı birkaç şekle bürünüyordu: Düşman istilacılarına karşı gerilla taktikleri, sahra orduları arasında, çoğu zaman her iki tarafın da birbirini oyuna getirmeyi denediği uzatılmış bir manevra dönemini izleyen büyük çatışmalar ya da ikisinin bir birleşimi. İlk Müslüman ordularına karşı yürütülen savunmaya dönük seferler bu şekle bürünüyor, imparatorluk kuvvetleri Arap akıncılarının hareketlilik ve hızına ayak uydurmaya çabalıyordu; söz konusu akıncılar yalnızca hızlı ve sert darbeli taktikleriyle değil, uyguladıkları savaş tipi herhangi bir düzenli cephe fikrini savunmasız kıldığı için de Romalı komutanların elinden inisiyatifi almayı becermişti.

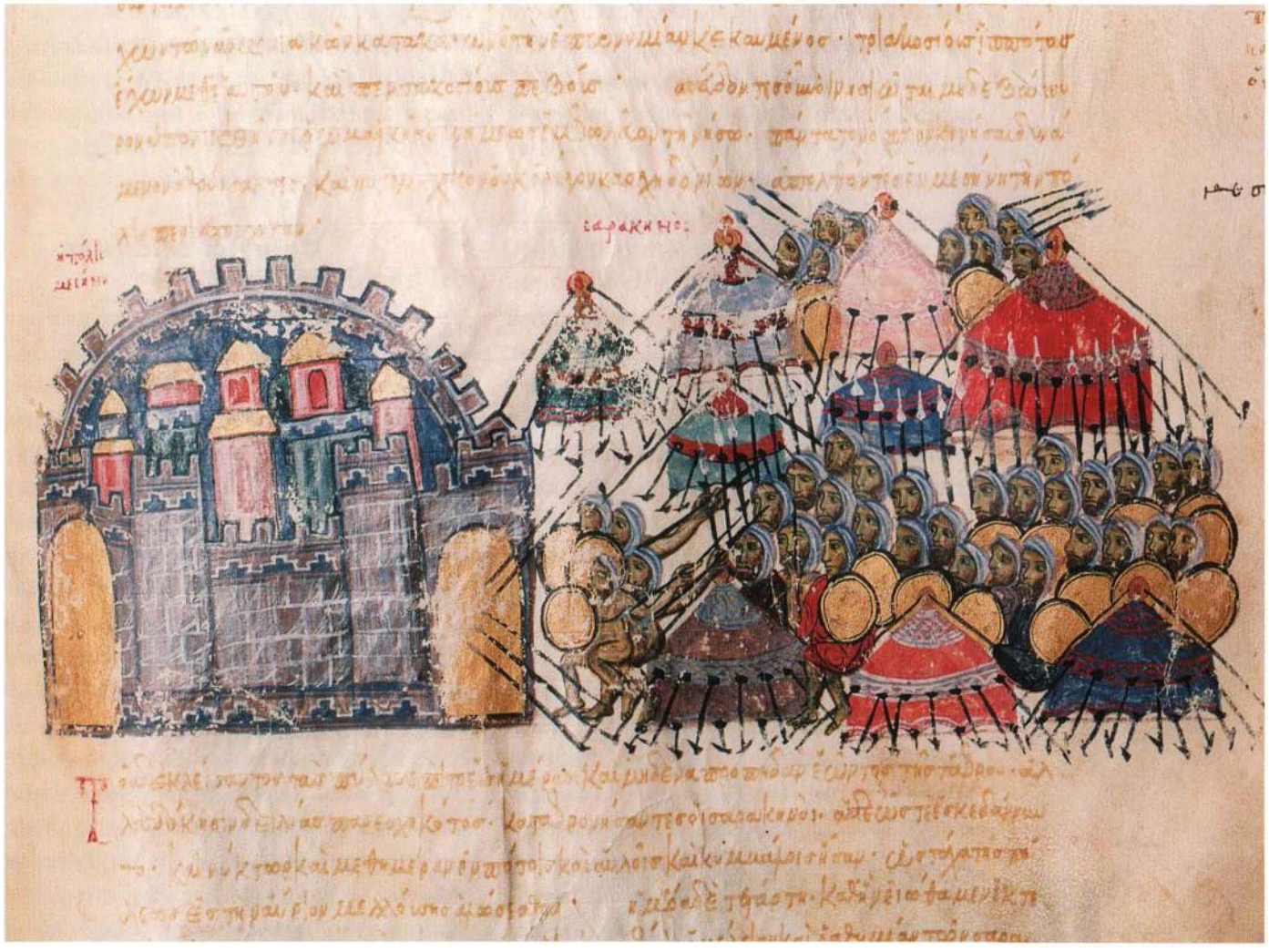
Müslüman Arap fetihleri tüm Doğu Akdeniz bölgesinin stratejik ve politik coğrafyasını kökten değiştirdi. İstilacıları açık muharebede geri sürme girişimlerinin tamamen başarısız kalması, stratejide, Müslüman ordularıyla yüz yüze karşılaşmalardan kaçınılması gibi büyük bir değişikliğe neden oldu. Sahra orduları önce Kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya, kısa zaman sonra da Toros ve Anti-Toros sıradağlarına geri çekildi. 640'ların ortasına gelindiğinde Suriye, Filistin ve Mezopotamya'daki ordular da Anadolu'ya döndü. Orduların ortasında konuşlandırıldığı bölgeler, bu yörelerin askerlerin ikmal ve başka ihtiyaçlarını sağlama becerilerine bağlıydı. Böylece sahra kuvvetleri Anadolu ve Trakya'da barındırılır oldu ve bu idari birimler artık Yunanca *themata* ya da *thema*'lar diye anılmaya başladı.

Dafni Manastır Kilisesi, Yunanistan (akg-images/Erich Lessing)

Bu dağıtım hem her orduya destek alabileceği yeterli bir hinterlant sağlayarak lojistik talepleri, hem savunmanın stratejik ihtiyaçlarını karşılamak için düşünülmüştü. Ama bu özellikle savunmaya dönük bir stratejiydi ve düzenli yıkıma maruz kaldığı için sınırın ekonomik hinterlandının önemli ölçüde zarar görmesi anlamına geliyordu. Bu durum 700'lerde her iki tarafta yerleşilmiş ve ekonomik bakımdan daha güvenli bölgeler arasında bir "insansız bölge"nin ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Yeni düzenlemeler Arapların Anadolu'da sadece kalıcı üsler kurmalarını önledi.

Başta yalnızca değişik orduların konuşlandırıldığı vilayet gruplandırmaları olan *thema*'lar 730'larda açık bir coğrafi kimlik kazandı; 8. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Bizans vilayetleri varlığını sürdürdüğü halde mali ve askeri idarenin kimi unsurları *thema* bazında kuruldu. İmparatorluğun ekonomik ve politik durumu düzeldikçe *themata* sayısı çoğaldı; bu, kısmen büyük tümenlerin değişik "vilayet" ordularına bölünmesi, kısmen de 8. yüzyılın son yıllarındaki toparlanma sayesinde gerçekleşti. Üstelik bir zamanlar Güney Balkanlar'da sahip olu-

Müslümanların 842-843'te ele geçirdiği Messina (Sicilya) kentinin kuşatılmasını gösteren minyatür. "The History of John Scylitzes" (Werner Forman Archive/ Biblioteca Nacional, Madrid)

nan topraklar üstünde imparatorluk otoritesi yeniden kuruldu.

Bu düzenlemelerle askere almanın ve askeri kimliklerin yerelleşmesi, düzenli unsurlarla –profesyonel askerler– her *thema* bölgesindeki daha az yetenekli ya da teçhizatlı milis benzeri unsurlar arasında bir ayrıma yol açtı. *Tagmata* (alaylar) olarak tanınan, 760'larda V. Konstantinos (741-775) döneminde kurulan küçük bir seçkin güç, çabucak sefer amaçlı seçkin bir sahra tümeni haline geldi. *Tagmata* hem düzenli birimlerden, hem zaman zaman askerlik yapan taşra birimlerinden daha iyi bir maaşa ve disipline sahipti; bu, özel birimler oluşturmak ve belirli bir sefer ya da bir dizi sefer süresince bunları kullanmak için hem yabancı, hem yerli paralı asker toplama yönündeki bir eğilimin ilk adımıydı. İmparatorluk 9. ve 10. yüzyıllarda doğuda askeri gücünü yeniden gösterdiğinde böyle profesyonel birimlerin rolü ve payı daha da önemli hale geldi.

Savunmaya dönük stratejiyi birkaç unsur belirliyordu. En başta, akın eden kuvvetler Toros ve Anti-Toros geçitlerinde her nerede mümkünse geri döndürülmeliydi. Düşmanca

saldırıları sınırda karşılama ve püskürtmeye yönelik bu politikanın işlemediği yerde yerel kuvvetler istilacıları taciz edecek, her topluluk ya da grubun hareketleri ve bulunduğu yer hakkında bilgi edinilecekti. Ana güzergâhlar üstündeki, kavşaklarda ya da ikmal malzemelerinin depolanabileceği yerlerde, ayrıca düşman kuvvetlerinin geçmek zorunda olduğu sınır geçitlerinde bulunan sayısız küçük kale ve hisar yerel birlikleri takviye etmek için kullanılıyordu. Bu müstahkem mevkiler düşmanın eylemlerine açık olmakla birlikte herhangi bir istila kuvvetine karşı sürekli bir tehdit meydana getiriyordu. İlaveten 8. ve 9. yüzyıllarda sınır boyunca bağımsız komutanlıklar olarak *thema* ordularını tamamlayan bir dizi sınır bölgesi tesis edilmişti. *Klisurarhia* olarak bilinen bu *thema*'lar yerelleşmiş savunma modelini vurguluyordu.

İmparatorluk özellikle ilk dönemde birçok yenilgiye uğradı, ama bilhassa istilacıların takip edilebildiği ve imparatorluk ordularının doğru zaman ve yerde bir araya getirilebildiği durumlarda bazı büyük başarılara da tanıklık etti. Bu karşılaşmalar imparatorluk kuvvetlerinin güttüğü stratejinin ordular iyi yönetildiğinde ve düşmanın hareketlerine dair yeterli istihbarat sağlandığında başarılı olabileceğini gösteriyordu. Ama Doğu'daki savaş büyük ölçüde iki eşit güç arasındaki bir mücadeleydi; yalnızca imparatorluk tarafı halifelik tarafının sayıca üstünlüğünü dengelemek için uygun coğrafya ve iletişim avantajına sahipti. Ancak bu görüntü 10. yüzyılda, imparatorluk tümüyle saldırıya dönük davrandığında değişti ve savunmaya dönük bu düzenlemeler, imparatorluk 10. yüzyılın ortasından sonra saldırıya dönük bir politika gütmeye başladığında giderek kullanılmaz oldu. İmparatorluğun durumu, yeni bir düşman gücünün ortaya çıkışının bir sonucu olarak 1040'lardan itibaren ve takip eden zamanda kötüleşince, etkili, derin bir savunma yapısının eksikliği, Selçuklu Türklerinin 1071'de Malazgirt Muharebesi'nden sonra neredeyse hiç direniş görmeksizin Orta Anadolu'yu fethetmesine ve sürekli işgal etmesine imkân tanıdı. İmparatorluk bölgedeki gücünü bir daha asla yeniden tesis edemeyecekti.

Önleyici saldırılar

İmparatorluğun savunmaya dönük stratejisinin bir parçası, düşmana karşı kısmen stratejik müttefikler yaratmayı, kısmen de Doğu Roma'nın ideolojik gücünü pekiştirmeyi hedefleyen önleyici darbeler indirmeyi beraberinde getiriyordu. Bu saldırıların sadece bir kısmı başarılıydı. İmparatorluğun tarihindeki en umutsuz olaylardan biri, I. Nikiforos tarafından 811'de Bulgarlara karşı düzenlenen ve hem imparatorun ölümüyle, hem ezici bir yenilgiyle sona eren saldırıydı. İmparatoriçe İrini'nin baş hazinedarı Nikiforos 802'de tahta çıktı; anlaşılan Bulgarları, Bulgar Hanlığı'nı yeniden imparatorluğa katabileceği şekilde yenmeyi istiyordu. 809'daki bir seferde Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan Bulgar başkenti Pliska'ya ulaşılmış ve kent yağmalanmıştı. 811 seferi ise Roma'nın mevcudiyetini bölgede daha kalıcı kılma niyetini güdüyordu. Nikiforos, Anadolu ordularının birliklerinden derlenen ve Avrupa *thema*'larıyla imparatorluk muhafız alaylarının (*tagmata*) kuvvetlerince desteklenen büyük bir gücün toplanmasını emretti. İmparator 809'daki kolay başarıdan sonra zafere kesin gözüyle baktığından ve sefere askerlere ilaveten çok sayıda saray mensubuyla görevlisi de eşlik ettiğinden, bütün bu olayın törensel bir yanı vardı. Ama imparatorluk kuvvetleri sonunda bir pusuya düşürüldü ve bir gece saldırısı sırasında korkunç bir yenilgiye uğratıldı. Yenilgi imparatorluk tarihinin en karanlık günlerinden birini oluşturdu; neredeyse İmparator Valens'in

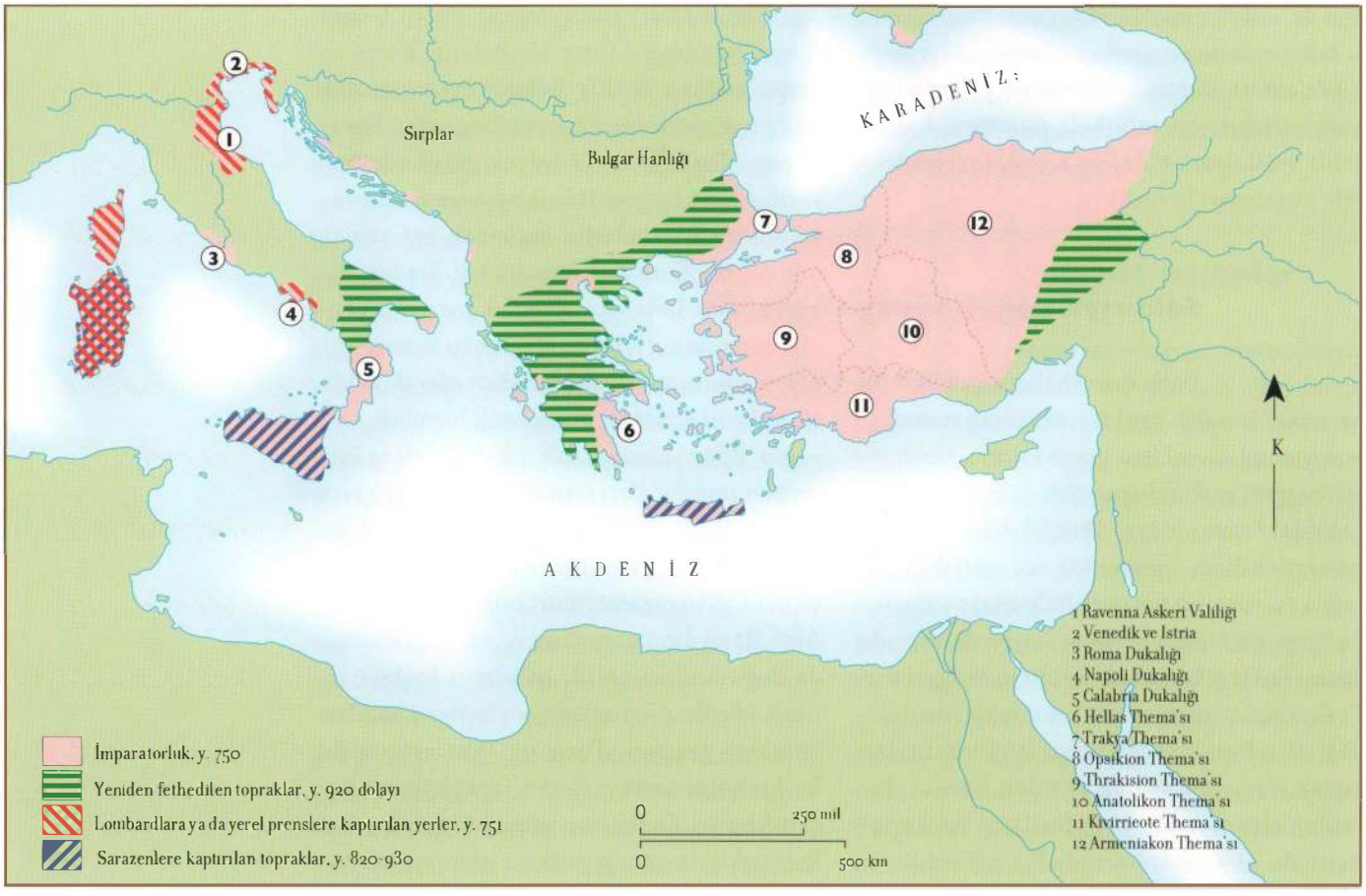
378'de Adrianopolis [Edirne] Muharebesi'nde Gotlarla savaşırken ölmesi kadar kötü bir felaketti. Bulgar hanı sonraki yıllarda imparatorluğun en tehlikeli düşmanı haline geldi ve Bulgarlar 813'te Konstantinopolis'i bile kuşatmayı becerdi.

Saldırıya dönük savaş

Daha önce belirtilen stratejik sorunlar hesaba katıldığında, imparatorluğun girdiği savaşların çoğu, saldırı gerekçesinin gayet açık olduğu yerde bile şu ya da bu şekilde "savunmaya dönük" olarak haklı gösterilebilirdi. Sözgelimi 10. yüzyılın sonuyla 11. yüzyılın başında Bulgarlar ve Ruslara karşı yürütülen savaşlar böyleydi. Burada savaşı haklı çıkartan unsur, hem Bulgarların Trakya'daki imparatorluk topraklarını tehdidinden kaynaklanan, imparator tarafından küçük düşürücü olarak görülen önceki düzenlemelerin reddi, hem Rusların işe karışmasıydı. 965 sonbaharında Bizans ordularının Girit ve Kıbrıs adalarına ilaveten Kilikya'yı fethini ve Kilikya'nın imparatorluğa katılmasını takiben imparatorun sarayına Bulgar elçileri geldi. Amaçları Konstantinopolis tarafından Bulgar çarına, kısmen Çar Simeon'un 927'deki ölümünden sonra yapılan uzun süreli barışın garantisi olarak verilen "haraç"ın (ya da imparatorluğun perspektifinden "iane"nin) ödenmesini talep etmekti. Ama imparatorluk özgün anlaşmanın yapıldığı zamandan bu yana çok farklı bir durumdaydı. Bulgar hükümdarının olası talebine öfkelenen İmparator II. Nikiforos Fokas (963-969), elçileri utanç verici bir halde ülkelerine yolladı; bir dizi Bulgar sınır karakolunu yıkmaları için küçük bir kuvvet gönderdi ve ardından da kuzeydeki müttefikleri olan Kiev Ruslarını Bulgarlara arkadan saldırmaya çağırdı.

Macar Ovası'ndan doğuya doğru Güney Rusya'dan geçip Hazar Denizi'nin kuzeyine kadar uzanan bozkır bölgesi imparatorluk diplomasisinde büyük önem taşıyordu. Burası çoğu Türki kökenli birçok göçebe halkın yurduydu ve bu çeşitli halkların imparatorluğa olumlu bakmalarını sağlamak her zaman önemliydi. Konstantinopolis 630'lardan itibaren Hazarlarla iyi ilişkiler kurmayı becermişti; nitekim Hazar hanları çoğu Bizans imparatorunun sadık müttefikleri olarak kaldı. Hazarların stratejik önemi çok büyüktü: Örneğin Bizanslılardan sık sık Bulgarlara kuzeyden saldırmaları için davet alıyor ve tayin edici anlarda onların üstünde hayati bir baskı uyguluyor, ayrıca imparatorluğa Orta Asya'daki gelişmelere dair bilgi veriyorlardı. Ama Hazar İmparatorluğu 9. yüzyılın sonunda doğusundaki çeşitli halkların baskısı altında küçülmeye başladı; söz konusu halkları harekete geçiren, Tuna ile Don arasındaki bozkır bölgesinde yerleşen Türki kökenli Peçeneklerdi. Kuşkusuz, imparatorluk bu kez Peçeneklerle aynı politikayı izlemeyi sürdürüyordu. Peçeneklerin Rusları da Macarları da dizginleyen bir güç olarak değer taşıdığı açıktı; yine de tehlikeli bir müttefiktiler.

İskandinav yerleşimcilerle savaşçıların Orta ve Batı Rusya ırmakları boyunda yaşayan yerli Slav halklarla birleşmesinden meydana gelen Ruslar, 9. yüzyılda önemli bir siyasi güce dönüştüler; 850 ile 860'lara gelindiğinde uzun gemileri düzenli olarak Karadeniz'e giriyordu. 10. yüzyılın başında ve bazı düşmanca eylemleri takiben imparatorlukla ticari anlaşmalar yapıldı. Bu durum yüzyılın ortasından itibaren bir ittifak şeklinde gelişti; öyle ki II. Nikiforos 966'da Rusların desteğini istediğinde hırslı ve savaş meraklısı prensleri Sviatoslav buna çoktan gönüllüydü. 968'de Tuna'ya ulaşan prens, kendisine karşı gönderilen Bulgar kuvvetlerini kolayca yendi. Peçeneklerin bir saldırısını püskürt-

Bizans İmparatorluğu, y. 700-950

mek için 969'da Kiev'e dönmek zorunda kaldıysa da aynı yıl içinde geri dönerek Kuzey ve Doğu Bulgaristan'ı hızla işgal etti, Çar II. Boris'i tahttan indirdi ve Bulgaristan'ı kendi topraklarına kattı.

Bu, imparatorun özgün planının bir parçası değildi; yenik düşen Bulgarlarla boş yere ittifak kurmaya çabaladı, ama 969'un sonuna doğru suikasta uğradı ve ardılı I. İoannis Çimiskis, potansiyel olarak çok daha büyük bir tehlike taşıyan bu silahlı düşmanı ortadan kaldırmak gibi zor bir görevle uğraşmak zorunda kaldı. Bulgar soylularından bazıları bağımsızlıklarını Bizans Devleti'nden geri almak ve Bizans kültüründen kurtulmak için Ruslarla işbirliği yapmayı bir fırsat olarak görüyordu. Sviatoslav yeni imparatora tüm Avrupa vilayetlerini boşaltması ve imparatorluğu yalnızca Asya'yla sınırlı tutması için bir ültimatom gönderdi. Büyük bir Rus kuvveti 970'in baharında Trakya'yı istila etti, Filippopolis [Filibe/Plovdiv] Hisarı'nı yağmaladı ve Konstantinopolis'e doğru yoluna devam etti.

Bunu izleyen savaş, büyük bir imparatorluk ordusunun toplanmasını, düşman kuvvetlerini şaşırtıp bölmek için oyalama taktikleri uygulanmasını ve nihayet, Rus kuvvetlerinin tamamen yenilmesiyle Sviatoslav'ın kendi topraklarına dönmesine yol açtı. Ne var ki Sviatoslav dönüş yolunda Peçenek akıncılarınca öldürüldü. Başlangıçta imparatorluğun yöneticilerinin zayıf bir komşuyla

yapılmış geçersiz ve aşağılayıcı bir anlaşmayı reddetmelerinin bir sonucu olarak yürütülen savaş kısa zamanda büyük bir saldırıya dönüştü. Sonuç, Tuna'ya kadar Doğu Bulgaristan'ın önemli bir bölümünün imparatorluk topraklarına yeniden katılmasıydı. Öte yandan da Bizans'ın bu zaferi 970 ile 980'lerde yeni bir bağımsızlık hareketine, ayaklanmanın gelişmesine ve Çar Samuil'in hükümdarlığında, 11. yüzyılın başına kadar imparatorluk için başlıca yabancı tehdidi oluşturacak yeni bir Bulgar imparatorluğunun kurulmasına yol açmıştı. Ancak II. Vasilios'un yorulmak bilmeksizin yürüttüğü, 1014'te nihai bir zaferle ve imparatorluğun bir zamanlar Balkanlar'da Tuna'ya kadar denetlediği toprak-

11. yüzyıl manastırı Osios Lukas'ın (Yunanistan) ana kilise bölümünde [İsa'nın havarilerin] ayaklarını yıkamasını tasvir eden mozaik. (akg-images/Erich Lessing)

ların tümünün geri alınmasıyla doruğa varan bir sefer sonucunda barış yeniden tesis edildi, Balkanlar da siyasi ve askeri denetim açısından bir kez daha bütünüyle Doğu Roma'ya ait hale geldi.

İslam güçlerine karşı doğuda elde edilen başarılarda olduğu gibi, bu başarıları da büyük bir strateji değişikliği izledi. Bir ittifaklar ya da tampon devletler sisteminin kurulması, hazinede büyük delik açan pahalı bir düzenli orduyu daha az gerekli kılıyordu. Tuna boyunda barışı korumak için, askeri eylem tehdidine ilaveten ekonomik ve kültürel etki kullanılabilirdi; benzer politikalar doğuda da uygulanıyordu. İmparatorlar askeri birlik desteği sağlayan vasallara ve komşu güçlere daha fazla güven gösteren bir dış politika izleyerek imparatorluğun kendi kaynaklarına olan talebi kısıtlıyordu. Ama bu strateji 1040'larda ve sonrasında çöktü. Bunun nedeni diplomasiyle askeri güç arasındaki dengenin içsavaştan ve vilayetlerdeki isyanlardan büyük ölçüde zarar görmesiydi; nitekim bu olgu imparatorluğun sosyal ve siyasi yapısındaki önemli değişiklikleri yansıtıyordu. Vilayet ya da *thema* milisleri imparatorluğun 950'lerden itibaren yürüttüğü saldırıya dönük savaş türüne daha uygun düşen kadrolu, yerel olarak devşirilen alayların lehine ihmal edilmişti; buna karşılık askeri bütçedeki kısıtlamalar yabancı paralı askerlere, özellikle Batılı şövalyelere –Frank, Germen ve Normanlara– bağımlılığın artmasını teşvik etti. Bizanslılarla yabancı birliklerin karışımından oluşan böyle bir ordu 1071'de İmparator IV. Romanos'un döneminde Doğu Anadolu'daki Malazgirt Hisarı'nın yakınında istilacı Selçuklu Türkleri tarafından yenilgiye uğratıldı. Salt askeri perspektiften bakıldığında bu büyük bir felaket değildi, ancak izleyen içsavaş ve dahili huzursuzluk, istilacı Türklerin Orta Anadolu'da serbestçe davranmalarına imkân verdi; Orta Anadolu bir daha asla tümüyle geri alınamayacaktı. I. Aleksios'tan sonraki hükümdarların 1080'lerden 1180'lere kadarki dönemde durumu eski haline döndürme yönündeki çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Savaşlar giderek Batı taktikleri ve muharebe düzeni kullanılarak yürütülüyor, ama hâlâ Bizans ya da Doğu Roma'nın taktik organizasyonuna ait unsurlar içeriyordu. Dönemin yazarları çoklu etnik bir yapıya sahip, renkli Bizans ordularının düzen, beraberlik ve disiplini hakkında yorumlarda bulunmayı sürdürdüler.

Bizans uygulamada birçok nedenle savaşa giriyordu. Bu nedenler arasında sınırda görülen askeri tehditler, düşman komşuların fiili istila ve akınlarına verilen karşılıklar ve bunlara ek olarak hangi toprakların daha önce Doğu Roma'ya ait olduğu ve yasal olarak geri alınabileceği fikrine ve Hıristiyan Roma dünya görüşüne ideolojik açıdan meydan okuyan düşüncelere dayandırılarak haklı gösterilen ideolojik motifli savaşlar sayılabilir. 10. yüzyılın sonundaki yeniden fetih savaşları kısmen bu sonuncu düşünce motifinden besleniyor ve haklı çıkarılıyordu; oysa Bizans'ta böyle bir "kutsal savaş" fikri hiçbir zaman gelişmemişti.

[karşı sayfada] Konstantinopolis'in kuşatılmasını gösteren bir minyatür, 9-11 yüzyıl. "The History of John Scylitzes", folyo 32v. (Werner Forman Archive/ Biblioteca Nacional, Madrid)

Savaş için teşkilatlanma

Taktik yönetimin evrimi

Teşkilatlanmanın taktik yapılarında 6. yüzyıldan 11. yüzyıla kadarki dönemde, yine 11. yüzyılın sonundan 12. yüzyıla kadar ve sonrasında önemli değişiklikler oldu.

6. yüzyılın ortasındaki birimlerin alay düzeyinde teşkilatlanmasında bir çeşitlilik söz konusuydu. Eski lejyon ve takviye kuvvetleri 3. ve 4. yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren 500 ve 1.000 kişilik süvari *alae*'si ve piyade *cohortes*'i denen birimlere bölünmüştü; bununla birlikte I. Constantinus (324-337) döneminde *auxilia* diye anılan yeni piyade birimleri sık sık bu *cohortes*'in yerini aldı. 2. ve 3. yüzyıllarda 1.000-1.500 kişilik daha yeni lejyonlar da yaratılmıştı; bu sayı, 4. yüzyıla gelindiğinde ilk lejyonlara da uygulanmış görünüyor. Bunların dışında başlangıçta y. 150-250 arasındaki dönemde özel bir nedenle çeşitli birimlerden meydana getirilen ve hak ettikleri için kalıcılaştırılan *vexillationes* adlı birimler vardı. *Vexillationes* terimi 4. yüzyılda o dönemde silah altına alınan yeni süvari birimlerinin çoğu için kullanıldı. Bu teknik ayrımlardan bazıları 6. yüzyıla kadar geçerliliğini sürdürse de, o sırada birimlerin çoğu için kullanılan genel terim *numerus* ya da onun Yunanca karşılığı olan *arithmos* veya *tagma*'ydı, bu da basitçe (askerlerin) "birim"i ya da "sayı"sı demekti.

Bizans taktikleriyle stratejilerinin 7. yüzyılın ortasındaki Arap fetihlerini izleyen duruma çabucak uyum sağlaması gerekiyordu. Sınır boyundaki ordular genellikle *kavallarika themata*, yani "süvari orduları" diye anılıyordu; bu da dönemin çoğu zaman kısa çatışmalar ve vur kaç akınları içeren savaş halini hafif süvarinin belirlediğini gösterir. Gelgelelim, birçok seferde önemli bir rol oynamalarına ve kendilerine duyulan ihtiyacın devam etmesine rağmen piyadelerin değeri düşmüş görünüyor; bu bir ölçüde sosyal etkenleri yansıtır, çünkü söz konusu askerler

Bizans altın sikkesi. (Werner Forman Archive/Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham)

çoğunlukla vilayet askerlerinin en yoksul kesiminden devşiriliyordu. Bu nedenle, ilk İslami fetihlerden sonraki dönemde gelişen piyade taktikleri, süvarilerin savaşta daha seçkin bir yere sahip olmalarıyla birleştiğinde imparatorluğun içinde bulunduğu stratejik durumu yansıtıyordu. Bir zamanlar farklı piyade ve süvari tipleri arasında var olan farklar 7. yüzyılın sonundan 9. yüzyıla ya da 10. yüzyılın başına kadar değişik kolların hafif süvari ve piyadeye dönüştürülmesiyle sonuçlandı. Görünüşe bakılırsa yalnızca Konstantinopolis'teki *tagmata* bir ağır süvari kuvveti sağlıyordu. Vilayetlerde sahra birimleri kurmak ve onları her özel duruma göre silahlandırmak yerel subayların sorumluluğundaymış gibi görünüyor. Muharebe alanındaki birimlerin büyüklüğü taktik ihtiyaca göre değişiyordu: Anlaşılan değişik düzenler için sabit bir sayı yoktu; sözgelimi en küçük piyade birimi olan *banda* [alaylar, tekili *bandon*] için önerilen rakamlar 150'den 400'e kadar çıkı-

yordu. Örneğin seferde birkaç *turme* [tümenler, tekili *turma*] tek bir büyük tümen olarak yer alabiliyor ya da bunun tersi oluyordu. Çoğu *thema*'nın iki ya da üç tümeni veya *turme*'si vardı, ama bu onların aynı büyüklükte olduğu ya da aynı sayıda askeri silah altına aldığı anlamına gelmiyordu.

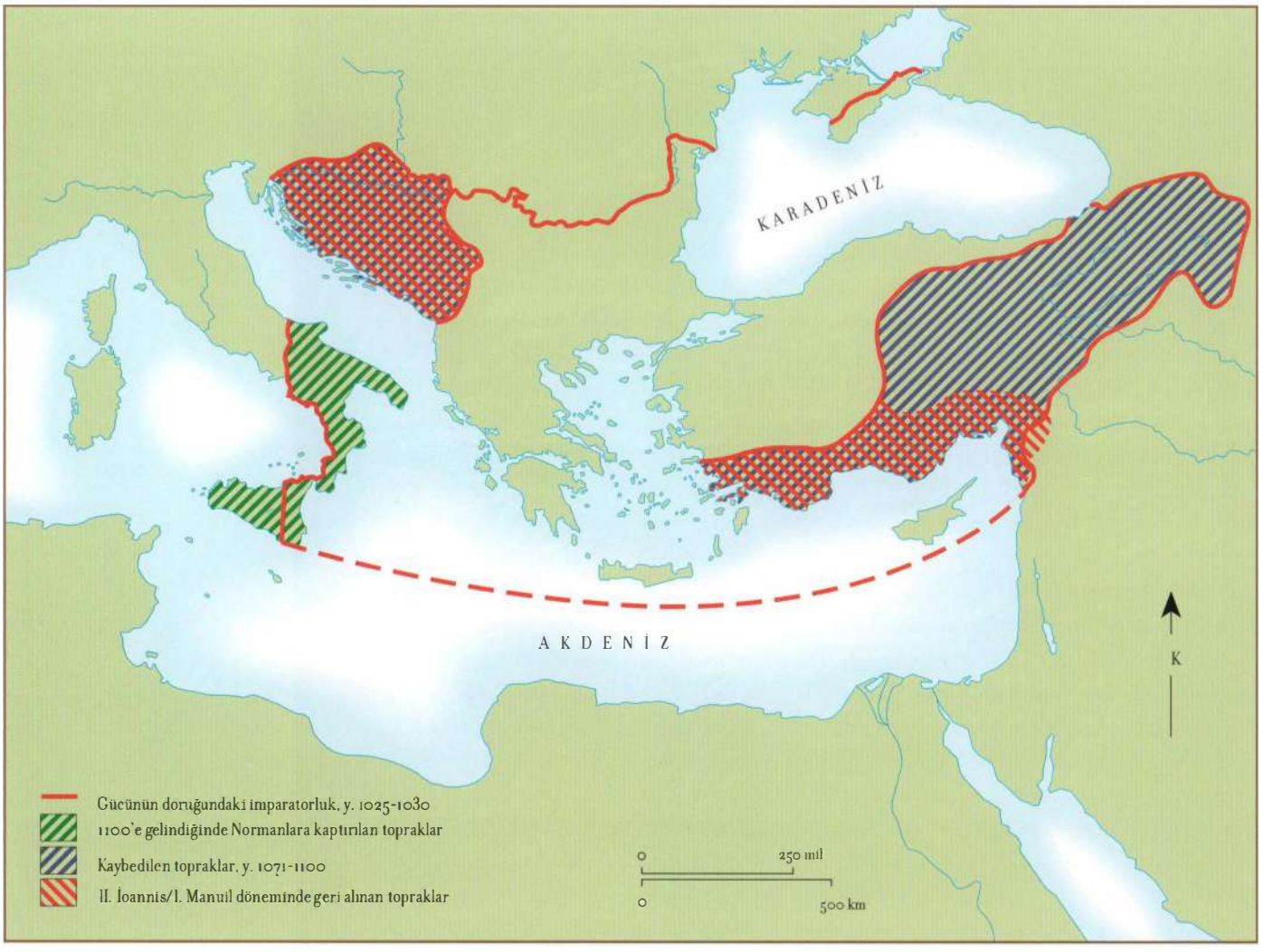
Vilayet orduları tümenler, tugaylar ve alaylar –*turme*, *druggi* ve *banda*– olarak adlandırabileceğimiz şekilde örgütleniyordu. Birincisi ve sonuncusu aynı zamanda *thema* ya da askeri bölgelerinin idari birimleriydi. Her *turma*'nın tahkim edilmiş bir kasaba veya hisarda bir karargâh ya da üssü vardı. Her *bandon*, askerlerinin devşirildiği belirli bir yerin adını taşıyordu. Her *turmarhis* [albay] ya da bir *turma*'nın komutanı, *thema*'sının askeri yönetiminde önemli bir figür olup idari birimindeki hisar ve müstahkem mevkilerden, ilaveten yerel nüfusun ve taşınabilir malının güvenliğinden sorumluydu. Bununla birlikte 10. yüzyılın ortasından önce en önemli sorumluluğu bölgesine yapılan akınlarla uğraşmak ve üstlerine düşmanın hareketleri hakkında bilgi vermekti.

Ordu 10. yüzyılda daha ziyade saldırıya dönük bir taktik yapı geliştirdi; bunun ana nedenleri daha profesyonel askerleri silah altına alma ve yalnızca belirli mevsimlerde toplanan *thema* ordularının yetersiz kaldığı seferlerde daha etkili olma ihtiyacıydı. Başlıca değişiklikler, piyadeyle yan yana etkili bir şekilde çarpışabilen ve Bizans süvarisinin saldırgan gücünü adamakıllı artıran, mızrak ve gürzle silahlanmış bir ağır süvari kolordusunun kurulması; ilaveten muharebe hattını koruyabilecek, düşman piyadesiyle süvarisinin karşısına çıkacak, uzun yürüyüşler yapacak ve yurtlarından uzakta kalıcı garnizon birliği olarak hizmet edecek disiplinli, etkili bir ağır piyade kolordusunun yeniden diriltilmesiydi. Aynı zamanda ordunun komuta kademesi yeni muharebe taktikleri geliştiriyordu; öyle ki komutanların emri altında değişik durumlara uygun karşılık verebilecek, esnek, buna rağmen şiddetli darbe indiren bir kuvvet vardı.

Bizans ordularının özellikle 10. yüzyılın ikinci yarısında bir dizi çok yetenekli komutanın zamanında elde ettikleri ve dönemin tarihçelerinde anlatılan kayda değer başarıları, taktik incelemelerin varlığını pekiştirir. Bir incelemede, kalın ve uzun bir savlecan[4] ya da kargı kullanan askerlerden meydana gelen, görevi ağır süvari hücumlarını karşılamak ve püskürtmek olan yeni bir piyade düzeni tasvir edilir. Taktik yirmi yıl sonra daha da gelişmişti; öyle ki her 1.000 adamlık büyük piyade biriminde böyle teçhiz edilmiş 100 asker vardı ve bunlar 400 olağan mızraklı, 300 okçu, ayrıca (sapan ve savlecanlı) 200 hafif piyadeyle birlikte savaşıyordu. Piyadenin rolündeki bu önemli değişiklik 10. yüzyılın değişen siyasi ve askeri durumunda yansımasını buldu. Süvari 6. yüzyılın sonunda askeri teşkilatta ve taktiklerde belirli bir seçkin konum kazanmaya başladı; buna karşılık 10. yüzyıl metinleri piyadenin muharebe düzenlerini eşit ya da hatta öncelikli olarak ele alır.

Piyade önceki yüzyıllardaki duruma taban tabana zıt olarak hem sayı, hem taktik bakımından bir kez daha ordunun kilit unsuru haline geldi. Yeni taktikler piyadeyle süvarinin birlikte çalıştığı yeni bir muharebe düzeninde cisimleşmişti. Bu plan araziye bağımlı olarak özünde kare ya da dikdörtgen şeklinde bir boşluktan oluşuyordu ve düşman süvarisinin kuşatma hareketleriyle başa çıkmak üzere, atlı Bizans birimleri geri çekilmek zorunda kaldığında sığınılacak bir yer ve piyadenin beraberlik ve moralini güçlendirecek bir yol olarak tasarlanmıştı. Piyade artık büyük ölçü-

4 Cirit değneğini andırır bir silah (İng. javelin) –ç.n.

Bizans İmparatorluğu, y. 1000-1180

de savunmaya dönük bir rolle derin bir hat üstünde sıralanmıyor, dönemin saldırıya dönük ağır süvari taktikleriyle aktif olarak bütünleşiyordu. Ve değişimin çok önemli bir veçhesi, imparatorluk içinde savaşçı halklardan, özellikle Ermenilerden iyi piyade devşirme konusunda yoğunlaşılmasıydı. Taktik işlevin, dolayısıyla teçhizat ve silahların aynı olması talebi, bu dönemin Bizans piyadesinin önceki dönemdeki bir modelden çok klasik Romalı öncülleri gibi olması demekti.

Yeni süvari düzenleri beliriyordu. Süvariler tepeden tırnağa levhalı zırh, örme zırh ve kapitone giysilerle donanmıştı; atlar da benzer şekilde korunuyordu. Düşmanın attığı nesnelerin ve darbelerinin süvarinin atını yaralamaması için atın yüzünün, boynunun, sağrılarının ve ön tarafının tümüyle zırhla kaplı olması gerekiyordu. *Katafrakti* ya da *klivanofori* adıyla bilinen bu süvariler bakımlarının masraflı olması yüzünden sayıca azdı ve her sahra ordusunun vurucu seçkin gücüydü. Tek işlevi düşmanın ağır süvari ya da piyade hattını yarıp geçmek, muharebe düzenini bozmak ve destekçi atlı ve yaya askerlerin durumdan yararlanmaları için bir yol açmak

KLİVANOFOROS, y. 970

Klivanofori [*klivanoforos*'un çoğulu], Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinden bu yana görülmeyen gerçek ağır zırhlı süvarilerin II. Nikiforos tarafından yeniden canlandırılmış haliydi. *Nikephoroi Praecepta Militaria*'da bu olağanüstü ağır süvarinin zırhı, kalın ve kapitone bir *epilorikion* [dizlere kadar inen bir üstlük] üzerinde yer alan, dirseklere kadar uzayan bir yeni olan pullu bir *klivanion* [zırh] diye tasvir edilir. Süvarinin başı, örme bir yüz zırhı ve demir bir miğfer tarafından korunuyordu. Uzuvlar, parçalı levhalardan oluşan kolluklar ve baldır zırhlarıyla örtülüydü. Bu süvarilerin atları da zırhlıydı. Savaş alanında bir kama düzenine giriyorlar, birinci sırada 20 adam, ikincide 24 ve arka arkaya gelen her sırada dört adam daha fazla oluyordu; son sıra (on ikinci) 64 adamdan meydana gelebiliyor, bu durumda tüm birim 504 kişi edebiliyordu. Görünüşe bakılırsa 383 kişilik bir birim (yani yalnızca 10 sıra) daha yaygındı. Öndeki ilk dört sıra, olağan kılıç ve *kontarion*'a [uzun tahta mızrak] ilaveten *marzovarvula* [kısa cirit değneği] taşıyordu. Mızraklılardan daha hafif teçhizatlı bazı adamlar mızrak yerine yayla silahlandırılmıştı; eğer 300 mızraklı varsa, o zaman 80 de okçu olabiliyordu. *Klivanofori*, masraflı oldukları için muhtemelen *tagmata* alaylarıyla sınırlıydı. Malazgirt'in onların sonunu getirmiş olması akla yakın görünüyor. (Angus McBride © Osprey Publishing Ltd)

[*Tagmata*: 11. yüzyıla kadar imparatorluk sahra ordularının çekirdeğini oluşturan seçkin birimlere verilen ad –ç.n.]

olan bu güç, geniş burunlu bir kama gibi sıralanıyordu. Dönemin hem Bizanslı, hem Arap yazarları bu muharebe düzeninin düşman üstündeki etkisine dair yorumlarda bulunur. İmparatorluk orduları o denli saygın bir yer edindi ki, 1030'larda bir imparatorluk ordusunun yalnızca Kuzey Suriye'ye girme tehdidi bile yerel Müslüman emirleri hizaya getirmeye yetiyordu. Yine de bu başarılar iyi teşkilatlanma ve lojistiğin, zeki taktiklerin, iyi silahlanmış, eğitimli, disiplinli askerlerin ve yüksek moralin bir birleşimiyken, belirleyici olan daima komuta eden generalin yeterlilik ve etkililiğiydi. Gelgelelim, bir ordu ancak komuta kademesi kadar iyidir ve taktik düzenle eğitim Bizans ordularına imparatorluk tarihinin büyük bölümü boyunca belirgin bir avantaj sağladığı halde, yetersiz subaylar sistemin baş belasıydı: İmparatorluk askeri sisteminin taktik düzeyde en önemli asli zayıflıklarından biri, komutanların karizma ve zekâsına bağımlılıktı. Bu durum 11. yüzyılın ortasında uzağı göremeyen bir stratejik planlama ve iç siyasi çatışma bağlamında ciddi sorunlar yaratıyor ve hem sahra ordularının, hem vilayet savunmalarının etkililiğini azaltıyordu.

Saldırıya dönük savaş taleplerinin hem yerli, hem yabancı olmak üzere giderek artan sayıda profesyonel, paralı askerleri gerektirmesiyle, imparatorluk ordularına bağlı birçok vilayet/*thema* birimi, özellikle II. Vasilios'un 1025'teki ölümünden sonraki dönemde ihmal edildi. Malazgirt seferi sırasında imparatorun maiyetinde bulunan Mihail Attaliatis, 1071 seferi için silah altına alınan *thema* askerlerinin durumuna dair üzücü bir resim çizer ve vilayet birliklerinin savaşmaya hiçbir şekilde uygun olmadığını belirtir; birlikler yıllardır ne göreve çağrılmış, ne ücret almıştır, ne de geleneksel erzakları temin edilmiştir. Bununla birlikte, Attaliatis'in dinamik İmparator IV. Romanos'un 1068-1071 yıllarındaki seferleri üstüne yazdıkları, imparatorluk ordularının doğru yönetildiklerinde düzen, disiplin ve beraberlik içinde olduklarını gösterir.

11. yüzyılın ortasıyla sonunda Bizans orduları imparatorluğun değişik kısımlarından gelen düzenli paralı askerlerle eski *thema* askerlerinin ve yabancı birimlerin bir karışımıydı. Bizans'ı kuşatan ve o denli uzun süre uzakta tutulan dünyanın artan siyasi ve kültürel etkisi, imparatorluğun çevre ülkelerin taktik dünyasıyla giderek daha çok bütünleşmesi anlamına geliyordu. Bizans düzen ve disiplini imparatorluk ordularının önemli bir unsuru olarak kaldı. Bununla birlikte söz konusu ordular Selçuklu, Peçenek ya da atlı Kuman okçuları; Norman, Germen ve Frank şövalyeleri; Bulgar ve Anadolu hafif piyadesi; Kafkasya'dan Gürcü ve Alanlar; imparatorluğun dışından devşirilen (örneğin 1070'lerdeki Varengler, esas olarak bir süre önce Normanlar tarafından fethedilen İngiltere'yi terk etmiş Anglosaksonlardan meydana geliyordu) hassa muhafızları olmak üzere çokdilli ve çoklu etnik bir karışımdı. Bizans ordusu aslına bakılırsa artık Bizanslı değildi.

Dönemin Bizans asker ve generallerinin başa çıkmak zorunda olduğu taktik yeniliklerden biri, Normanların tercih ettiği toplu ağır süvari hücumuydu. Bizanslılar Norman taktiklerine epey aşina olsa da (Norman paralı askerleri 1030 ile 1040'larda İtalya ve Sicilya'daki imparatorluk ordularında hizmet etti), bu taktiklerle nadiren yüz yüze gelmek zorunda kaldılar. 1060'lardan itibaren katılmış oldukları savaşların çoğu, Türkler ve Peçenekler gibi hafif silahlı, son derece hareketli düşmanlara karşı yürütülmüştü. Öte yandan 10. yüzyılın sonundaki Bizans ağır süvarileri mızrak ve gürzle silahlandırılmıştı; hücuma kalkmıyor, karşılarındaki düşman kuvvetini basitçe ezip geçmek amacıyla atlarını tırısa kaldırarak ilerliyorlardı.

Bizans ve Selçuklu süvarileri arasında bir muharebe. "The History of John Scylitzes", folyo 234v. (Werner Forman Archive/ Biblioteca Nacional, Madrid)

Komninos hanedanı imparatorları dönemindeki çabalara rağmen birçok yerli birim Batı tarzında yeniden teçhiz edilmiş ve eğitim görmüştü, öyle ki sonuç, taktikleriyle muharebe düzenleri başka herhangi bir çok etnili ve çok dilli paralı asker ordusundan farklı olmayan bir orduydu. Fark, imparatorluk birliklerinin üstün düzeninde ve taktik eğilimlerinde yatıyordu, ama ehil bir komutan subayın bu özelliklerden uygun şekilde yararlanması gerekiyordu. Bu, 12. yüzyılın son yıllarında zaman zaman hâlâ açıkça görülür. 13. yüzyılın ortasına gelindiğinde ve Konstantinopolis'in IV. Haçlı Seferi ordularının eline geçmesini izleyen dönemde Bizans teknik terimleri, unvanlar ve askeri birim tiplerinin adları imparatorluğun daralan topraklarında kullanılmaya devam ederken, taktikler, zırh ve silahlar, Bizanslıların bir barışıp bir savaştıkları çevre kültürleriyle devletlerinden farklı değildi.

Strateji

Stratejik eğilimler belirli bir andaki ihtiyaçları karşılamak üzere ortaya çıkmıştı. Sınır boyu ve gerisinde garnizon olarak kurulu birimler 6. yüzyılda ve Arap istilaları dönemine kadar *limitanei*, sınır as-

kerleri olarak anılıyordu. Bunlar genellikle daha eski lejyon ve destek alaylarından meydana geliyordu; buna karşılık sahra orduları büyük ölçüde daha yakın bir geçmişte kurulmuş birimlerden oluşuyor ve vilayetlere dağılmış halde, çoğu zaman sınırın epey berisinde, Doğu Roma topraklarına yapılacak herhangi bir saldırıyı karşılayabilecekleri stratejik üslerde bulunuyorlardı. Doğu ve Tuna vilayetlerinin 7. yüzyılda kaybedilmesinin bir sonucu, ilkinin [*limitanei*] ortadan kalkması ve ikincisinin [sahra orduları] Anadolu'ya geri çekilmesiydi. 10. yüzyılın sonunda hem doğu, hem kuzey sınırlarında *dukes*'in, "dukalar"ın emri altında yeni ve çok daha küçük idari birimler gelişti; bunlar hem savunma kuşağı, hem ilerlemek için sıçrama tahtası olarak hizmet ediyordu. Aynı zamanda, gördüğümüz gibi eski *thema*'lar paralı asker kullanımının artmasıyla giderek demilitarize olmuştu. 11. yüzyılın sonundaki çöküş, yanı sıra bir yeniden örgütlenme ihtiyacını da beraberinde getirdi. Komneni [Komninoslar] tarafından yapılan değişiklikler Anadolu'da bir dizi yeni *thema* ve yeni sınır ürettiği halde, 11. yüzyıl stratejisinin temel ilkeleri, yani Konstantinopolis ve çevresinde konuşlanmış tek bir imparatorluk sahra kuvveti tarafından desteklenen, hisar ve benzeri müstahkem mevkilere dayanan derinlemesine bir savunma korunuyordu. İmparatorluğun son iki yüzyılında, 1250'lerden 1453'e kadar köklü bir değişiklik olmadı, ama kaynaklar azaldıkça asker sayısı da azaldı.

Lojistik

İmparatorluğun 7. yüzyıldan itibaren ayakta kalmasının bir nedeninin etkili lojistik yönetimi olduğu kuşku götürmez. Yol sistemi, Roma dönemiyle kıyaslandığında hem kapsam olarak daraldığı, hem nitelik kaybına uğradığı halde önemini koruyordu. İlaveten, özenle yönetilen mali sistem ordunun ihtiyaçlarıyla yakından bağlantılıydı ve söz konusu dönemde idari ve örgütsel yapı değişikliğe uğramakla birlikte, askerlerin ikmal düzenlemeleri gerek barış zamanında, gerek savaşta sürdürülüyordu. Kaynaklar bir dizi değişken doğrultusunda ya para karşılığı ya da ayni olarak toplanıyordu. Bu değişkenler şunlardı: Söz konusu bölgelerin yeterli bir pazar faaliyetini destekleyip desteklemediği; ordunun ihtiyaç duyduğu tarımsal ve başka kaynakların var olup olmadığı ve bunların depolanabilir olup olmadığı; ordunun özel ihtiyaçlarının o anda fiilen ne olduğu, beslenip barındırılması gereken kaç asker ve hayvan bulunduğu ve bunun hangi süreyle yapılacağı. Bir ordunun ülke ve ülkenin nüfusu üstündeki etkileri iyi kavranmıştı. Dönemin yazılı kaynaklarında da hem komutanlara askeri kuvvetleri Bizans topraklarında toplu olarak fazla uzun süre tutmamaları konusunda tavsiyeler, hem bu tavsiyeye uyulmadığı takdirde ne olduğuna dair tasvirler mevcuttur.

Bir sefer planlandığında, yerel mali memurlar merkezi otoritelerle Konstantinopolis'teki askeri kayıtlar bürosu arasında aracılık ediyor, böylelikle gerekli sayılar için doğru miktarda ve tipte ikmal malzemesi sağlanıyordu. Seferlere harcanan para çoğu zaman adamakıllı yüksekti. 10. yüzyıldan kalma tarihçelerde, özellikle imparatorla maiyeti sefere katıldığında yükün ne denli ağır olabileceği görülür. Ordunun geçtiği her bölgede halk, asker sayısına yetecek miktarda tahıl, et (olağan durumda canlı hayvan olarak) ve zeytinyağı ya da şarabı bir kenara koymak zorundaydı. Sefere çıkan büyük orduların –bunlar genellikle her biri ayrı bir güzergâhı izleyen ve sınırdaki önceden kararlaştırılmış bir buluşmaya giden birkaç daha küçük birime bölünürdü– sayısı 20.000 ya da daha fazla ve

Aziz Dimitrios'un Şahadeti, 15. yüzyıl Bizans ikonası. Bu ikona türlü miğferler, Avrupa'ya özgü düz kılıçlar ve dikdörtgen kalkanlar dahil kimi ilginç ve gerçekçi özellikler içerir. (Fotoğraf: David Nicolle, Benaki Müzesi, Atina)

çok nadiren 30.000'di; ama ortalama *thema* kuvveti 3.000-4.000'i geçmeyebilir veya genellikle çok daha az olurdu; bunlar aynı büyüklükte orduların karşısına çıkar yahut daha büyük kuvvetleri, pusuya düşürünceye ya da açık muharebeye tutuşuncaya kadar gizlice takip ederdi. Böyle ordular için kaynak sağlamak hatırı sayılır bir organizasyon çabası gerektiriyordu. Yiyeceğe ilaveten atların ve yük hayvanlarının temin edilmesi, silah ve diğer askeri teçhizat kalemlerinin yenilenmesi ve düşmanın müstahkem mevkilerini almanın amaçlandığı seferlerde kuşatma makineleri ve topların taşınması için dört ya da iki tekerli arabalar bulunması gerekiyordu. Yiyecek ve ikmal malzemeleri genellikle ordunun geçtiği idari birimlerden sağlanırken, silahlar ve diğer teçhizat, ayrıca süvari atları ve yük hayvanları daha uzak vilayetlerden gelebiliyordu.

I. Aleksios'un (1081-1118) altın sikkesi *iperpiron*'un taht kurmuş İsa'yı gösteren ön yüzü.
(Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham)

Örneğin bir deniz seferinin bazı hazırlıklarına dair ayrıntıların yer aldığı bir 10. yüzyıl tarihçesinde, kimi vilayetler belirli sayıda silah üretmekle görevlendirilmişti. Thessaloniki bölgesine 200.000 ok, 3.000 ağır piyade mızrağı ve "mümkün olduğunca çok kalkan" teslim etmesi emredilmiş, Hellas bölgesinden 1.000 adet ağır piyade mızrağı üretmesi istenmişti. Yunanistan'daki Evrippos'un [Eğriboz] valisi, ayrıca Nikopolis ve Peloponez*thema*'larının komutanları 200.000 ok ve 3.000 ağır piyade mızrağı teslim etmeyi üstlenmişti. Aynı belgede, başka vali ya da memurlara gemi yapımı için vilayetlerinden binlerce çivi ve benzeri kalemleri toplamaları görevi verildiği de belirtilir.

Askeri elkitaplarında, yiyecek ve nakliye bakımından sorunlara neden olduğu için subayların ya da varlıklı kişilerin yanlarına fazla şahsi bagaj ve hizmetkâr almamaları gerektiği vurgulanır. Birçok komutan böyle kuralları açıkça zorlarken, birçoğunun kurallara uymadığına ilişkin bulgular vardır; bu alanda disiplin, yol açtığı tüm sonuçlarıyla birlikte gevşekti. Öte yandan imparatorların eşyaları, alıştıkları lüks şeyler nadiren geride bırakıldığından, büyük miktarda "fazla bagaj"ı gerekli kılıyordu. İmparatorluk yük katarı 9. yüzyılın sonunda ve 10. yüzyılda şu ya da bu türde 600 kadar yük hayvanından meydana geliyor, bunlar çadırları, halıları ve başka mobilyayı taşımak için kullanılıyordu. Söz konusu mobilyaya, imparator için varaklı oturma yeri olan portatif bir tuvalet, katlanır masalar, minderler, sofra takımı, özel kullanım için portatif bir şapel, portatif bir "Türk hamamı," erzak, yüksek kaliteli şaraplar, et ve av eti, baharat ve otlar, ilaveten ilaçlar ve şahsi kullanım için çeşitli başka kalemler dahildi. Hem nakit –altın ve gümüş sikke– hem zengin işlemeli lüks giysiler ve giyim eşyaları şeklinde büyük sayıda hediye de götürülüyordu; bunların kısmen vilayet subaylarına ödül

olarak, kısmen de seçkin yabancı misafirlere ya da hatta karşı tarafın asker kaçaklarına hediye ve rüşvet olarak verilmesi öngörülmüştü. Genellikle seçkin sosyal zümreye mensup ve kendi gücüyle zengin olmuş generallerin tutumları birbirinden farklıydı. Bazısı seferdeyken oldukça sade bir hayat sürüyor ve askerlerin hayat tarzını paylaşarak adamlarının ve başka gözlemcilerin saygısını kazanıyordu; bazısı da kısmen kendi konumunu vurgulamak için, olabildiğince çok sayıda konforlu ev eşyasını birlikte götürmekte ısrar ediyordu. Bununla birlikte, sefer organizasyonu ve lojistiğinin sistemi genel anlamda verimli ve etkili olup Bizans ordularının en zor koşullarda bile savaş alanında kalmasını sağlıyordu. Kuşkusuz, bu lojistik aygıt kimi zaman, özellikle sınır bölgelerindeki çete savaşı bağlamında geçerli değildi: Askerlerin doğadan beslenmek, düşman kollarının izini takip etmek ve onları taciz etmek için önceden bilinmeyen yönlerde hareket etmesi gerekiyordu. Ama vilayet maliye aygıtı burada bile mükelleflerin, ordu tarafından tüketildi diye gösterilebilecek bir miktarı bir sonraki yılın vergisinden düşülmesi yoluyla geri almalarını mümkün kılıyordu; ne var ki bu da bütün benzer sistemler gibi hantal, etkisiz ve yavaştı, ayrıca adil değildi.

Bizans ordularının başarısızlıkları genellikle yetersiz komutanlardan ya da çoğu zaman komutan subayların nitelik ve yeteneklerinin doğrudan bir sonucu olan düşük moralle disiplin eksikliğinin bir birleşiminden kaynaklanıyordu. Söz konusu ordular 6. ve 7. yüzyıllardan (eğer 1080'lerden 1170'lere kadar İmparator I. Aleksios, II. İoannis ve I. Manuil Komninos dönemlerinde Anadolu'daki karşı saldırıları da dahil edersek) 12. yüzyılın ortalarına kadar, topraklarını yaklaşık 600 yıl süreyle şu ya da bu ölçüde başarıyla savundu. Zira sık sık ağır yenilgiler almalarına rağmen Doğu Roma Devleti'nin toprak bütünlüğünü korudular, hatta birkaç durumda saldırıya geçtiler. Buna katkıda bulunan başlıca, belki de en baştaki etken imparatorluğun sürdürdüğü lojistik düzenlemelerdi. Ancak imparatorluğun ayakta kalmak zorunda olduğu politik ve ekonomik ortam bu lojistik temelin artık korunamayacağı denli değiştiğinde Doğu Roma Devleti de sonunda çöktü.

Teofilos'un (829-842) altın *nomisma*'sının II. Mihail ve Teofilos'un oğlu Konstantinos'u gösteren arka yüzü.
(Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham)

Bizans ordusunda hayat

Askerler

Ordudaki erlerin çoğunluğunun imparatorluğun tarihi boyunca epey düşük bir konumu olduğu kuşku götürmez. Bununla birlikte, 9. ve 10. yüzyıllarda *thema* ordularında daha iyi bir durumda olan erler, kendi yaşadıkları topluluklar içinde nispeten yüksek bir konuma sahip görünüyor. Bu kısmen onların özel mali ve yasal statülerinden kaynaklanıyordu: Ek vergilerle angaryadan ya da sıradan nüfusun her zaman maruz kaldığı, başka asker, subay ya da imparatorluk memurlarına barınak ve erzak temin etmek yükümlülüğünden muaf tutuluyorlardı; ayrıca mülklerini, mülklerin bölünmesiyle ilgili Roma hukukuna sıkı sıkıya bağlı kalmaksızın vârisleri arasında paylaştırabilirlerdi. Bu, her tür askere, özellikle iyi bir maaş almasalar bile daha cazip bir sosyal itibar sağlıyor, onları sıradan halktan bir şekilde ayırıyor, bu insanlara bir grup kimliği ve dayanışma duygusu veriyordu.

6. yüzyılın ortasıyla sonundan sonraki döneme ait askere alma ve hizmet süresine ilişkin kaynaklar pek bilgilendirici değil. Görünüşe bakılırsa, o dönemden önce muhtemelen geleneksel Roma kuralları geçerli olup askere almak için asgari yaş 18 ve gerekli boy en az 1.68 santimdi. Askere almada yaşın 9. ve 10. yüzyıllarda hâlâ asgari 18 ve azami 40 olduğuna inanmamız için nedenler var. Bununla birlikte, 40 yaşının üstünde askerlik hizmeti olağandışı değildi ve bu yaşın üstünde hizmet veren askerlerin varlığı biliniyor. Kimi kaynaklar birçok subayın yararlı dönemleri geçtikten uzun süre sonra da askerlikte kaldığını, bunun da birimlerinin askeri etkinlik gücünü zayıflattığını ima ediyor.

Tagmata gibi "profesyonel" birimlere alınacak askerler için gerekli koşullarla vilayet ya da *thema* ordularınınkiler arasında önemli farklar vardı; ilk gruba alınmayı düzenleyen kurallar geç Roma hukukundan kalmaydı, buna karşılık *thema* askerlerinden yal-

Tahta çıkan İmparator Vasilios, General Leon'un haracını kabul ediyor, ama Leon Prokopios'a davranışı yüzünden iki asker tarafından tutuklanıyor. "The History of John Scylitzes", folyo 100a (Werner Forman Archive/ Biblioteca Nacional, Madrid)

[karşı sayfada] 12-13. yüzyıllarda Bizans askerleri. Soldan itibaren piyade, süvari ve asker. (Angus McBride © Osprey Publishing Ltd)

nızca düzenli teftişlere uygun teçhizatla –binek hayvanı, belirli sayıda gün için erzak, kalkan ve mızrakla– katılmaları isteniyordu. Askere almada bazı kısıtlamalar da vardı; sapkınların askerlik yapması en azından teoride yasaktı. Papazlarla keşişlerin orduya katılması da yasaklanmıştı. Zina ve benzer suçlardan mahkûm olanlarla ordudan daha önce şerefsiz bir şekilde terhis edilmiş olanlar teknik anlamda askerlikten diskalifiye ediliyordu. Ama bu tür kurallara ne ölçüde uyulduğunu bilmek imkânsızdır. Roma dönemi resmi kurallarının çoğunun 7. yüzyılın ortasından sonraki gelişme içinde geçersiz hale gelmiş olması akla yakındır. Her durumda, böyle kuralların uygulanması yabancı birimler, özellikle Müslümanlar, Franklar ve Bizans'ın dini-siyasi otorite çemberinin dışındaki diğerleri ve Ortodoks olmayan cemaatlere ait olabilecek başkaları, örneğin Ermeniler için mümkün değildi. Konstantinopolis'ten uzaklaşıldıkça böyle kuralların dikkate alınmaması ihtimali o denli yükseliyordu. 10. yüzyıla gelindiğinde, değişik tip birimler için askere alınanların büyük bölümünün farklı kökenleri, askeri değeri ve bağlamlarının askerlik koşulları ve hizmetinde de benzer bir çeşitliliğe yol açmış olması muhtemeldir. Bu yalnızca basit *thema*

İmparator VII. Konstantinos'u üstünde bir haç bulunan bir küreyi tutarken gösteren, 945'te basılmış bir altın *solidus*. (Werner Forman Archive/ Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham)

askerleriyle imparatorluk *tagmata*'sının askerleri arasında değil, yabancı birimlerle özel seferler için devşirilen paralı askerler arasında da vuku bulmuş olmalıdır.

İster *tagmata* ister *themata* için olsun, maaşları hükümetçe ödenen tüm askerler askeri kütüğe kaydediliyor, kayıtların kopyaları vilayette ve Konstantinopolis'teki sorumlu hükümet dairesinde muhafaza ediliyordu. Kendi subaylarının emri altında paralı asker olarak görevlendirilen yabancı birimler aynı şekilde muamele görebilir ya da ücretleri, adamlarına dağıtılmak üzere düzenli aralıklarla toplu bir para alan önderleri vasıtasıyla ödenebilirdi. Askerlere izin sırayla veriliyor ve süresi, söz konusu birimin durumuna –örneğin faal hizmette ya da kışlık barınağında olup olmamasına– göre otuz günle üç ay arasında değişiyordu. Herhangi bir zamanda izinli olabilecek asker sayısı sınırlıydı ve daha çok askere izin veren subaylar cezalandırılabilirdi. Bu kuralların gözetilip gözetilmediği ya da ne tür birimlere uygulandıkları ise açık değil.

Dini inançları ve Tanrı'nın dünyadaki imparatorluğu için çarpışanlara imparatorla devletin nasıl ilgi göstereceğine dair fazlasıyla

resmi ifade bulunduğu halde, emeklilik halinde askerlerin korunmuş mali statüleri ve özel yasal imtiyazları dışında devletten bir istifadeleri olmuyordu. 6. yüzyılın sonuna ya da 7. yüzyılın ortasına kadar bir devlet emeklilik ya da yıllık ödenek sistemi vardı, ama 7. yüzyıldaki koşullar sıkı baskı altındaki hükümet için böyle düzenlemeleri mali bakımdan muhtemelen imkânsız kılıyordu. Bu durum, vilayetlerdeki sahra ordularının sıradan erleri için, onların doğrudan kendi hanelerinden desteklenmelerinin devletçe kabulü ve muhtemelen teşvikinde yansımasını buluyor ve *thema* askerlerinin çoğunluğunun, eğer çok daha önce değilse en geç 8. yüzyılın sonunda arazi sahibi olmasıyla sonuçlanıyor, böylece bu askerler görevlerini sürdürebilmeleri için gerekli desteği almış oluyordu. Yıllık sefer mevsiminde askere çağrıldıklarında sınırlı bir süre için erzak, teçhizat, silah ve binek atı tedarik etmek zorundaydılar. Böyle vilayet askerleri faal hizmet görmek için fazla yaşlandığında basitçe çiftliklerine ya da geleneksel uğraşlarına dönüyordu. Bu şekilde askerler silah altına alındıkları koşullara göre birkaç kategoriye ayrılabiliyordu: bakımlarını kendileri üstlenmiş olan *thema* milisleri, devlet maaşları ve başka gelirlerle desteklenen kadrolu *thema* askerleri, belirli alaylar ya da belirli seferler için askere alınan profesyoneller. Bunların hepsi aynı yasal hakları paylaşıyordu, ancak 11. ve 12. yüzyıllarda giderek daha çok sayıda yabancı lejyonerin askere alınmasıyla bu resim epey karmaşıklaştı.

Ordudaki hizmetini tamamlayan birçok erkek (ayrıca zorunlu askerlikten kaçınmak isteyen ya da askerden kaçmış olan birçoğu) bir manastıra giriyordu. Bulguların çoğu kıdemli subaylarla ilgilidir, ama yine de bu emeklilik tarzını seçen, özellikle ailesi olmayan sıradan askerlere ilişkin kimi bilgilere sahibiz. Hizmet altındaki askerlerin bir manastıra girmesini yasaklayan resmi yönetmelik geç dönem Roma yasalarının bir tekrarıydı. Manastır hayatını benimsemek söz konusu bireylerin ruhani mutluluğunu ve bir ölçüde ekonomik güvencesini sağlıyordu. Aynı zamanda manastır, askerin imparatora hizmet ederken imparatorluk ve inanç düşmanlarını öldürerek işlediği günahların karşılığını ödemesi için bir yol sunuyordu. Vilayet subayları içinde manastırlara girenlerin sayısı, bir Arap tarihçisinin, bu hayatı seçenlerin nakit maaş alma hakkını kaybettiklerini, aksi takdirde bir imparatorluk unvanının sahibi olarak buna hakları olduğunu belirtmesini gerektirecek denli çoktu.

Subaylar

Bizans ordusunda bir "subay sınıfı" yoktu, bununla birlikte bir manga ya da bölük düzeyinin ötesindeki birimlere komuta eden erkeklerin çoğunluğu, ister vilayetlerde olsun ister Konstantinopolis'te, toplumun daha zengin kesimlerinden geliyordu ve saraydaki birimlerden birinde hizmet etmek bir tür askeri okul işlevi görüyordu. Kaynaklar orta ve üst düzey subaylar hakkında epeyce bilgi verir ve 12. yüzyıla kadar üstün yeteneğin her zaman önemli bir rol oynadığı açıktır. Toplumsal köken ve eğitimin rolü büyük olmakla birlikte, yetenekli ve işinin ehli bir askerin ya da düşük rütbeli bir subayın yüksek bir mevkie gelmesi pekâlâ mümkündü. Bizans toplumunun tüm veçhelerinde sosyal bağlantılar ve akrabalık da daima önemli rol oynuyor, eğitim ve beceri genellikle kişisel bağlar vasıtasıyla ediniliyordu; sözgelimi bir subay başlangıçta önemli bir subayın maiyetinde kariyerini geliştirebilir, buradan yerel bir alayda kıdemsiz bir göreve getirilebilir, çeşitli rütbeler alarak yükselebilir ya da başka bir yerde kıdemli bir mevkie nakledilebilirdi. Bazı kariyerler aynı birimde

hizmet eden aileler içinde gelişiyordu: Subayların oğullarının ilkin kıdemsiz, ardından kıdemli subay rütbelerine terfi etmeden önce babalarının birimine basit süvari ya da piyade erleri olarak girdiklerine dair birkaç örnek var; başka durumlarda, Konstantinopolis'e gönderilen imtiyazlı taşralı delikanlıların nüfuzlu bir yakınları ya da haminin yardımıyla hassa alayında kıdemsiz bir göreve atandığını, sonra terfi ettiğini biliyoruz. Bir defasında, muhtemelen tipik olan bir örnekte, genç bir erkek saraydaki küçük bir seçme muhafız kıtasına, sonra başkentte kıdemsiz bir komutanlık görevine, ardından orta derecede bir taşra hizmetine, nihayet kıdemli bir mevkie atanmış ve bütün bunlar aşağı yukarı on yılını almıştı.

11. yüzyılın ortasına gelindiğinde, güçlü bir taşra aristokrasisinin gelişmesi bu yapıda bazı değişikliklere neden oldu. Taşralı seçkin zümrenin kendisi, imparatorluktaki orta ve üst kademe subay adayları için başlıca kaynağı oluşturuyordu ve kilit durumundaki taşra askeri komutanlıklarının çoğunu 9. yüzyılın sonuyla 10. yüzyılda tekeline almıştı. Giderek daha çok paralı asker kullanılması aynı zamanda vilayetlerdeki *thema* askerlerinin önemini azalttı ve statüsünü düşürdü; yeniden içinden çıktıkları köylü kitlesiyle kaynaşan bu askerler farklı sosyal konumlarını da kaybettiler.

Disiplin ve eğitim

Bizans ordusu, en azından anlatı şeklindeki tarihlerle askeri incelemelerdeki tasvirlerde, düzen ve disipliniyle övgü topluyordu. Ordudaki hayat sivil bağlamlardaki hayattan yahut daha az disiplinli ve teşkilatlı komşu ordularınkinden çok farklı türde bir günlük rutine sahipti. 6. yüzyıla ait bir askeri elkitabı bunu çok açık belli eder: "İnsan doğuştan cesur değildir, oysa özen ve eğitimle iyi asker yetişir." Disiplin düzeyi her yerde bir değildi ve komutanlarla tüm askeri incelemelerin yazarları için başlıca kaygı nedeniydi. Vilayet ordularında isyan ve kargaşa çoktu; komutanın öldüğü ya da yaralandığı sanıldığında birliklerin paniğe kapıldığını gösteren örnekler askerin değişken psikolojik durumunun kanıtıdır. Uygun disiplinin fiilen ne ölçüde tatbik edildiği sınırlı kaynaklarda çok açık değil. Askeri disiplini etkili bir şekilde uygulayanlar büyük ihtimalle en yetenekli komutanlardı ve bu kısmen onların kişiliğinin ve askerler arasında güven yaratma becerilerinin bir yansımasıydı; bu nokta askeri incelemelerde de onaylanır. Münferit komutan veya subayların ya da hükümetin mali cömertliği, askerleri emirlere uymaları ve başarıyla çarpışmaları için gerekli disiplini kabul etmeleri konusunda yüreklendirmek açısından can alıcı bir unsurdu.

Disiplin birliklerin kategorilerine göre de değişiyordu. İmparatorluk alayları (*tagmata*) gibi seçkin birimlerde ve komutan subaylarına özellikle sadakat besleyen birimlerde kesinlikle sıkı kurallar hüküm sürüyordu. Bir hikâyede, sarayda görev yapan bir subayın bakımsız görünüşünden dolayı bizzat imparator tarafından azarlandığı nakledilir. Disiplin, milis benzeri *thema* kuvvetlerinde herhalde en düşük düzeydeydi, ama görünüşe bakılırsa yetenekli komutanların yönetimi altında etkin olarak uygulanıyordu. Askeri disipline ilişkin olup askeri elkitaplarına sık sık dahil edilen resmi bir yönetmelik mevcuttu ve nüfuzlu önderler bunu genellikle uygulamış görünüyor. II. Nikiforos'un, taşımaya devam edemeyecek denli yorulduğu için kalkanını düşüren bir askere ceza verdiği anlatılır. Asker kendisi kadar silah arkadaşlarını da tehlikeye atmasından dolayı cezalandırılırken, emre aldırmayan subayı da suçu ağırlaştırdığı ve tüm birliğin esenliğini daha

Altın *histamenon nomisma*'nın, elinde kınında bir kılıçla duran I. İsaak Komninos'u gösteren arka yüzü. (Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham)

da çok tehlikeye düşürdüğü gerekçesiyle şiddetli bir cezayla karşılaşmıştı. 8. yüzyılda V Konstantinos, 10. yüzyılın sonunda II. Nikiforos, I. İoannis Çimiskis, II. Vasilios, 1060'ların sonunda IV Romanos ve 11. yüzyılın sonunda I. Aleksios disiplin yanlısı oldukları için saygı görmüşlerdi; ancak disiplin yine de sık sık çöküyordu.

Kaynaklarda askerler tarafından gerçekleştirilen talimlere dair kimi ipuçları var; bu tasvirler taktikle ilgili kılavuz ve elkitaplarındaki benzer talimlerin açıklamalarıyla doğrulanır. Nikiforos Fokas 960'larda Konstantinopolis'teki hipodromda bir dizi askeri oyun ve sahte muharebe sahneledi; bunlar o denli gerçekçi ve korkutucuydu ki birçok hayata mal olan bir panik yaşandı. Ama ders kitaplarında böyle talimlerin değeri hakkında ne denirse densin, duyarlı komutanlar görünüşe bakılırsa komutaları altındaki farklı türde birliklerin sınırlarının genellikle farkındaydı. Savaşı konu alan incelemeler genellikle iyi teçhiz edilmemiş ve potansiyel olarak güvenilmez *thema* piyadelerinin büyük çoğunluğu için yazılmış, bir hayli basit ve kolayca düzenlenmiş taktik manevralar içerir. Bunun aksine, iyi eğitilmiş ve iyi teçhiz edilmiş olan ağır süvariden ve seçkin birimlerden muharebe alanında düşman saldırısı altında epey karmaşık manevralar uygulamala-

rı bekleniyordu. Beceriyle eğitim, disiplinle moral el ele gidiyordu.

Süvari erlerinin belirli becerileri edinmek için uygulaması gereken talim türü, 6. yüzyılın sonuna ait bir kılavuzda örneklerle açıklanır:

> Atı üstündeki [süvari eri] atını eşkin sürerken öne, arkaya, sağa ve sola hızla ok atmalıdır; atına atlama alıştırmaları yaptırmalıdır. At üstündeyken ve atını eşkin sürerken hızla birkaç ok atmalı ve yayını sadağına koymalı... ve sırtında taşıdığı mızrağı almalıdır. Yay sadağındayken mızrağı elinde tutmalı, ardından onu çabucak arkasına koymalı ve yayı almalıdır.

Süvari bölükleri yay, mızrak ya da kılıçla uygulanan bu bireysel beceriler kadar, daha büyük ya da daha küçük topluluklar halinde çark edebilmeleri, kol düzeninden sıra düzenine geçip yeniden eski düzenlerine dönmeleri, ağır süvari hücumuna karşı bir kare, bir düşman muharebe düzenini yarıp geçmek için bir kama şeklini almaları gibi amaçlarla bir muharebe düzeni içinde talim görüyordu. Muharebe alanında başarı çoğu zaman böyle manevraların ne denli etkili yürütülebildiğine bağlıydı; bununla birlikte karışıklıktan kaçınmak ya da bir manevranın ortasında hazırlıksız yakalanmamak için her şeyin alabildiğince basit tutulması gerektiği de kabul ediliyordu. İmparatorluk kuvvetlerinin çökme nedenlerinden birinin böyle hatalar olduğu izlenimini veren muharebe örnekleri mevcuttur.

Seferde hayat

Bizans ordusunda bir askerin hayatı yüzyıldan yüzyıla, imparatorluğun talihi döndükçe muazzam bir değişikliğe uğramış olmalıydı ve komuta eden subaylar, askeri birimin tipi gibi etkenlere bağlıydı. Münferit askerler hakkında pek az bulgu sahibiyiz, ama sözgelimi General Vardas Skliros'un 971'de Balkanlar'daki seferi sırasında sıradan bir askerin hayatının nasıl olabileceğine dair kapsamlı yazılı kaynaklardan azar azar toplanabilecek epey bilgi vardır.

İmparatorluk 970 baharında büyük bir Rus kuvvetinin Trakya'daki Bizans topraklarına derinlemesine girdiği bir istilayla yüz yüze geldi. Ruslar yerel garnizonları gafil avlayıp ele geçirdi; Konstantinopolis yolunda ilerlemeden önce Filippopolis [Filibe/bugünkü Plovdiv] Hisarı'nı yağmalamayı da becerdiler. Etkili sahra birimlerinin çoğu doğuda Antiohia [Antakya] yakınında sefere çıktığından, İmparator İoannis, her ikisi de tecrübeli birer komutan olan Vardas Skliros ile Patrikios [yüksek bir unvan] Petros'a –yaklaşık 10.000 kişilik– orta büyüklükte bir kuvvetle işgal edilen topraklarda düşmanın düzenlemelerini keşfe çıkmalarını emrediyordu. Komutanların ikincil hedefi birlikleri talim ettirmek ve düşman akıncılarının daha fazla yıkıma kalkışmasını önlemekti. Aynı zamanda, Rus komutanı Sviatoslav'ın hareketleri hakkında mümkün olduğunca çok şey öğrenmeleri için düşmanın elindeki topraklara –Bulgar ve Rus kıyafetlerine bürünmüş– casuslar gönderiliyordu. Sviatoslav çok geçmeden yaklaşan imparatorluk kolundan haberdar oldu ve cevaben, Doğu Romalıları püskürtmeleri için Rus ve Bulgar birliklerinden oluşan bir kuvvet gönderdi; bunlara geçici olarak ittifak kurduğu Peçeneklerin bir takviye müfrezesi de eşlik ediyordu.

Bizanslıların kuzey yönündeki yürüyüşü yerleşik kalıbı izliyor, Vardas ise hızlı ilerlemek zorunda olduğundan yürüyüş temposunu biraz zorluyordu. Birliklerinin ikmali için imparatorluk toprakları dahilinde yerel memurların işbirliğine güvenebilirdi; askerleri bir kez düşman topraklarına girdiklerinde başla-

rının çaresine bakmak zorundaydılar. Ama ordu, nerede olursa olsun, geceleyin hep sipere giriyordu. Uygun bir mevki bulmak için gönderilen keşif kolunun ve gözcülerin hem yeterli su bulunan, hem iyi savunma özelliklerine sahip, hem de bir baskından kaçınmak için tercihen nispeten açık arazide olan bir yer bulmaları gerekiyordu. Bu seferde sonuncusunu bulmak zordu, çünkü ordunun güzergâhının büyük bölümünde tepelik ve ağaçlarla kaplı çalılık arazi söz konusuydu. Bizans ordugâhları standart bir modele göre kuruluyordu. Komutanın sancağı merkeze dikiliyor ve astı olan subaylar (Vardas kuvvetini yaklaşık 3.500 kişilik üç tümene ayırmıştı) ordugâhın bölünmüş olduğu dört çeyreği paylaşıyordu. Çeşitli birimler, bir baskın durumunda ya da hızla dışarı fırlamaları gerektiğinde eyleme hazır olmak için çadırlarını kamp sınırları dahilinde mümkün olan ölçüde muharebe düzeni içinde kuruyordu. Ordugâhın kendisi askerlerin kazdığı basit bir hendekten ibaretti; kazılan toprak hendeğin kenarına atılıyor, sıkıştırılıyor ve üstüne birliklerin mızraklarıyla kalkanları dikiliyordu. Mızraklar *triskelia* halinde, yani en dışta uçları olmak üzere üçü bir arada bağlanıyor, böylece siperin önünde etkili bir engel işlevi görüyordu. Ordugâhların çoğunda ya iki ya da dört çapraz yol bulunuyor, birliklerin çadırları bunların aralarına kuruluyor ve piyadeyle süvarinin karışımından meydana gelen kuvvette süvari, korunma amacıyla piyadenin içine yerleştiriliyordu. Koşulların ve insan gücünün elverdiği yerde, hayvanların güvenli bir şekilde orta kesimlere yerleştirilebilmesi için ordugâhın boydan boya uzunluğunun en az iki buçuk ok atım mesafesinde olması gerekiyordu. 20.000 askeri aşkın büyük bir sahra ordusunun ve onun yükünü taşıyan hayvanların yer aldığı en büyük ordugâhlar bir buçuk kilometreden uzundu ve derinliği 1,8 ile 2,5 m kadar olan V şeklinde bir siper bulunuyordu.

Her birimin ordugâh içinde kendi dönüşümlü nöbetini düzenlemesi gerekiyordu, ama komutan subay da bütün ordugâh için bir nöbet düzeni kuruyordu. Ordugâh sınırındaki her birim *kerketon* diye anılan bu devriye için asker görevlendiriyordu; söz konusu askerler düzenli değiştirilen bir parola vasıtasıyla ordugâha giriş çıkış konusunda tam yetkiliydi. Başka birimlerin erzak ve atlar için yem aramak üzere dışarı gönderilmesi gerekiyor, onlara koruma amaçlı takviye birlikleri eşlik ediyordu; ordugâhı günbatımından önce kurmak ve ikmal maddelerinin mümkün olduğunca çabuk içeri alınması için ilgili alanın güvenliğini sağlamak önemliydi. Günbatımından sonra ordugâhı terk etmek dış hattaki nöbetçiler dışındakilere genellikle yasaktı; söz konusu nöbetçiler düşmanın henüz yakın çevrede olmadığı anlaşıldığında ordugâha gelen ana yolları gözlemek üzere gönderilen dörtlü gruplardan oluşuyordu.

Çadırlarda *kontuvernia* denen sekizli gruplar kalıyor, her grup bir el değirmeniyle temel yemek pişirme kaplarını, ilaveten küçük bir yük hayvanları takımını paylaşıyordu. Askerlere başlıca iki çeşit ekmek dağıtılıyordu: Normal fırınlanmış somun ve geç Roma döneminde *bucellatum*, Bizanslılar tarafından da *paksimadion* ya da *paksimation* olarak adlandırılan çifte fırınlanmış "peksimet." Sefer koşullarında unu öğüten ve peksimeti pişirenler normal olarak askerlerin kendileriydi. Peksimet uzunca bir süre korunması daha kolay bir besindi, ayrıca kolay üretiliyor, oldukça basit öğütme ve pişirme becerileri gerektiriyordu: *Klivani* denen sahra fırınlarında pişirilebiliyor ya da basitçe kamp ateşlerinin küllerine yatırılabiliyordu; hızın önemli olduğu yerde bu bir avantajdı ve söz konusu sefer sırasında da hız önemliydi. Bununla birlikte askerler bu tür ekmeği en çok ince oval somunlar halinde bir sahra fırınında pişirilmiş ve ardından güneşte kurutul-

Akrokorintos'ta, Peloponez'e girişi denetim altında tutan antik dönem ve ortaçağ hisarı. (akg-images/Rainer Hackenberg)

[karşı sayfada] Konstantinopolis'in Nisan 1204'te IV. Haçlı Seferi sırasında Haçlılar tarafından fethi. *Histoire de la Conquête de Constantinople par les Croises en 1204* adlı eserden tezhipli bir minyatür, 14. yüzyıl Bibliothèque Nationale, Paris. (akg-images)

muş olarak tercih ediyordu. *Per diem* [günlük] tayın 1 ile 1,5 kilo ekmek ve ya kurutulmuş et ya da peynir içeriyordu. Şarap da dağıtılıyordu, ama bunun ne denli sık ve hangi koşullarda yapıldığı açık değil. Et, günlük besinin geri kalanına kıyasla çoğu zaman asgari düzeydeydi ya da hiç mevcut değildi, ama modern ırklarınkinden bir hayli fazla protein içeren antik buğday ve arpa ırkları hâlâ makul miktarda besin sağlıyordu. Nitekim antikçağ ve ortaçağ askerlerinin ekmek tayınının, fazla et olmaksızın dahi bir sefer mevsimi boyunca yeterli besin sağladığı kanıtlanmıştır.

Ordugâh rutini akşam yemeği için çalınan boru işaretleri, ışıkların söndürülmesi ve kalk borusuyla hatırlatılıyordu; çeşitli birim ve tümenlere çadırları yıkma, yürüyüş düzeninde içtima ve yürüyüşe başlama emirleri de boru işaretleriyle veriliyordu. Ordugâhı terk etme zamanı daima tehlikeli bir andı, çünkü birlikler ana girişlerden sıra halinde geçtiklerinden bir süreliğine okçulara ya da düşman atlılarının hızlı bir vur kaç saldırısına açıktı. Ordugâhtan çıkış için belirli bir düzen tespit edilmişti ve ordu bir kez siperli alanın dışına çıktığında, birliklerin günlük yürüyüş düzenine geçmesine kadarki sürede savunmaya dönük bir düzen kuruluyordu.

Orduların hareket hızı araziye, havaya ve birliklerin sayısıyla tipine göre değişiyordu. Refakatsiz atlı birlikler atların düzenli dinlendirilmesi ve iyi beslenip suvarılması ko-

Pchiez que .xx. .y. C. et quatre vnz anz ap̃s lincarnation nr̃e seignor resurrist .M. trés Innocent lapostoille de Rome et phelipe Roi de France. et Richart Roi dengleterre et un saint home en franc qui ot nom folques de nuilli. Cil nuilli si est entre ligni sor marne e paris. et il ert prestres et tenoit la parroiche de nuille. Et al folques dont ie uos di comẽça a parler de deu par france et par les autres trés entor z mẽ sires fist maint miracles por lui. Sachiez q̃ la renomee de cel saint home de tant quele vint al apostoille de Rome Innocent. et lapostoille le enuoia en france et manda al proosme q̃ il penchist de seruir pã sautoutre. et apres iceluoia un sien chardonal maist̃ perron de chartres croisie. et manda par lui le pardon tel comme uos orrez. Tuit al q̃ se croisseroient et feroiẽt lor huse deu un an en lost seroient quites de toz les pechiez que il auroient fait dont il seroient confes. porce q̃ al pardons fu issi granz. si fen esmurẽt molt li auers des gẽz. et molt sen croisierent porce que li pardons ert si granz.

Et lautre an apres que il preeschon folques parla en si de deu

ot un tornoi en la crapaigne a un chastel qui ot nom Ancris. Et par la grãt de deu si auint que thibauz quens de crapaigne et de brie prist la croiz. et li quens loeys de blois et de chartain et si cosins germain. Or sachiez que al quens Thybaut ert ioenes hom. ne uos ne pas plus de .xxj. anz. Ne li quens loeys nauoit pas plus de .xxvij. anz. Cil dui ot ert neueu le roi de frãce et fil sa suer germain et naoit le roi dengleterre del autre part.

Avec ces .ij. contes se croisserẽt .ij. molt halt home. Ce fu li quens de monmirail. cele pr̃ grãt la renomee par les trés quot cil .ij. halt hom se croisserent. Et li quens Thibaut de crapaigne si ot la garnier lieuesques de troies. li quens Garniers de berenc̃ Jofroi de joenuile qui ert seneschaus de la terre. Robert ses freres. Gautiers de gaignon. Gautiers de monbeliart. Guichars de cheuchise. Guis dauclaussie ses freres. Renaus dandilli. Gautiers de saucheron. Eustaces de neuilli. Jofroi de villehardoin. li mareschaus de crapaigne. Jofroi ses niers. Guillaumes de neuilli. Gautiers de saulcinnes. Gautiers

şuluyla günde 65 ya da 80 kilometrelik mesafeler kat edebilirdi. Küçük birimler genellikle büyük tümenlerden daha hızlı hareket ediyor, hatta kimi zaman piyade günde 48 kilometreye kadar yol alıyordu. Çok daha yavaş olan ortalama yürüyüş hızları piyade için düz arazide saatte 5 km, engebeli ve tepelik arazide 4 km'ydi. Karma kuvvetler en yavaş unsurun hızıyla hareket ediyordu, ama hız, izlenen yol ya da patikanın koşullarına, askeri kolun genişlik ve uzunluğuna bağlıydı. Kol ne denli uzunsa en arkadaki sıraların hareket etmesi de o denli uzun sürdüğünden, bu gruplar bir sonraki ordugâha başta gelenlerden daha geç varıyor, birinciyle sonuncu birimler arasındaki gecikme, kolun uzunluğu ve genişliğiyle orantılı oluyordu. Bu şekilde Vardas'ın muhtemelen emrinde olan 5.000 piyadelik bir tümen düzgün zeminde standart piyade hızı olan saatte yaklaşık 5 kilometrelik bir hızla ilerlerken, beş yol koluna ayrılmış olarak ve her sıra (asgari) iki metre işgal etmek üzere iki kilometrelik bir mesafeye yayılacaktı. Öndekilerle arkadakiler arasında en az yaklaşık 20 dakikalık, belki daha fazla bir mesafe bulunacak, ordunun tamamı arkaya doğru aşağı yukarı 22 km uzayacak, en arkadaki birimler en öndeki birimlerin bir saatten fazla gerisinde olacaktı.

Kolun adamakıllı ilerisinde keşif kollarından bir kalkan oluşturuluyor, bunları ana süvari ve piyade kuvvetinin ilerisinde süvari dahil bir öncü tümen takip ediyordu. Koruma amacıyla dönüşümlü olarak bir grup birimin tahsis edildiği yük katarı merkeze yerleştiriliyor ve başka birimler arazinin elverdiği yerde her iki kanatta biraz uzakta devriye geziyordu. Ordu düşman ülkede açık arazide, daha geniş bir cephe halinde ve hızla muharebe düzenine dönüştürülebilecek bir düzen içinde ilerliyordu; dar geçitlerden ya da ırmaklardan geçmek için ise başka bir düzen uygulanıyordu.

Yürüyüş devam ederken bazı keşif kolları düşmanın uzakta olmadığını, Arkadiopolis [Lüleburgaz] Hisarı'na yaklaştığını generale bildirmek üzere geri döndü. Üç tümene farklı görevler verildi: İkisi, içinden düşman yönünde bir keçiyolunun geçtiği engebeli çalılık ve ağaçlık arazide gizlendi, üçüncü kısım ise bizzat generalin komutasında iki tümeni açık talimatlarla pusu yerinde bırakarak düşmanın atlı Peçenek okçularından meydana gelen en öndeki birimlerine karşı şiddetli ve beklenmedik bir saldırı başlattı; sayısının büyüklüğüne rağmen düşman kuvvetlerini ordugâhından dışarı çıkarmayı becerdiler ve düzenli bir şekilde geri çekilerek, giderek daha çok sayıda düşmanı, Bizans birliklerinin gerçekten kaybettikleri varsayımıyla, herhangi bir belirgin hücum planı ya da düzeni olmaksızın peşlerine düşmesi için yüreklendirdiler. Sayıca zayıf olan ve tamamen kuşatılmaktan kaçınmayı güç bela beceren Bizans kuvveti mahvolmaya mahkûm görünmüş olmalıydı. Gelgelelim disiplin, eğitim ve doğru önderlik etkisini gösterdi ve Skliros sonunda tüm kuvvetin geri çekilmesi için önceden kararlaştırılmış olan işaretin verilmesini emretti. O sırada, pusuya yatmış iki tümen hazırlığını yapmaktaydı: Mutlak bir sessizlik içinde olunması, gereksiz yük hayvanlarının bakıcılarıyla birlikte iyice arkaya yerleştirilmesi, silahların kontrol edilmesi ve araziye uygun bir muharebe düzenine girilmesi emredilmişti. Askerlere eşlik eden bir papaz, muharebeden önceki standart bir uygulamayla çabucak bir dua okudu. En öndeki tümen geri çekilen tümenle aynı hizaya gelip ardından da onun arkasında kaldığında, tek bir boru işaretiyle pusudaki tümene pusudan çıkması ve her şeyden habersiz düşmanın kanadına saldırması emredildi. Açık alanda yakın dövüşe mecbur kalan Peçenekler, Avrasya bozkırının bu savaşçı Türki halkı okçuluklarını kullanmaya uygun bir mesafede konuş-

lanma şansına sahip değildi ve Bizanslılar tarafından durdurulduktan sonra –en öndeki tümen o noktada geri döndü ve karşı hücuma geçti– dönüp kaçtılar. O sırada, Doğu Romalıların bozguna uğradığını varsayarak Peçeneklere yetişmeye çalışan Rus ve Bulgar birlikleri birdenbire paniğe kapıldı. Bozgun genelleşince ve [Doğu] Roma kuvvetleri avantajlarını sonuna kadar kullanınca, kaçan düşman birliklerine ağır kayıplar verdirildi. Çağdaş bir kaynakta [Doğu] Romalıların 550 adam kaybettiği ve birçok yaralıları olduğu, ilaveten çok sayıda atın da öldüğü belirtilir; bu, Peçeneklerin korkunç okçuluğunun doğrudan bir sonucudur. Ne var ki birleşik düşman kuvveti birkaç bin kayıp vermişti. Bu kısa çarpışma İmparator İoannis'e rahat bir nefes aldırmış, aynı zamanda onu düşmanın kompozisyonu, savaşma yetenekleri ve moraline dair hayati bilgilerle donatmıştı. Düşman kuvvetinin yenilgisi imparatora büyük bir saldırı düzenlemesi için zaman tanıdı ve sonuçta bu saldırı başlangıçta planlandığından çok daha başarılı oldu.

Komutan subaylar düşmanla her karşılaşmadan sonra zayiatı tespit etmek için bir yoklama yapıyordu. Özel olarak ayrıntılı bilgilendirilen askerlere ölüleri kontrol etme ve yaralıları geçici [Doğu] Roma ordugâhına taşıma ya da onlara yardım etme görevi verilmişti; tümenin ordugâhtaki sıhhiyecilerle cerrahları, yaraları muhtemelen ölümcül olmayanlarla ilgilenmeye çalışıyordu. Kuşkusuz, çok daha fazla insan muharebe sırasında değil, aldıkları yaralar nedeniyle sonradan ölüyordu. Dönemin bir askeri incelemesinde, yaralıların artçıların bir kısmınca imparatorluk topraklarına doğru geri götürülmesi ve artık ordunun ikmali için gerekli olmayan yük hayvanlarıyla taşınması talimatı verildiği görülür. Bu durum dönemin kroniklerindeki bazı referanslarla da doğrulanır. Günümüze kalan bir tıbbi incelemenin belirli bölümlerinde, ok uçlarını çekip çıkarma sorunları, çatlak ve kırık kemiklerle benzer yaralanmalar ele alınır. 6. ve 12. yüzyıllardan kalma kroniklerde çeşitli yaraların tedavisi, sözgelimi bir ok ucunun çıkarılması ("Yaralı hayatta kaldı"), kafatasından bir kargının çıkarılması ("Yaralı kargının çıkarılmasını sağ salim atlattı, ama bunu izleyen iltihap sonucu öldü"), sırt ve uyluktaki derin kesiklerin bakımı ("Yaralı kan kaybından öldü") anlatılır.

I. Aleksios'un altın *iperpiron*'u. (Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham)

Savaşın çevresindeki dünya

Ortaçağın Doğu Roma dünyası barışın erdemlerinin yüceltilip savaşın mahkûm edildiği bir yapıya sahipti. Savaşmaktan ne pahasına olursa olsun kaçınılmalıydı. Yine de, Bizans İmparatorluğu gücünün doruğundaki Hıristiyan olmayan Roma İmparatorluğu'nun askeri alandaki idari yapısını ve birçok bakımdan militarist ideolojisini miras almıştı. Bu geleneklerin yarattığı gerginlikler bir yanda Hıristiyan ideallerini birbirine karıştıran bir siyasi-dini ideoloji ya da dünya görüşüyle, bir yanda da öncelikle Roma dünyası ve Ortodoksluğu –harfi harfine doğru inancı– savunmak için yürütülen savaşı kaçınılmaz bir bela olarak haklı çıkarmak yoluyla çözülüyordu. Bu fikirlerin harmanlanması 4. ve 5. yüzyıllardan itibaren Doğu Akdeniz ve Balkan bölgelerinde barışçıl bir ideale sınırsızca bağlı kalabilecek, ancak aynı temele dayanarak yeterli ve etkili bir askeri aygıtın korunmasını meşru ve haklı gösterebilecek benzersiz bir kültür yaratmıştı.

Bu tutum İmparator III. Leon ile V. Konstantinos'un 741 yılında yürürlüğe koyduğu yasal bir düzenlemenin girişinde titizlikle özetleniyordu:

> Tanrı imparatorluk otoritesini bizim ellerimize teslim ettiğinden... sağduyu ve adaletle hüküm sürmekten daha yüce veya daha ulu bir şey olmadığına inanıyoruz... ve böylece her şeye kadir Tanrı'nın eliyle düşmanlarımızın karşısında (başımızda taşıdığımız taçtan daha değerli ve onurlu olan) zaferle taçlandırılabilir ve barış içinde yaşayabiliriz...

Bizans imparatorları savaşlarını barışı sürdürmek, Hıristiyan dünyasının topraklarını genişletmek ve Tanrı'nın seçilmiş halkını –çünkü Hıristiyan [Doğu] Roma'ya göre seçilmiş halkın pelerini Hz. İsa'nın gelişiyle Hıristiyanlara aktarılmıştı– koruma temeline dayandırarak haklı gösterebilirdi. Bu-

İsa'yı takdis ederken temsil eden, 10. yüzyıldan kalma fildişi levha. Yanlarda İncil yazarlarının tasvirleri yer alıyor. Louvre Müzesi'nde korunan Bizans sanat eseri, Paris. (©2006 Alinari/Topfoto)

nunla birlikte, erken Hıristiyanlığın barışçıllığıyla Hıristiyan Doğu Roma'nın imparatorluğun toprak bütünlüğünü savunmak ya da "kaybedilen" Hıristiyan topraklarını geri almak için savaşma ihtiyacı arasında daima bir gerilim vardı. Hıristiyanlık, Hıristiyan teolojisinde sunulduğu anlamda "imansızlar"a karşı savaşı sürdürmek için, bireyler zaman zaman ve plansız olarak sanki böyle bir haklı neden varmış gibi konuşup davransalar bile, hiçbir zaman ideolojik bir zorunluluk geliştirmedi. Aziz Vasilios'un 13. yüzyıl kilise yasası, savaşta cana kıyanların bir süre komünyona katılmaktan kaçınmaları gerektiğini özellikle belirtir.

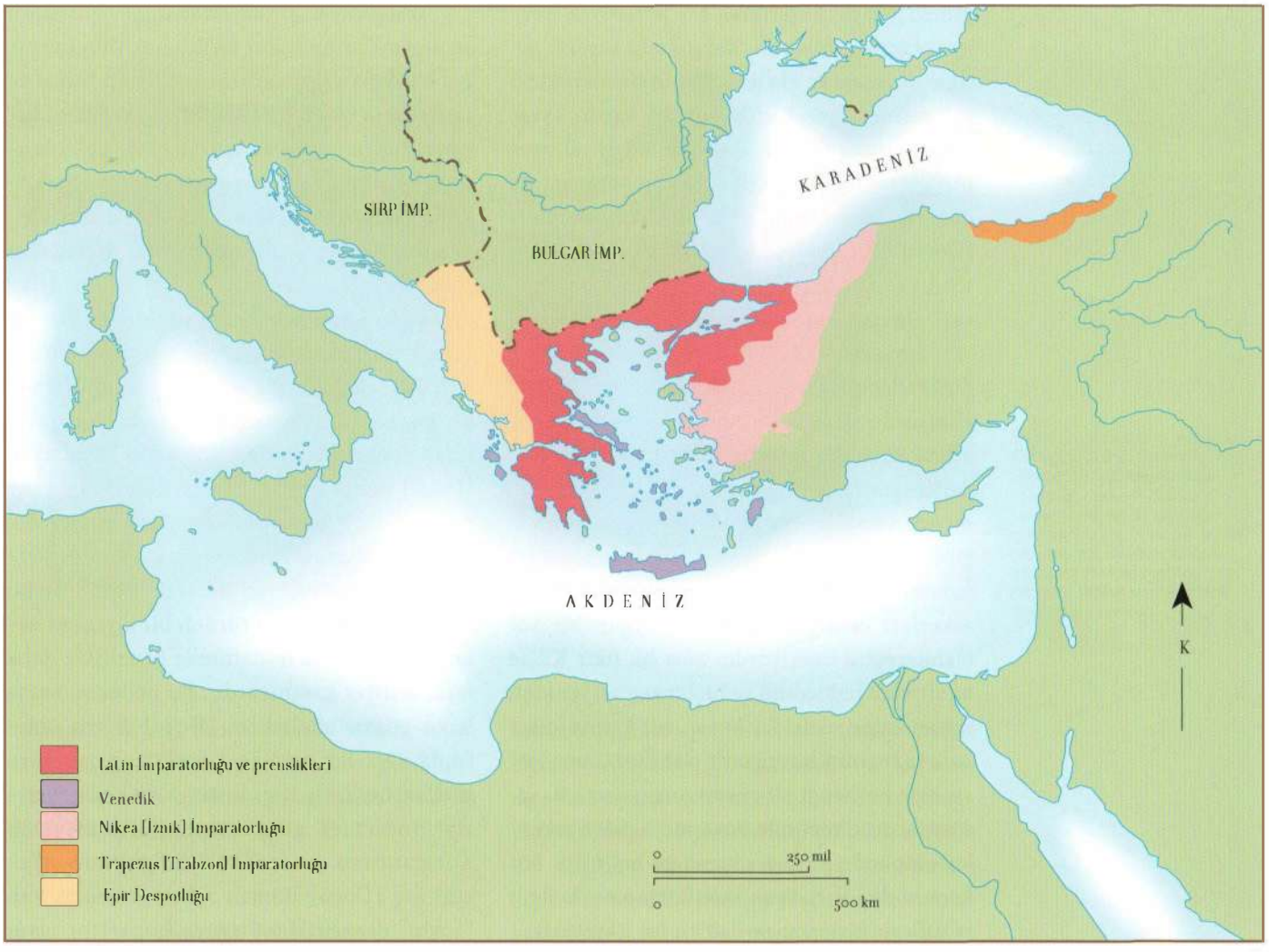
Hıristiyanlık 2. ve 3. yüzyıllarda imparatorluğa yayıldıkça çoğu kez pragmatizm galebe çaldı. Görünüşe bakılırsa imparatorluk ordularında bu dönemde hayli fazla Hıristiyan hizmet veriyordu. Gelgelelim bu durum belirli çıkar çatışmalarını ve bütün bir pagan gelenek ve ritüelleri silsilesini engellemiyor, askerlik hizmeti imparator kültünü, yani imparatoru bir tanrı olarak kabul etmeyi talep ediyordu. Sonuçta Hıristiyanlığın ilk üç yüzyılının, özellikle 3. yüzyılın tarihi bazı acemi erlerin ordudaki hayatla ilişkilendirilen tören ve ayin kurallarına uymayı reddetmeleri nedeniyle zulme uğramasına ve din şehitliğine ilişkin hikâyelerle doludur. 3. yüzyılın Hıristiyan düşünürü Oriyenis, bir uzlaşma çözümü olarak Hıristiyanların imparator için fiziki anlamda savaşa girmeyen, bunun yerine devletin başarısı için dua eden özel tipte bir ordu meydana getirdiklerini ileri sürüyor, böylece Hıristiyanların varlıklarını sürdürmeleri ve cemaatlerini genişletmeleri mümkün oluyordu. Bu uzlaşma pagan yorumcuların Hıristiyan cemaatleri ve onların barışçıllığı hakkındaki eleştirilerine bir karşılık olarak geliştirilmişti. Sonunda Roma Devleti'nin sürekli varlığının Hıristiyanlığın ayakta kalması ve yayılmasının gerekli koşulu olduğu tezi galip gelerek biraz önce belirtilen daha pragmatik uzlaşmayı doğurmuştu.

Bununla birlikte, İmparator I. Constantinus'un Hıristiyanlığı kayırması ve ölüm döşeğinde vaftiz olması, 4. yüzyılın seyri içinde imparatorluğun siyasi ideolojisinin ciddi anlamda yeniden formüle edilmesine yol açtı ve bu, durumu çarpıcı bir şekilde değiştirdi. İmparator kültünün Hıristiyanlaştırılması en zor konulardan birini bir çırpıda halletmişti: İlahi olduğu varsayılan bir imparator kabul edilemezdi, ama Hıristiyanlara önderlik etmesi için Tanrı tarafından seçilmiş, [Doğu] Roma halkıyla artık uyum içindeki bir dünyevi imparator besbelli ki kabul edilebilirdi. Bu durum iki perspektifin gelişmesiyle sonuçlandı. İlki, Ortodoks imparatorun kişiliğinde temsil edilen devleti ve onun tüm girişimlerini desteklemeyi yüreklendiren resmi onaylı görüştü. Önde gelen din adamları şiddet dolu çatışmadan kaçınılabileceğine ve kan dökmenin gerekli olmayacağına dair umutlarını dile getirirken, bir Hıristiyan için devletin düşmanlarına karşı silaha sarılmanın övgüye değer olduğunu açıkça beyan etmeyi de sürdürüyorlardı. Bunun ardından toplumun Hıristiyanlaştırılmasında hızlı bir ilerleme kaydedildi ve hükümete aşağı yukarı 4. yüzyılın sonunda Hıristiyanlar hâkim olduğunda, Hıristiyan olmaksızın devlet memurluğu görevinde bulunmak imkânsız hale geldi.

Savaşla Hıristiyanlık arasındaki ilişki, yani "seçilmiş halk"ın, Tanrı'nın seçtiği imparatorun ordularının başında önderlik ettiği hayatta kalma mücadelesi belirginleşti. Bu şekilde tüm savaşlar Hıristiyanlığı ve Hıristiyan imparatorluğunu savunmaya ilişkindi. Aynı zamanda, bir barış arzusu ve savaşın gerekliliğinden duyulan bir pişmanlık, imparatorlukla Kilise ideolojisinin değişmez motifleriydi. Bizans ordularının aldığı semavi desteği sürekli olarak hatırlatan şeyler vardı. Tanrı'nın yardımı olmaksızın

Mineden yapılmış Dimitrios figürlü 12. yüzyıl ikonası. (Werner Forman Archive/Museum für Islamische Kunst, Berlin)

Bizans İmparatorluğu, y. 1204-1250

başarılı bir savaş yürütmek imkânsızdı. 6. yüzyılın sonundan kalma bir metinde şöyle denmekteydi:

> Generale en önemli kaygısının Tanrı sevgisi ve adalet olması gerektiğini ısrarla söylüyoruz; [faaliyetlerini] bunlar üzerine bina ederek Tanrı'nın teveccühünü kazanmalı; bu olmaksızın, ne denli iyi hazırlanmış olursa olsun herhangi bir planı gerçekleştirmek ya da ne denli zayıf olursa olsun herhangi bir düşmanı alt etmek mümkün değil.

Bu fikir Bizans dönemi boyunca tekrarlanır. [Doğu] Roma'nın yenilgileri, Tanrı'nın, günahları için cezalandırdığı "seçilmiş halk" Romalılara öfkesinin sonucu olarak görülüyordu. Bireylerle grupların Bizans siyaset tarihi ve kuramı içindeki eylemlerini yönlendiren düşüncenin altında çoğu zaman, [Doğu] Roma ordularının ancak toplum doğruluk yoluna geri döndüğü ve günahlarını düzelttiği takdirde yeniden başarılı olacağı fikri yatıyordu.

Bu nedenle, belirli koşullar altında bir düşmana karşı açılacak özel bir kutsal savaş fikri yoktu. Bizans kendisini, çevresi karanlı-

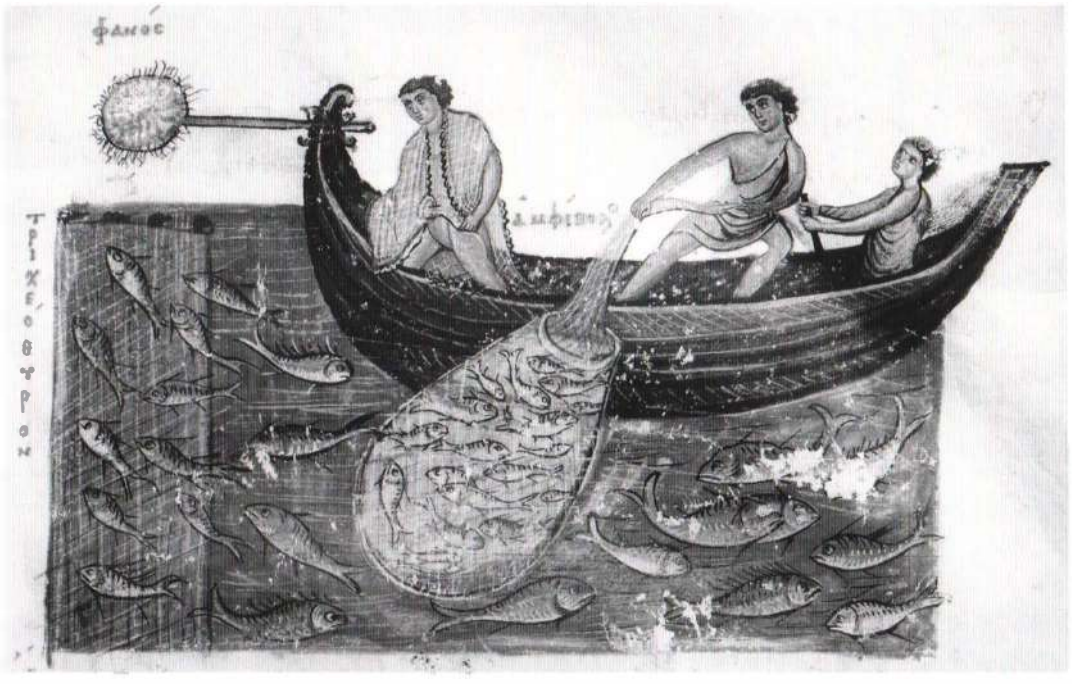
ğın güçleriyle kuşatılmış bir Hıristiyan devleti olarak görüyordu; karşısında sürekli tetikte durması ve eksiksiz savunma teknikleri geliştirmesi gereken hasımları vardı; savaş onlarla mücadelenin unsurlarından yalnızca biriydi ve hiçbir şekilde ille en yararlısı da değildi. Bu anlamda, tüm düşman eylemleri [Doğu] Romalıların ülkeleriyle inançlarını tehdit ettiğinden, tüm savaşların "kutsal savaş" olduğu ileri sürülebilirdi.

Savaşta ölen askerlerin cennette ödüllendirilebileceği fikri zaman zaman göz önüne alınıyordu ve İslami cihadın gelişmesinden –Bizanslılar bu gelişmenin bir hayli farkındaydı– sonra da pekiştirildi. Böylece, sözgelimi 10. yüzyılda "Sarazenlerin[5] beyaz ölümü" gibi iç ürpertici bir lakapla tanınan asker-imparator II. Nikiforos, bunun savaşmaları için askerleri cesaretlendirmekte uygun bir yol olabileceğini öneriyordu; ama bu fikir Kilise tarafından reddedildi ve hiçbir zaman yeniden rağbet kazanmadı. Kuşkusuz, söz konusu fikir halk inancının bir unsuru olabilirdi, ama kesinlikle herhangi bir resmi onay görmedi. 10. yüzyıla ait iki metinde, savaşmaya giden askerlerin önünde bir dua okunduğu belirtilir. Söz konusu dua Hıristiyan motiflerin savaşla ilgili motiflerle birleşimine dair iyi bir fikir verir:

> Hazreti İsa Efendimiz, Tanrımız, bize merhamet et. Biz Hıristiyanların yardımına koş, inancımız ve biraderlerimiz için ölünceye kadar savaşmaya layık kıl bizi ve sen, muharebelerin güçlü Efendisi, Tanrı'nın lekesiz Annesinin, Senin Annenin ve bütün azizlerin şefaatiyle ruhlarımızla kalplerimize ve tüm vücudumuza kuvvet ver. Amin.

Dolayısıyla, 4. yüzyıldan imparatorluğun en son yıllarına kadar tarihlendirilen bir yığın bulgudan şunu görüyoruz: Hem Kilise ve saray, hem sıradan halk savaşın gerekli olduğunu, böyle bir savaş için ilahi destek olgusunu ve savaşırken semavi yardımın sürekliliğini sağlayıp ona güvenmek gerektiğini alenen ve resmen kabul ediyordu. Haçlıların anladığı ya da Müslüman olmayanların İslama özgü olarak kabul ettiği anlamda "kutsal savaş" fikri, Bizans dünyasında özellikle 10. yüzyılın saldırgan savaşları bağlamında arada bir görülüp kaybolmakla birlikte, hiçbir zaman bunun ötesinde gelişmedi. Hıristiyan [Doğu] Roma Devleti'nin savaşı kavrama şekilleri belirli bir evrimden geçti, çünkü Bizanslıların savaşlarını meşru kılma ihtiyacının hep bilincinde oldukları belirgindi ve bu ihtiyaç 10. yüzyıldaki türden bir siyasi ve askeri yayılmacılık döneminde genellikle daha fazla aciliyet kazanıyordu. Bu nedenle, savaş haklı gösterilebilirken, [Doğu] Roma tarafında eğer bir şekilde mümkünse can kaybından özellikle kaçınmak ya da kaybı asgariye indirmek gerekiyordu. İmparator V. Konstantinos 722-723'teki Bulgaristan seferini hiç [Doğu] Romalı asker ölmediği için "soylu" diye nitelendiriyor, İmparator Leon ise askeri elkitabı *Taktika*'yı derlediği 900 dolayında savaşın Ortodoksluk ve [Doğu] Roma Devleti'nin sürekli varlığıyla uyum içinde haklı çıkarılması gerektiği fikrini açıkça dile getiriyordu. Gelgelelim, nasıl tanımlanırsa tanımlansın [Doğu] Roma'nın çıkarları risk altında olduğu sürece savaş kabul edilebilir ve haklıydı. Başka Hıristiyan Ortodokslarla savaştan elbette kaçınılması gerekiyordu. Ama eğer tek gerçek imparator-

5 Tarihsel olarak, Haçlılara karşı koyan bir Müslüman'a, ayrıca Roma İmparatorluğu zamanında Suriye ve Arabistan çöllerindeki göçebe aşiretlere mensup birisine verilen ad; İslamiyetin yükselişinden sonra Batılılarca bütün Müslümanlar, özellikle de Güney İtalya ve Sicilya'dakiler için kullanıldı. Sarazen, Yunanca sarakini kelimesinden gelir, o da muhtemelen Arapça "şarkiyun"dan (Şarklılar) bozmadır –ç.n.

Sahte Oppianos'un II. yüzyıla ait *Cynegetica*'sının [Avlanma Üstüne] bir yazmasından bir minyatür, cod.gr.479.fol.59r. Teknenin kıçına bir ışık bağlı olduğuna göre, üç adam büyük olasılıkla geceleyin ağla balık tutuyor. (Werner Forman Archive/ Biblioteca Nazionale Marciana, Venedik)

luk, yani [Doğu] Romalılarınki tehlikedeyse ya da böyle ülkelerin yanlış yola sapmış hükümdarlarının saldırısına uğrarsa, bu bile haklı gösterilebilirdi.

Savaş hali ve Doğu Roma toplumu

Savaş hali, tarihinin büyük bölümü boyunca Bizans dünyasının çoğu yerinde normal gidişatın bir parçasıydı. Savaşın etkileri bir dizi yoldan kendini gösteriyordu. Başta, imparatorluğun sıradan nüfusu düşman saldırılarına en açık olan bölgelerdeki düşmanca eylemlerden doğrudan etkileniyor, mahsulleriyle meskenlerinin yok edilmesinden, çiftlik hayvanlarının çalınma ya da boğazlanmasından zarar görüyor ve eğer düşmanın eline geçerse muhtemel ölüm ya da kölelikle yüz yüze geliyordu. Anadolu'nun sınır bölgelerinden, orta Bizans döneminden günümüze kalan kısa ama birtakım çağrışımlar uyandıran bazı yazıtlar vardır. Bunlardan bazıları bir muharebe ya da akından sonra yaralarından ölen bireylerin anısınadır, bazıları ise esir edilip götürülen ya da bir düşman saldırısı sırasında karışıklıkta kaybolup bir daha izlerine rastlanmayan akrabalardan söz eder. Okumuş seçkin zümre savaşın bu veçhelerinin pekâlâ farkındaydı: Savaş Bizans'ın edebi kültürünün birçok cephesi üzerinde, azizlerin hayatlarında, imparatorları öven konuşmalarda, cenaze nutuklarında, ayinlerle kilise cemaatlerine verilen vaazlarda ve bireylere hitap eden özel mektuplarda etkisini gösteriyordu. Ölüm, mal mülk kaybı ve benzeri temalara bunlarda sık sık rastlanır; kimi durumlarda ani bir düşman saldırısının yarattığı dehşet de açık ve canlı bir şekilde resmedilir, savaşın etkilerinden duyulan üzüntü dile getirilir: Öksüz kalmış çocuklarla dul kalmış kadınların gözyaşlarına, mahsullerin, evlerin, manastır topluluklarının yok edilmesine, insanların köle edilmesi ya da öldürülme-

sine, çiftlik hayvanlarının sürülüp götürülmesine ve benzer durumlara atıfta bulunulur.

Gelgelelim, Bizans birliklerinin mevcudiyeti de daha az külfetli değildi. Bir ordunun salt varlığı, beraberinde ikmalini ve erzakının sağlanmasını, seferde olduğu zaman malzeme ve canlı hayvan, subaylarla askerler için kalınacak yer ve kışla temin edilmesini gerektiriyordu. Bir ordunun hazır bulunduğu her yerde kapsamlı ve ağır lojistik talepler gündeme geliyordu. Bunlar yalnızca ordunun yerel nüfustan taleplerinden ibaret değildi; hükümetin yerel ekonomiye müdahalesi de ilgili bölgelerin iktisadi dengesini etkiliyordu. Bu ya orduya satılacak mahsulün fiyatlarının yapay olarak düşük tutulması, böylece üreticilere zarar verilmesi ya da belirli ürünlere ansızın yüksek talep gelmesi, böylece özel sektördekiler için fiyatların yukarı çekilmesi şeklinde olabiliyordu. Sivil nüfus da askeri birlikler için ekmek ve çörek pişirmeye, ayrıca başka ikmal malzemeleri sağlamaya mecbur edilebiliyor, bunlara ek olarak ordunun daha az disiplinli unsurlarının yağma ve soygununa maruz kalabiliyordu. Bunlar bir yana, askerlerle siviller arasında bir çatışma potansiyeli vardı ve böyle çatışmalar nadiren sivillerin lehine sonuçlanıyordu.

Mahsul şeklinde toplanan ek vergiler özellikle külfetliydi; nitekim yazılı belgelerde buna ve ilişkili yüklere dair şikâyetlere sık sık rastlanır. Söz konusu vergiler genellikle ya belirli seferlerle ilgili özel isteklerin ya da belirli bir bölgedeki birliklerin normal harekâtına ilişkin taleplerinin bir sonucuydu. Bu taleplere ek olarak taşra nüfusunun, genel posta hizmetinin (*dromos*) posta istasyonları ve ahırlarıyla, haralar ve at yetiştirme çiftlikleriyle, katır katarları ve ilgili ihtiyaçlarla birlikte sürdürülmesi için kaynak ve insan gücü sağlaması gerekiyordu. Posta sistemi devletin hem askeri, hem mali idaresinin ihtiyaçlarını karşılıyor, ayrıca askeri ikmal malzemelerinin nakline yardımcı oluyordu ve kuryeler vasıtasıyla her tür imparatorluk memuruyla önemli yabancıların –örneğin diplomatik görevlilerin ya da savaş esirlerinin– hızlı taşınmasından sorumluydu. Posta için belirli görevleri yerine getirmek zorunda olan haneler –bir askeri desteklemesi gereken haneler gibi– devletin olağandışı vergilerinden azat ediliyordu ve bu vilayet posta sisteminin düzgün işlemesinin önemli bir veçhesiydi.

Taşra ahalisinin orduyu destekleme adına taşıdığı yükün niteliği 10. yüzyılın sonuna ve özellikle 11. yüzyıla ait bir dizi belgeden açıkça görülebilir. Bunlar askerleri barındırma yükümlüğünden muaf tutulma, gelip geçen çeşitli kategoride birliklerin ikmali, ordu için at, katır ve yük arabası sağlanması, askeri amaçlar için odun kömürü ve kereste teslimini konu alan belgelerden meydana geliyordu. Kroniklerdeki kimi tasvirlerde büyük askeri seferleri düzenlemek için gerekli ihtiyaçların ayrıntıları verilir; örneğin büyük sayıda koşum hayvanı, yük arabası, yiyecek, ayrıca her tür ikmal malzemesiyle ilgili taleplerde artış... Bunların hepsi, bu dolaylı vergilendirme şeklinden hatırı sayılır ölçüde sıkıntı çeken yerel köylülerin mallarına el koymak suretiyle temin ediliyordu.

Ekonomik ve demografik karışıklık yalnızca savaş dönemlerinde zarar gören vilayet ya da kasabalarda yaşayan insanları etkilemiyor, hükümetin kaynaklar üzerindeki denetimini ve Kilise'nin ruhani otoritesini koruma ve en çok etkilenen cemaatlere nezaret etme gücünü de doğrudan tehdit ediyordu. Sözgelimi dönemin metin ve mektuplarında "pagan" olduğu varsayılan uygulamalar ve halk inançları hakkında bazı kaygılar görülür. İstilacıların yolundan kaçan nüfus kitlelerine ya da yerleşimlerin daha güvenli yerlere taşınmasına dair arkeolojik ve yazılı bilgiler savaşın kimi bölgelerdeki etkilerine tanıklık

Bizans dönemi Makedonya'sında bir asker (solda), y. 1295; Bizans ve komşu Sırbistan'da y. 1280-1330 döneminde ve belki y. 1350'ye kadar görülen bir zırh kuşanmış. 14. yüzyıla ait Epirli Bizans askeri (ortada), 13. yüzyılın sonunda badem şeklindeki kalkanın yerini almış olan uzun, düz kenarlı üçgen kalkanı taşıyor. Sağda Bizans ya da Bulgar piyadesi, y. 1350. Dönemin resimleri, ortalama bir askerin teçhizatının 14. yüzyılın ortasında Bulgar-Bizans sınırının her iki tarafında neredeyse aynı olduğunu gösteriyor. Kalkanların şekli değişiyordu: Bulgarlar Batı Avrupa'nın ütü şeklindeki geleneksel kalkanlarını Bizanslıların uzun, düz kenarlı üçgen versiyonuna tercih ediyor ve hâlâ küçük el kalkanlarını kullanıyordu. (Angus McBride © Osprey Publishing Ltd)

eder: En kötü etkilenen bölgelerin düzelmesi uzun bir zaman alıyordu. Bundan başka, bulgular ekonomik ve demografik çöküşün durdurulmasının üç yüzyıl aldığını ima ediyor. Savaşın etkileri, savunulan yerleşimlerin yapısında, kasabaların küçülüp terk edilmesinde, kilit konumdaki stratejik noktalar, kavşaklar, geçitler, vadiler ve köprüleri koruyan ve her yerde mevcut olan kalelerle hisarlarda günlük olarak da görülebiliyordu. Ve birkaç rapora göre savaşın daha tüyler ürpertici etkilerini bizzat muharebe alanlarında görmek mümkündü: Bir metinde, üç beş yıl önce bir çatışmada katledilen askerlerin kemiklerinin nasıl muharebe alanına saçılmış halde görülebildiği tasvir edilir.

Savaş hali sosyal ve kültürel hayatı kesintiye uğratırken günlük varoluş modellerini de etkilemişti. Savaştan ve düşmanca eylemden düzenli olarak etkilenen bölgelerde, özellikle doğuda, değişik kültürel gelenekler yayıldı. Savaşların mevsimlere bağlı oluşunun bununla yakından ilgisi vardı, çünkü birçok bölgede sınırın her iki tarafında kendine özgü kültürler ve topluluklar gelişmişti. Bunlar sözgelimi iç bölgelerden ya da Kons-

tantinopolis'in etrafındaki metropoliten mıntıkalardan çok farklı değerler ve hayat tarzları doğurduğu gibi, genel geçer düşünce akımından çok ayrı kültürlerarası ilişkiler, etkiler ve gelenekleri de cesaretlendirdi. Askerlerle ailelerinin bu etkilere nüfusun diğer kısmından daha az maruz kalmadığını akılda tutmamız gerekir. Ama askerlik hizmetine çağrılan delikanlıların anneleriyle babaları oğullarıyla vedalaştıkları sırada gözyaşı döküp ağıt yakarken, daha imtiyazlı olanlar nüfuzlu ilişkilerini harekete geçirerek oğullarının, örneğin ekonomik sıkıntıya neden olacağı gerekçesiyle orduda hizmetten azat edilmesini sağlayabiliyordu.

Gelgelelim savaşın olumsuz veçhesi bir dizi alternatif görüş sayesinde bir ölçüde dengeleniyordu. Savaş için popüler onay ve coşku körüklenebiliyor ve imparatorlar Konstantinopolis'teki saray törenlerini özellikle bu amaçla istismar ediyordu. Ganimetin ve esirlerin teşhir edildiği muzafferane alaylar, şükran ilahileri, imparatorlara (ve işitme mesafesindeki kalabalığa) Ortodoksluk ve imparatorluğu savunma görevini hatırlatan tezahürat: Bütün bunlar savaş ve imparatorun Ortodoksluğu savunma görevi hakkında belirli bir görüş birliğine ulaşmaya yönelikti. Şairlere imparatorun cesareti, stratejik becerisi ve askeri başarıları hakkında yazıp yüksek sesle okumaları için şiirler ısmarlanıyordu. Bunlardan Pisidyalı Yeorgios 620 ve 630'larda İmparator İraklios'un Avarlarla Persler karşısındaki zaferlerine dair bir dizi methiye yazmış, Diyakoz Theodosios ise 10. yüzyılda benzer şekilde İmparator II. Nikiforos Fokas'ın zaferlerini övmüştü. Seçkin kültürel ve politik zümrenin başka mensupları da imparatorların savaştaki kahramanlıklarına övgü düzen mektuplar kaleme alıyordu, öyle ki askeri başarıların ve münferit önderlerin ya da imparatorların yüceltilmesi şiir ve düzyazı yazarlarının temel ürünlerinin bir parçasıydı. Böylece ilahi onay almış bir sona ulaşmanın talihsiz, ama gerekli bir vasıtası olarak savaşa çok olumlu bir cila çekilebiliyordu. Yüzyıllarca acı çeken binlerce köylü ve kasabalı ise böyle görüşleri her zaman paylaşmıyordu.

Savaş halinin geç Roma ve Bizans toplumunun dokusuyla tarihi gelişmesi bakımından ne derece önemli olduğu kaynaklarımızdan bellidir. Ortaçağ Doğu Roma Devleti'nin kuşatılmış durumu ve savaşma ihtiyacı, Bizans kırsalının fiziki görünüşünü, sosyal değerleri, kültürel tutumları, hükümetin mali ve idari organizasyonunu, edebiyat ve sanattaki temaları, kültürel ve maddi hayatın bütün bu farklı veçhelerini doğrudan etkiliyordu.

Sivil hayat

Savaş ve çatışmanın değişik dönemlerde bireylerle yerel topluluklar üzerindeki etkilerine ve savaşla ilgili sivil algılama ve bakış açısı konulu tanıklıklara önceki bölümlerde zaten değinildi. Bizans tarihinin sorunlarından biri, tarihçilerin insanların görüş ve tutumları için güvenmeleri gereken yazılı bulguların neredeyse hep nispeten imtiyazlı sosyal tabakalar tarafından üretilmiş olmasıdır. Dolayısıyla köylüler, tüccarlar, zanaatkârlar, erler gibi sıradan insanların kendi dünyaları hakkında aslında ne düşündüklerine dair pek az fikrimiz var. Kuşkusuz, eğitimli kişilerin yazıları vasıtasıyla, okuryazar olmayanların ya da en azından toplumun yazı yazmayan kısmının görüş ve inançlarına ilişkin bir şeyler tespit etmeye çalışabilir, belirli grupların belirli zamanlarda giriştikleri eylemler vasıtasıyla da o insanların ne düşündüklerini ve neden öyle düşündüklerini anlayabiliriz. Sözgelimi, eserlerini 12. yüzyıl başında kaleme alan Prenses Anna Komnina sınırlı ve çok seçkin bir okur kitlesine hitap ederken, kendisine göre savaşın imparator-

Bir sonbahar alegorisini gösteren, Madaba'da (Ürdün) bulunmuş bir Bizans mozaiği, 6. yüzyıl Bizans İmparatorluğu'ndaki nüfusun büyük bölümü tarım ve toprağa bağlıydı; devletin bu köylülerden talepleri yüzyıllar içinde giderek baskıcı bir hal aldı. (akg-images/Jean-Louis Nou)

luğu dertlerinden kurtarmış olan babası İmparator I. Aleksios'tan önceki yıllarda vilayetlerdeki etkisine dair canlı bir tasvir sunar:

> Kentler haritadan silindi, ülkeler yağma edildi, Roma'nın bütün toprakları kanla lekelendi. Bazıları okla ya da mızrakla delik deşik olup sefil bir halde öldü; bazıları da aile ocaklarından sürüldü ya da savaş esiri olarak götürüldü... Yaklaşan felaketten kaçmak için mağaralara, ormanlara, dağlarla tepelere sığınmaya çalışan herkesi korku bürüdü. Oralarda dostlarının akıbetine yüksek sesle ağladılar... oğullarının kaybının yasını tuttular ya da kızları için kederlendiler... O günlerde her kesimden insan ağlayıp dövündü.

Bu bakımdan askerler büyük gruplar halinde ve haklarında bir hayli bilgi sahibi olduğumuz belirli koşullarda eylemde bulunma eğiliminde olduğundan, inceleme için çok iyi bir grup oluşturur. Ne yazık ki sivillere dair doğrudan bulgular daha azdır.

Askerlerin mevcudiyetinin –belki bir topluluk ya da yerel nüfusun doğrudan düşman saldırısına uğraması dışında– pek istenmediği açıktır. Ordu düşmanla savaşıyor olsun ya da olmasın, topluluklar ya da bireyler idaresi zor yahut zayıf disiplinli askerlerden hâlâ zarar görebiliyordu. Ege Denizi'nde Yimnopelagision Adası'nda yaşayan küçük bir manastır topluluğu, gelip geçen imparatorluk donanması teknelerinin hayvanlarıyla mahsullerine sık sık el koyması nedeniyle yerini terk etmek zorunda kalmıştı. Çok sayıda başka örnek de vardır: Sözgelimi –en azından Bizans kaynaklarına göre– disiplin eksikliği ve kötü davranışları yüzünden adı çıkmış Ermeni askerleri kırsal kesimdeki sıradan halka özellikle korku salıyordu; bir 11. yüzyıl kaynağında, yöreden geçmekte olan bir Ermeni askeri birimi tarafından soyulmuş bir yerel kızın hikâyesi nakledilir. Bizans yazarlarının kendileri de sık sık, [Doğu] Roma birliklerinin zayıf disiplinli olabileceğini ve ikmal malzemeleri vaktinde gelmediğinde ya da bunların yetersiz olduğu düşünüldüğünde, imparatorluk topraklarını dahi yağmaladıklarını belirtiyordu. Bir yorumcu, "askerlerin belalı varlığı"na atıfta bulunurken genel tavrı özetler.

Özellikle ordu tarafından sık sık kullanılan ana güzergâhlar üzerinde bulunan köylerin, görevlerini yaparken sıkça gelip geçen subaylara ve imparatorluğun –mali, askeri ve diğer– görevlilerine düzenli olarak kalacak yer ve yiyecek sağlaması gerekiyordu. Böyle insanları misafir etmek zorunda kalmanın dezavantajları sık sık yakınma nedeni olsa da, söz konusu görevlilerin hizmetkârlarının görevlerini yaptıkları sırada ilişki kurdukları kişilere dedikoduları aktarmaya kaçınılmaz bir istek duyacak olması, aynı zamanda köyün hiçbir zaman habersiz kalmaması anlamına geliyordu.

11. yüzyılın sonunda Bizans'ın Bulgaristan vilayetlerinde yaşayan Başpiskopos Ohrili Theofilaktos, devletin kilisenin kiracıları üstündeki baskıcı ağırlığından en sert sözlerle yakınıyordu; özellikle müstahkem mevkilerin onarım, bakım ve yapımı için talep edilen insan gücü konusunda kaygılıydı, ama zaten azalmış bir yerel nüfusun içinden erkeklerin özel amaçlı bir zorunlu askerliğe alınmasından da aynı sertlikte söz ediyordu. İmparatorluğun mali memurlarının zalimce talepleri genellikle o denli yüksekti ki, çok sayıda köylü böyle bir baskıdan kurtulmak için ormanlara kaçıyordu. Durum 11. yüzyılın sonunda ve sonrasında daha da kötüleşmiş görünürken, bu el koymaların ve taleplerin yarattığı sıkıntılar Bizans İmparatorluğu'nun son yıllarına kadar kırsal nüfus üzerinde başlıca yük olarak kaldı.

Bizans köylülerinin birçoğu nispeten yüksek kiralar toplayan yerel toprak sahiplerinin kiracısıydı. Kiralar aslında malikânenin topraklarından alınan vergiyi karşılamak üzere tahsil ediliyor, ama genellikle toprak sahibi için bir hayli yüksek bir özel rant içeriyordu. Daha varlıklı memurlarla aileleri toprak ve memuriyet satın aldıkça, ayrıca hükümet katında ve vilayetlerde daha çok kilit görevi ellerine geçirdikçe, toprak sahipleri kiraları artırdığından ve hükümet kendi çarkını döndürmek ve orduyu ayakta tutmak için daha çok vergi talep ettiğinden, kırsal nüfusun genel durumu bozulmaya başlamıştı. Tabii başka bir sürü ticaret ve meslek erbabı vardı: tüccarlarla girişimciler; demirci, çömlekçi ve derici gibi köy zanaatkârları; büyükçe kentlerde altın ve gümüş kuyumcuları, kasap, fırıncı, elbise satıcıları, kapitoneciler ve kumaş boyacıları, ayakkabı tamircileri, ipek ithalatçılarıyla ihracatçıları ve süt ürünleri tacirleri. Büyük bir kentte bulmayı bekleyeceğimiz her türlü yiyecek maddesi sağlayanlarla, mamul malları ve hizmetleri de bunlara ekleyebiliriz. Gelgelelim 10. yüzyılın sonuyla 11. yüzyılda görülen ekonomik yükselişe kadar böyle kentsel faaliyetler bir bütün olarak Konstantinopolis,

İpekli üretimi ve satışı Konstantinopolis ekonomisinin önemli bir parçasını oluşturuyordu. Üsluplaştırılmış aslan desenli bu 10.-11. yüzyıl örneğinin duvara asılan bir dokuma olarak kullanıldığı sanılıyor. (Werner Forman Archive/Erzbischöflichen Diözesanmuseum Köln)

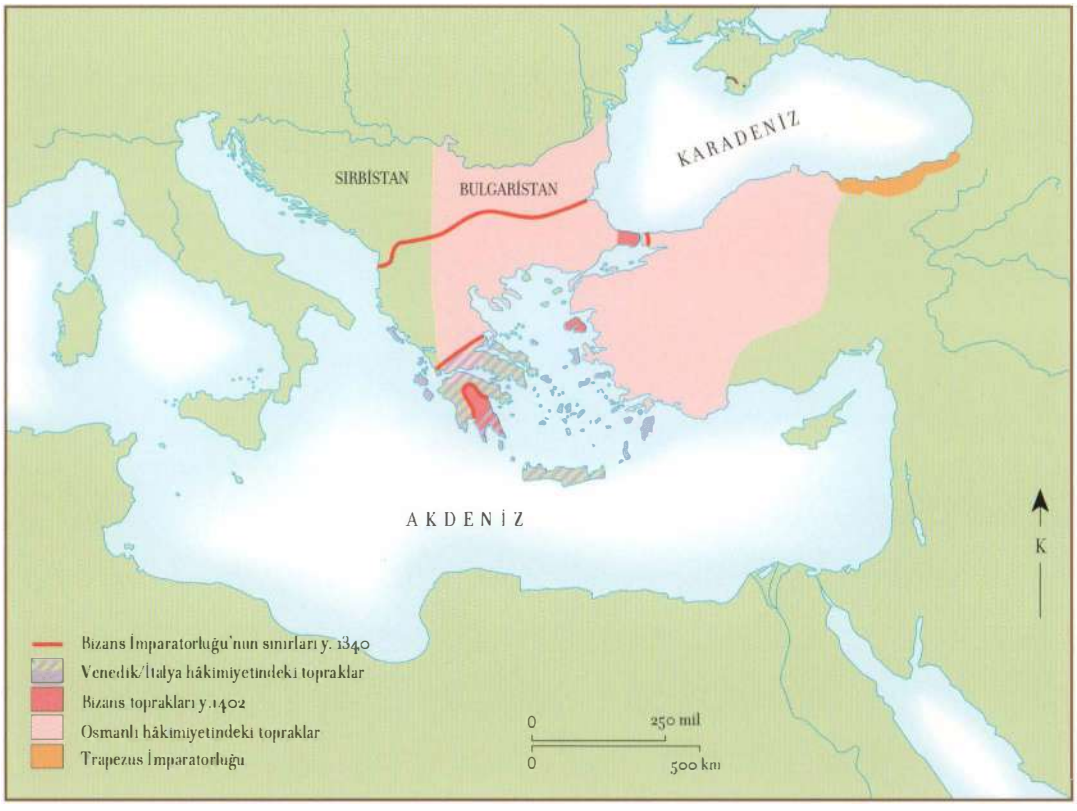
Thessaloniki, Karadeniz'in doğu kıyısında Trapezus ya da Anadolu Yarımadası'nın güney kıyısında Attalia olmak üzere birkaç büyük kentle sınırlıydı. Ancak bu gelişmeler Bizans dünyasının büyük bölümündeki insanlar için savaşın çoğu zaman normal bir durum olmasından esaslı bir şekilde etkileniyordu. Askerlerin savaşçılar, barış bekçileri, zalimler ve kurtarıcılar olarak mevcudiyeti bunun bir parçasıydı ve orduyla hükümet tarafından askerler için getirilen talepler, gördüğümüz gibi, devletin mali sisteminin temel direğiydi. Her şey askere alma, askeri ikmal, donatım ve teşkilatlanmaya ilişkin ihtiyaçlara dayanıyordu ve bu asli olgu hem devletin ekonomisini –örneğin altın sikke basmayı– hem de imparatorluğu meydana getiren yerel ekonomileri doğrudan etkiliyordu.

Bir imparatorluğun ölümü

Bizans İmparatorluğu yaklaşık 600'den itibaren geç Roma dönemine ait köklerinden giderek uzaklaşan bir şekilde aşağı yukarı 500 yıl yaşamını sürdürdü. Yine de, coğrafi genişliği, kurumsal düzenlemeleri ve sosyal yapısı birçok özlü değişikliğe uğradığı halde, 13. yüzyılın başına kadar İustinianos döneminin Doğu Roma İmparatorluğu'yla benzerliğini korudu. Bununla birlikte, imparatorluğun içinde varlığını sürdürmek zorunda olduğu uluslararası siyasi ve iktisadi bağlam 11. ve 12. yüzyıllarda değişmeye başladı. Söz konusu değişiklik imparatorluğa meydan okuyan güçlü unsurlar içeriyor, daha da önemlisi, imparatorluğun işleyiş şekillerini ve mukabelede bulunma becerisini tartışma konusu yapıyordu.

Grek, Doğu Akdeniz ve Güney Balkan dünyasıyla Orta ve Batı Avrupa'nın Latin hâkimiyeti altında bulunan ülkeleri arasındaki derin kültürel farklar ve artan uyuşmazlık 8, 9. ve 10. yüzyıllarda giderek daha belirgin hale geldi. Batı'nın ekonomik gücüyle siyasi ve askeri saldırganlığı 11. yüzyılın sonunda ortaçağın Doğu Roma Devleti için ciddi bir soruna dönüşmeye başlayınca durum kötüleşti. Bizans'ın Balkanlar'daki politik otoritesi, denetimi ve saygınlığı bakımından bir yanda Normanlar, bir yanda da Alman imparatorları ciddi tehditler oluşturuyordu. Venedik ve Cenova gibi İtalyan ticaret merkezleri ise Bizans'ın deniz gücüne giderek meydan okumaktaydı. Haçlı hareketi, Batı'nın Greklerin vefasızlığına ve acizliğine ilişkin önyargıları, ayrıca Selçuklu beyliklerinin Anadolu'daki genişlemesi, yabancılaşmayı ve kuşkuyu açık çatışmaya dönüştürüyordu.

Artık gerçek tehdit Doğu'daki İslam dünyasından değil, Hıristiyan Batı'dan geliyordu. Değişen güç dengesinin ilk kesin işareti IV. Haçlı Seferi şeklinde kendini gösterdi. Mısır'a saldırma niyetinde olan Haçlı kuvvetleri, kendilerine gemi kiralayan ve sefer için gerek duyulan paranın bir miktarını

Son yıllarında Bizans İmparatorluğu

[karşı sayfada] Kutsal emanet Hakiki Haç'ın mahfazası, 1204 Konstantinopolis yağmasından günümüze kalan en zengin ve en iyi işlenmiş Bizans mine işi, y. 955. Batılı güçlerin Alman önderlerinden biri tarafından alınmış olup o zamandan beri Almanya'dadır. (Werner Forman Archive/Katedral Hazinesi, Limburg, Almanya)

karşılayan Venedik karşısında ağır bir borç yükü altına girdi. Venedikliler ticari imtiyazlarını ve Doğu Akdeniz ticareti üstündeki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak amacıyla Konstantinopolis'teki karışık duruma müdahale etmek için bir vesile arıyordu. İmparatorluk tahtında hak iddia eden IV. Aleksios Angelos'un Venedik'teki mevcudiyeti, Venediklilerin Haçlılardan Konstantinopolis'e doğru bir yön değişikliği istemelerini bir hayli kolaylaştırdı. Haçlı ordusu 1203'te Bizans başkentinin surları önüne geldi ve kısa bir zaman içinde IV. Aleksios'u, kör babası II. İsaakios'la birlikte tahta oturtmayı başardı; II. İsaakios amcası III. Aleksios tarafından tahttan indirilmiş, onun kentten kaçmasından sonra hapisten çıkarılmıştı. IV. Aleksios bir kez tahta oturduğunda, vaat ettiği ödülleri ödemenin imkânsız olduğunu ve durum kötüleştikçe giderek tecrit edildiğini gördü. 1204'ün başında Aleksios Dukas (V. Aleksios) tarafından tahttan indirilerek öldürüldü, ama bu, durumu yalnızca daha da kötüleştirdi. Yeni imparator her ne kadar kentin savunmasını güçlendirip Haçlıların ilk hücumuna direnmeyi becerse de kent 12 Nisan'da düştü. Alınan ganimet muazzamdı; bir görgü tanığı, dünya yaratılalı beri bir tek kentten bu denli çok ganimet alındığının görülmediğini ileri sürer. Vahşi bir saldırıya daha önce hiç uğramamış olan, değerli objeler, heykeller, liturjik, törensel cüppeler ve objelerle dolu kent üç gün boyunca acımasızca yağmalanıp soyuldu; sayısız objenin yok edildiği ve değerli madeni objelerin eritildiği ya da çalındığı büyük bir yıkım meydana geldi. En harikulade objelerden bazıları bugün Venedik'te hâlâ görülebilir. Konstantinopo-

lis'in 1204'te ele geçirilmesi ve bir Latin imparatorluğunun kurulması Doğu ile Batı arasındaki bölünmeyi nihai kıldı, çünkü Bizans ya da daha önceki Bizans bölgelerinin halkı Latin patrikliğini tanımadı. 1208'de Nikea'da [İznik] patrik seçilen Mihail Otorianos, Konstantinopolis Kilisesi'nin gerçek patriği olarak kabul edildi.

V. Aleksios'un kaçarken yakalanması ve idam edilmesinden sonra Flandre'lı Baudouin'in[6] Latin imparatoru olarak seçildi ve imparatorluğun toprakları galipler arasında paylaşıldı; Venedik herkesin göz diktiği vilayetler ve kıyı bölgeleriyle ödüllendirildi. Yunanistan birkaç hükümdar arasında pay edildi ve Ahaia Prensliği (Peloponez), Adalar Denizi Dukalığı, Thessaloniki Krallığı, Atina ve Thives dukalıkları kuruldu.

Bu felakete rağmen imparatorluk ayakta kaldı ve tahtında hak iddia eden çeşitli kişiler ortaya çıktı. Angelos ailesinin bir dalı, Batı Balkanlar'da 14. yüzyılın sonuna kadar varlığını sürdüren Epir Despotluğu'nu kurdu. Komninos ailesi Orta ve Doğu Pontos'ta hemen hemen özerk bir bölgeye hükmetti ve burada Trapezus "imparatorluğu" peyda oldu. Soylu Konstantinos Laskaris'in Bizans'ın Batı Anadolu'daki topraklarının büyük bölümünde fiili denetimi sürdürdüğü Nikea'da ise Nikea İmparatorluğu gelişti; Nikea'nın ilk imparatoru Konstantinos'un biraderi Theodoros olup III. Aleksios'un damadı sıfatıyla belirli bir meşruiyete sahipti. Bu topraklar bir yana, Bulgar Çarı Kaloyan bir Bulgar iktidarı kurma süreci içindeydi, hatta 1205'te ordusunu ezdikten sonra Latin imparatorunu ele geçirdi. Bulgarlar 1230'larda, Epir'in Bizanslılarını vasal statüsüne indirmekle tehdit etti.

Konstantinopolis merkezli Latin İmparatorluğu'nun geleceği karanlıktı. Epir hükümdarları, Alman imparatoru II. Friedrich'in ve daha sonra Sicilya Kralı Manfred'in yardımı ve Konstantinopolis'i geri alma niyetiyle Balkanlar'da bir denge kurma çabasına girdi. Ama Nikea imparatorları stratejik ve politik bakımdan daha iyi konumdaydı: Cenova'yla ittifak kurmayı becerdiler ve bu şekilde Venedik deniz gücüyle kendi aralarında denge sağlamış oldular; 1240'larla 1250'lerde Güney Balkanlar'daki topraklarını genişleterek, büyük bir toprak parçasını bölgenin Frank hükümdarlarından geri aldılar. Anadolu'da Selçuklularla aralarındaki sınır ise bir süreliğine istikrara kavuştu ve Konstantinopolis'teki Latin garnizonunun büyük bölümünün seferde olmasını avantaj olarak kullanan küçük bir Nikea kuvveti 1204'te kenti imparatorluk adına geri almayı becerdi. Konstantinopolis bir kez daha Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentiydi. 13. yüzyılın sonuna gelindiğinde Bizans, Orta Yunanistan'ın bazı kısımlarını bir kere daha elinde bulunduruyor, ayrıca Orta ve Güneydoğu Peloponez'in büyük bölümünü denetliyordu.

Yine de Bizans'ın Anadolu ve Güney Balkanlar'daki iktidarının son iki yüzyılında Anadolu kaybedildi ve büyüyen Osmanlı'ya bağımlı duruma düşüldü. İmparatorluk birkaç cephede birden savaşacak kaynaklara sahip değildi, hatta tek cephede uzunca bir süre savaşmanın imkânsız bir yük getirdiği görülüyordu; politik ideolojisi imparatorların önceki toprakları ve kaybedilmiş şanı geri almanın yollarını aramayı sürdürmeleri anlamına gelirken, stratejik konumu da savaşı kaçınılmaz kılıyordu. 13. yüzyılın ikinci yarısında bir süreliğine, becerikli İmparator VIII. Mihail'in (1259-1282) idaresi altında birkaç başarı kazanan imparatorluk Peloponez'e doğru genişlemeyi becerdi ve bölgedeki Frank prensliklerini boyun eğmeye zorladı. Cenova ve Aragon Krallığı'yla ve kısa süreli

6 Flandre Kontu IX. Baudouin, Bizans tahtına seçilince I. Baudouin adını aldı –ç.n.

VIII. Mihail'in bastırdığı altın sikke *iperpiron*'un Meryem'i kentin surları dahilinde gösteren ön yüzü. (Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham)

olarak da Papalık'la yapılan ittifaklar, Bizans'ın bir defa daha uluslararası politikayı etkilemesini, kendisinin yıkımı ve bölünmesi için çalışan güçlere karşı koymasını mümkün kıldı. Ama uluslararası ortam kısa süre sonra çok daha elverişsiz hale geldi; zira imparatorluğun dikkatinin tekrar Konstantinopolis'e yönelmesiyle, tam da Moğolların Doğu Anadolu'ya ulaştığı anda Asya vilayetleri ihmal edilmişti. Moğollar göçebe Türkmen aşiretleri üzerindeki Selçuklu hâkimiyetini zayıflatarak, Türkmenlerin kötü savunulan Bizans bölgelerine serbestçe girmelerine imkân tanıdı. 1270'lere gelindiğinde güneybatı ve orta kısımdaki kıyı bölgeleri elden çıkmıştı; yeni palazlanan Osmanlı gücü dahil bağımsız Türk beylikleri ya da emirlikleri, kalan idari bölgeler için büyüyen bir tehdit oluşturuyordu ve 1330'ların ortasında Ege'nin kalan bölgeleri de kaybedilmişti. II. Andronikos tarafından 1303'te Türkler ve başka düşmanlarla savaşırken yardım etmeleri için tutulan Büyük Katalan Bölüğü'nün paralı askerleri, maaş talepleri karşılanmayınca imparatorluğun aleyhine dönüp, 1311'de Atina'nın Burgonyalı dukasını alt ettikten sonra bölgenin denetimini 1388'e kadar ellerinde tuttular. Başka paralı askeri birlikler de ben-

I. Manuil'in altın sikkesi *iperpiron*'un ayakta duran imparatoru gösteren arka yüzü. (Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham)

zer şekilde davrandı. İmparatorluk, kaynakları bakımından, en küçük bir düşmanca saldırıyı bile karşılamakta yetersizdi ve kendini savunmak için güvendiği paralı askerleri tutma imkânını bile hızla kaybediyordu.

1390'da Anadolu'daki son hisar da Osmanlıların eline geçti. İmparatorluğun başarısızlığı kısmen, hâkim hanedanın hizipleri arasında sürdürülen gaddar içsavaşlara yorulabilir: Savaş 1321'de başladı, 1325'e kadar devam etti, 1327'de tekrar alevlenip 1341'de yeniden patlak verdi. Sırp hükümdarı VI. Ştefan Uroş Duşan (1331-1355) çok geçmeden bir tarafa katıldı, diğer taraf ise savaşta yardım etmeleri için Türk paralı askerlerini tuttu. Küçük Bizans hazinesini tüketen mücadele, bunun bedelini ödemek zorunda kalan ve seçkin zümrenin arasındaki ayrılıklardan hiçbirini ortadan kaldırmayı başaramayan kırsal ve kentsel nüfusları rejime yabancılaştırdı ve 1346'da İmparator VI. İoannis Kantakuzinos'un zaferiyle son buldu. İoannis ruhban sınıfı içinde güçlü Batı karşıtı görüşleri benimseyen bir hizip tarafından desteklenmişti; söz konusu görüşlerin Bizans'ın son yüzyılında kültür ve politika üzerinde önemli etkileri olacaktı; ama imparatorluk siyasi ve iktisadi bakımdan umutsuz durumdaydı.

Sırplar Arnavutluk, Doğu Makedonya ve Tesalya'yı yutmuştu ve imparatorluğa kalan, Konstantinopolis'in çevresindeki Trakya, Selanik'in etrafında Sırp topraklarıyla kuşatılmış küçük bir bölge, bir de Peloponez ve Kuzey Ege adalarındaki topraklardı. Bu bölgelerin her biri az çok özerk birer vilayetti; bu durumda Bizans yalnızca ismen ve gelenek yoluyla bir imparatorluk sayılırdı. Ama içsavaşlar bu bölgelerin ekonomisini harap etmişti ve imparatorların talep ettiği asgari vergiler bile zar zor karşılanıyordu. Haliç'in karşı yakasındaki Ceneviz ticaret merkezi Galata'nın, imparatorluk kentinin gelirinden yedi kat büyük bir yıllık vergi geliri vardı!

Osmanlılar içsavaşlar sırasında ve Kantakuzinos adına savaşmalarının bir sonucu olarak Avrupa'da kalıcı şekilde yerleşmeye başladı. 15. yüzyılın başına gelindiğinde Peloponez'deki kimi sınırlı bölgeler ve birkaç Ege adası hariç, imparatorluğun Yunanistan'da hiç toprağı kalmamıştı. Osmanlıların Avrupa'da ilerleyişi Bizans'ın nihai imhasına yol açtı. 14. yüzyılın sonunda hem Sırpları, hem Bulgarları yenip kendilerine tabi kılan Osmanlıların ilerleyişi Batı'da kayda değer bir kaygıya neden oldu. Macar Kralı I. Sigismund'un önderliğinde bir Haçlı seferi düzenlendi, ancak bu ordu 1396'da Niğbolu Muharebesi'nde kesin bir yenilgiye uğratıldı. Bizanslılar önce Batılı güçleri, ardından da Osmanlıları destekleyerek değişik unsurları birbirlerine karşı kullanmayı denedi. Bazı Bizanslılar muhtemel bir çözüm olarak Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesini benimsedi; tabii bu, Konstantinopolis'in Roma'ya bağımlı olmasını da beraberinde getirecekti. Ama manastırlar ve kırsal nüfus böyle bir uzlaşmaya düşmanca bakıyordu. Hatta Türklere boyun eğmenin, nefret duyulan Latinlerle birleşmekle karşılaştırıldığında tercihe şayan olduğu savunuluyordu. İki taraftan hiçbiri imparatorluk içinde kendini ispat etmeyi beceremedi, bu da Batı güçlerinin bir bütün olarak "Grekler"in vahim durumu karşısında kayıtsız kalması sonucunu doğurdu.

Osmanlı sultanı Bayezid 1401'de Konstantinopolis'i kuşatma hazırlıklarına başladı, ama imparatorluk son dakikada Timurlenk'in emrindeki Moğol kuvvetlerinin görünmesiyle kurtuldu; Moğollar Anadolu'yu istila edip 1402'deki Ankara Muharebesi'nde Osmanlıları ezdi. Bizanslılar bu fırsatı Peloponez üzerindeki denetimlerini sağlamlaştırmak için kullandı, ama bu, kısa süreli bir soluklanmaydı. Timur'un Bayezid'e karşı kazandığı zaferden kısa süre sonra ölmesi, imparatorluğunun öldürücü bir çatışmayla parçalanmasına yol açtı ve Osmanlı iktidarı taze hayat buldu. Sultanlar Anadolu'da pekiştirdikleri hâkimiyetlerini Balkanlar'da genişletmeye girişti. Bizans imparatoru VIII. İoannis, İslam tehdidine karşı destek toplamak adına yararsız bir girişimle Avrupa'nın dört bir yanını dolaştı; 1439'da Floransa Konsili'nde Batı Kilisesi'yle dini birleşmeyi bile kabul etti. İmparatorun cephesinde son bir çaba Batı'nın Haçlı seferine yol açtı, ama bu girişim 1444'te Bulgaristan'da Varna Muharebesi felaketiyle sonuçlandı. II. Mehmed 1453'te Konstantinopolis'i kuşatmaya koyuldu.

Konstantinopolis, Türkleştirilmiş İstanbul (Yunanca "kente" anlamına gelen *is tin poli*'den) adı altında yeni Osmanlı başkenti oldu. İmparatorluğun elinde kalan Ege adaları çok geçmeden Osmanlı Devleti tarafından yutuldu. Güney Peloponez'deki Mora Despotluğu 1460'ta düştü ve Büyük Komnenosların imparatorluk başkenti Trapezus 1461'te bir Türk ordusunca ele geçirildi. Doğu Roma İmparatorluğu –Bizans– artık yoktu.

Savaş, barış ve hayatta kalma

Bizans Devleti randımanlı ve iyi teşkilatlanmış bir orduyu destekleyebilecek etkili bir mali aygıtı koruduğu için 12. yüzyılın sonuna kadar Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz bölgesinde önemli bir güç olarak ayakta kaldı; 13. yüzyılda gerilemesine, 14. ve 15. yüzyıllarda ise çöküp ortadan kalkmasına yol açan, uluslararası durumdaki değişiklikler kadar kendi sosyal ve ekonomik ilişkilerinin iç evrimiydi. İmparatorluğun uzun ömürlülüğünün ve çepeçevre düşman güçlerle kuşatılmış bir ülkeyi savunmadaki başarısının en önemli nedenlerinden biri, neredeyse sonuna kadar koruduğu lojistik destek sistemiydi. Devletin, ordularının ihtiyacı olan kaynakları ayırmasına, saldırıya dönük harekâtların gerekliliklerini önceden planlamasına, aynı kaynaklara düşmanın el koymasını engellemesine ve bu şekilde düşman kuvvetleri için Bizans topraklarında koşulları alabildiğince çetinleştirmesine izin veren bu sistemdi. Vergilendirme sistemi, orduların ikmalinde kullanılan ayni vergilerin ve buna ek olarak canlı hayvan ve benzeri başka ihtiyaçları satın almak, paralı asker tutmak için kullanılan nakit vergilerin doğru zaman ve yerde toplanmasını sağlıyordu. Tabii aslında bu sistem hiçbir suretle basit bir tasvirin her zaman öne sürebileceği denli etkili değildi ve sık sık sistemi ordudan çok kendi çıkarları için istismar edebilen seçkin sosyal zümrenin lehine işliyordu. Bütün aygıt, bu bürokratik devletin ardı arkası kesilmeyen talepleri yüzünden çoğu zaman büyük baskı altında kalabilen üretken nüfusun aleyhine çalışıyordu.

Burada başka etkenler de söz konusuydu. Bizanslılar başarılarının kilit unsurlarını uzun vadede taktik düzen ve disiplin olarak görüyordu ve bunlar dikkate alınmadığı ya da korunmadığı takdirde neler olabileceğinin fazlasıyla farkındaydılar. Bizans askeri kuvvetlerinin bu bakımdan kesinlikle tek olmadığını da unutmamak gerekir. İslam orduları da iyi örgütlenmişti ve sıkı bir disiplinle ha-

Aya İrini Kilisesi, İstanbul.
(C. Hellier, The Ancient Art and Architecture Collection)

reket ediyordu. Haçlılar ise 11. yüzyılın sonunda, Selçukluların hızlı hareket eden ve sert darbe indiren atlı okçularına karşı savaşırken belirli muharebe düzenlerinin ve sıkı taktik disiplinin değerini çok geçmeden öğrenmişti. Münferit subay ya da komutanlar, önderlik ve otorite yoksunluğundan dolayı taktik disiplini kabul ettirmeyi ve korumayı beceremedikleri için her zaman beklenen sonuçlar elde edilemese bile, Bizans'ın bu bakımdan 11. yüzyıla kadar düşmanlarının çoğu karşısında avantajlı olduğu açıktır. Öte yandan, Bizans Roma İmparatorluğu değildi ve şunu akılda tutmak gerekir ki, ortaçağın Doğu Roma İmparatorluğu gerçekten bir ortaçağ imparatorluğuydu ve sosyal organizasyon, politik yapılar ve ekonomik evrim açılarından komşularının çoğu gibi benzer gelişme özellikleri sergiliyordu.

Başka bir önemli veçhe, disiplinin adeta öteki yüzü olan önderlik meselesiydi. Bizans ordularına iyi komuta edildiğinde, bu genellikle onların sıkı disiplinli oldukları, uyumlu birimlerde savaştıkları ve teçhizatlarıyla silahlarına uygun temel taktik kurallara göre dövüştükleri, aynı zamanda da genellikle galip geldikleri anlamına geliyordu; çünkü Bizanslı önderlerin Doğu Roma savaş sanatının temel ilkelerini gözettiklerinde, yani kazanabileceklerinden, aynı zamanda kendi taraflarında can kaybını asgariye indireceklerinden bir hayli emin olduklarında savaştıkları varsayılıyordu. Bu, önemli bir ideolojik unsur olsa da kaynağı salt insanseverlik değildi; insan gücünün üstün bir değeri olduğu ve demografik değişikliklerin ordular için ciddi sorunlara yol açabileceği böylesine kuşatılmış bir devlette sağduyu demekti. Ama kibri, küstahlığı ya da cehaleti yüzünden askerlerinin hayatlarını yararsız saldırılar ya da düşüncesizce eylemlerle harcayan çok sayıda budala komutan vardı. Görünüşe bakılırsa bu durum, çoğu zaman askerleri yönetmenin temel ilkeleri olan disiplin, taktik tutarlılık ve takım ruhuna en az dikkat eden önderlerde görülüyordu. Çünkü iyi önderlik beraberinde genellikle yüksek moral ve kendine güveni de getiriyordu; bunlar özellikle saldırıya dönük savaş halinde başarıyla dövüşmenin can alıcı bileşenleriydi.

Nihayetinde, başka zamanlarda olduğu gibi ortaçağ döneminde de bir muharebenin neticesi iyi teçhiz edilmiş, disiplinli ve talimli birliklerle bile önceden kestirilemezdi.

Burada sonucu, askerlerin moral ve savaşma becerilerinin, önderliğin kalitesinin ve iyi talihin bir birleşimi belirliyordu. Ama İmparator VI. Leon'un 10. yüzyılın sonunda *Taktika*'da işaret ettiği gibi, iyi bir generalle kötü bir general arasındaki fark şuydu: İyi general bunu anlıyor, koşullara uygun davranıyor ve emirlerini ani sürprizlerin ya da muharebe koşullarında değişikliklerin üstesinden gelebilecek şekilde verdiğinden emin oluyordu. 11. yüzyılın sonunda başka bir yazar, bu kez ünlü bir Bizans generalinin oğlu, muharebe alanında yükünü tutmayı beceremeyen gayretli ve uyanık bir adama hiç rastlamamış olduğunu belirtiyordu. Bizans yenilgilerinin yalnızca komutan subayların yetersizlik ve küstahlığından kaynaklandığını önermek yanlış olurdu, ama bunlar yine de önemli bir rol oynuyordu.

Bizans dünyasının Batı'da popüler ve bilimsel bir ilgi uyandırmasının nedeni yalnızca Doğu ile Batı'nın kavşak noktalarında bulunmasından ve çok çeşitli kültürler arasında köprü işlevi görmesinden değil, şeklen Doğulu, buna karşılık kültürel açıdan Batılı olan romantik bir kayıp Hıristiyan dünyasını çağrıştırmasındandı. Bazıları için Müslümanlığa karşı Hıristiyanlığın bir kalesi, başkaları için ise, özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda, Avrupa'yı tehdit eden Osmanlılar hakkında uygun bir politik bilgi kaynağıydı. Ve eski Bizans ülkelerinin Rönesans öncesi ve erken ortaçağ dönemi tarihine duyulan ilgi yoğunlaştıkça, sonraki kuşaklar artan ulusal bilinçleri bağlamında dikkatlerini Bizans yazarlarıyla metinlerine yöneltti. Ayrıca ortaçağın hem İslam, hem Bizans dünyası klasik çağ ve Roma uygarlıklarının mirasını Rönesans ve ötesine aktarmaya hizmet ederken, birçok metin özellikle Bizans yazma ve kitapları koleksiyonlar vasıtasıyla korundu ve bu yolla modern klasik bilimin evrim ve içeriğini etkiledi.

IV. Romanos'un 1067-1071 arasında tedavüle çıkarılan altın sikkesi *skifat*'nin arka yüzü. Geleceğin imparatoru VII. Mihail, biraderleri Konstantinos ile Andronikos arasında duruyor. (Werner Forman Archive/Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham)

Bizans bir anlamda her zaman savaş halindeydi, çünkü gördüğümüz gibi şu ya da bu cephede hep bir düşmanı ya da potansiyel düşmanı vardı. Bu durum ister istemez imparatorluğun tüm tarihini şekillendirdi ve kısmen en azından sosyal yapısını ve gerek devletin, gerek siyasi sistemin evrim yolunu belirledi. Bizans 7. yüzyıldan 14. ve 15. yüzyıllara kadar, aşağı yukarı 700 yıl boyunca düşmanlarına karşı savaştı. Bu anlamda, Bizans'ı Bizans yapanın savaş olduğunu da ileri sürebiliriz.

2

Konstantinopolis surları

Giriş

Konstantinopolis'in kuruluşu

Konstantinopolis, adını Roma İmparatoru Büyük Constantinus'tan aldı; imparator MS 324'te başkenti Doğu'ya, o sırada Byzantium diye anılan ve Avrupa'dan Asya'ya bakan bir yere taşımıştı.

Konstantinopolis'ten daha çarpıcı bir topografyaya sahip kent az bulunur. Yeni başkent, Marmara Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan dar bir boğaz olan Boğaziçi'nin güney ucunda, sulara doğru çıkıntı yapan bir burnun üstünde kuruldu. Marmara Denizi burnun güneyinde kenti bir göl gibi kuşatır; denizin batısında Ege Denizi ve Akdeniz'e açılan Çanakkale Boğazı bulunur. Eski kentin hemen kuzeyinde, dünyanın en güzel doğal limanlarından olup "Haliç" adıyla anılan dar körfez, içeriye doğru neredeyse 11 km uzanır ve Konstantinopolis'in en değerli vasıflarından biridir.

Kadim zamanlardan itibaren Boğaziçi'nin Avrupa'yı Asya'dan ayırdığı kabul edilirdi. Bu nedenle, batı kıyılarının çarpıcı ve göz alıcı mevkii Konstantinopolis'in muazzam bir simgesel değer kazanmasını sağladı ve kente, "Doğu ile Batı arasında köprü" ve "evrenin kavşak noktası" sayılan konumunun doğurduğu romantik çağrışımlar kazandırdı. Bu o denli güçlü bir kavramdı ki, söz konusu imaj Bizans'ın yeni başkent olarak seçilmesine yol açan stratejik ve askeri düşüncelerle ilgili herhangi bir ciddi tartışmayı engelleme eğilimi taşıyordu. Bunun bir sonucu olarak stratejik ve topografik koşulların olumlu noktaları abartıldı, olumsuz noktaları ise Konstantinopolis'i bir kentin doğal stratejik savunmasında erişilen nihai kusursuzluk örneği olarak sunan bir imgeye indirgemek için kullanıldı.

Bundan dolayı, Konstantinopolis'in konumuna her zaman olumlu gözle bakılmadığını belirtmek bir bakıma şaşırtıcı gelebilir.

Byzantium, İmparator Constantinus'un tarih sahnesine çıkmasından bin yıl önce de mevcuttu ve günümüzde sorgulamadan kabul ettiğimiz aşikâr stratejik avantajlar o dönemde genellikle ya kabul edilmemiş ya da önemsiz sayılmıştı. Sözgelimi, MÖ 2. yüzyılda yaşayan tarihçi Polivios, Byzantium'un bulunduğu mahallin deniz tarafının güvenlik ve bolluk sunduğu, "ama kara tarafının her iki veçheden de dezavantajlı" olduğu saptamasıyla, Konstantinopolis'in muazzam surlarının neden öncelikle inşa edilmesi gerektiğini önceden kestirmiş oluyordu. Byzantium gerçekten de deniz tarafından bakıldığında heybetli bir izlenim bırakıyor, kara tarafından ise çok savunmasız görünüyordu.

Savunmasız olsun ya da olmasın, burunda kurulması Byzantium'un konumuna dikkate değer bir ekonomik önem kazandırdı. Doğal ve kaçınılmaz bir şekilde Karadeniz ile ticaretin giriş çıkış kapısı olarak hizmet eden kentin tarihinde bu etken, çoğu zaman güneyden gelen ticaret yollarından çok daha az önemliydi. Söz konusu güzergâhların en önemlisi yiyecek getiren hayati deniz trafiğinin işlediği rotaydı. Nüfusu 7. yüzyıla kadar besleyen Mısır buğdayının yalnızca bin millik bir mesafeyi aşması değil, şiddetli poyraz eşliğinde Çanakkale Boğazı'ndan geçirilmesi de gerekiyordu.

Polivios'un kentin zayıf savunma noktalarına ilişkin kaygıları, bugün Türkiye'nin kuzeybatısını meydana getiren Trakya düzlüklerinden Konstantinopolis'e batıdan yaklaşmakla ilgiliydi. O bölgedeki tek sıradağ doğudan batıya uzanır ve bunun için, istilacı bir orduya karşı doğal bir koruma teşkil etmez. Boğaziçi'nin yakınında başka bir doğal liman olmadığından kuzeyde de bir zayıflık söz konusuydu, ayrıca kente su temininde uzun süredir sıkıntı çekiliyordu.

Konstantinopolis'in surları batıdaki güvenlik sorununa çözüm sağlamak amacıyla inşa edilmişti. Kuzey, doğu ve güney yönlerinden ele geçirilmesi doğal olarak mümkün olmayan kentin, batı tarafında da insan eliyle zaptedilemez kılınması gerekiyordu. Sonuç bugün, antik dünyanın ve ortaçağların askeri mimarisinden ayakta kalan en büyük anıt halinde karşımızda dikiliyor. Yüzyıllarca onarılan ve genişletilen Konstantinopolis surları değişik orduların farklı silah ve tekniklerle giriştiği kuşatmalara bin yıl boyunca dayandı. Surlar günümüzde kısmen romantik bir harabe olarak, kısmen de onarılmış haliyle duruyor; ama her yerde kendilerini inşa eden ve savunan insanlara görkemli bir şekilde tanıklık ediyorlar.

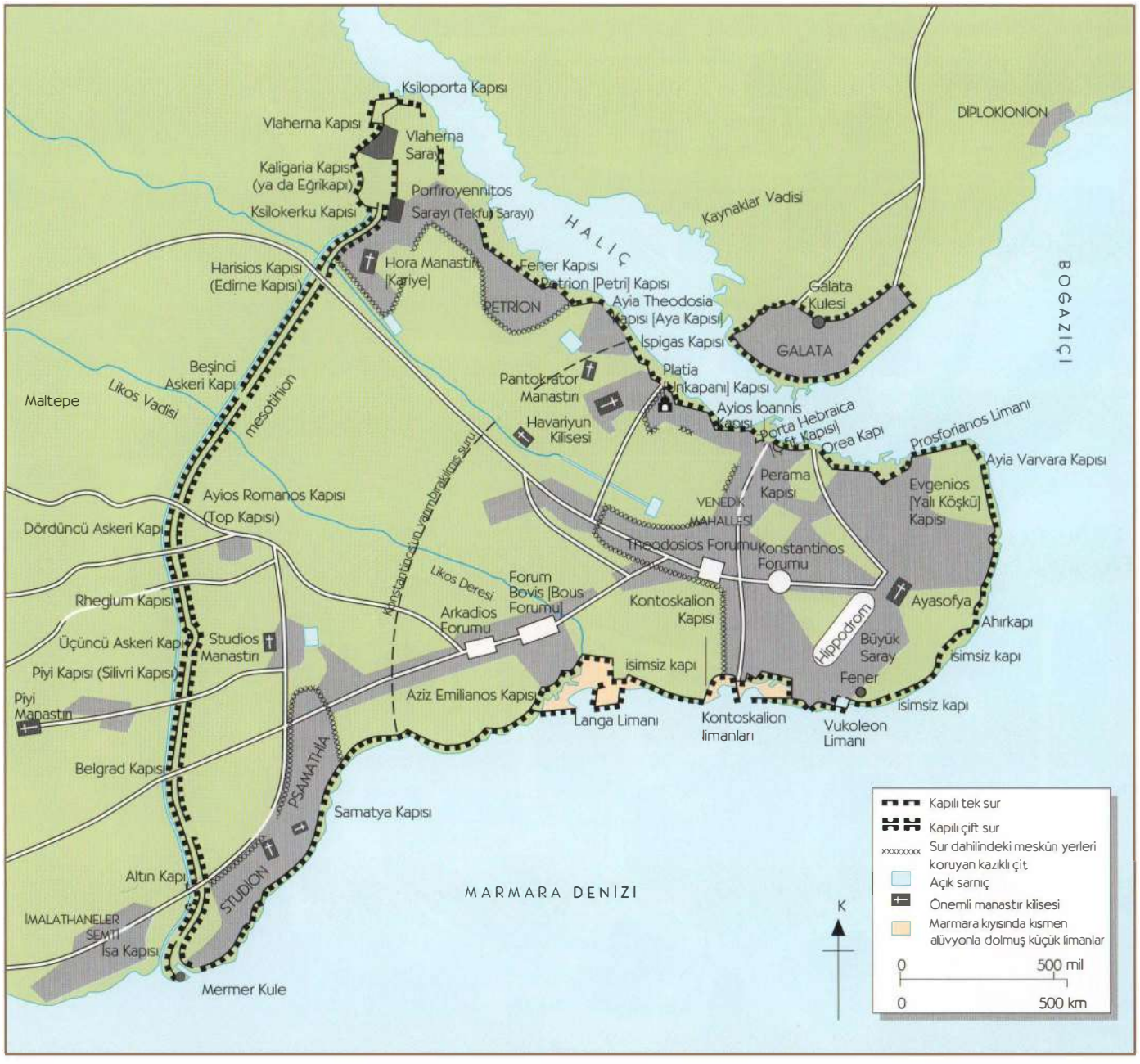
Konstantinopolis'in ilk savunma yapıları

Tecrübeli bir asker olan Büyük Constantinus, Byzantium'u başkenti yapmak gibi ciddi bir karar aldığında düşünceleri ilkin doğal olarak kentin savunmasına yöneldi. Öyle ki, 328'de geleceğin başkentinin sınırlarını yaya halde ve elinde mızrakla bizzat çizdi. Antik dönemlerden kalma kimi savunma surları bulunmakla birlikte, Constantinus derhal yeni surlar inşa edilmesini planladı; buna Haliç'ten Marmara Denizi'ne kadar uzanan önemli bir kara suru da dahildi. Constantinus'un yeni surlarının sınırları eski Grek kentinin işgal ettiği alanı artık üçe katlıyordu.

Kentin yeni başkent olarak tekrar inşa edilmesi nüfusta önemli bir artışı teşvik etti ve bunun sevindirici bir sonucu oldu: 378'de Adrianopolis Muharebesi'ni takiben Constantinus'un surları önünde görünen istilacı Gotlar, kendilerine karşı koyacak böylesine büyük bir kalabalığın karşısında kente saldırmaktan caydı. Ama artan nüfus Constantinus'un başlangıçtaki kent planının sınırla-

[karşı sayfada] Konstantinopolis ile Pera'yı gösteren ve resmi andıran bu harita, Buondelmonti'nin *Liber Insularium* adlı eserinin 1485 tarihli bir basımındandır. (Topfoto/The British Museum)

PERA
CONSTAN=
TINOPOLIS
Portus olim
Calchidona
Portus sed destruc
preceptu

Konstantinopolis'in savunma yapıları

rı içinde ilelebet uygun bir şekilde barındırılamazdı. Salt konut için yapı parseli talebi o denli yüksekti ki, doldurma yoluyla denizden arazi kazanmak gerekmişti. Örneğin İmparator Valens daha büyük çaplı bir iş olarak 4. yüzyılda kendi adını taşıyan güzel sukemerini inşa etti. Bu muazzam projenin boyutu, 9. yüzyılda kemerin onarımı esnasında altı bin işçinin getirilmiş olmasından ölçülebilir.

İmparator II. Theodosios'un (408-450) hükümdarlığı zamanında kent Constanti-

nus'un koyduğu sınırlardan taşma tehlikesi arz ediyor ve bu konuda bir şey yapılması gerekiyordu; ancak Konstantinopolis'teki nüfus patlaması 5. yüzyılın ilk yarısında imparatorluğu yönetenlerin zihinlerini işgal eden en önemli düşünce değildi. İmparatorluğun önceki başkenti olan Roma, Gotlar tarafından zaptedilmişti. Hunlar da Tuna'yı geçmişti ve püskürtülmelerine rağmen, Konstantinopolis için doğrudan bir tehdit oluşturmak üzere geri döneceklerine dair gerçek bir korku söz konusuydu.

Bu nedenle, Bizans İmparatorluğu için zamanı geldiğinde uygun adamın, Anthemios'un ortaya çıkması büyük bir talihti. İmparator II. Theodosios'un reşit olmadığı dönemde Bizans hükümetini yöneten Anthemios, Doğu'nun praetor genel valiliğine atandığı 405'ten itibaren, imparatorluğun kendisine yüklediği tüm görevlere gayretle sarıldı. İlk görev Hunların Balkanlar'dan kovulmasıydı, ikincisi ise sonuçlarını Konstantinopolis'in surlarında gösterdi.

Theodosios Surları diye anılan surlar (bu denli muhteşem bir şeye, hüküm süren imparatordan başkasının adı verilemezdi) Anthemios'un hünerli ve adanmış çalışmasının sonuçlarıydı. Anthemios, inşa ettiği surlarla Konstantinopolis'in modern çağlara kadar sahip olacağı ve koruyacağı sınırları belirliyordu. Bugün İstanbul'a gelen turistler söz konusu sınırların haritada "Eski Kent" diye belirtildiğini görür: Yakın dönemlerde inşa edilen iki asma köprüyü geride bırakıp Boğaziçi'nin uzak noktalarına ulaşan modern yayılmanın içinde, görünüşe bakılırsa küçücük bir unsurdur bu. Ama kentin yayıldığı bu alan modern İstanbul'dur. Theodosios Surları ise sonraki 1500 yıl boyunca Konstantinopolis olarak anlaşılacak kenti tanımlıyordu.

Theodosios surları

Theodosios Surları Constantinus'un ilk savunma yapılarının 2,5 km batısında inşa edildi; dolayısıyla kentin işgal ettiği alan büyük ölçüde arttı. Tamamlanan surlar Roma'nın mirasını devralan kente yaraşır şekilde yedi tepeyi kuşatıyordu.

Anthemios'un tasarımlarının şekle bürünmeye başladığı andan itibaren, kentin yeni savunma yapılarının inşası, bakımı ve onarımı tüm yurttaşların şu ya da bu şekilde yardımının talep edildiği bir girişime dönüştü. Yasalar bu noktada çok sıkıydı ve ne mevki, ne imtiyaz herhangi bir kimseyi çalışma yükümlülüğünden muaf kılıyordu. Kentin yıllık arazi vergisinin üçte biri surların masrafını karşılamaya gidiyor ve her ek gider kentin sakinlerinden alınan zorunlu vergilerden sağlanıyordu. Görünüşe göre bu konuda fazla şikâyet yoktu. Gerçekten, daha fazla güvenlik vaat eden bir proje içten bir coşkuyla karşılanıyor, hükümet de bu coşkuyu çeşitli yollardan kullanıyordu. Bu konuda ince manevralardan biri de, yurttaşların cömertliğinden Hippodrom fraksiyonları, yani destekledikleri Maviler ve Yeşiller gibi araba yarışı ekipleri vasıtasıyla faydalanmaktı. Taraftarlar Hippodrom'un tribünlerinde tezahürat yaparken aralarında büyük bir rekabet söz konusu olsa da, kent tehdit altında olduğunda surlarda birlikte çalışıyorlardı. Kayıtlar, 447'de onarımlar yapılırken Mavilerle Yeşillerin yapı çalışmaları için kendi aralarından 16.000 adam sağladığını gösteriyor.

Anthemios'un tasarladığı surlar 423 yılında, o sırada 12 yaşlarında olan II. Theodosios'un saltanatının beşinci yılında tamamlandı. Bu surlar günümüzde Marmara Denizi'nden Porfiroyennitos'un Bizans sarayının (Tekfur Sarayı) kalıntılarına kadar uzanan istihkâm hattının iç surları olarak

Theodosios Surları'nda bir burç, y. 447; burçların iki seviyesinin birbirinden nasıl tamamen ayrılmış olduğunu gösteren bir kesit. Alttaki mekâna kentten, üsttekine ise mazgallı seğirdim yolundan giriliyordu. (Peter Dennis © Osprey Publishing)

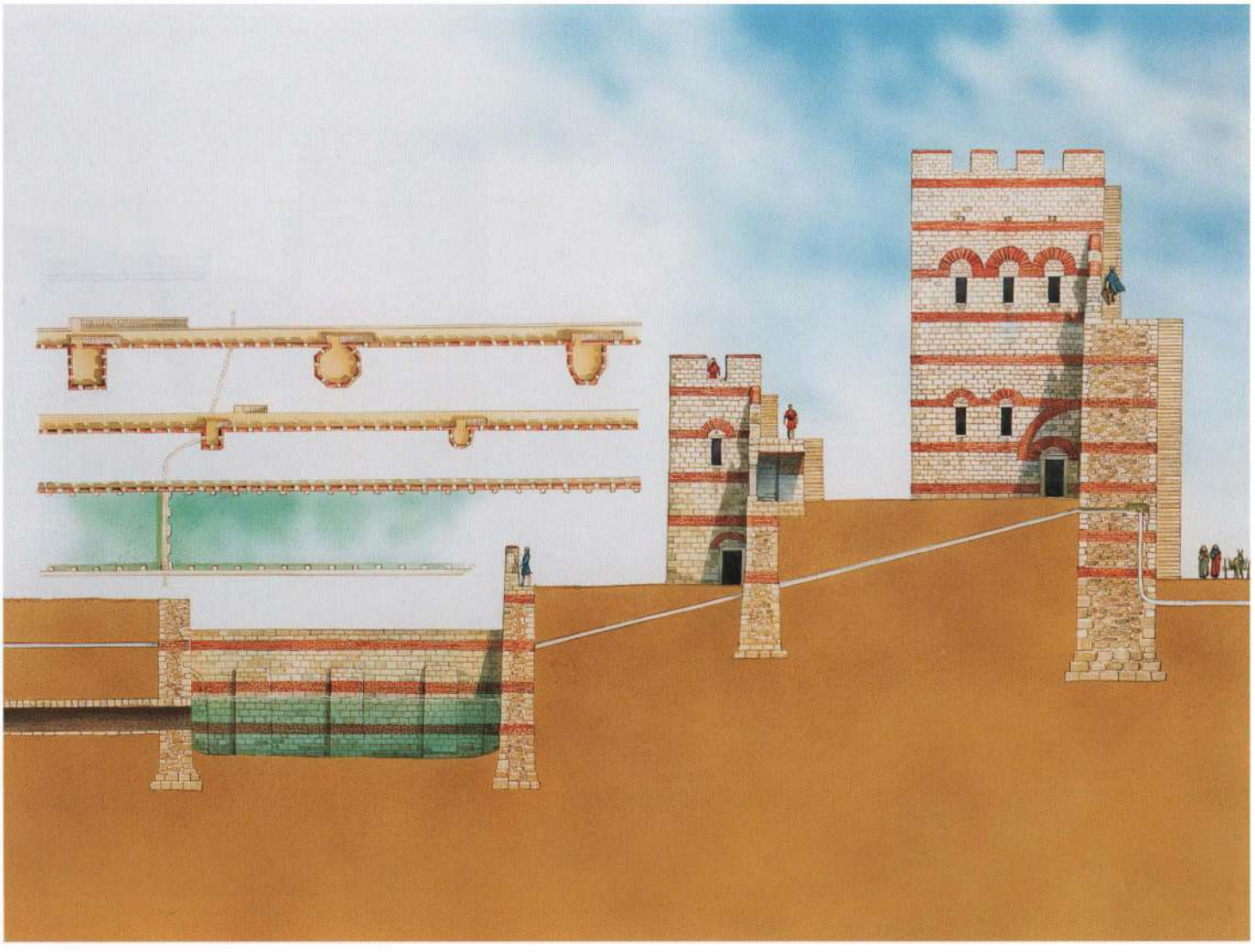

İç surun Altın Kapı ve Belgrad Kapısı arasındaki burçlarıyla surları. İlk burç sekizgendir. Burada hasar görmüş olmakla birlikte dış suru, dış yaya yolundaki diğer küçük suru ve bu fotoğrafta sular altında olan hendeği açıkça görebiliyoruz. (Stephen Turnbull)

ayakta duruyor. Söz konusu surların çevrelediği alan, kentin kuzey ve güney kıyılarındaki deniz surlarının da uzatılmasını gerektiriyordu, ancak bu işler bir süre sonra gerçekleştirildi.

Theodosios Surları'nın özgün hattına ilk meydan okuma doğadan geldi. 447'de, yapımından yalnızca 34 yıl sonra yeni surların büyük bölümü, 57 burç dahil, bir dizi kuvvetli depremle dümdüz oldu. Depremin zamanlaması daha kötü olamazdı; zira Hun İmparatoru Attila tam da o sırada Konstantinopolis'e doğru ilerliyordu. Neyse ki Konstantinopolis'in hemşerileri savunma konusunda daha önce göstermiş oldukları enerji ve kararlılığı tekrarladı; hükümet ve insanlar bu güç durumdan yılmayıp yıkılan surları üç aydan kısa bir sürede onardı. Bu yeni surlar Konstantinopolis'i Attila'dan korumaya yardımcı oldu; ancak bu arada kimi kaynaklara göre askerler arasında da bir salgın çıkmıştı.

Ne gariptir ki, bu büyük onarım çabasında başı çeken adamın adını kesin olarak bilmiyoruz. Adı Konstantinos ya da Kiros'tu ve o sırada Doğu genel valisiydi. Anonim kahramanımız salt onarımın çok

Theodosios Surları'nın yatay kesiti ve planı. Bu levhada Theodosios Surları'nın tipik bir kesiminin tam bir yatay kesiti ve planı görülüyor. Kesit değişik savunma katmanlarını gösteriyor. Planda burcun değişik şekilleri yer alıyor. (Peter Dennis © Osprey Publishing)

ötesine gitti ve kenti Anthemios'un bile düşünmeye cesaret edemeyeceği denli güçlü bir hisara dönüştürmek için bu fırsattan yararlandı. Anthemios'un surlarının dışına, önünde geniş ve derin bir hendeğin olduğu ek bir duvar inşa edildi. İş tamamlandığında önde üç savunma hattı ve surları kuşatan 192 burç vardı. Sonraki bin yıl boyunca kentin ele geçirilemez olduğunu kanıtlayacak ve bugüne kadar ayakta kalacak olan, bu surlardı.

Daha sonra inşa edilen surlar

Yukarıda tasvir edilen Theodosios Surları şu anda görülebilen surların büyük bölümünü meydana getirse de, en aceleci turist bile kuzey uca doğru tasarımda bir değişiklik olduğunun kolaylıkla farkına varır. Theodosios Surları, Haliç'e doğru inişe geçmeden hemen önce ansızın son bularak, yerini çok daha karmaşık ve farklı bir sura bıra-

kır. Bu görüntü insanı hayrete düşürür. Surlar başlangıçta mutlaka Haliç'e kadar iniyordu; öyleyse yerine neden başka bir sur inşa edildi?

Bunun açıklaması 627'de, İmparator İraklios'un hanedanlığı sırasında, Vlaherna denen semt aslında Theodosios Surları hattının dışında kalan bir varoşken başlar. Vlaherna'da, Theotokos ya da Meryem Ana Kilisesi diye anılan bir kilise vardı. Bu mahallin kutsallığının ve sahip olduğu kutsal emanetlerin kiliseyi koruyacağına inanılıyordu. Ama Konstantinopolis 627'de Avarların saldırısına uğradı ve kentin çevresi harap edildi. Kilise hiç zarar görmediği halde, ilave güvenlik için bir surla çevrilmesi gerektiğinin farkına varıldı. Bu nedenle Vlaherna bir surun korumasına alındı ve 813'te İmparator V. Leon'un (Ermeni) saltanatı sırasında Bulgar tehditleri karşısında başka ilaveler yapıldı.

Sonraki birkaç yüzyılda Vlaherna bölgesinin önemi arttı, hatta Konstantinopolis'in en önemli binalarından biri burada inşa edildi. Bu, Aleksios I. Komninos'un (1081-1118) hükümdarlığı sırasında sarayın en gözde rezidanslarından biri haline gelen Vlaherna imparatorluk sarayıydı. Kentin itiş kakışından uzakta, huzurlu bir yer olmakla birlikte, uzaklığı burayı herhangi bir saldırı için ilk hedef kılıyor, dolayısıyla semtteki savunma yapılarını sürekli gözden geçirmek ve eğer gerekiyorsa geliştirmek gerekiyordu. Bu nedenle ilaveler yapıldı.

Bugün Vlaherna Sarayı'nı kuşatan surlar, İmparator I. Manuil Komninos (1143-1180) tarafından inşa edilenlerdir. Tarihçi Nikitas Honiatis'e göre, 1203'te IV. Haçlı Seferi ordularının kurdukları kamp İmparator Manuil'in inşa ettiği surlara bakan bir tepedeydi. Bu surlar da şu anda Konstantinopolis surlarını oluşturan yapbozun nihai parçalarıydı.

Tasarım ve gelişme

Surlarda kullanılan malzeme

Anthemios'un tasarladığı Theodosios Surları'nın yatay bir kesiti üç savunma katmanı olduğunu gözler önüne serer. Kent tarafından dışarıya doğru önce iç sur gelir. Dar bir seğirdim yolu,[1] bunu hem daha alçak, hem daha zayıf olan dış surdan ayırır. Daha geniş bir dış seğirdim yolu ise hendeğin iç tarafını oluşturan başka bir alçak surla son bulur. Hendeğin karşı tarafında zemin düzdür.

Konstantinopolis'te standart inşaat malzemeleri kesme taş, tuğla ve kireç harcıydı. Bunlara bazen eski yapılardan alınıp yeniden kullanılan mermerler eklenebiliyordu. Marmara Denizi çevresindeki bölge zengin doğal taş çeşitleri sunan sayısız taşocağı içeriyor, surların taş kesimleri, Altın Kapı'nın üç mil kadar batısında bulunan taşocaklarından getirilen tersiyer kireçtaşından inşa ediliyordu.

Hiçbir Bizans tuğla ocağı kalıntısı bulunmamış olsa da, tuğlanın yerel olarak imal edildiği düşünülebilir. Harç, kirecin çeşitli katışmaçlarla, çoğu zaman tuğla tozu ve kırıklarıyla karıştırılmasıyla hazırlanıyor,[2] bir kez sertleştiğinde iyice sağlamlaşıyordu. Surların kimi yerlerinde görülen diğer inşaat malzemeleri ise süsleme için, sözgelimi bir yazıtı çerçevelemek amacıyla kemer şeklinde kullanılan kiremitlerdi.

Bizans kiliselerinin temelleri tuğlayla taştan inşa ediliyor ve eğer mümkünse kayalık zemine kadar indiriliyordu; demek ki kent surlarının temelleri de muhtemelen benzer şekilde atılıyordu. Bizans surları genellikle bir sıra takip eden tuğla ve taştan bantlar ha-

1 Kale bedenlerinde korunmalı yol –ç.n.

2 Bu karışım "Horasan harcı" diye bilinir –ç.n.

Kentin içinden bakarak, Edirne Kapısı'na yakın bir kesimde bir askeri kapıyı, yaya yolunu, dış merdiveni ve iç surun kemerlerini görüyoruz. (Stephen Turnbull)

[karşı sayfada] Belgrad Kapısı'nın kuzeyinden *perivolos*, yani iç ve dış surlar arasındaki alan. 1453 kuşatması sırasında en şiddetli çatışmalardan bazısı, iki savunma hattı arasındaki bu alanda meydana geldi. (Stephen Turnbull)

linde inşa ediliyordu. Surların hem iç, hem dış yüzeyleri kesme taştan oluşmaktaydı. Taş örgünün arasındaki boşluk harçlı moloz taşla doldurulmuştu. Theodosios Surları bu genel model içinde bir istisna değildi. Tuğlalar normal olarak tesviye edici bir hatıl meydana getiriyor, duvarları boydan boya geçerek iki yüzü birleştiriyordu; öyle ki, bir surun dış tarafında görünen hatılın aynısını iç tarafında da görmek de mümkün olabilirdi.

İç surda, her biri beş sıra içeren altı hatıl aralıklı olarak duvarları kesintisiz geçiyor ve böylelikle yapıyı daha sağlam bir şekilde bağlıyordu. Kullanılan tuğlalar 30-35 cm^2 arasında ve 5 cm kalınlıktaydı; kimi zaman imalatçı yahut bağışçısının adıyla mühürleniyor ve arada sırada dönemin imparatorunun adını ve imal edildikleri yere dair herhangi bir işareti taşıyorlardı.

İç sur

Surun en güçlü kısmı iç surdu. Neredeyse tümü hâlâ ya harabe ya da modern rekonstrüksiyon olarak görülebilen bu muhteşem yapı dış surdan daha yukarı bir seviyedeydi; daha azametli, daha kalındı ve yan taraflarda daha sağlam burçlar yer alıyordu. İç sur mevcut dış zemin seviyesinden 9,3 m ve kent dahilindeki seviyeden 12 m kadar yükseliyor, kalınlığı da tabana yakın yaklaşık

4,75 m iken, üst tarafta yaklaşık 4 metreye kadar değişiyordu. Dış kenar boyunca yaklaşık 1,4 m yüksekliğinde mazgallı bir sıra vardı. Bu ana savunma platformuna taştan rampaların üstüne dik açılarla yerleştirilmiş taş merdivenlerle ulaşılıyordu.

İç surda başlangıçta en az 96 burç vardı ve her biri arasında yaklaşık 53-55 m mesafe bulunuyordu. Burçların yükseklikleri yaklaşık 17-18 m arasındaydı ve aşağı yukarı 5,5 metreden 10 metreye kadar genişleyen bir çıkıntıları vardı; şekilleri de ilginçti, çünkü çoğu kare kesitliyken bazıları altıgen, bazıları da yedigen ya da sekizgendi. Sur boyunca yer alan kuleler aynı yapının birer parçasıydılar, ama ayrı inşa edilmişlerdi. Böylece, farklı oturma hızları yüzünden surdan kopmamaları sağlanmış oluyordu.

Ahşap ya da tonozlu katlar genellikle her burcu iki mekâna bölüyor, kentten, uzun bir tonozlu geçitle alt bölmeye giriliyordu. Savunma mülahazaları büyük pencerelere izin vermediğinden, odanın ışığı ve havası daha çok bu girişten sağlanıyordu. Bu bölmenin kentin savunmasıyla pek bir ilgisi yoktu; depo ya da askeri karakol olarak hizmet ediyordu. Kimi durumlarda surun köşesindeki dar bir tali kapı, iki sur grubu arasındaki geçide erişmeye imkân tanıyordu. Başka güvenlik mülahazaları, genel bir kural olarak, alttaki odanın üsttekiyle hiçbir haberleşme yolu olmaması anlamına da geliyordu. Bunun yerine üst odaya kemerli bir girişle yalnızca mazgallı siper seviyesinden giriliyordu. Üst oda nispeten büyük pencerelerden iyi ışık alıyordu; pencereler savunucuların iyi bir görüş alanı elde edip, saldıranlara serbestçe ateş etmelerine izin veriyordu. Bir kat merdivenle üçüncü ve burcun en üst savunma seviyesine erişiliyordu. Kuşatma zamanlarında bu mazgallı dama mancınık ve daha sonra top yerleştirilebiliyordu.

Dış sur

İç surlarla dış surlar arasındaki teras perivolos diye anılıyor ve dış suru savunan askerleri barındırıyordu. Yaklaşık 15-20 m arasında bir genişliğe sahip bu terasın ötesinde, iç sura kıyasla iddiasız bir yapı olan dış sur bulunuyordu. Yine de bu sur savunmanın hayati bir hattıydı; nitekim 1422 ve 1453'ün şiddetli kuşatmaları sırasında en dehşetli çatışma burada meydana gelmişti.

Dış sur 60 ile 200 cm kalınlığında olup, mevcut perivolos seviyesinden 3 m ve dış surla hendek arasındaki alanın mevcut seviyesinden 8 m kadar yükseliyordu. Alt kısmı perivolos'un toprak setini tutan sağlam bir duvardı, üst kısmı ise çoğu yerde kemerli inşa edilmişti; dış tarafı yontma taş bloklarıyla kaplıydı ve sık sık betona benzer bir karışımla yapılmış böyle kemer dizileriyle desteklenmişti. Bu kemerler suru güçlendirmekte, üstteki yüzeyin üzerinde bir mazgal siperi ve seğirdim yolunun inşa edilmesine imkân tanımaktaydı; aynı zamanda askerlerin güven içinde korunup barınabildiği yaklaşık 2,5 m derinliğinde bölmeler oluşturuyorlardı.

Dış surdaki burçlar iç kısımdakilerden çok daha küçüktü; yükseklikleri 9-10,5 m kadardı ve ihata duvarından dışarı 5 m kadar taşıyorlardı; aralarındaki mesafe iç surun burçlarıyla dönüşümlü olarak birbirlerini izleyecek şekilde ayarlanmıştı.

Burçlar kare ve hilalden oluşan alternatif şekillerde tasarlanmış görünür; bununla birlikte sonraki onarımlar bu modeli bozmuştur. Her burcun perivolos seviyesinde küçük pencereleri olan bir bölmesi vardı. Burçların çoğunun alt kısmı genellikle masif bir temel yapısına sahipti, ama kare şeklindeki burçların durumunda, çoğu zaman dış terastan küçük bir tali kapıyla ulaşılan ve kente doğru giden bir yeraltı geçidine açılan küçük bir bölme bulunuyordu.

Belgrad Kapısı'ndan güneye, kent içine doğru bakıldığında görülen mazgallı seğirdim yolu. (Stephen Turnbull)

Dış teras ve hendek

Dış surla hendek arasındaki teras yaklaşık 18,5 m genişliğindeydi. Paratihion olarak bilinen bu alanın ana işlevi kuşatmacılarla kuşatılanlar arasındaki mesafeyi açmaktı.

Hendek 18,5 m genişliğinde, 6 m derinliğinde olup iç ve dış taraflarında (ıskarpa[3] ve karşı ıskarpa) 1,5 m kalınlığında bir taş duvar barındırıyor ve payandalarla destekleniyordu. Iskarpa üstündeki küçük savunma duvarı yaklaşık 2 m yüksekliğindeydi. Hendeğin içinde,

3 Bir hendeğin ya da bir kale duvarının eteğine yapılan eğim –ç.n.

görünüşe bakılırsa hendeği birkaç göze bölen uzun alçak duvarlar bulunuyor ve bunlar kente su tedarik eden kemerleri gizliyordu.

Kentin kapıları

Theodosios Surları'nda on ana kapı ve birkaç küçük tali kapı yer alıyordu. Tali kapıların sayısı güvenlik nedenleriyle az tutulmuştu ve neredeyse hepsi iç surdaydı. Ana kapılar ikiye ayrılabilir: Savunma yapılarının değişik yerlerine giden askeri kapılar ve hendek üstündeki köprüler vasıtasıyla kente girişi sağlayan halka açık kapılar. Bu kapı dizileri dönüşümlü bir düzen içinde birbirlerini takip ediyor, askeri girişler numaralarıyla, halka açık kapılar ise adlarıyla biliniyordu. Halka açık kapılarla askeri girişler ortak bir genel tasarımı paylaşıyordu. Hepsi de çift girişliydi, çünkü geçilmesi gereken iki sur vardı. Ana kapı olan iç giriş, Theodosios hattının iç suru üstünde inşa edilmişti. İhata duvarından epey dışarı taşan iki büyük burç tüm girişleri koruyordu. Burçlar yukarıda tasvir edildiği üzere sur boyunda bulunan burçlarınkine çok benzeyen bir tasarıma sahipti. Bunun mükemmel bir örneğini sunan Belgrad Kapısı, dışarı taşan surların savunucuların kanatlardan iyi ateş açmalarına ve dış girişi okçularla korumalarına imkân tanıdığını gösterir. Bu tasarımın arkasındaki diğer niyet, perivolos'ta iki giriş birimi arasındaki mesafenin bilerek mümkün ölçüde kısa tutulmasıydı. Bununla tezat halinde, dış surlardaki girişler dış sur seviyesinden pek yüksek olmayan basit kapılı kemerlerden ibaret, gösterişsiz işlerdi.

Deniz surları

Kara surları hattı I. Constantinus ve II. Theodosios dönemlerinde dışarı doğru genişlerken deniz surları da onlarla buluşmak üzere büyüdü. Deniz surlarının tasarımı kara surlarınınkine benzer, ama hiçbir yerde onlar kadar heybetli değildir ve günümüzde, bir bölümü onarılmış olsa da yalnızca kısa parçalar halinde mevcuttur.

Konstantinopolis deniz surları kara surlarınınki kadar göz alıcı bir görünüme sahip değildi ve kentin savunmasında kısmen daha az önemliydi. İmparator denizde denetimi elinde tuttuğu sürece, denizden yalnızca Çanakkale ve Boğaziçi gibi dar kanallar vasıtasıyla erişilebilen bir kentin bu yoldan yapılacak bir saldırıdan korkması için pek bir neden yoktu. Osmanlılar ve İtalyan cumhuriyetleri deniz gücü haline gelince, bu dokunulmazlık da tehlikeye girdi; ama kentin konumu o zaman bile deniz yoluyla bir saldırıyı zor bir girişim kılıyordu. Marmara Denizi'nin akıntıları saldıran bir donanmayı daima açıklara sürükleyebilir ya da onu kayalara atabilirken, Haliç'in dar girişine bir zincir gerilerek bir düşmanın kentin kuzey kıyısına ulaşması engellenebilirdi. Villehardouin'e göre, Dandolo'nun Haçlılarını Marmara Denizi kıyı şeridi boyunca saldırmaktan caydıran, bu akıntıların korkusuydu.

İki burç arasından geçip suda ahşap dubalar tarafından desteklenen Haliç üstündeki zincire ilk defa 717-718 kuşatmasıyla bağlantı içinde, İmparator Leon düşman donanmasını liman içine çekmek umuduyla zinciri indirdiğinde değinilir. Beklenen bir Rus saldırısına karşı 960'larda Nikiforos Fokas tarafından da kullanılmış olmakla birlikte, Haçlı ordusu 1203'te, bağlandığı kuzeydeki çengel noktasını bir kez ele geçirdiğinde zinciri basitçe söküverdi. Zincir 1453'te Fatih Sultan Mehmed'i hüsrana uğratmış, o da bunun bir sonucu olarak gemilerini karadan çekmek gibi yaratıcı ve başarılı bir yönteme başvurmak zorunda kalmıştı. Bizans İmparatorluğu'nun

ALTIN KAPI, y. 850

Bu levha, Altın Kapı'nın İmparator III. Mihail'in (842-67) saltanatı sırasında nasıl görünmüş olabileceğini gösteriyor. Altın Kapı aslında 390 dolayında inşa edilen bir Roma zafer takıdır. II. Theodosios yirmi yıl sonra kenti genişletmeye karar verdiğinde, Altın Kapı'yı yeni kara surlarının içine aldı.

Burada kapıyı tahkimat ve kente bir ana giriş olarak ikili rolünde görüyoruz. Kapıyı süsleyen heykellerin III. Mihail'in zamanında var olduğu ve kentin talihini temsil eden kadın figürleri olan iki Kanatlı Niki'den [Zafer] ve dört bronz filden meydana geldiği biliniyor.

(Peter Dennis © Osprey Publishing Ltd.)

Kuşatmalar sırasında Haliç'e gerilen zincir İstanbul'da Askeri Müze'de korunuyor [bu bilgi artık doğru değil, zincirin çeşitli parçaları şu anda Deniz Müzesi, Dolmabahçe Sarayı ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir -ç.n.]. Zincirin her halkası 60 cm dolayındadır. Zincir bir kuşatmada yalnızca bir kere, o da IV. Haçlı Seferi sırasında Konstantinopolis'in fethi vesilesiyle kırılmıştı. (Stephen Turnbull)

[karşı sayfada] Surların, Altın Kapı'dan denize doğru Marmara Denizi'ndeki güney ucu. (Stephen Turnbull)

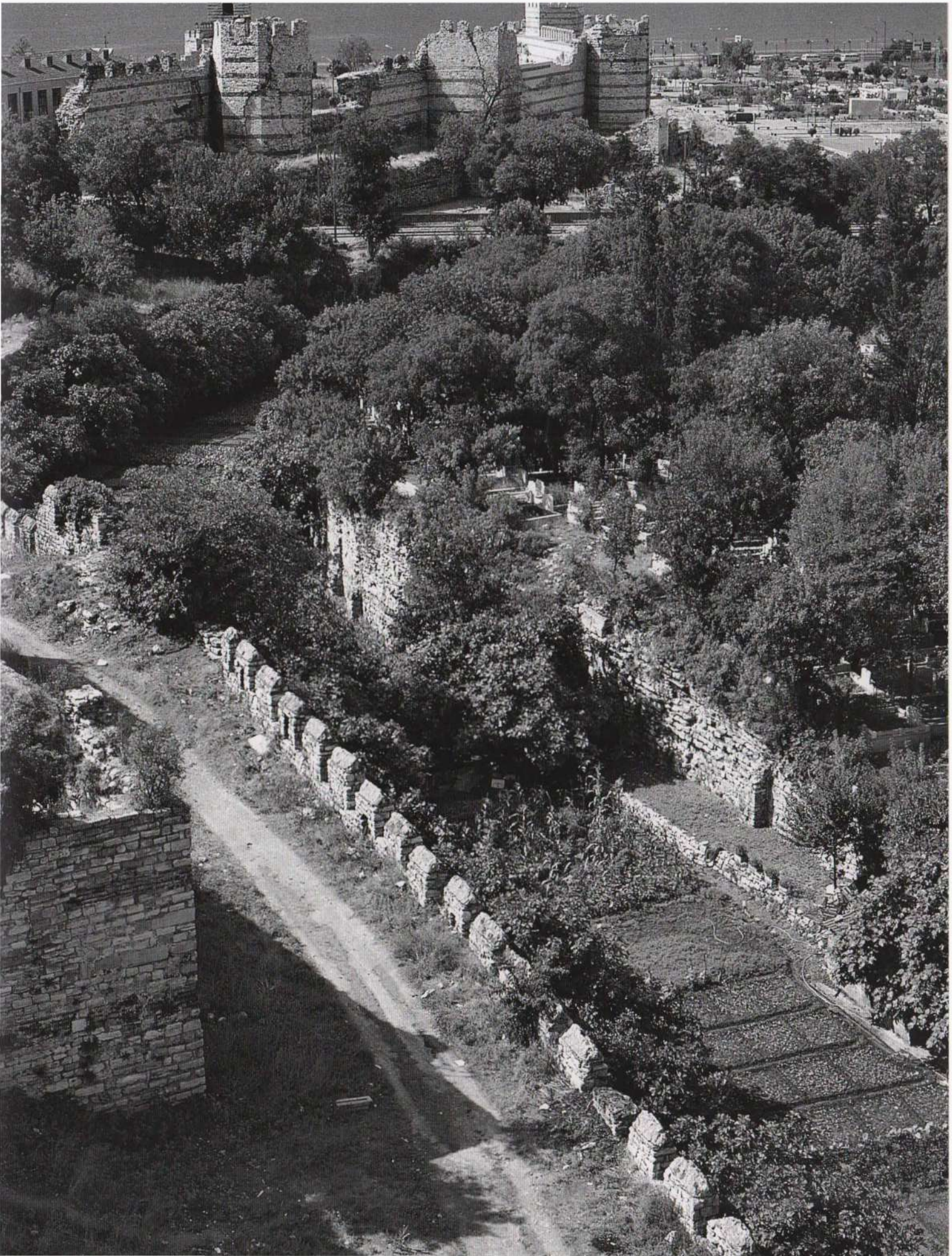
uzun tarihinde Konstantinopolis'e yönelik bir tek başarılı deniz saldırısı olayıyla karşılaşılmıştı, bu da Venedikli Haçlıların 1204'te zincirin bağlandığı burcu yıktıktan sonra kenti ele geçirmesiydi.

Güçlü bir Ceneviz donanması 1351'de Galata'daki Ceneviz kolonisinin ileri sürdüğü bazı iddiaları desteklemek üzere Konstantinopolis'e saldırmak için yelken açtığında da deniz savunması ihtiyacı bir miktar kaygı yarattı. Ceneviz donanması Marmara Denizi'nden geçerken tahkim edilmiş İraklia [Marmara Ereğlisi] kasabasını ele geçirdi. Bu olay başkentte büyük korkuya yol açtı ve düşmanın yaklaşmasını dikkate alan saltanattaki imparator derhal deniz surlarına çekidüzen verdi, surların harap yerlerini onardı, yüksekliklerini artırdı ve önlerindeki tüm evlerin kaldırılmasını emretti, burçların yüksekliğini de artırdı.

Surların onarım ve bakımı

Konstantinopolis surlarının bakımlı tutulması gerektiğinden, sur valileri ya da sur kontları gibi çeşitli adlar altında bilinen memurlar onarım ve bakım işlerini üstlenmişti.

Surlara en büyük zararı veren savaş değil, hava koşullarının ya da depremlerin etkileriydi. Bedenlerinin sağlamlığı sayesinde, sur, tarihinde barutun kullanıldığı en son dönemine kadar savaşlardan pek zarar görmedi. Buna karşılık depremler Hun hükümdarı Attila'nın zamanında ilk kez surların yeniden inşa edilmesine, 542, 554 ve 558'de zarar görmesine yol açtı. Sonuncu felaket İustinianos'un saltanatı sırasında vuku buldu; imparator o denli umutsuzluğa kapılmıştı ki sonraki otuz gün boyunca tacını giymeyi reddetti. Gelgelelim, depremi izleyen yeniden inşa işi, büyük General Velisarios'un 559'da

yeniden surlar önünde görünen Hun yağmacıları püskürtmesine yetecek denli kusursuzdu. Arapların yeniden saldırmasının beklendiği 8. yüzyıl başında olduğu gibi, tehlike tehdidi görüldüğünde de onarımlara girişiliyordu. Surların tarihinde 447'den sonra en kapsamlı çalışma 1345'te yapıldı; rakip bir imparatorun saldırı tehdidi karşısında surlar boydan boya onarıldı ve sağlamlaştırıldı.

Surların savaştan zarara uğradıktan sonra onarılmasının en önemli örneği, 1204'teki IV. Haçlı Seferi felaketinin sonucu olan 57 yıllık Latin işgalini takiben görüldü. İmparator VIII. Mihail Paleologos 1261'de kente muzaffer bir edayla girerken, kentin ve surlarının harap durumundan dehşete kapıldı. 1203'teki ilk kuşatma sırasında Vlaherna Sarayı'nın üstüne mancınık taşları yağmış ve bir koçbaşı surların bir kesiminde delik açmış, ardından yağmalama ve ihmal yılları gelmişti. Yakın tarihli bir tahminde, Latin işgali sırasında Konstantinopolis'in altıda birinin yanıp kül olduğu ve binalarının altıda biriyle üçte birinin yıkıldığı sonucuna varılıyor.

Surların onarımı yeni imparatorlardan birinin en başta gelen önceliği oldu, çünkü her gün Latin kuvvetlerinin denetimi ele geçirme girişiminde bulunması bekleniyordu. Kara surları o denli kötü durumdaydı ki, kapılar kapalı olduğunda bile kente girip çıkmak kolaydı, ama o dönemde deniz surları daha çok kaygı yaratıyordu. Cenevizler artık Galata'da Haliç boyunca yerleşik hale gelmişti ve gemileri deniz surlarının altından meydan okurcasına bir aşağı bir yukarı geçip duruyordu. İnşaatta taş kullanacak zaman olmadığı için İmparator VIII. Mihail, geçici bir önlem olarak, deniz surlarının yüksekliğinin hemen ahşap perdeler eklenerek yaklaşık 2 m artırılmasını emretti ve ateşe dayanıklı olmaları için ahşaplara hayvan derisi kaplandı. VIII. Mihail'in saltanatının sonraki döneminde ikinci bir deniz surları hattı inşa ettirdiğine inanılır; böylece bunlar da kara surlarının tahkimatına uygun hale gelmişti. Bununla birlikte yeni sur hattı herhalde pek dayanıklı değildi, çünkü bu surlardan günümüze kalan hiçbir iz yoktur; bazı otoriteler bunların hiç inşa edilmediğini düşünür.

Theodosios Surları gibi Vlaherna Sarayı'nın çevresinde sonradan inşa edilenler de tekrar tekrar onarılmıştı; birkaç yazıt da bunu doğrular. Sözgelimi II. Andronikos'un eşi İmparatoriçe İrini 1317'de öldü ve geride imparatorun surların onarımına hasrettiği büyük bir miktar para bıraktı. Daha sonraki bir yazıtta, VII. İoannis Paleologos'un 1441'de, Konstantinopolis'in Osmanlıların eline geçmesinden on yıl kadar önce girıştiği bir onarıma değinilir. Bu vesileyle dış surun onarımına büyük dikkat gösterildi.

[karşı sayfada] Mesotihion'da top atışından zarar görmüş bir yer. Fatih Sultan Mehmed'in topçusunun verdiği hasar ve zamanın sonraki yıkıcı etkileri, iç surdaki bir burcun içini görmemize imkân tanıyor. (Stephen Turnbull)

Surlarda bir gezi

Mermer Kule'den Altın Kapı'ya

İstanbul surlarının düzenlemesini ve yapı evrelerinin sırasını kavramanın en iyi yolu, surların bir ucundan öbür ucuna farazi bir gezi yapmaktır. Gezimize, Theodosios Surları'nın Marmara Denizi'ne ulaştığı güney ucundan başlayacağız. Kuzeye doğru yönelerek Altın Kapı ve Yedikule Hisarı'nı geçecek, en iyi korunmuş surun başlıca kısımlarını göreceğiz. Sonra Likos Vadisi'ne inip tekrar Porfiroyennitos Sarayı'na [Tekfur Sarayı] çıkacağız. Takip eden sur hattı, bizi Haliç'e indirecek olan daha sonraki döneme ait surlardır.

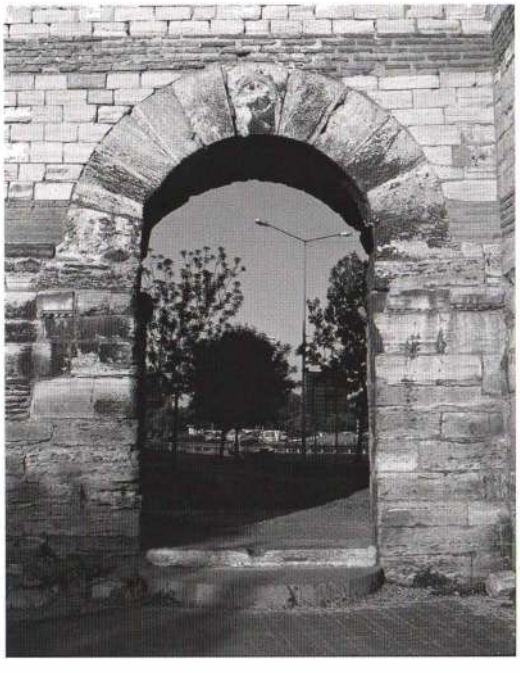
Yukarıda belirtildiği gibi, İstanbul surları güneyde Marmara Denizi'nden kuzeyde doğal Haliç limanına kadar uzanan bir alanı içine alır. Surlar en güney uçta Mermer Kule denen yerde birbirine bağlanır. Bu hoş yapı deniz kenarında küçük bir burunda yer alır; alt kısmı mermer kaplıdır ve bütün sur boyunca buna benzer başka bir yapı yoktur. Mermer Kule aslında muhtemelen savunma yapısının bir parçasını oluşturmuyordu, imparatorlara has bir deniz köşkü, saray halkının kullandığı tahkim edilmiş bir tür yalıydı. Bu kule bir süre hapishane olarak da hizmet etti; nitekim burada idam edilenlerin bedenlerinin denize atıldığı oluk hâlâ görülebilir.

Theodosios Surları'nın ilk burcu Mermer Kule'nin hemen kuzeyinde yer alır. Burç, antik girişlerin birincisi olarak iyi korunmuş durumdadır. Bu kapı, üstündeki "XP"[4] monogramından dolayı İsa Kapısı diye anılıyor ve Birinci Askeri Kapı olarak da

4 Hz. İsa'nın Yunanca adının ilk iki harfi –ç.n.

Mermer Kule deniz kenarında küçük bir burun üstünde yer alır. Alt kısmı mermer kaplıdır ve bütün sur boyunca buna benzer başka bir yapı yoktur. Mermer Kule muhtemelen imparatorlara has bir deniz köşküydü. (Stephen Turnbull)

İsa Kapısı, üst tarafındaki "XP" |Hristu Pili/İsa Kapısı| monogramından dolayı böyle anılır. İsa Kapısı Birinci Askeri kapı olarak da biliniyordu. (Stephen Turnbull)

biliniyordu. Demiryolu, kapının hemen kuzeyinde iç surların yedinci ve sekizinci burçları arasında surları keser. İç surun sekizinci burcu Osmanlı'nın aşağıda tasvir edilen "yedi kuleli hisar"ı Yedikule'nin güneybatı köşesini meydana getirir, dokuzuncu ve onuncu burçlar ise ünlü Altın Kapı'nın yanlarında yer alan iki mermer kuledir. Bu burçlar, keza Theodosios Surları'nın bu ilk kesimindeki son kule olan on birinci kule de Yedikule'nin bir parçasıdır. Bu sonuncu kulenin hemen arkasında Yedikule Kapısı bulunur; bu, halkın Bizans döneminde kentin bu kısmına girişini sağlayan küçük ana kapının modern adıdır. Kapının iç tarafında, kemerinin üst yanında beyaz mermerden yapılma, imparatorluğu temsil eden Bizans kartalı figürü görülür.

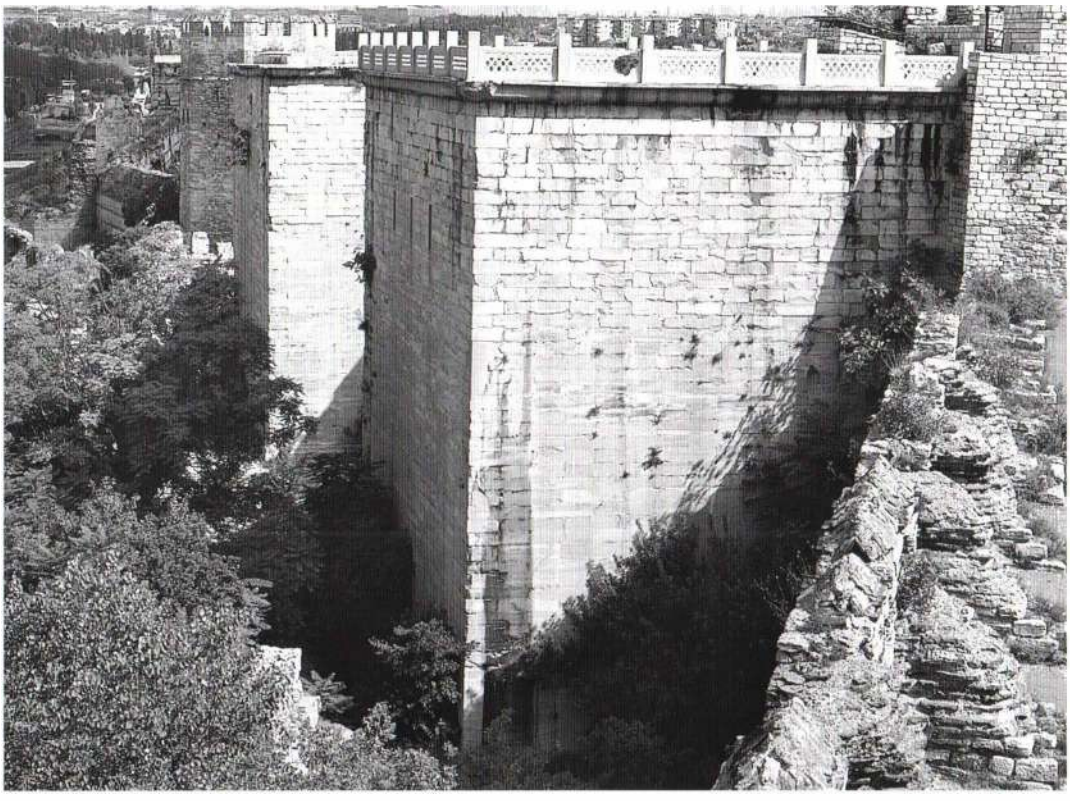
Altın Kapı başlangıçta bir Roma zafer takıydı. Bizans İmparatorluğu'nun son iki yüzyılında savunma amacıyla duvarla örülmüştür. (Stephen Turnbull)

Altın Kapı

Yedikule kompleksinin muhtemelen en ilginç kısmı olan Altın Kapı, savunma sistemiyle yüzyıllar önce tamamen bütünleşmekle birlikte, aslında I. Theodosios tarafından 390 dolayında dikilen bir Roma zafer takıdır. Kent surları o dönemde henüz inşa edilmemişti ve alışılageldiği gibi zafer takı Via Egnatia[5] denen yolun üstünde tek başına duruyordu. Anıt, olağan Roma zafer takı şeklinde, yan taraflarında daha küçük iki kemerli girişin olduğu büyük bir orta girişten oluşan üçlü bir kemerdi. Açıklıklar Bizans'ın daha sonraki dönemlerinde tuğlayla örüldüğü halde, kemerlerin ana hatları hâlâ açıkça görülebilir. Porta Aurea (Altın Kapı) adı muhtemelen kemerlerin üstündeki altın yaldızlı süslemelerden gelmektedir. Gezginler bu süslemeleri "Altından parıldıyordu" diye tasvir eder.

Cephe heykellerle donatılmıştı; en ünlüleri ise Maxentius karşısındaki galibiyetinden sonra Büyük Theodosius'un kente muzafferane girişinin anısına yerleştirilen dörtlü fil grubuydu. II. Theodosios yirmi yıl sonra kent surlarını genişletmeye karar verdiğinde Altın Kapı'yı kendi yeni kara surlarının içine aldı. Zafer takının dışındaki küçük mermer kapıyı da bu yeni surla bağlantılı olarak inşa etmiş olması muhtemeldi. Takın kendisinin, demir

5 MÖ 130'larda inşa edilen ve tasarımcısı Roma konsülü Gaius Egnatius'un adını taşıyan Roma askeri yolu –ç.n.

Altın Kapı'nın dışındaki ikiz kuleler, başta zafer takı olan bu yapının savunma sistemiyle nasıl bütünleştirildiğini gösteriyor. (Stephen Turnbull)

ya da bronz parmaklıklar dışında herhalde bir kapısı yoktu ve savunulması mümkün değildi. Bu nedenle dış giriş genel savunma sisteminin bir parçası haline getirildi ve çokgen burçların yakınında onu kent surlarıyla birleştiren ihata duvarıyla birlikte Altın Kapı'nın önünde küçük bir avlu oluşturdu.

Altın Kapı, Büyük Theodosius döneminden sonra birçok vesileyle Bizans imparatorlarının muzafferane girişlerine sahne oldu: Persleri yenerek imparatorluğu kurtarmasının ardından 629'da İraklios; Bulgarlar karşısındaki zaferlerinin ardından V. Konstantinos, I. Vasilios ve II. Vasilios; Rusları alt etmesinin ardından I. İoannis Çimiskis; Araplar karşısındaki galibiyetlerinin ardından Theofilos ve oğlu III. Mihail. Bu girişlerin belki de en duygusal olanı, VIII. Mihail Paleologos'un, Konstantinopolis 1204'te IV. Haçlı Seferi sırasında kenti ele geçirmiş olan Latinlerden geri alındıktan sonra, 15 Ağustos 1261'de beyaz bir savaş atı üzerinde zafer sevinci ve şükran duyguları içinde Altın Kapı'dan geçmesiydi. Bu, bir Bizans imparatorunun Altın Kapı'dan zafer alayı eşliğinde son kez geçişiydi. İmparatorluk tarihinin son iki yüzyılı sürekli yenilgilerle doluydu ve o dönemde Altın Kapı, bir daha hiç açılmamak üzere savunma amacıyla duvarla örülmüştü.

Altın Kapı'dan Silivri Kapısı'na

Altın Kapı'dan bir sonraki kapı olan Belgrad Kapısı'na ya büyük surun üstünden ya da altındaki terastan yürüyerek gidilebilir, çünkü bu kesimdeki tahkimat bir

Altın Kapı'nın hemen kuzeyindeki bölgeden dış ve iç surlara doğru bir görünüm. Yedikule Hisarı'nın burçları, iç sur hattının hemen arkasında görülebilir. (Stephen Turnbull)

hayli iyi durumdadır. Bu hat boyunca suru koruyan 11 burç, dış surdakilerden biri haricinde hepsi gibi hâlâ ayaktadır. İç surdaki sekizinci burcun üstünde yer alan bir yazıtta, III. Leon ile V. Konstantinos'un 720'den 741'e kadar yaptıkları onarımlar kayıtlıdır; dış surun onuncu burcu üstündeki bir yazıtta da VIII. İoannis Paleologos'un kuleyi 1434'te onardığı belirtilir.

Belgrad Kapısı Bizans döneminde İkinci Askeri Kapı olarak biliniyor, ayrıca Porta tu Defteru [İkincinin Kapısı] diye de anılıyordu, çünkü Bizans'ın ilk döneminde Got askerlerinin kışlalarının bulunduğu askeri Defteros [İkinci] semtine giden yolun başındaydı. Bu, askeri kapıların en büyüğüydü; halk tarafından da kullanılmış olmalıdır, nitekim o zamandan bu yana kullanıldı da. Kanuni Sultan Süleyman 1521'de Belgrad'ı zapt ettikten sonra kentten getirdiği birçok zanaatkârı kapının civarında iskân ettiğinden, kapı Türkçe adıyla anılagelir oldu.

Belgrad Kapısı'ndan bir sonraki kent kapısı olan Silivri Kapısı'na kadarki sur kesimi de iyi durumdadır; iç surdaki on üç burç hâlâ ayakta olup yalnızca dış surdaki bir burç eksiktir. İç surların üçüncü ve dördüncü burçlarının ikisi de III. Leon ile V. Konstantinos'un yazıtlarını içerir; beşinci, onuncu ve on ikinci burçlarda ise VIII. İoannis'in yazıtları yer alır; bunlardan ilki 1440, ikincisiyle üçüncüsü 1434 tarihlidir.

Silivri Kapısı Bizans döneminde Piyi Kapısı ya da Ayazma Kapısı olarak biliniyordu, bunun nedeni, ünlü bir ziyaret yeri olan Zoodohos Piyi'nin [Hayat Veren Kaynak] yakınında bulunmasıydı. Bütün büyük kapılar gibi hem iç, hem dış surda girişleri olan

bu çifte kapının yanındaki güney burcunun üstünde 1438 tarihli ve VIII. İoannis'in saltanatı döneminin bir soylusu olan Manuil Vriennios'un bir onarımını belirten bir yazıt, kuzey burcunda ise II. Vasilios (976-1025) ile biraderi VIII. Konstantinos'un (1025-1028) bir yazıtı vardır. Bu kapının tarihinde en anılmaya değer gün 25 Temmuz 1261'di; Aleksios Strategopulos'un komutasındaki küçük bir Bizans kuvveti o gün kapıdaki Latin muhafızlarına boyun eğdirip içeri girmiş, böylece Konstantinopolis'in geri alınmasının ve Bizans İmparatorluğu'nun yeniden antik başkentine kavuşmasının yolunu açmıştı.

Silivri Kapısı'ndan Yeni Mevlevihane Kapısı'na

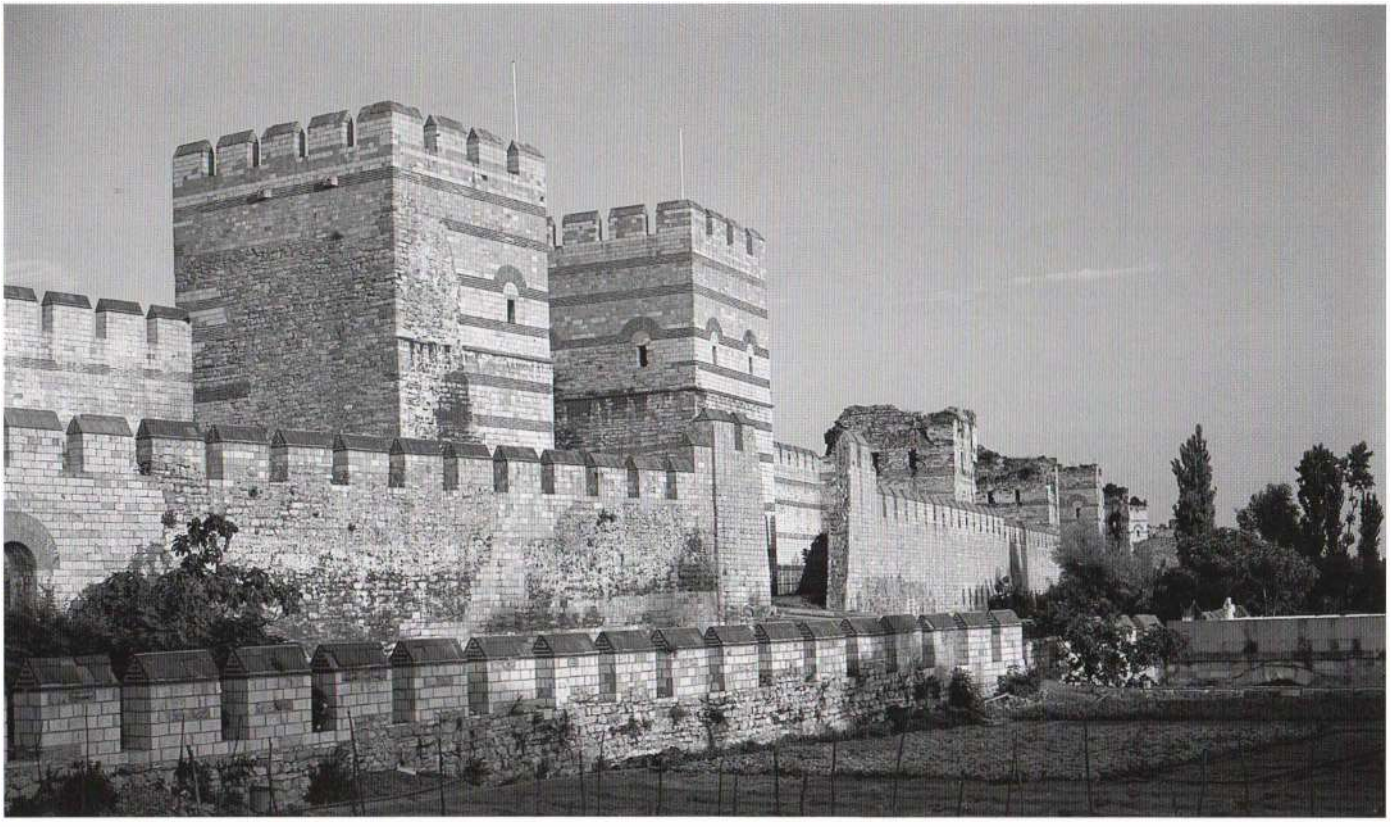
Surun Silivri Kapısı ile Yeni Mevlevihane Kapısı arasındaki kesimde bulunan özgün on beş burcun hepsi hâlâ ayakta durur, ama ne burçlar, ne de surların kendisi Marmara Denizi'ne daha yakın olanlar denli iyi korunmuştur. Surlarda beşinciyle yedinci burç arasında bulunan garip dendan,[6] Sigma olarak bilinir, çünkü şekli bu Yunan harfinin yuvarlak majüskül formuna benzer. Sigma'nın hemen ötesinde şimdi duvarla örülü olan Üçüncü Askeri Kapı yer alır. Bir zamanlar bu küçük kapının üstünde, bu görkemli surları yaptıran II. Theodosios'un bir heykeli duruyordu ve 14. yüzyıla kadar da yerindeydi. İç surun ikinci burcu III. Leon ile V. Konstantinos'un bir yazıtını taşır, onuncu burcun üstünde ise IV. Leon (775-780), VI. Konstantinos (780-797) ve İmparatoriçe İrini'nin (797-802) adlarını içeren bir yazıt görülür.

Yeni Mevlevihane Kapısı, modern Türkçe adını bir zamanlar kapının dışında bulunan bir Mevlevi tekkesinden alır. Kapı, Bizans döneminde Rhegium Kapısı, bazen de kapıyı inşa eden Hippodrom fraksiyonu Kırmızıların adından Kırmızılar Kapısı diye anılıyordu. Giriş, üzerinde korunmuş olan yazıtların sayısından dolayı dikkat çekicidir. Yazıtlardan biri Kırmızılara değinir ve kuşkusuz, Theodosios Surları'nın son merhalesinin Doğu Genel Valisi Konstantinos tarafından tamamlandığı 447'den kalmadır. Bu büyük başarının anısı dış kapının güney konsolunun üstündeki biri Yunanca, diğeri Latince iki yazıtla kutlanır. Yunanca yazıtta salt inşaatla ilgili bilgiler verilirken Latince olanı daha kurumlu bir üsluba sahiptir ve şöyle bir ibare içerir: "Theodosios'un buyruğuyla, Konstantinos bu sağlam surları iki aydan daha kısa bir sürede dikti. Pallas'ın kendisi bile böyle güçlü bir hisarı böyle kısa bir zamanda zor inşa ederdi." Dış kapının lentosu üstündeki bir yazıtta da II. İustinos (565-578), karısı Sofia ve Bizans ordusunun komutanı olarak Velisarios'un yerini alan hadım Narses tarafından yapılan bir onarım belirtilir.

Yeni Mevlevihane Kapısı'ndan Porta Ksilokerku'ya

Bu iki kapı arasındaki kesim, surların çizdiği uzun yayın ortasını oluşturur. İç surun yedinci burcunda III. Leon ile V. Konstantinos'un adlarının yanı sıra şu yazıt görülür: "Ey Hz. İsa, Tanrı Hazretleri, kentini savaştan kazasız belasız koru. Düşmanlarımızın gazabına galebe çal." Dokuzuncu burçla onuncu burç arasında, bugün kapalı olan Dördüncü Askeri Kapı iç suru delip geçer. Bu

6 Askeri terim olarak, kale burçlarında bulunan girintili çıkıntılı şekilleri ifade eder –ç.n.

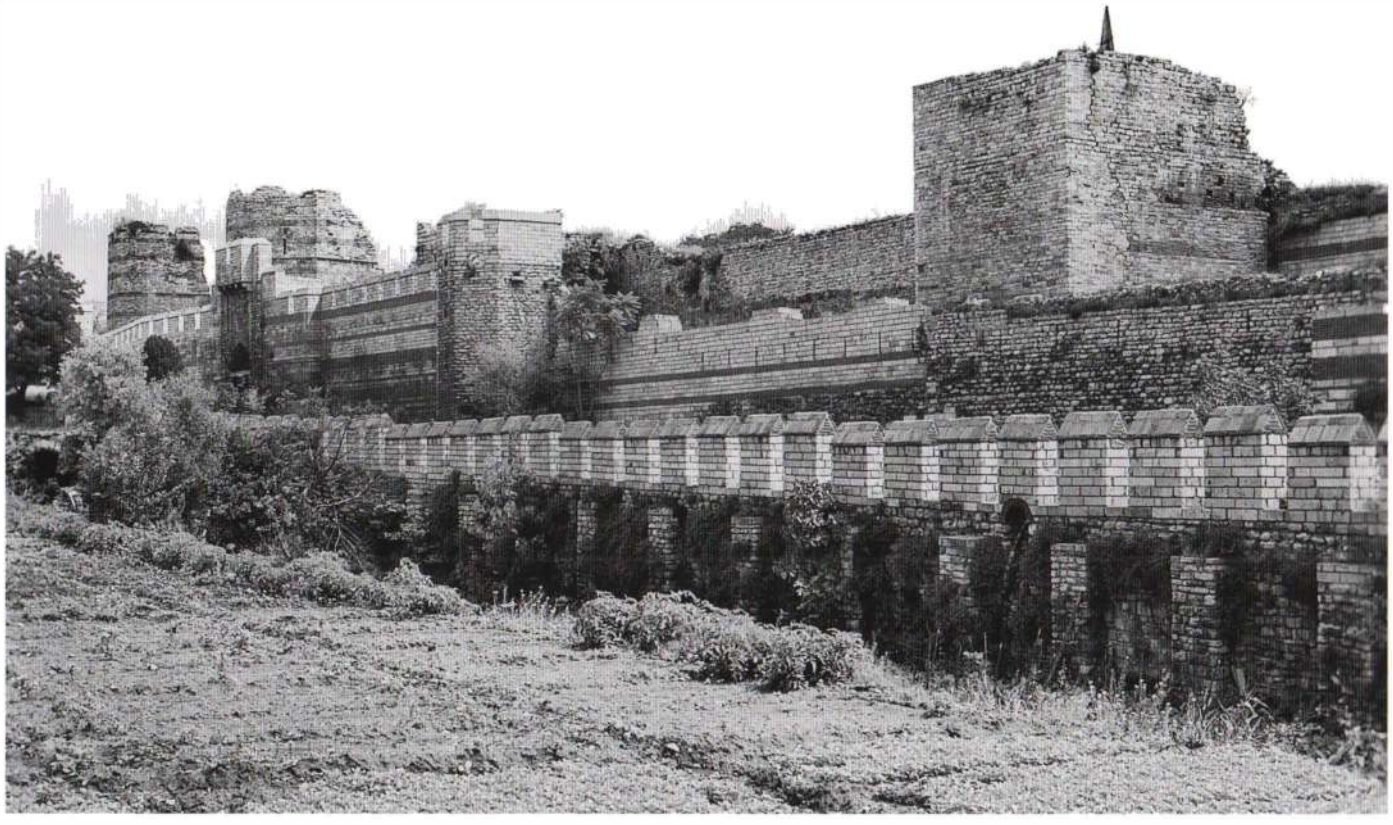

Belgrad Kapısı Bizans döneminde İkinci Askeri Kapı olarak biliniyordu. Bizans'ın ilk döneminde Got askerlerinin kışlaları burada bulunuyordu. Bu, askeri kapıların en büyüğüydü ve halk tarafından da kullanılmış olmalıdır, nitekim o zamandan bu yana kullanıldı da. (Stephen Turnbull)

kapının kuzeyindeki surun ilk burcunda belirli bir Yeorgios'tan söz eden bir yazıt mevcuttur. Yazıtın yakındaki bir kiliseden söküldüğü ve VIII. İoannis'in 1438-1439'daki onarımı sırasında surlara yerleştirildiği sanılıyor; bu, surların civarındaki birçok binanın Türklerin yaklaşan kuşatmasına karşı surları güçlendirmek için yıkıldığının kanıtıdır.

Tahkimatın Romanos Kapısı ile Harisios Kapısı (daha sonra sırasıyla Top Kapısı ve Edirne Kapısı) arasındaki kesimi Byzantium'da mesotihion [orta sur] olarak biliniyordu. Surların bu kesimi tüm savunma sisteminin en korunmasız yeriydi; istihkâmlar burada gözle görülür bir şekilde Likos'a [Bayrampaşa], kente iki kapının yarı yolunda giren derenin vadisine doğru alçalıyordu. 1453'teki son kuşatma sırasında mesotihion'daki savunucular ciddi bir dezavantaj içindeydi, çünkü vadinin her iki yanındaki Türk toplarının seviyesinin altında kalıyorlardı. Bu nedenle Likos Vadisi'ndeki surlar bütün istihkâmların en fazla zarar görmüş kısmıdır ve buradaki savunma kulelerinin çoğu salt moloz yığını ya da büyük miktarda şekilsiz taş kümeleri halindedir. Antik Likos Deresi'nin güzergâhı bugün, surları Top Kapısı ile Edirne Kapısı'nın yarı yolunda yaran ve Vatan Caddesi[7] denen geniş bir yeni yol tarafından belirlenir. Bu caddeyle Beşinci Askeri Kapı arasında sur içinde Sulukule denen bölge yer alır. Burası Bizans zamanından beri

7 Günümüzdeki adı Adnan Menderes Bulvarı'dır—ç.n.

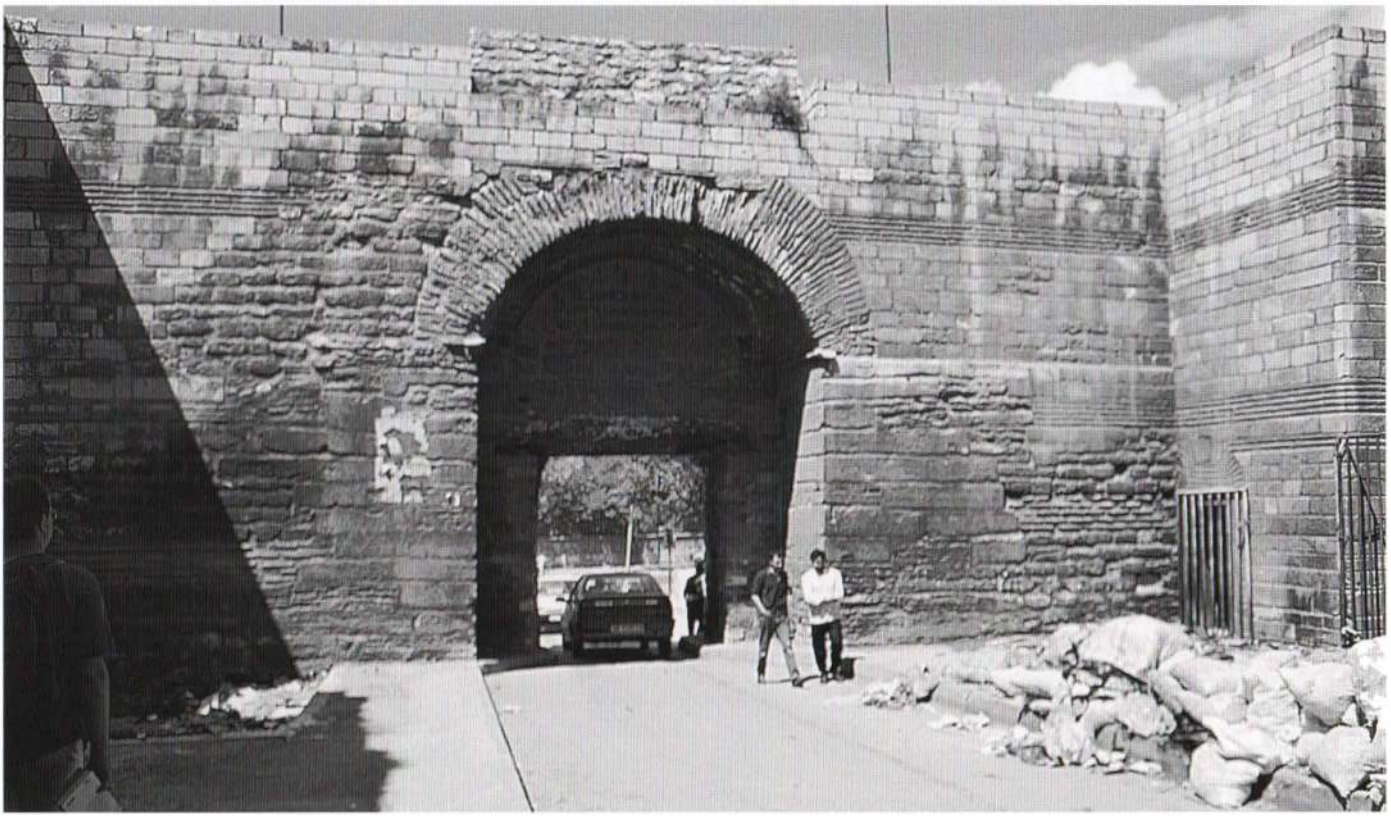
Silivri Kapısı Bizans döneminde Piyi Kapısı ya da Ayazma Kapısı olarak biliniyordu, çünkü ünlü bir ziyaret yeri olan Zoodohos Piyi'nin [Hayat Veren Kaynak] yakınındaydı. Bütün büyük kapılar gibi hem iç, hem dış surda girişleri olan bir çifte kapıdır. (Stephen Turnbull)

kentin Çingene semtiydi ve otoritelerin tekrarlayan tahliye girişimlerine rağmen Çingeneler hâlâ orada, doğrudan Theodosios Surları'na dayalı olarak inşa edilmiş gecekondularında yaşıyor. Surların bu bölgedeki kesimi başlangıçta Murus Bacchatureus diye biliniyordu. Rivayete göre XI. Konstantinos son kuşatma sırasında burada karargâh kurmuş ve son olarak da, surlarda gedik açılmadan hemen önce yiğitçe çarpışırken görülmüştü.

Beşinci Askeri Kapı, son muharebenin anısını korumak için Türkçe'de Hücum Kapısı diye anılır. Kapının dış lentosunun üstünde, Pusaeus adında birinin 5. yüzyıldaki bir onarımını belirten bir yazıt yer alır. Sekizinci burcun üstünde VIII. İoannis'in 1433 tarihli bir yazıtı ve Manuil İagari diye birinin XI. Konstantinos'un (1449-1453) saltanatı sırasındaki başka bir yazıtı bulunur. İkinci yazıt surlarda bir onarımla ilgili son kayıttır ve muhtemelen 1453'teki nihai kuşatma hazırlıkları zamanında yerleştirilmiştir.

Edirne Kapısı (Harisios Kapısı) altıncı tepenin doruğunda ve böylelikle eski kentin en yüksek noktasında, deniz seviyesinden 12 m[8] yukarıdadır. Buradan ana yol Edirne'ye gittiği için eski adlarından birini koruyan bu kapı, Byzantium'da Harisios Kapısı ya da bazen Porta Poliandriu, Mezarlık Kapısı olarak anılmıştı. Bu ikinci ad, bu bölgede sur dışında yer alan büyük mezarlıktan geliyordu. Mezarlık hâlâ durur ve büyük Türk, Rum ve Er-

8 Çeşitli kaynaklar bu yüksekliğin 77 m olduğunu belirtir –ç.n.

Yeni Mevlevihane Kapısı, modern Türkçe adını bir zamanlar kapının dışında bulunan bir Mevlevi tekkesinden alır. (Stephen Turnbull)

meni mezarlık alanlarını barındırır; son ikisi muhtemelen Bizans döneminden kalmadır.

II. Mehmed, 29 Mayıs 1453 günü öğleden sonra ilk saatlerde Konstantinopolis'i zapt etmesinin ardından kente zafer alayıyla girerken Edirne Kapısı'ndan geçmişti; kapının güney cephesindeki bir levhayla bu tarihi olayın anısı kutlanır. Edirne Kapısı'nın hemen içinde, güney tarafında, İstanbul'un en görkemli camilerinden biri olan Mihrimah Sultan Camii yükselir.

Theodosios Surları, Edirne Kapısı'nın ötesinde yaklaşık 650 m daha devam eder ve o noktada yerini daha sonra inşa edilen surlara bırakır. Bu kesimde iç sur iyi korunmuştur ve şu ya da bu ölçüde bozulmamış olan dokuz burca sahiptir. Mevcut Theodosios Surları'nın bitiminde, son burcun yanı başında, nihai kuşatmanın son saatlerinde hayati bir rol oynayan küçük bir tali kapının kalıntıları yer alır. Bir zamanlar bu bölgede sur dışında bulunan bir hipodromun adından Porta Ksilokerku, Ahşap Sirk Kapısı diye adlandırılan bu kapı, 29 Mayıs 1453'teki son muharebenin en heyecanlı anında birkaç dakikalığına açık ve korumasız bırakılmış, yeniçeriler kente ilk kez buradan girmişti. Osmanlı bayrağının Konstantinopolis üzerinde ilk dalgalandığı yer de, Porta Ksilokerku'nun yanındaki, Theodosios Surları'nın uzun hattı üstünde en son burç olan bu kuleydi.

Porfiroyennitos Sarayı

Porta Ksilokerku'nun hemen ötesinde, Byzantium günlerinden kalma en dikkate değer binalardan biri bulunur. Söz

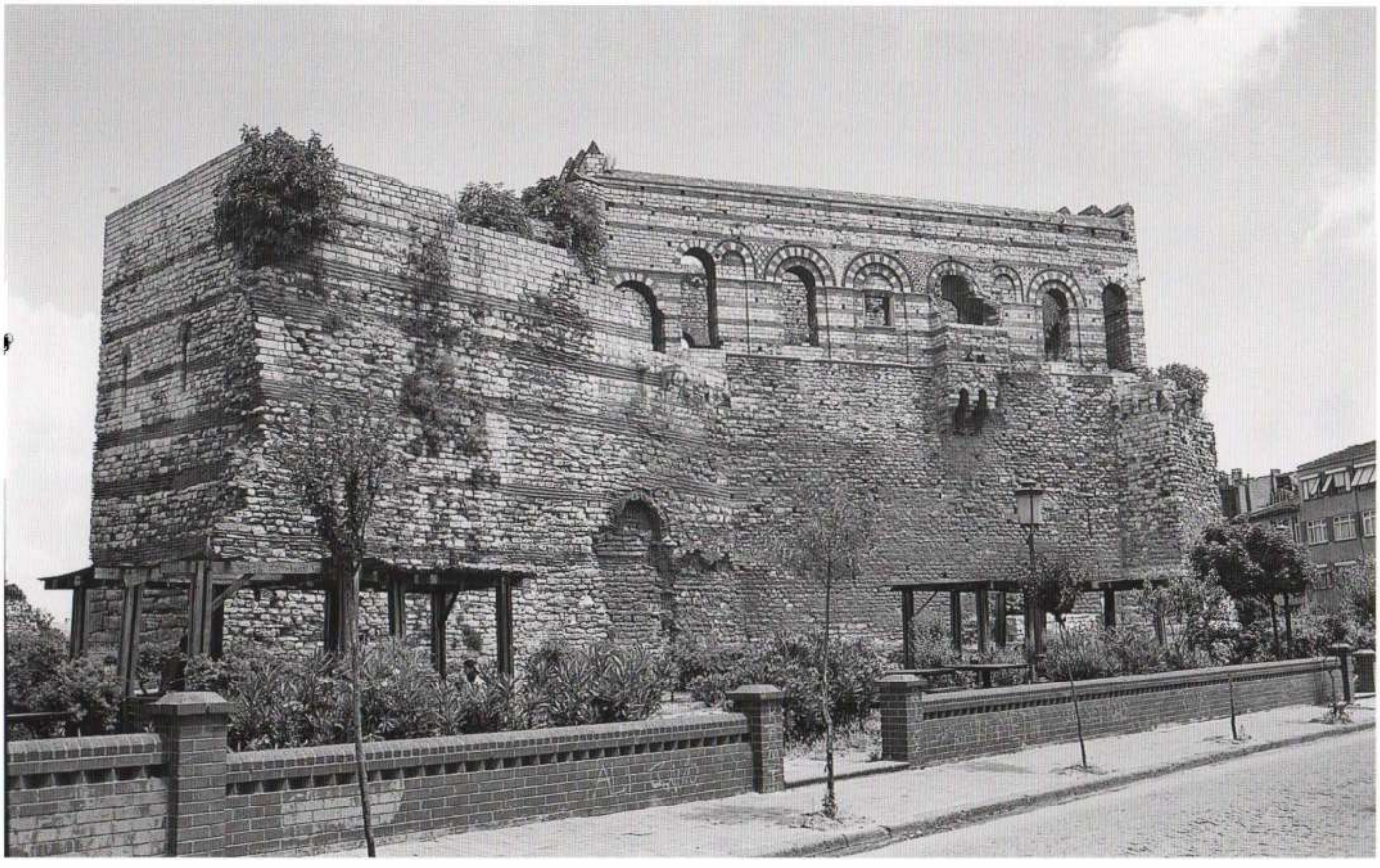
Modern bir yolun suru yardığı Top Kapısı'nın yakınında iç surun burçları ve dış surun hasara uğramış kesimleri görülüyor. (Stephen Turnbull)

konusu yapı Türkçede Tekfur Sarayı olarak bilinir, İngilizcede ise daha çok Porfiroyennitos Sarayı adıyla tanınır. Muhtemelen 13. yüzyılın son döneminde ya da 14. yüzyılın başında inşa edilmiş olan saray, Konstantinopolis'in son iki yüzyılında imparatorluk konutlarından biri olarak hizmet gördü.

Theodosios Surları'nın son kesiminde iç ve dış istihkâmlar arasında sıkışıp kalmış büyük, üç katlı binanın zemin katı dört geniş kemerli bir revak avluya açılır, birinci katta ise buraya bakan beş büyük pencere yer alır. Surların üstünden dışarı taşan üst katın dört bir yanda pencereleri vardır; bunlardan yedisi avluya bakar. Karşı tarafta yay benzeri tuhaf bir apsis ve doğuda bir balkon kalıntısıyla birlikte bir pencere bulunur. Çatı ve tüm katlar yok olmuştur. Tüm saray, ama özellikle avludaki cephe, kırmızı tuğla ve beyaz mermerden yapılma geometrik tasarımlarla özenle süslenmiştir.

Porfiroyennitos (Tekfur) Sarayı'ndan Haliç'e

Theodosios Surları, Tekfur Sarayı'nın az ötesinde birden son bulur ve istihkâmlar daha sonra yapılan surlarla devam eder. Daha önce belirtildiği üzere, Theodosios Surları'nın Tekfur Sarayı ile Haliç arasındaki özgün güzergâhı çok tartışılmıştır. Görünüşe bakılırsa surlar Tekfur Sarayı'nda neredeyse dosdoğru kuzeye dönüyor ve oradan aşağıya, Haliç'e doğru az çok doğru bir hat izliyordu, buna karşılık sonraki dönemin surları daha uzağa, batı-

Porfiroyennitos Sarayı. Yıkıntıların hemen önünde Porta Ksilokerku'nun ya da Ahşap Sirk Kapısı'nın kalıntısı görülebilir. Kapı, bir zamanlar bu bölgede sur dışında bulunan bir hipodromun adından Porta Ksilokerku, Ahşap Sirk Kapısı diye adlandırılıyordu. (Stephen Turnbull)

ya doğru bir yay çizer. Theodosios Surları'na ait olduğu kuşku götürmeyen bazı kısımlar Tekfur Sarayı'nda ve harap surların bir hayli etkileyici ve göz alıcı olduğu yakındaki bir sokak boyunca görülebilir. İstanbul'daki pek çok başka harabe gibi buralarda da işgalciler oturmaktadır.

Surun Tekfur Sarayı-Haliç arasındaki kesimi Theodosios istihkâmlarından epey farklıdır. Sur burada hendeksiz tek bir savunma duvarı şeklindedir, ama Theodosius Surları'ndan daha kalın ve daha heybetli inşa edilerek bu eksikliği giderilmiştir, ayrıca burçları daha sağlam, daha yüksek ve birbirlerine daha yakındır. Bu kesimdeki surların ilk bölümünü İmparator Manuil Komninos (1143-1180) inşa etti. Bu sur Tekfur Sarayı'nın hemen ötesinde başlar, Theodosios Surları'nın son parçasına neredeyse dik açılı olarak batıya yönelir ve üçüncü burçta sağa döner.

Manuil Komninos Suru, övgüye değer inşa edilmiş, dış yüzünde kapalı olan yüksek kemerlerden meydana gelen bir istihkâmdır; dokuz burç ve şimdi Eğrikapı denilen halka açık bir kapıyı barındırır. Otoritelerin çoğu Eğrikapı'yı eski Kaligaria[9] Kapısı'yla özdeşleştirir. İmparatorun dostu, daha sonra da Konstantinopolis'in fethinin tarihini yazacak olan kronik yazarı Yeorgios Françis, İmparator XI. Konstantinos'u hayattayken son olarak burada gördü. Françis'in eşlik ettiği imparator, 28

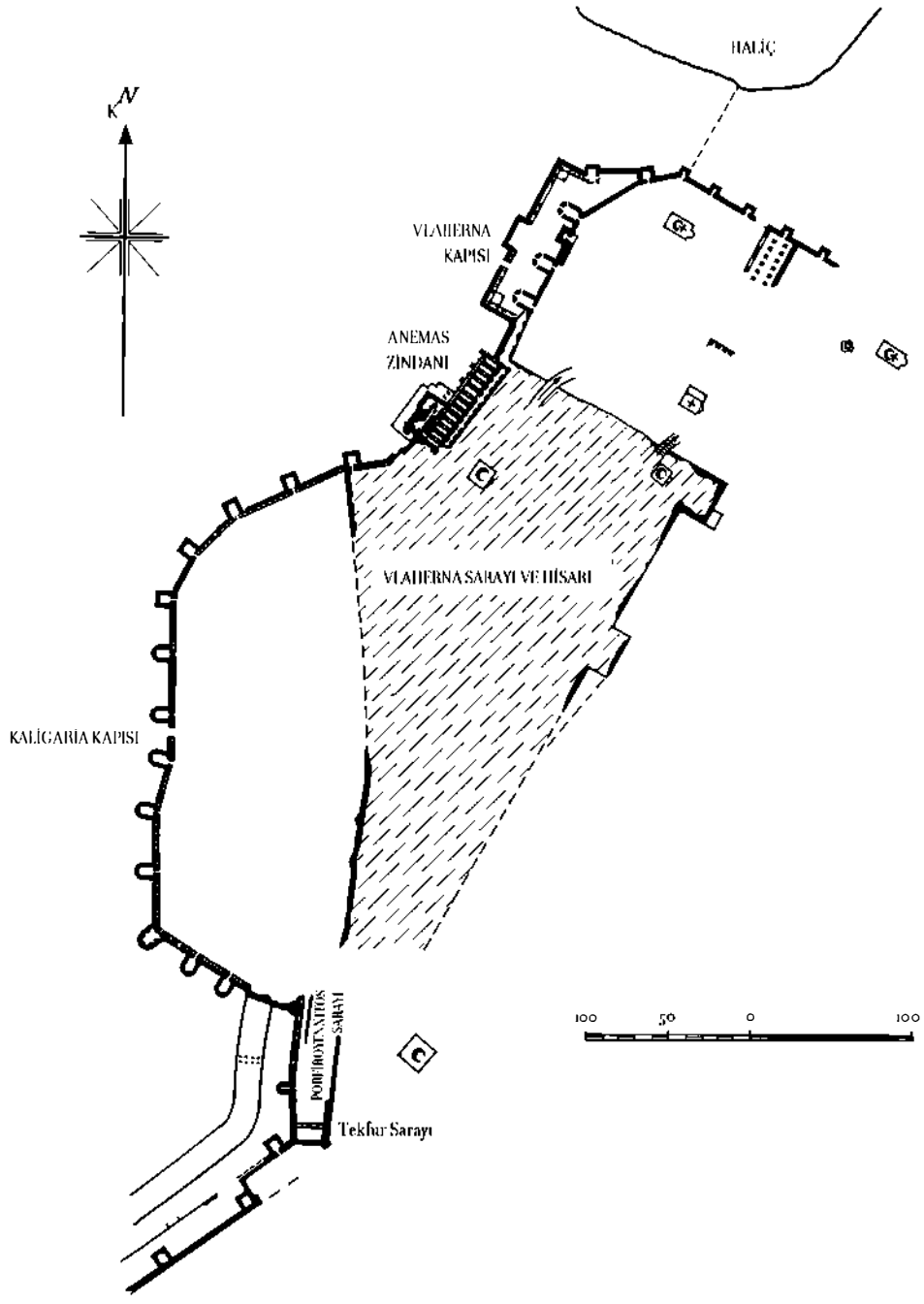
9 Kapının yakınında bir askeri ayakkabı (Yun. *kaliga*) imalathanesi olduğu için bu adverilmişti – ç.n.

Edirne Kapısı (Harisios Kapısı) altıncı tepenin doruğunda yer alır ve böylelikle eski kentin, deniz seviyesinden 12 m [Türkçe kaynaklara göre y. 77 m -ç.n.] yukarıdaki en yüksek noktasıdır. Ana yol buradan Adrianopolis'e (Edirne) gittiği için kapı başlangıçta Porta Adrianopoleos diye anılıyordu. (Stephen Turnbull)

Mayıs 1453 gecesi Ayia Sofia'ya son ziyaretinden geri döndüğünde kısa süreliğine saraya uğradı. Françis'e göre, Konstantinos hane halkını etrafına topladı, her biriyle sırayla vedalaştı ve onlara göstermiş olabileceği herhangi bir kabalıktan dolayı af diledi. Françis, "Saraydaki gözyaşlarıyla iniltileri kim tasvir edebilir?" diye yazıyordu, "Odun ya da taştan bir insan bile ağlamadan edemezdi." Ardından imparator saraydan ayrıldı ve Françis'le birlikte at üstünde aşağıdaki Kaligaria Kapısı'na gittiler. Orada atlarından indiler ve Konstantinos yakındaki burçlardan birine çıkarken Françis bekledi; imparator orada Türk topçusunun nihai saldırı hazırlığını duyabiliyordu. Çok geçmeden geri döndü ve tekrar atına bindi, sonra Françis Konstantinos'la son kez vedalaştı ve imparator Murus Bacchatureus'taki karargâhına doğru uzaklaşırken arkasından baktı. Konstantinos'u bir daha gören olmadı.

Türkçe Eğrikapı adı, burada kentten çıkan dar yolun, adeta tam kapının ağzında duran bir türbenin etrafından dolaşmak zorunda kalmasından dolayı verilmiştir. Bunun sahabeden Hazreti Hafız'ın türbesi olduğu varsayılır ve rivayete göre bu kişi, kentin 674-678'deki ilk Arap kuşatması sırasında bu noktada öldürülmüştür. Söz konusu seferde Konstantinopolis surlarının savunucuları tarafından cennete gönderilen, evliya mertebesine erişmiş birkaç kahraman Arap bu civarda gömülüdür.

Vlaherna semtinin planı, daha sonra inşa edilen surların bu hayati stratejik bölgenin çevresini sarmak için nasıl dışarıya doğru yayıldığını gösteriyor. (© Osprey Publishing Ltd, çizen John Richards)

Yeni surdaki ilk burçlardan biri. Surların bu kesiminin ilk bölümünü İmparator Manuil Komninos (1143-80) inşa etti. Bu sur Tekfur Sarayı'nın hemen ötesinde başlar, Theodosios Surları'nın son parçasına neredeyse dik açılı olarak batıya yönelir ve üçüncü burçta sağa döner. Manuil Komninos Suru, dış yüzünde kapalı olan yüksek kemerlerden meydana gelen övgüye değer inşa edilmiş bir istihkâmdır. Surda dokuz burç ve halka açık bir kapı bulunur. (Stephen Turnbull)

Eğrikapı'dan, kapıyı geçtikten sonra üçüncü burçta biten Manuil Komninos Suru'nun kalıntısını görmek için hemen sur içindeki yol boyunca devam edebilirsiniz. Surun, üçüncü burçtan Vlaherna terasının istinat duvarıyla birleştiği yere kadar olan kalan kesimi daha sonra inşa edilmiş görünüyor. Buradaki işçilik Manuil Komninos Suru'ndakinden çok daha düşük niteliktedir. İki surun Eğrikapı'nın üçüncü burcunun hemen ötesinde birbirine bağlanmadan birleştikleri yerde bu açıkça görülebilir.

Bu kesim hepsi kare şeklinde ve yine önceki kesimdekilerden çok daha kalitesiz dört burç tarafından korunur. Manuil Komninos Suru tarihli hiçbir yazıt içermez. Daha sonra gelen kuzeydeki sur bedeninde üç yazıt vardır: 1188 tarihli olan biri II. İsaakios Angelos; 1311 tarihli bir başkası II. Andronikos Paleologos; 1441 tarihli üçüncüsü de VIII. İoannis Paleologos tarafından konulmuştur. Kuzey kesiminde şimdi duvarla örülü olan tali kapının eski Yirolimni Kapısı ya da "Gümüş Göl Kapısı" olduğu düşünülmektedir. Bu, dış istinat duvarı ve iki burcuyla buradaki tahkimat hattını sürdüren Vlaherna Sarayı'na ait bir girişti.

Vlaherna'nın terasının kuzey köşesinden Haliç'e kadar olan istihkâm, iki ucunda bir tür kale oluşturmak üzere birleşen iki paralel surdan ibarettir. İmparator İraklios iç suru 627'de, kentin Avarlarla Persler tarafından tehdit edildiği bir dönemde bu bölgedeki savunma yapılarını güçlendirme çabasıyla inşa ediyordu. Surun bu kısa kesimindeki üç altıgen savunma kulesi belki de tüm sistem içinde en güzel olandır. Bulgar Hanı Krum 813'te kenti tehdit ettiğinde, V. Leon saldırıya açık bu bölgedeki savunma yapılarını dört küçük burçlu bir dış surla, arkasındaki eski surdan daha ince ve yapı bakımından niteliği çok daha düşük bir istihkâmla güçlendirmeye karar verdi. Bu surların tek girişi Vlaherna Kapısı'ydı. Kapının Leon Suru'ndan geçen kısmı artık çökmüştür, ama İraklios Su-

Günümüzde Vlaherna, burada surların dış çemberinde yer alan Anemas Zindanı'nın yıkıntıları görülüyor. (Stephen Turnbull)

ru'ndaki kısmı hâlâ açıktır ve birinci burçla ikincisi arasında yer alır.

Leon Suru, İraklios Suru'nun 23 m batısındadır; bu sura 80 m kadar paralel gittikten sonra Haliç boyundaki surlarla birleşmek üzere döner. Seğirdim yolu, aynı zamanda, aşağı yukarı 2,5 m kalınlığında nispeten zayıf bir yapı olan surun kendisini payandalamaya yarayan kemerler tarafından destekleniyordu. Surun savunma kapasitesini artırmak için yanına dört küçük burç yapılmış, alt kısmına ise sayısız mazgal deliği açılmıştı. Burçlardan ikisi Haliç'e bakan taraftaydı, diğer ikisi de batıda karaya bakan taraftaki uçları koruyordu. Son iki burç surun arkasından içeri doğru taşıyordu ve aralarında Vlaherna'nın İraklios Kapısı'nın karşılığı olan bir giriş vardı.

Aleksios Komninos'un taraftarları 1081'de III. Nikiforos Votaniatis'e karşı isyan bayrağını açmak üzere kentten dışarı Vlaherna Kapısı'ndan huruç etmiş, Aziz Kozmas ve Damianos Manastırı'na bir an önce ulaşmak için kapının dışındaki has ahırlardan at ele geçirmiş, herhangi bir takibi önlemek için de ihtiyaç duymadıkları atları sakatlamıştı. Bouillon'lu Godfrey ve emrindeki Haçlı kuvvetleri 1097'de surun bu kesiminin dışındaki tepe ve düzlüklerde ordugâh kurmuştu.

Kalenin Leon ve İraklios surları arasındaki bölgeyi ziyaret etmek ve incelemek bir hayli büyüleyicidir. Buraları son yıllarda ıslah edildi ve kamuya açık bir park olarak cazip bir çevre düzenlemesine kavuşturuldu. Leon ve İraklios surları kalenin kuzey ucunda bir araya gelir ve Haliç boyundaki deniz surlarına bağlanır.

Yaşayan sit alanı

Stratejik mülahazalar

Konstantinopolis surlarının bakımı ve asker tedariki, Bizans'ın imparatorluğun savunması için sınırlı kaynakları gerektiğince kullanmasına ilişkin toplam stratejisinin küçük bir parçasından ibaretti. Konstantinopolis'in dikkatli savunması, hedefi yalnızca Hıristiyan kanı dökmekten kaçınmak olmayan enerjik bir diplomatik çabayla destekleniyordu. Devletin tüm geleceği ve görünüşte muazzam ve güçlü olan surlarının güvenliği, yardımına gelecek dostların ve niyetlerini anlayabileceği düşmanların varlığına bağlıydı. Theofanis'in Kronik'inde 714'teki Arap saldırısına dair hatırlattığı gibi hazırlık son derece önem taşıyordu:

> Sonra imparator her bir kimsenin üç yıl boyunca kendi masraflarını karşılamaya muktedir olması gerektiğini belirtti ve bunu yapamayacak olanların kenti terk etmesini emretti. Yelkenler biçtirdi ve savaş gemileri, Rum ateşi taşıyan bireme'ler[10] ve kocaman trireme'ler[11] inşa ettirmeye başladı. Kara ve deniz surlarını onardı, kapılara ok atan makineler, taş atan makineler ve mancınıklar yerleştirdi. İmparatorluk tahıl ambarlarında büyük miktarda ürün depoladı ve elinden geldiğince güvenlik altına aldı, ayrıca kenti güçlendirmek için bütün yeteneğini kullandı.

Stratejik mülahazaların, kilometrelerce uzakta kazanılan bir zaferin sonucu olarak Konstantinopolis surlarındaki bir kuşatmanın kaldırılmasına yol açtığı birkaç durumu belirtmekte yarar var. En iyi örnek 1090 yı-

10 Çift sıra kürekleri olan bir antik Yunan savaş gemisi –ç.n.

11 Üç sıra kürekleri olan hafif, hızlı ve manevra yeteneği yüksek bir antik Yunan savaş gemisi –ç.n.

lıyla, Güney Rusya bozkırlarından gelen göçebe bir savaşçı halk olan Peçeneklerin imparatorluk kuvvetleriyle bir dizi sıcak çatışmadan sonra başkentin surlarına ulaşmalarıyla ilgilidir. Bu yetmezmiş gibi, Konstantinopolis, Smirna emiri Çaka Bey'in donanmasının denizden saldırısına uğradı. Çaka Bey bir zamanlar imparatorluk sarayında tutsaktı ve o sırada edindiği tecrübe, Konstantinopolis'e karşı tayin edici bir darbenin bir deniz hareketini de içermesi gerektiğini göstermişti.

Çaresiz kalan İmparator I. Aleksios Komninos, Kumanlar denen başka bir göçebe topluluğuyla ittifak kurdu ve onların yardımıyla Peçenekleri Levunion Dağı Muharebesi'nde yenilgiye uğrattı. Peçenekler tamamen yok edildi. Aleksios'un hayat hikâyesini yazan kızı Anna Komnina'nın belirttiği gibi, "Sayılamayacak kadar çok insanın tek bir günde kökü kazındı." Çaka Bey'in deniz ablukası etkisiz hale geldi ve zorunlu olarak kaldırıldı. Konstantinopolis surları yeniden güvenlik içindeydi.

Surlar ve ordu

Konstantinopolis surlarıyla kapılarının aşılması zor olabilirdi, ama bunları savunmak için her zaman insan tedariki gerekiyordu. Modern araştırmalar Bizans ordusunun genel teşkilatına ışık tutsa da, görevleri Konstantinopolis surlarında başkenti korumak olan askerlere dair çok daha az bilgimiz var. Bir tehlike belirdiğinde askerler mümkün olan her yerden toplanıyordu. Garnizon kuvvetlerine ait tümenlerin herhangi bir özel ad ya da unvanları olduğuna yahut garnizon askerlerinin kentte yaşayan herhangi bir paralı askerden ayırt edilebilir olduğuna ilişkin hiçbir bulgu yok. Bu nedenle garnizon, surlara yapılacak bir saldırıyı her an göğüslemeye hazır olan herhangi bir daimi kuvvetten meydana gelmiş görünüyor. Söz konusu askerler yalnızca hassa muhafızlarından ayırt edilebiliyordu.

Konstantinopolis'te fiilen muharebe eden bir garnizona en iyi örnek, 1352'de İoannis Kantakuzinos'un adına Altın Kapı'yı savunma görevi verilen bir grup Katalan paralı askeridir. Kaynaklara göre komutan Juan de Peralta, İoannis Kantakuzinos'u birkaç yıl öncesinden Sırbistan'daki günlerinden tanıyordu; dolayısıyla bu paralı askerler muhtemelen Sırbistan'da Ştefan Duşan'ı terk eden "Latin" ya da "Alman" paralı asker grubuyla özdeşleştirilebilir. Altın Kapı garnizonunun ikili bir işlevi vardı: Rakip İmparator V. İoannis Paleologos kente saldırdığı takdirde savunmaya geçmek ve İoannis Kantakuzinos'un kent üzerindeki denetimini korumak. Kente saldırı boş bir tehdit değildi. Halk, eğer İoannis Paleologos'a teslim olursa hem İoannis Kantakuzinos'un Türk müttefikleriyle, hem kentin garnizonuyla karşı karşıya kalacağı konusunda uyarılmıştı.

Askeri birliklerin Konstantinopolis'ten, o sırada tehdit altındaki başka kentlerde görevlendirilmek üzere gönderildiği vesilelere dair de belgeler vardır. Örneğin III. Andronikos 1322'de Apros'u kuşattığında, kentin garnizonu Konstantinopolis'ten gönderilen 220 süvari, 200 okçu ve 30 arbaletçiyle takviye edildi. 100 süvari, okçu ve sapancıdan ve civarda yaşayıp "savaştan dolayı bir araya gelenler"den ibaret bir yerel kuvvet için bu büyük bir yardımdı.

Gelgelelim, Konstantinopolis'te garnizon kurmak, kentin surlarında görevlendirilecek askerlerin savaşma kalitesinin çok ötesine giden mülahazaları icap ettiriyordu. Başkentin savunulması askeri olduğu kadar siyasi bir ihtiyaçtı ve hassas bir dengeyi gerekli kılıyordu. Başkentin içi ve çevresinde yer alan çok sayıda askeri birlik, imparatorun güvenliği için potansiyel bir tehdit demekti. Bu nedenle az sayıda muhafız kullanılıyor ve Vareng Muhafız-

[karşı sayfada] Tintoretto'dan (1518-1594) *Konstantinopolis'in Fethi*. Konstantinopolis'in 12 Nisan 1204'te IV. Haçlı Seferi'nin Haçlıları tarafından fethi. Dukalık Sarayı, Venedik. (akg-images/ Cameraphoto)

Valens [Bozdoğan] Kemeri. Artan nüfus 373'te kentin merkezine su taşıyacak ilk sukemerinin inşasına yol açıyordu. Bu, onu yaptıran imparatorun adını taşıyan Valens [Bozdoğan] Kemeri'ydi. Söz konusu sukemeri, işlek İstanbul'un ortasında göz alıcı bir anıt olarak hâlâ ayakta duruyor. (Stephen Turnbull)

ları gibi yabancı birlikler tercih ediliyordu. Her durumda, büyük bir daimi garnizonun iaşesi muazzam pahalı bir girişim olurdu. Bizans ordusunun iaşesi imparatorluğun en büyük harcama kalemiydi ve Konstantinopolis ciddi bir tehdit altında olduğunda kente hızlıca bölgesel kuvvetler gönderilebilirdi.

Vareng Muhafızları

Konstantinopolis'te hizmet etmek üzere görevlendirilen paralı asker kuvvetlerinden hiçbiri, İskandinavya'nın kuzeyinden gelen ünlü Vareng Muhafızları kadar tanınmış değildir. En başta İsveç olmak üzere, yaşanması zor kendi topraklarından yola çıkarak sürekli ilerleyen bu grup Volga'ya ulaştı ve daha sonra Rusya'dan, "Vareng Yolu" denen Dinyeper ve Karadeniz rotası üstünden Konstantinopolis'e vardı. Önce korsan, ardından tacir olarak geldiler ve sonunda Bizans imparatorlarının en güvenilir muhafızları oldular. Harold Hardrade,[12] 11. yüzyılın ilk yarısında Vareng Muhafızları'nda hizmet etti. Aynı yüzyılın sonraki döneminde, Normanların İngiltere'yi fethi sonucu birçok Anglosakson Vareng Muhafızları'na katıldı. Bunların mevcudiyetiyle ilgili ilk yazılı kayıt 1088 tarihlidir.

Varenglere Bizans kroniklerinde sık sık "baltalı savaşçılar" olarak atıfta bulunulur. Varengler imparatorları her nerede ihtiyaç duyuyorsa baltalarını orada kullanıyorlardı ve buna, Konstantinopolis surları üstünde hizmet de dahildi. Varenglerin surlarda görevlendirmelerine ilişkin en iyi kayıtlar IV. Haçlı Seferi döneminden kalmadır. Kronik yazarı Nikitas Honiatis'in anlattığına göre, Haçlılar

12 Viking döneminin ünlü Norveç kralı III. Harald Sigurdsson (1015-66). Daha sonra kendisine eski Norveççede "sert hükümdar" anlamına gelen Harold Hardrade adı verildi –ç.n.

Vareng Muhafızları, muhtemelen en tanınmış Bizans alayıydı. Avrupa'nın en kuzeyinden gelen askerlerden meydana gelen bu alay Bizans imparatorlarına hizmet etti. 860'tan sonra bir zamanda Ruslarla yapılan bir antlaşma, Bizans imparatorunun Rusya'da yerleşmiş İskandinavlardan oluşan bir askeri kuvveti hizmetine almasını şart koşuyordu. Bu antlaşmaya uyulmamış olabilir, ama daha sonrakilere muhtemelen uyuldu ve Rusya'dan gelen topluluklar, Bizanslıların sürekli hizmetinde düzenli birimler halinde olmasa da Byzantium için savaştılar. Vareng Muhafızları gaddarlıklarıyla ün salmışlardı ve Byzantium'un imparatorlarına yüzyıllarca hizmet verdiler. I. Burada 950'lerin bir Rus paralı askeri görülüyor. Rusya'da yerleşen İskandinavların birçoğu çok geçmeden Slav ve Asyalı komşularının giyiminden etkileniyordu. Bu adam Slav ve Asyalı giysilerinden oluşan bir kıyafet giyiyor ve dövmeleri, kimi Rusların benimsedikleri Asyalı bir özelliğe işaret ediyor. 2. Bir Vareng muhafızı, y. 1000; iki elle kullanılan kendine özgü baltayı taşıyor, diğer teçhizatı İskandinav ve Bizans unsurlarının bir karışımıdır. 3. Bir Vareng muhafızı, y. 1030; entari şeklinde bir üniforma, ipekli giysiler, ıskarlat kırmızısı bir pelerin giyiyor ve bir kalkanla balta taşıyor.

(Angus McBride © Osprey Publishing Ltd)

Vlaherna yakınında Haliç'teki imparatorluk iskelesine çıkarma yapmaya çalışmış, ama Bizanslıların Pisalılarla "baltalı savaşçılar"dan oluşan müttefiklerinin büyük cesareti sayesinde püskürtülmüştü. Villehardouin surlarda İngilizlerle Danimarkalıların yerleştirildiğini ve "çatışmanın çok şiddetli olduğunu, balta ve kılıçlarla göğüs göğüse dövüşüldüğünü, saldırganların sura çıktıklarını ve her iki taraftan esir alındığını" söyler. Aynı zamanda, Latinler İmparator İsaakios'a elçiler gönderdiğinde, İngilizlerle Danimarkalıların kent kapısında ve Vlaherna Sarayı'na giden yol üstünde o ürkütücü baltalarıyla tam teçhizatlı olarak görevlendirildiklerini belirtir.

Vareng Muhafızları'nın hizmeti, VIII. Mihail'in hükümdarlığı sırasında Bizans'ın eski gücüne kavuşturulmasının ötesinde pek sürmemiş görünüyor. Bununla birlikte, imparatorun kaldığı herhangi bir kentin anahtarlarını muhafaza etmeyi âdet haline getirmiş olan "baltalı Varengler"e dair 1329 tarihli bir gönderme vardır. Varenglerin, Osmanlıların 14. ve 15. yüzyıllardaki kuşatmaları sırasında çatışmalara katıldıklarına dair ise bir bilgi mevcut değildir. Bugün İstanbul'da onlardan kalan tek iz, Ayasofya'nın güney galerisinin yukarısında yer alan ilginç ve eşsiz bir yadigârdır: Bir Vareng muhafızı burada bir korkuluğun üstüne Vikinglerin Run harfleriyle adını kazımıştır: "Halvdan"

Su ve yiyecek tedariki

Bir kentin surları ne denli güçlü olursa olsun, kent nüfusu için yiyecek ve su sağlanması gerekir. Byzantium da bu konuda bir istisna değildi. Kentin ilk yerleşim alanı doğal su kaynakları bakımından yetersizdi. Uzun süre önce ortadan kalkan ve Likos diye anılan ırmak bir zamanlar kente akıyordu ve başka birkaç küçük kaynak da vardı. Biraz daha uzakta, bir zamanlar "Avrupa'nın tatlı suları" olarak bilinen iki ırmak Haliç'le birleşiyordu.

Byzantium'a su getiren ilk sukemeri İmparator Hadrianus tarafından inşa edildi. Belgeler çok geçmeden bu kemerin yetersiz kaldığının görüldüğünü belirtiyor; nitekim Constantinus'un kurduğu yeni başkentin artan nüfusu, 373'te kentin merkezine su taşıyacak ilk sukemerinin inşasına yol açtı. Bu, onu yaptıran imparatorun adını taşıyan Valens [Bozdoğan] Kemeri'ydi. Söz konusu sukemeri, işlek İstanbul'un ortasındaki çok şeritli bir otoyolun üstünde hâlâ duruyor. Bugün gördüğümüz, tamamlanması otuz yıl kadar süren muazzam bir su şebekesinin yalnızca bir parçasıdır ve Nazianzos'lu Grigorios tarafından "yerin altından ve havadan giden" bir ırmak olarak tasvir edilmiştir.

Ne var ki suyu getirmek başka, muhafaza etmek başka şeydir; bu nedenle de kent surları dahilinde su şebekesine çok büyük yeraltı ve yerüstü sarnıçları, ayrıca su hazneleri ilave edildi. 626'da, Konstantinopolis'in Avarlar tarafından kuşatılması sırasında kuşatmacılar Valens Kemeri'nin suyunu kesti, ama eylem ciddi sonuçlar doğurmadı. Bu herhalde zararın küçük olmasından, aynı zamanda su depolama tesislerinden kaynaklanıyordu. Sözgelimi İustinianos 530'larda İstanbul'un en görülecek yerlerinden biri olan muazzam sütunlu Yerebatan Sarayı sarnıcını inşa etti. Ne gariptir ki bu devasa kentsel su haznesinin bilgisi Osmanlıların fethini izleyen yüzyılda akıllardan çıktı. Sarnıç ancak 1545'te, Bizans eski eserlerinin incelenmesine gönül vermiş bir gezgin olan Petrus Gyllius, bu bölgenin sakinlerinin evlerinin döşemelerinden aşağı kovalar sarkıtarak sularını tedarik ettiğini, hatta bazılarının orada balık tuttuğunu (!) duyduğunda yeniden keşfedildi.

Yiyecek tedarikine gelince, imparatorluk 1200'lerde en zengin vilayetlerini, özellikle bir zamanlar İraklios'un dönemine kadar nüfusu

besleyen tahıl kaynağı olan Mısır'ı temelli kaybetmişti. Bu, bilhassa ufukta bir saldırı tehdidi belirdiğinde ciddi sorunlar doğurabilirdi, ama Konstantinopolis aslında Trakya'daki topraklarından ve Ege Denizi'nin çevresindeki tarlalardan beslenebiliyordu. Kente gemiler ve yük arabalarıyla taşınan tahıl orada depolanıyor ve ticari bir ağ vasıtasıyla dağıtılıyordu.

Kuşatma silahları ve surların savunulması

Konstantinopolis'i savunanların emrinde birkaç tip kuşatma silahı vardı. Kenti hem savunmak, hem kuşatmak için 15. yüzyılın başına kadar taş ve ok atmak üzere tasarlanmış çeşitli şekillerde mancınıklar kullanılıyordu, ama 4. ve 5. yüzyılın Roma savaş makineleriyle daha sonraki Bizans silahları arasında ne denli süreklilik olduğu açık değil. Klasik Roma modeli, çift kollu, yatay monte edilmiş ve burulma yoluyla güç alan mancınıktı. Bu, gerek imalatı, gerek bakımı hayli fazla teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren bir aygıttı. Her iki yayın da eşit burma seviyesine sahip olması gibi kritik bir etken, geniş bir matematik ve mühendislik bilgisini icap ettiriyordu; bu da görünüşe göre 5. ve 6. yüzyıllardan itibaren bol bulunan bir şey değildi. Bizanslı tarihçi Prokopios, söz konusu mancınığın yerine Romalıların bildik, yatay bir düzlem üstünde bir tür burma yayı içinden geçen bir dikey kolun kullanıldığı burmalı mancınığı[13] tasvir ediyordu. Böyle makinelerle taş ve yanıcı madde atılabiliyordu. Söz konusu mancınığın dezavantajı, çalışması için gerekli istikrarı sağlamak amacıyla çok ağır yapılmasıydı, ama yukarıda belirtilen hünerler bu mancınıklarda genellikle mevcuttu. Leon, Taktika adlı eserinde piyadeye eşlik eden sahra mancınık birimlerini anlatır. Bunlar araba üstüne monte ediliyordu ve tek kolluydu; dolayısıyla çift kollu burmalı mancınıklardan değildi. Gotların 378'deki Adrianopolis [Edirne] kuşatması sırasında savunucular bir burmalı mancınıktan kalabalık bir Got grubuna kocaman bir taş gülle fırlattı. Gülle herhangi bir zarar vermedi, ama olay kuşatmacıları adamakıllı dehşete düşürdü ve etkiledi.

Bizanslılar kısa kalın oklar[14] ya da olağan oklar atmak için de makineler kullanıyordu. Bunları tasvir eden Prokopios'un makinelerin çalışmasını anlatırken kullandığı dil, burmalı aygıtlar olmadıklarını ve toplanmış enerjilerinin gerilme yoluyla elde edildiğini ima eder. Silahlar için kullandığı uzun adların içinde yay anlamında kelimeler geçtiğinden, burada bir kuşatma arbaleti türünün söz konusu olması akla yakındır. Prokopios, bu kalın oklardan birinin fırlatıldığındaki gücünü gösteren iyi bir örnek verir: Vitiges'in[15] 536'da Roma'yı kuşatması sırasında, bir ağacın gövdesine tırmanarak oturmuş, elindeki yayla ok atan bir Gota kalın oklardan biri isabet etti. Kalın ok onu ağaca çiviledi ve adam ağacın gövdesine saplanmış bir halde asılı kaldı!

Tek kollu burmalı mancınık, görünüşe bakılırsa Bizans İmparatorluğu döneminde de varlığını sürdürürken, Avarlar 6. yüzyılın sonunda taş atan başka makineler geliştirdi. Bunlar ne burma, ne germe gücüne dayanıyor, hep birlikte ipleri çeken bir ekibin bir kaldıracı harekete geçirmesiyle çalışıyordu. Çekme gücüne dayanan ve Çin'den gelen bu mancınıklar,[16] Batı Avrupa'da 13. yüzyılın sonunda

13 İng. Onager –ç.n.

14 İng. Bolt: Bunları atmak için arbalet ya da mancınık kullanılıyordu –ç.n.

15 Ostrogot kralı (536-40) –ç.n.

16 İng. Trebuchet –ç.n.

KONSTANTİNOPOLİS'İN DENİZ SURLARI, y. 1000

Deniz surları hiçbir zaman kara surları denli sağlam olmasa da, iyi savunulduğunda amacına hizmet ediyordu. Resimde, Marmara Denizi'ndeki Vukoleon Limanı'nın hemen dışında bir Bizans *dronon*'unda bir Rum ateşi püskürtücüsü denemeye tabi tutuluyor ve silahın performansı mazgallardaki Vareng muhafızlarınca izleniyor.
Arka planda ortada Ayia Sofia, solda Sergios ve Vakhos Kilisesi [Küçük Ayasofya] ve sağda Ayia İrini Kilisesi görülüyor. (Peter Dennis © Osprey Publishing Ltd)

peyda olan ve karşı ağırlık ilkesine dayanan daha ağır mancınıkların habercisiydi. Haçlı seferlerinden sonra kullanımı yerleşen karşı ağırlıklı mancınıklar, Konstantinopolis'in savunulmasında mutlaka bir rol oynamıştır.

Konstantinopolis'teki ateşli silahlar

14. yüzyılın son yirmi yılına gelindiğinde, Bizanslılar kapılarının eşiğindeki Osmanlıların yarattığı artan tehdidin kamçılamasıyla ateşli silah yığınağı yapmaya başladı. Bunların ilk örnekleri yaklaşık 90 cm uzunluğunda ve en fazla 25 cm çapında orta boy toplardı. Bizans cephaneliklerinde taş gülle atan ancak birkaç büyük top vardı. 15. yüzyılın ortasına gelindiğinde el silahları da belirmeye başladı.

1390'da vuku bulan bir darbe, İmparator V. İoannis Paleologos'un Altın Kapı [Yedikule] Hisarı'nda torunu VII. İoannis tarafından kuşatılmasıyla sonuçlandı. Olay, Konstantinopolis'te ilk kez ateşli silahlar kullanılmış olabileceği için ilginçtir, ama kroniklerdeki bununla ilgili bölüm, saldırganların surları "dövdüğü"nden söz ettiğinden muğlaktır. Ateşli silahlara ilk defa kesinlikle 1396'da, Yıldırım Bayezid komutasındaki Türkler kenti kuşatmaya geldiğinde değinilir. Osmanlıların elinde ateşli silah yoktu ve çekme gücüne dayalı mancınık gibi geleneksel kuşatma silahlarından yararlanıyorlardı. Buna karşılık savunucularda top bulunmuyordu. Söz konusu kaynak, topların Galata'nın "Franklar"ı (muhtemelen Cenevizler) tarafından kullanıldığını ve yarattığı gürültüyle dumanın, arbalet oklarıyla ve sapanlardan atılan taşlarla birlikte Türklerin geri çekilmesine neden olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu toplar Bizans kuvvetlerinin denetimi altında olmayan Ceneviz silahları olabilir.

1453'ün kostümlü provası olacak olan 1422 kuşatması sırasında Türklerin kendi topları vardı. Bu kuşatmanın başlıca görgü tanığı olan İoannis Kananos, Türklerin "kaplumbağa" denilen ve lağımcıları korumaya yarayan üstü kapalı arabalarla birlikte "şahinler"i (kısa ve tombul toplar) nasıl kullandığını tasvir eder. Savunucuların da topları bulunuyordu; bu nedenle Türkler Bizans yaylarıyla arbaletlerinin oklarını ve "bombard"[17] denen topların taş güllelerini karşılamak için barikatlar inşa etti. Bizanslılar Osmanlılarla kabaca aynı teknoloji düzeyine sahipti, bununla birlikte 1422 kuşatmasının kaldırılması Bizans bataryasının başarısına değil, surlarda görünen ve savunuculara ilham veren Meryem'in mucizevi müdahalesine yoruluyordu.

Bu sanrılar geçmişte Konstantinopolis'i kurtarmıştı, ama görünüşe bakılırsa Bizanslıların sonraki otuz yıl boyunca toplarını geliştirmede hiçbir ilerleme göstermemiş olmaları gibi olağandışı bir olgunun suçunu böyle dokunaklı bir inanca yüklemek aşırı kaçar. Bizanslılar Konstantinopolis'in muazzam ortaçağ surlarının herhangi bir kısmını çağdaş ölçekte muhtemel bir bombardımana dayanacak şekilde tadil etmeye de kalkışmadı. Böyle ihmallerin nedenleri, herhalde Konstantinopolis'in ağır ekonomik sorunlarıydı ve bunlar basitçe top alacak ya da onları hem döküp hem kullanabilecek uzmanları tutacak nakit paranın yokluğuna yol açmıştı. Gerçekten, sonunda 1453 kuşatması sırasında Konstantinopolis'i savunmak için kullanılan topların birçoğu Bizans'a hediye olarak verilmiş görünüyor; nitekim bu uygulama daha sonra Papa II. Pius tarafından Bizanslılara bir yardım yolu olarak teşvik edildi. Bu, birçok Avrupalı hükümdarın kolayca gücünün yeteceği bir

17 Esas olarak kuşatmalarda ağır taş gülleler atmak için kullanılan bir ortaçağ top türü –ç.n.

Surların bu ilginç ve birtakım çağrışımlar uyandıran bölümü Altın Kapı'nın hemen kuzeyindeki bir kesimde yer alır. Toplar, salt Fatih Sultan Mehmed'in sahip olduğu topların sayısıyla değil, onları akla uygun bir şekilde kullanmasıyla da Konstantinopolis'in 1453'te düşmesinde hayati bir rol oynadı. (Stephen Turnbull)

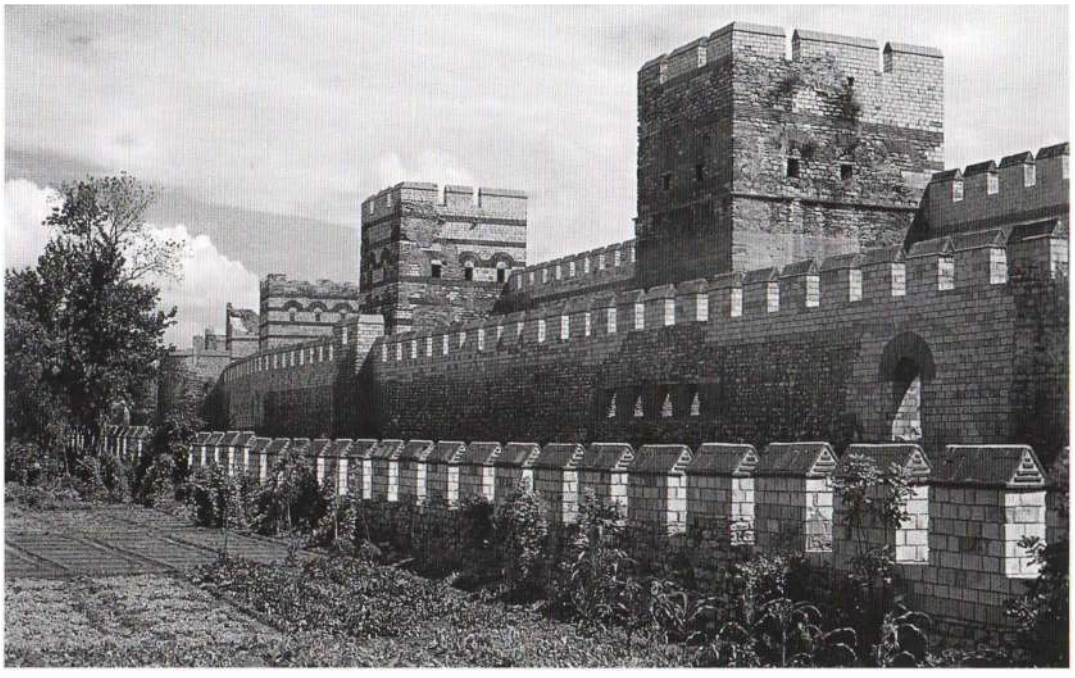
jest olduğu gibi, Konstantinopolis'e askeri yardımda bulunmak için Haçlı seferine çıkmaktan da daha güvenli bir seçenekti.

Mukadder 1453 kuşatmasından hemen önceki ekonomik sorunlar, kronik yazarı Dukas'ın, Urban adlı bir Macar top ustasının Bizans imparatoruna kentin savunması için top dökme önerisiyle geldiğini nakleden o ünlü hikâyeden dolayı belki de ancak kısmen sorumlu tutulabilirdi. Konstantinopolis'i savunanların beklemiş olduğu fırsattı bu, ancak istediği bedel fazla yüksek olduğundan geri çevrilince Urban derhal Sultan II. Mehmed'e başvurdu, o da ona istemiş olduğu ücretin dört katını verdi. Bunun üzerine dev boyutta iki top yaratan Urban, bu topların "Babil'in surlarını bile" yıkabileceğini söyleyerek böbürleniyordu. Topların dökümü üç ay aldı; deneme atışları ise Adrianopolis'te (Edirne) yapıldı:

> Hiç kimsenin beklenmedik gürültüyü duyarak dilini yutmaması ya da herhangi bir gebe kadının çocuk düşürmemesi için, topun yapacağı yüksek ve gök gürültüsünü andırır ses hakkında herkesi haberdar etmek üzere münadiler salındı.

Kocaman topların her biri Konstantinopolis'e yetmiş öküz ve on bin adam tarafından götürüldü. II. Mehmed topçularının öğüdüne uyarak kuşatma toplarını surların en zayıf ve saldırıya en açık kısımlarında konuşlandırdı. Hedefler arasında kentin kuzeybatı köşesindeki Vlaherna Sarayı ile orta surdaki Ayios Romanos Kapısı vardı. Elli beş gün sürecek olan bombardıman çok geçmeden ağır yıkıma neden olmaya başladı. Kronik yazarı Kritovulos, muazzam taş güllelerden birinin hedefine vurduğunda ne olduğuna dair büyüleyici bir tasvir yapar:

> Çok büyük bir güç ve hızla hareket eden taş gülle sura isabet ederek onu anında sarstı ve yere devirdi, kendisi de birçok parçaya ayrıldı ve saçıldı, hızla etrafa dağılarak yakında olanları öldürdü.

Theodosios Surları'nın bir ihtimal en iyi restore edilmiş kesimi, Belgrad Kapısı'nın kuzeyindeki bu yerdir. Burada iç sur, burçlar, *perivolos*, dış sur, dış yaya yolu, küçük siper ve hendekten oluşan bütün sistem görülüyor. (Stephen Turnbull)

Bizans tarafında da savunucular kendi toplarıyla karşılık verdi. Eldeki ateşli silahlar surlar boyunca dağıtıldı ve gerektiği gibi ya Türk kuşatma makinelerine ya da arbaletlerle birlikte Türk askerlerine karşı kullanıldı. Dukas bunu şöyle nakleder:

> [Bu ateşli silahlar] barutun yardımıyla bir defada beş yahut on mermi atıyordu; bunların her biri bir Pontos cevizi büyüklüğündeydi ve büyük bir delici güce sahipti. Eğer bu mermilerden biri silahlı bir adama çarparsa, kalkanıyla vücudunu dosdoğru delip geçiyor ve yolunda her kim varsa ona, hatta barutun gücü azalana kadar üçüncü birine isabet ediyordu. Öyle ki bir atışta iki ya da üç adam ölebiliyordu.

Bizanslılar Türk bombardımanının etkilerine alıştıktan sonra başlangıçta birkaç başarı kaydetti. Sakızlı Leonardos, çok geçmeden gördükleri her kuşatma makinesini püskürtebilir hale geldiklerini yazar; ama Türkler buna savaş makinelerini gözlerden gizleyerek karşılık verdiler. Bizans topçusunun birtakım başka sorunları da vardı; bunların en ciddisi, ortaçağ surlarındaki burçların düz damlarının top yerleştirmek için yeterince güçlü olmamasıydı. Sakızlı Leonardos bunu şöyle tarif ediyordu: "En büyük top, titreşim yoluyla kendi surlarımıza zarar verir korkusuyla kullanılmıyordu. Hatta Halkondilas, top atma eyleminin burçlara Türk bombardımanından daha fazla zarar verdiğini yazıyordu: Bizans toplarının en büyüğü bile Türk muadillerinden daha küçüktü ve söz konusu top patlarken yarıldığında topçuya karşı büyük bir öfke oluşmuştu. Sultandan rüşvet aldığından şüphe edilen topçu idam edilecek olmuş, ama sonunda kanıt eksikliğinden serbest bırakılmıştı.

Rum ateşi

Rum ateşi Bizans İmparatorluğu'nun gizli silahıydı. Ortaya çıkış tarihi bir hayli kesin olarak belirlenebilir, çünkü Hro-

1204 KUŞATMASI

Haçlılar, Konstantinopolis'in Vlaherna semtinde sonradan inşa edilen surları 1204 kuşatması sırasında herhalde bu şekilde gördülerdi. Vlaherna'nın terasının kuzey köşesinden Haliç'e kadar olan istihkâm, iki ucunda bir tür kale oluşturmak üzere birleşen iki paralel surdan ibarettir. İmparator İraklios iç suru 627'de inşa ediyordu. Bulgar hanı Krum 813'te kenti tehdit ettiğinde, V. Leon saldırıya açık bu bölgedeki savunma yapılarını dört küçük burçlu bir dış surla güçlendirmeyi kararlaştırıyordu. Bu surların tek girişi Vlaherna Kapısı'ydı. Sağda, Anemas Zindanı'nı görüyoruz. (Peter Dennis © Osprey Publishing Ltd)

Theodosios Surları'nın, Altın Kapı'nın hemen güneyinde yer alan çok hasar görmüş sekizgen bir burcu. (Stephen Turnbull)

nografia'sını 815'te bitiren Theofanis, Arapların 674'ten 678'e kadar Konstantinopolis'e sürekli nasıl saldırdığını, ama sonunda pes ettiklerini tasvir ediyordu. Buradaki etkenlerden biri, Rum ateşini üreten bir kimyasal sürecin birkaç yıl önce Kalinikos adlı bir mimar-mühendis tarafından keşfedilmesiydi. Doğada bulunan mineral yağların kullanıldığı yanıcı maddeler bir süredir bilinmekteydi. Sözgelimi neft, ham petrolün filtreden geçirilmesiyle elde ediliyordu. Rum ateşini bu denli farklı ve devlet sırrı kılan özel niteliği, hazırlığında damıtılmış petrol kullanılmasıydı; bununla birlikte düşmana neft atıldığını belirten belgelerin birçoğunda aslında damıtılmış petrol kastediliyor olabilir.

Konstantinopolis'in savunulmasında Rum ateşi hakkında nakledilenlerin çoğu deniz savaşlarıyla ilgilidir. Yanan petrol denizin üstünde yüzüyor ve düşman teknelerinin gövdelerini tahrip ediyordu. Ne var ki, çok çabuk dağıldığından ve ancak yakın bir mesafeye kadar gidebildiğinden, reçineli maddelerle yoğunlaştırılıyordu. Rum ateşi Konstantinopolis'te antik alev makineleri olan sifonlarla atılıyordu. Bu sifonlar Bizans gemilerinin üstüne monte ediliyor ve tüplerinin ucu çoğu zaman hayvan başı şeklinde yapılıyordu. İmparator Leon'un 8. ya da 9. yüzyılda kaleme alınan Taktika'sında, alev püskürten bronz pompaları çalıştıran adamların demir kalkanlarla korundukları ve hatırı sayılır bir büyüklükte fışkıran alevlerin gümbürtülü bir gök gürültüsü gibi ses çıkardığı anlatılır. Görünüşe bakılırsa bu pompaların elde taşınabilen daha küçük versiyonları da vardı. Bir raporda pompaların basınçlı havayla çalıştığı ifade edilir, bu da petrolün bir tür pistonlu körükle fışkırtıldığı anlamına gelebilir. Başka bir raporda esnek pompaların tüm aygıtın

bir parçasını oluşturduğu ima edilir, çünkü bu sayede teknisyenin iradesiyle sifon sağa sola yöneltilebiliyor ya da hatta yüksek bir yerden aşağıdaki düşman teknelerinin üstüne ateş yağdırılabiliyordu.

Arapların Konstantinopolis kuşatmalarının püskürtülmesi için Bizans gemileri Konstantinopolis'in dışına yelken açmış ve Arap teknelerine Rum ateşiyle saldırmıştı. Söz konusu silahın daha sonra büyük çaplı bir kullanımı 941'de Rusların Konstantinopolis'e hücumu sırasında vuku buldu:

> Grekler ateşlerini her tarafa fırlatmaya başladı ve alevleri gören Ruslar kendilerini telaşla gemilerinden attı; ateşte diri diri yanmaktansa suda boğulmayı tercih ettiler.

Rum ateşi fırlatan aygıtlar, her yöne nişan alınabilmesi için bir döner platformun üstüne monte edilmişti. İmparator Aleksios Komninos'un 1103'te Rodos yakınında Pisalılara karşı Rum ateşinden yararlanması bu silahın denizde kullanımına iyi bir örnektir.

Rum ateşi kara kuvvetlerine karşı yahut kuşatma silahlarını ateşe vermek için de kullanılabiliyordu. Kaynaklarda bununla ilgili fazla referans yoktur, ama ilginç bir not olarak Rum ateşinin 1453'te Konstantinopolis'in nihai kuşatması sırasında kullanıldığını belirtelim. Rum ateşi o zaman bir vesileyle tahıl yüklü gelen bir gemiyi savunmak için kullanılmış, Türklerin geminin yolunu kesme girişimleri de bu silahla savuşturulmuştu. Söylendiğine göre, kuşatma kulelerine karşı da çok yararlı olan Rum ateşine Johannes Grant adlı bir Alman komuta ediyordu. Grant, içi dışı üç kat öküz postuyla kaplı, büyük ihtimalle bir çan kulesinin tahta iskelesinden ibaret olan devasa bir kuşatma makinesinin üstüne Rum ateşi püskürtmüştü. Söz konusu makinenin yardımıyla bir önceki gece Ayios Romanos Kapısı'nın burcu yıkılmış, ama savunucular çabalarıyla sultanı hayretler içinde bırakarak burcu çok çabuk onarmıştı.

Rum ateşi Osmanlı askerleri surlara hücuma kalktığında da kullanılmış, surlara tırmanan talihsiz adamların üstüne ateş yağmıştı. Acı feryatlarla hendeğe düşen askerler bir kâbus görüntüsü arz ediyor, arka planda yeniçeriler kaçan herkesi öldürürken, nöbetçilerin gürz ve kamçıları bu fedailer takımının daha fazla canını çıkarıyordu. Ama 1453'e gelindiğinde belirleyici silah baruttu ve gemilerden Türk birliklerine karşı Rum ateşini kullanma girişimleri top ateşi nedeniyle kısa kesilmişti. Bu, bir çağın birçok bakımdan sonuydu.

Rum ateşiyle ilgili başka ayrıntılar, bu silahın kullanımının sonunda Çin'e kadar yayılması ve 900 dolayında Çin kuşatma zanaatının repertuvarına girmesinden kaynaklanır. Söz konusu silahın Çin sürümünün ayrıntılı bir tasviri 1044 tarihli Wu Jing Zong Yao'da [En Önemli Askeri Teknikler Derlemesi] verilir. Aynı zamanda Çin resimlemeleri Bizanslılarınkinden daha ayrıntılı ve daha gerçekçi olup Çinlilerin Rum ateşi mahfazasının pirinçten yapıldığını ve yatay bir pompası olduğunu, bunun barut ateşleme yatağı ve küçük çaplı bir ağızlıkla son bulduğunu gösterir. Pompanın kolu kuvvetle içeri itilip geri çekildiğinde petrol dışarı fışkırıyordu. Bizanslılarınkinin çok farklı olması ihtimal dahilinde değil; Çinli yazar da bu makinelerin kentlerin tabyalarında yahut dış savunma hattında yerleştirilmesini öğütler. Çinlilerin Rum ateşini kullanımına dair mükemmel bir rapor, Song ve Tang hanedanları arasında 975'te Nancing yakınında Yangçe Irmağı üstündeki bir muharebeyle ilgilidir. Burada işler planlandığı gibi yürümedi, çünkü "[Tang tarafı] düşmanı yok etmek için çabucak alev atarlardan petrol fışkırttı. Song tarafı buna dayanamazdı, ama ansızın bir poyraz çıktı, duman ve alevleri gökten Tang gemi-

leri ve denizcilerinin üstüne sürükledi." Bu, pekâlâ Bizans İmparatorluğu'nda da gerçekleşebilecek bir senaryoydu.

Konstantinopolis'in doğaüstü savunucuları

15. yüzyıl başında Konstantinopolis'e gelen Batılı bir gezgin, Tanrı'nın kenti başka her şeyden çok, içerdiği kutsal emanetler nedeniyle esirgemiş olduğu sanısına kapılıyordu. Bu saptama gezginin kavrama kabiliyetine dayanıyordu, çünkü kentin sakinleri Rum ateşinden bile daha güçlü bir gizli silahın koruması altında olduklarına inanıyorlardı. Tanrıyla azizlerinin doğaüstü yardımda bulunduğuna ilişkin bu katı inanca göre, onların ruhani yardımını sağlama almanın özel bir yolu kutsal emanetlere sahip olmaktan geçiyordu. Konstantinopolis içinde ilk din şehidi Aziz Stefanos'un bedenini, Vaftizci Yahya'nın başını ve sütun üstünde yaşayan Aziz Simeon Stilitis'in deri entarisiyle birçok başka azizin kutsal kalıntılarını barındıran kutsal yerler vardı. General İoannis Kurkuas, zaferlerinin bir sonucu olarak 944'te Konstantinopolis'e, İsa'nın Aziz Lukas tarafından resmedildiğine inanılan ve Edessa kralı Abgar'a ihsan edilmiş olan ünlü portresini getirdi. Kaydedildiğine göre, bu eylemle "Konstantinopolis daha büyük bir güce kavuşacak ve sonsuza kadar zarar görmeden ve harap olmadan kalacak"tı.

Ama Konstantinopolis'in tüm doğaüstü koruyucularının hiçbirine Kutsal Bakire Meryem kadar değer verilmiyor ya da güvenilmiyordu. Konstantinopolis onun kentiydi ve adına adanan kiliseler diğerlerinin hepsinin sayısını geçiyordu. Bütün bu kiliseler içinde en önemlisi, başlangıçta Theodosios Surları'nın dışında kalan, ama daha sonra güvenlik nedeniyle surla çevrilen Vlaherna'dakiydi. Konstantinopolis 5. yüzyılda Meryem'in giysisi gibi en değerli kutsal emanetini elde etti; kent aynı zamanda Meryem'in kefenine, kuşağına ve İsa'nın sarılmış olduğu kundağa sahipti. Konstantinopolis surlarının birbiri ardı sıra maruz kalmış olduğu tehlikeler karşısında, surların nihai selameti değişmez bir şekilde Tanrı'nın Annesi'ne atfediliyor, varoşların saldırganlar tarafından yakılması gibi herhangi bir aksilik, Tanrı'nın günahları cezalandırmasıyla açıklanıyordu. O zaman da Meryem'e dualar ediliyor ve görünüşe göre bu dualar kenti tekrar tekrar kurtarıyordu.

Meryem'in Konstantinopolis'in koruyucusu olarak en dokunaklı imgeleri, kentin muazzam surlarının üstünde mucizevi bir şekilde görünmesine ilişkindi. Meryem'in imgesini taşıyan ikonalar kuşatma döneminde surlarda alayla dolaştırılmış, onun çaresiz zamanlarda surların üstünde durduğu ve savunuculara ilham verdiği görülmüştü. Böyle bir olay, 626 kuşatmasını anlatan Chronicon Paschale'de [Paskalya Kroniği] kronik yazarına, kuşatmanın başarısızlığına bir Avarın ağzından mazeret gösterme imkânını verir: "Ve dinsiz Chagan'ın muharebe anında söylediği şuydu: 'Surların üstünde tek başına koşuşturan asil giyimli bir kadın görüyorum.'" Başka kuşatmaların aktarıldığı metinlerde, sözgelimi 860'ta Meryem'in giysisinin denize daldırılmasında olduğu gibi, genellikle kutsal emanetlerden biri odak noktasındaydı.

İoannis Kananos'un 1422 kuşatmasıyla ilgili metninde Hz. Meryem'e duyulan şükran tasvir edilir. Meryem o kuşatmada bir saldırı sırasında surlarda görünmüş ve savunmacılara büyük ilham vermişti:

> [Doğu] Romalılar aşırı yorgunluktan bitkin düştükleri halde yerlerinden sıçradılar ve sevindiler. El çırptılar ve Tanrı'ya özel olarak teşekkür ettiler. Kutsallar kutsalı Meryem'e ilahiler okudular,

Meryem Ana, Konstantinopolis'in herhangi bir sur ya da silahtan daha güçlü olan en büyük koruyucusu olarak onurlandırılıyordu. Burada, şimdi Ayasofya Müzesi olan Ayia Sofia'nın galerisindeki bir mozaikte tasvir edilmiş. Hayallerde surların üstünde göründüğü erguvan rengi giysiyle Çocuk İsa'yı tutuyor. İki yanında İmparator II. İoannis Komninos ve karısı İmparatoriçe İrini'nin portreleri yer alıyor. (Stephen Turnbull)

onu canı gönülden yücelttiler ve şöyle dediler: "Bu gerçekten bereketli, seçkin, unutulmaz, olağanüstü, dikkate değer ve hayran olunacak bir mucize."

Mucize düşman tarafından bile doğrulanmıştı:

> Muharebe saatinde surlara ulaşıldığında dayanılmaz bir güçle sur bedenine tırmanıp Romalıları kovmaya ve kenti fethetmeye dair hep birlikte Mersaites[18] adına edilen bir yeminden kuvvet alan Türkler, dış surların üstünde yürüyen erguvan rengi giysili bir kadın gördüler; görür görmez de herkesin tüyleri ürperdi ve ruhlarını korku sardı. Böylece kadının saldığı dehşet Türkleri pençesine aldı ve kent kurtuldu.

Kananos, aşağıda anlatılacağı gibi, Konstantinopolis kadınlarının savunmada çok faal olduğunu, "cephe hattı"na oklarla vurulacak denli yaklaştıklarını belirtir; dolayısıyla Meryem'in surlarda görünmesi cesur bir eş ya da kız kardeşin bir eylemine getirilmiş bir yorumdan başka bir şey olmayabilir. Gelgelelim, Türklerin, kenti almayı başaramamalarına onurlu bir mazeret olarak Meryem'in görünmesini benimsemiş olmaları hiç de ihtimal dışı değil.

Yurttaşların rolü

Bir tehlike belirdiğinde kenti savunmaya koşanlar yalnızca kentteki tüccarlar ya da hassa alayı değildi. Dönemin bütün anlatıları kentin sıradan sakinlerinin bir araya toplandığını ima eder. Konstantinopolis surlarının 1422 kuşatması sırasında askerler kadar yurttaşlar tarafından da savunulmuş olduğunu en iyi örnekleyen, İoannis Kananos'un naklettiği öyküdür:

> Surlara yağan oklar gökyüzünü kararttı ve tüm savunmacıları siper almaya zorladı, böylelikle Türklere manevralarının surları sahiden bir defada boşaltmayı başardığı izlenimini verdi. Kuşatma ku-

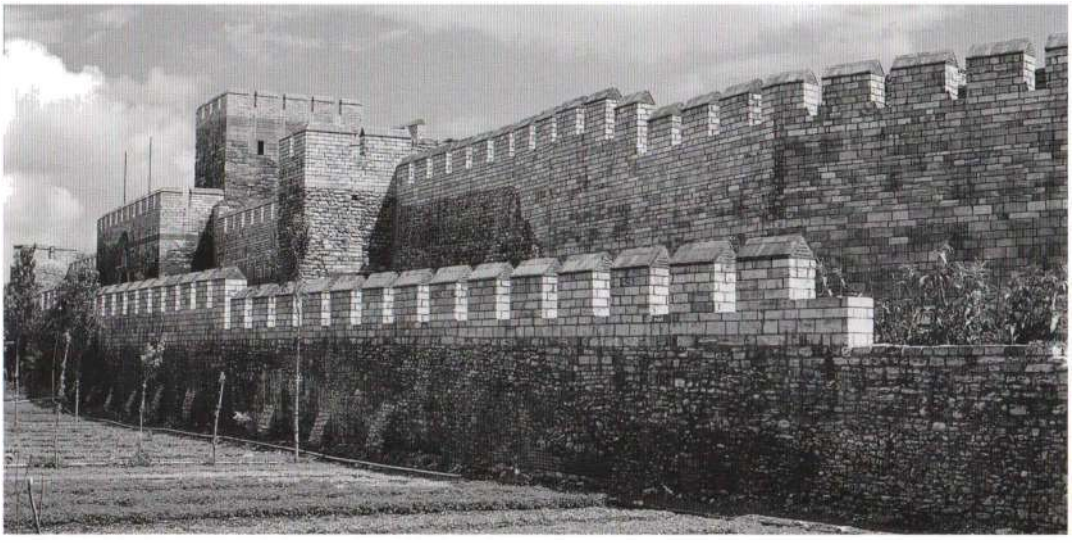
18 Büyük ihtimalle Hz. Muhammed kastediliyor –ç.n.

PERİVOLOS, 1422

İç ve dış surlar arasındaki teras *perivolos* diye anılıyor ve dış suru savunan askerleri barındırıyordu. Genişliği yaklaşık 15-20 m arasındaydı. Bunun ötesinde, iç sura kıyasla iddiasız bir yapı olan dış sur bulunuyordu. Bu levhada, 1422'deki Osmanlı kuşatması sırasında Meryem Ana'nın surlar üstündeki hayalinin savunucuları yüreklendirdiği o unutulmaz an görülüyor.

(Peter Dennis © Osprey Publishing Ltd)

Bizans döneminde Piyi Kapısı ya da Ayazma Kapısı olarak bilinen Silivri Kapısı'nın yakınında restore edilmiş başka bir kesim. Modern ilavelerle antik taş işçiliği arasındaki tezat elbette çok belirgin görülüyor. (Stephen Turnbull)

leleri ileri sürüldü ve burçlara hücum merdivenleri atıldı. O saatte gerçekten titremeyen var mıydı? O görüntü karşısında ürpermeyen var mıydı? O sese hangi kulak, o dehşetli manzaraya hangi göz dayanabilirdi?

Ama sonra bir mucize olmuş ve savunmacılar başka bir ruh hali içine girmişti:

> Birbirlerini saklandıkları yerlerden çıkardılar, zira daha önce cesaretsiz davranan ya da kaçanlar beklenmedik bir şekilde hem kılıç darbelerini, hem korkunç yaraları hor gören yürekli ve soylu savaşçılara dönüştü ve kutsal Meryem Ana'dan aldıkları umutla kılıç ve taşlarla silahlanıp tanrısız yağmacıların üstüne üşüştüler. Hatta dumanın bir arı sürüsünü dağıtması gibi, biri öbürünü cesaretlendirdi, her kişi ve yaştan gruplar ellerindeki silahlarla, hatta bazıları çıplak elleriyle, başkaları kılıç ve değneklerle [savaştı]. Yemek yedikleri büyük düz tabaklara ya da fıçı kapaklarına ip bağlayıp onları kalkan olarak kullandılar. Hatta bazıları bunlar olmaksızın çarpışmaya gitti; ama cesaretle ve kahramanca, yalnızca taşlarla silahlanmış halde, sanki tepeden tırnağa zırhlıymışçasına savaştılar.

Burada, İoannis Kananos için tamamen dini motivasyon gündeme geliyor, birbirlerine "özellikle gerçek Hıristiyan inancı için" çarpışmak üzere cesaret veren Bizanslılar muharebeye "zorbaların arenalarına sürülen din şehitleri gibi" atılmaktan söz ediyordu. "Sanki sarhoşmuş" gibi şiddetle savaşmış, muazzam bir mücadeleden sonra Türk ordusunu surlardan uzaklaştırmış, merdivenlerin üstünde yakaladıkları birkaç talihsizin başını kesip kelleleri imparatora sunmuşlardı. Tüm kent ahalisi çatışmalara katılmıştı; bunlar arasında papazlarla keşişler ve birçok kadın vardı:

> [Kadınlar] dış tahkimata kadar geldi; bazıları surların üstüne, savaşan Romalılara taş taşıdı ve onları cesaretlendirdiler... Diğerleri yaraları tedavi etmek için yumurta ve bez götürdü, başkaları ise çarpışmanın yorgunluğuyla susuzluktan yananlara su ve şarap verdi... bir kısmı isabet aldı ve yaralandı.

[karşı sayfada] 14. yüzyıl Velislas Kutsal Kitabı'nda resimlendiği şekliyle 1204 Konstantinopolis kuşatması. Prag, Yeni Üniversite Kütüphanesi (Roger-Viollet/ Topfoto)

Kuşatma altında

Konstantinopolis surları

Kentin uzun tarihi sırasında düşmanlarca kuşatma altına alındığı zamanlarda, Konstantinopolis'in heybetli surlarının tüm tasarımları, tüm önlem ve dualar, tüm savunma stratejileri anmaya değer birkaç vesileyle sınavdan geçmişti. Bu bölümde surların birkaç durumda kentin savunmasında nasıl rol oynadığını gözden geçireceğiz. Bununla birlikte Yıldırım Bayezid'in 1397'deki kuşatmasına zaten gönderme yapıldı ve İoannis Kananos tarafından o denli belagatle tasvir edilen 1422 kuşatması yukarıda yeterince işlendi. 1453 kuşatması üçüncü bölümde derinlemesine ele alınacak.

Saldırılar genellikle kara surlarına yöneltiliyordu, ama deniz surları da hücuma uğruyordu. Aşağıda belirtilen olaylara ilaveten Konstantinopolis'in rakip imparatorlar arasında el değiştirmesinin başka örnekleri de vardır; ama bu eylemlerin hiçbiri uzun süreli kuşatmalar içermiyordu. Sık karşılaşılan model fırsatçılık ya da ihanetti; sözgelimi I. Aleksios Komninos, başkentte konuşlandırılan Alman paralı askerlerinin göz yumması sayesinde kente girmiş, bunu üç gün süren yağma ve kargaşa izlemişti.

Avar ve Pers kuşatması, 626

Surların heybetli görünüşü 4. yüzyılda Hun hükümdarı Attila'yı püskürtmek için tek başına yeterli bir caydırıcı işlev görmüştü. Bu nedenle Konstantinopolis'in surları 626'da Avarlarla Persler tarafından kuşatılınca ilk kez sınanmış oldu. Bu aynı zamanda en şiddetli karşılaşmalardan biriydi.

Persler Yakındoğu'da tüm Doğu Roma vilayetlerini istila etmiş, şimdi de Balkanlar'a sürekli hükmeden Avarlarla ittifak kurmuştu. Avarlar muazzam bir harekâta hazırlanmakla birlikte, Konstantinopolis de kuşatmaya karşı koymak için iyi hazırlık yapmıştı. Avarlar çekme gücüne dayanan mancınıklar gibi en güncel kuşatma makinelerine sahipti; bunlar Çin'de icat edilmiş ve Avrupa savaş sahnesinde ilk kullanımı 586'da Thessaloniki'de [Selanik] kayda geçmişti. Avarların elinde ayrıca zırhlı seyyar sığınaklar (ortaçağın "sayvan"ları)[19] ve kuşatma kuleleri vardı; söz konusu kuleler ateşten korumak için postlarla kaplanıyordu. Avarlar 29 Temmuz'da Konstantinopolis'e ulaştıklarında sığınaklar surların çevresine yerleştirildi. 31 Temmuz'da Theodosios Surları'nın tümü boyunca bir saldırı başlatıldı, ama esas çaba merkezi kesime, özellikle alçakta bulunan mesotihion'a karşı yoğunlaştırıldı. Daha fazla kuşatma makinesi getirildi. Bir bölümü istilacıların getirdiği önceden hazırlanmış parçalardan imal edilen bu makinelere istihkâmların yakınındaki binalardan alınan kerestelerle ilaveler yapıldı. Chronicon Paschale bize bu işlemin canlı bir anlatısını sunar:

> Ve ertesi gün o, çok sayıda kuşatma makinesini saldırdığı kısmın karşısına yan yana yerleştirdi, öyle ki kenttekiler de sur içine birçok kuşatma makinesi yerleştirmek zorunda kaldı. Piyade muharebesi her gün yeniden başladığında adamlarımız Tanrı'nın ihsanıyla üstünlüklerinin bir sonucu olarak düşmanı uzakta tuttu. Ama o, taş atan makinelerini birbirine bağladı ve dışlarını postla kapladı. Ve Poliandrion Kapısı'ndan Ayios Romanos Kapısı'na kadar olan kesimde 12 yüksek kuşatma kulesi yerleştirmek üzere hazırlık yaptı; bunlar neredeyse dış tahkimata kadar ilerletildi ve o, bu kuleleri postlarla kapladı.

Çok geçmeden Avarlara Persler de katıldı, ama istilacıların tayin edici darbeyi indirmeleri yerine Bizans donanması tarafından başlatılan bir abluka onları kuşatmanın sonuna kadar aciz seyircilere dönüştürdü. Belirleyici an surlarda değil, planlanan bir çıkartma engellendiğinde Haliç'in sularında gerçekleşti. Yine de zafer başlıca kiliselerinden biri esas çatışmanın meydana geldiği Vlaherna'da olan Meryem Ana'nın himayesine atfedildi. Avarlar 7-8 Ağustos gecesi kuşatma makinelerini yaktığı zaman alevler karanlık gökyüzünü aydınlattı. Konstantinopolis'in surları ilk sınamada ayakta kalmıştı.

Arap kuşatması, 674-678

Konstantinopolis 674'te, ilk kez İslam adına ilerleyen orduların yarattığı yeni bir tehditle yüz yüze geldi. Rum ateşinin bu destansı kuşatma sırasında oynadığı can alıcı role daha önce değinmiştik; ama Theodosios Surları'na da hücumlar oldu. Surlarda gedik açmayı beceremeyen Araplar Boğaz'ın her iki yakasını yağmalayıp kenti ablukaya aldılarsa da kış yaklaşınca 80 mil [128,75 km] uzaktaki bir adaya çekildiler. Sonraki altı yıl boyunca bu üsten Konstantinopolis'e akınlar düzenlediler, ama kenti ele geçiremediler. Saldırılar sırasında ölenlerden biri, Peygamber'in sancaktarı ve sahabenin hayatta kalan son temsilcisi olan Ebu Eyyub'du (Eyüp). Hz.

19 Bunlar kuşatmalarda hendeği doldurmak ve geçmek için ya da sur dibinde lağım kazarken ve benzeri işlerde düşmanın silahlarından korunmak amacıyla kullanılıyordu (İng. sow) –ç.n.

Surların, Leon Suru'nu ve Vlaherna Kapısı'nı gösteren Vlaherna kesimi. Buranın karşısındaki bir tepede ordugâh kuran Haçlıların 1204'te gördükleri esas Konstantinopolis manzarası buydu. (Stephen Turnbull)

Eyüp'ün mezarı İstanbul'daki en kutsal Müslüman mahallerinden birindedir.

Arap kuşatması, 717-718

Müslümanlar 717'de daha kalabalık bir orduyla Konstantinopolis'e geri döndü. Bununla ilgili anlatıda surlara yapılan saldırılara değinilir:

> Maslama,[20] Müslümanları bir saf üzerinde (daha uzununu hiç görmemiştim) takım takım dizmişti. Rum hükümdarı Leon, burçlu Konstantinopolis kapısında kulede oturuyordu. Piyade erlerini surla deniz arasında Müslüman hattının karşısında uzun bir saf halinde dizdirdi. İçlerinde Mısır giysilerinin diğer bazı malzemelerin ambarlandığı binlerce gemide, hafif ve ağır teknelerde silahlarımızı gösterdik; kadırgalar da savaşçılarla doluydu. Laith dedi ki, 'Karada ve denizde ilerlediğimiz, silahlarımızı teşhir ettiğimiz, Konstantinopolis surları üstünde Rum hükümdarının silahlarıyla gövde gösterisi yaptığı bu gün kadar şaşırtıcı bir günü hiç görmedim. [Rum] iki çeşit mancınık kurdu. Müslümanlar karadan

20 Maslama bin Abdülmelik (685-738) Emevi hanedanından gelen ünlü bir Arap komutanıydı –ç.n

Theodosios Surları'nın, Porfiroyennitos Sarayı yakınlarında yerini Komninos Surları'na bıraktığı nokta. İki üslup arasındaki değişiklik bir hayli dikkat çekicidir. İki yapıyı birbirinden birkaç yüzyıl ayırır. (Stephen Turnbull)

[karşı sayfada] Altın Kapı'nın kuzeyinden Belgrad Kapısı'na doğru surun çok hasara uğramış kesimi boyunca görülen manzara. (Stephen Turnbull)

ve denizden ilerledi, Rum aynı [taktikleri] uyguladı ve utanılası bir şekilde kaçtı." Urnar ve gemilerdekilerden bazıları limanın ağzına doğru ilerlemekten korkuyor, hayatları için endişe ediyorlardı. Rum bunu görünce, limanın ağzından kadırgalarla hafif tekneler dışarı çıkarak bize doğru geldi ve içlerinden biri en yakın Müslüman gemisinin üstüne gitti, ona zincirli bir kanca attı ve yedeğe alarak mürettebatıyla birlikte Konstantinopolis'e götürdü. Bunu görünce umutsuzluğa kapıldık.

Bulgar Hanı Krum'un kuşatması, 813

İmparator I. Nikiforos 811 yılında acımasız önderleri Krum'un komutası altındaki Bulgarlara karşı yapılan muharebede öldürüldü. Krum, imparatorun kafatasından bir içki kupası yaparak Bizanslıları daha da incitti; iki yıl sonra ise Altın Kapı'nın önünde peyda olup garnizonun gözü önünde insan kurban ederek Bizanslı askerlere gözdağı verdi. İmparator V. Leon müzakere teklif ettiğinden bu sırada surlara ciddi bir saldırı olmuyordu. İki önder İraklios Surları'nın kuzey ucunda sur dışında buluşacak, iki taraf da silahsız gelecekti, ama Leon üç okçuyu pusuya yatırdı. Bir şey Krum'u her şeyin yolunda gitmediğine dair uyararak, kaçmasına yol açtı. Yaraları çok da derin olmayan Bulgar Hanı, Bulgaristan'a intikam yemini ederek döndü, ancak çok geçmeden öldüğü için tehditlerini gerçekleştirmeyi beceremedi.

Rus kuşatması, 860

Olayların görgü tanığı olan Patrik Fotios'a göre, 860'taki Rus saldırısı

hızlı ve "bir eşekarısı sürüsü gibi" davetsizdi. İmparatorla ordusu Anadolu'da Araplarla savaştığı, donanma ise Ege ve Akdeniz'de Normanlarla uğraştığı için Ruslar hücum anını iyi seçmişti. Hem kara, hem denizdeki bu çifte avantaj Rusların durumdan, özellikle donanmanın yokluğundan haberdar edildiklerini düşündürüyor. Başkentin kara savunması da zayıf düşmüştü, çünkü Araplara karşı savaşan imparatorluk ordusu yalnızca Anadolu'da konuşlandırılan birliklerden değil, genellikle başkent yöresinde görevlendirilen ve dolayısıyla kolayca kentin savunmasına koşabilecek alaylardan da meydana geliyordu. Karadeniz, Boğaziçi ve Adalar dahil Marmara Denizi kıyıları adeta savunmasız ve Rus saldırılarına açıktı. Bu olayda Rus tehdidinden kurtuluş bir kez daha Meryem Ana'nın şefaatine bağlandı ve acele başkente geri dönen imparator, Vlaherna'daki kiliseden Meryem'in kutsal emaneti olan giysisini aldı. Giysi surlarda alayla dolaştırıldıktan sonra sembolik olarak denize daldırıldı. Bunun hemen arkasından sert bir rüzgârın çıkmasıyla "dinsiz Ruslar"ın gemileri kazaya uğradı.

I. Haçlı Seferi sırasındaki saldırılar ve kuşatmalar, 1097

Kutsal Topraklara giderken onlar için esrarlı ve büyük bir kentin yanından geçmek zorunda kalan I. Haçlı Seferi'nin hüsran dolu askerleri Konstantinopolis surlarına saldırdı. Bu arada kurnaz I. Aleksios Komninos'la müzakereler sürerken, Haçlıların elçileri imparator tarafından bir vesileyle o denli uzun alıkondu ki imparatorun ihanet ettiği şüphesi uyandı. Bir Haçlı grubu karargâhtan kente seğirtip silah arkadaşlarını kurtarma çabası içinde Vlaherna Kapısı'nı ateşe verdi. Olay, Anna Komnina'nın Alexiad'ında[21] şöyle anlatılır:

> Diğerlerinin kulağına kontların imparator tarafından zindana atıldığına dair asılsız bir söylenti geldi. Derhal çok sayıda alay Byzantium'un üstüne yürüdü ve başlangıç olarak Gümüş Göl denilen yerin yakınındaki saray yerle bir edildi. [Haçlılar] Byzantium surlarına da bir hücum düzenledi, ama ellerinde olmadığından kuşatma makineleri kullanmadılar, sayı üstünlüklerine güvenerek sarayın altındaki kapıyı ateşe vermek gibi bir küstahlığa kalkıştılar; bu kapı, hiyerarşide en büyük aziz olan Nikolas'ın anısına uzun süre önce imparatorlardan biri tarafından inşa edilen şapelin yakınındaydı.

IV. Haçlı Seferi sırasındaki saldırılar ve kuşatmalar, 1204

Haçlılar bir yüzyıl sonra daha kalabalık olarak geri döndüğünde, Konstantinopolis surları bir trajediyle karşılaşıyordu. 1204'ün adı kötüye çıkmış IV. Haçlı Seferi, kentin 1453'te Osmanlıların eline geçmesinden önce surlarda gedik açan tek olaydı. Sefer başlangıçta Mısır'ı fethetmek üzere tasarlanmıştı, ama III. Haçlı Seferi'nin başarısızlığından sonra Avrupa'da Müslümanlığa karşı başka bir sefer düzenlemekle pek ilgilenen yoktu. 1198'de Papa III. Innocentius'un topladığı VI. Haçlı Seferi, papalık tarafından yönetilen büyük haçlı seferlerinin

21 İngilizce başlığıyla tanınan bu kitabın özgün Yunanca adı *Aleksias*'tır; kitap, *Alexiad. Malazgirt'in Sonrası, İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi* başlığıyla Türkçe'ye de (1997) çevrilmiştir –ç.n.

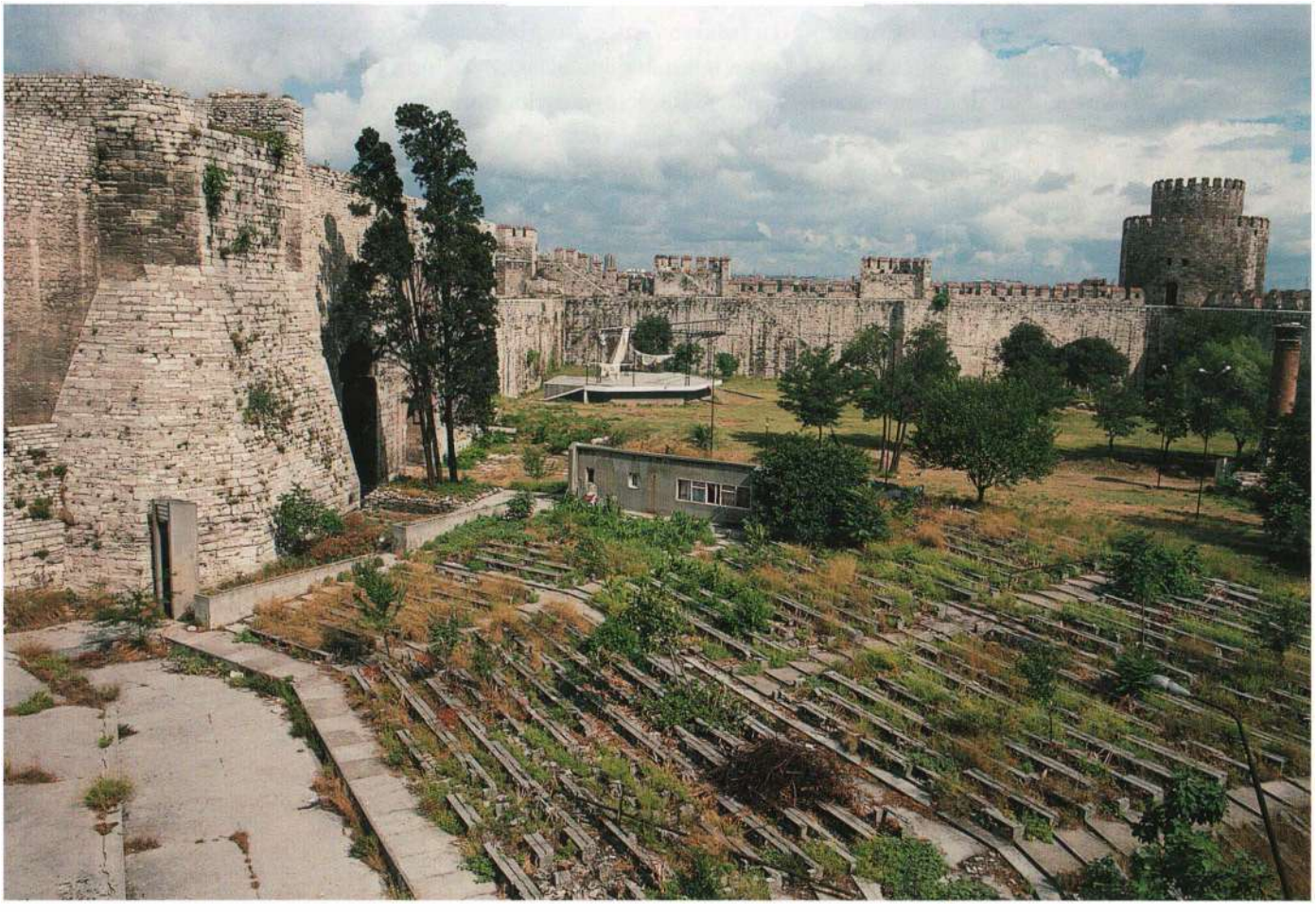
sonuncusuydu. Sonraki Haçlı seferlerini münferit hükümdarlar yönetti ve IV. Haçlı Seferi bile çabucak papalığın denetiminden çıktı.

1201'e gelindiğinde Haçlı ordusu Venedik'te toplanmıştı. Venedikliler orduyu denizyoluyla taşımak için sabit bir ücreti kabul etti, ama beklenenden çok daha az Haçlı askeri çıkageldi. Venedik, Haçlıların başlangıçta kararlaştırılan bedelin tamamını ödemeden ayrılmalarını kabul etmediğinden, Doç Dandolo bir anlaşma yaparak Haçlıların Dalmaçya'da eski bir Venedik toprağı olan Zara'ya saldırmasını sağladı. Tesadüfen o sırada, yakınlarda tahttan indirilen İmparator II. İsaakios'un oğlu Aleksios Angelos'un tahtta hak talep etmek için yardım istemesi üzerine Haçlı ordusu Konstantinopolis'e doğru yöneldi.

Haçlılar dindaş Hıristiyanlara saldırma konusunda hâlâ gönülsüzdü, ama ruhban sınıfı onları Hıristiyan Ortodoksların Müslümanlardan sonra en kötü şey olduğuna inandırdı. Ne yazık ki Aleksios Angelos kendi önemini abartmıştı ve Haçlılar Konstantinopolis surlarına dayandığında, kent sakinlerinin nefret edilen "Latin"lerin desteklediklerı bir imparator yerine bir taht gaspçısını tercih ettiklerini çabucak keşfettiler. Aleksios'u zorla tahta çıkarmayı kararlaştıran Haçlılarla Vene-

Otoritelerin çoğu Eğrikapı'yı antik Kaligaria Kapısı'yla özdeşleştirir. Türkçe Eğrikapı adı, burada kenti terk eden dar yolun adeta kapının tam önünde duran bir mezarın etrafından dolanmak zorunda kalmasından kaynaklanır. (Stephen Turnbull)

Yedikule Hisarı'nın, Fatih Sultan Mehmed tarafından 1457'de mevcut Theodosios Surları'yla nasıl bütünleştirildiğini gösteren iç kısmı. (Stephen Turnbull)

dikliler, 1203'te de kente karadan ve denizden başarısız bir saldırı düzenlediler. Bizans bahriyesinin hazin artığı olan yirmi savaş gemisi batırıldı ve Haçlı deniz kuvvetlerinin ağırlığıyla Haliç'in ağzındaki heybetli zincir kırıldı. Haçlı ordusu Vlaherna semtine bakan tepenin üstünde kuşatma mevzilerini tuttu; Haliç'teki gemilerden mancınıklar ve merdivenlerle hücuma kalkıldı:

> Venedik doçu da görevini ihmal etmemiş, tüm gemilerini muharebe düzeni içinde aşağı yukarı üç ok menzillik uzunlukta bir hat üzerinde sıralamıştı. Hemen sonra Venedikliler kıyının surlarla burçlar altında kalan kısmına yaklaşmaya başladı. O zaman savaş ve nakliye gemilerinin güvertelerinden mancınıklarla taş fırlattılar; arbaletlerinden atılan kalın oklar suyun üstünde uçuyor, okçular ok yağmuru üstüne ok yağmuru yağdırıyordu. Greklere gelince, gemilerin üstündeki hücum merdivenleri birçok yerde kılıçlarla mızrakların birbirine çarpacağı denli yaklaştıkça, kenti burçlarının tepelerindeki mazgallardan şiddetle savunuyorlardı. Patırtı o kadar muazzamdı ki sanki yer gök yıkılıyordu. Bununla birlikte, [Venedikliler] kadırgalarla sahile gelmeye cesaret edemediler.

1453 kuşatmasının en olağandışı özelliklerinden biri, Fatih Sultan Mehmed'in Haliç'teki zinciri aşma konusundaki başarılı çabasıyla ilgiliydi. Padişah gemilerini karadan çekerek, zincirin ötesinde Haliç'in sularına indiriyordu. (Stephen Turnbull)

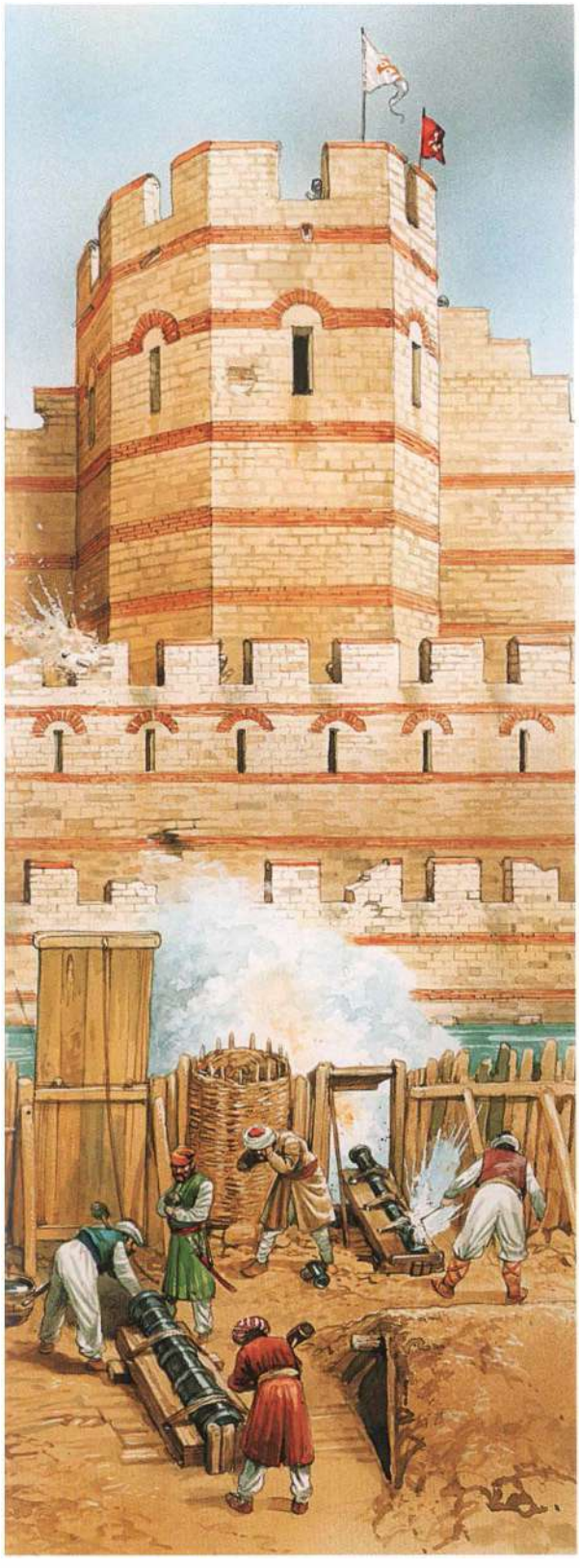
Haçlılar ertesi yılın 8 Nisan'ında, başlangıçta yine denizden kente saldırdı:

> Bunun üzerine, düşmanın hazırlanmış hücum merdivenlerini ve hazır ne kadar kuşatma makinesi varsa onları taşıyan büyük gemileri kıyıdan ayrıldı ve bir el kantarının yana yatan oku gibi surlara doğru ilerleyerek aralarında yeterli aralıklar bırakarak mevzilendi. Evergetis Manastırı'ndan, Vlaherna'daki ateşe verilmiş, içindeki binalar yerle bir edilmiş, dolayısıyla hiçbir hoşluğu kalmamış saraya kadar uzanan bir hat üstündeki bölgeyi işgal ettiler.

Haçlılar sonunda surlarda birkaç şövalyenin aynı anda sürünerek içinden geçebileceği kadar küçük delikler açmayı becerdi; Venedikliler de Vareng Muhafızları'yla son derece kanlı çatışmalara rağmen denizden hücum merdivenleriyle surlara tırmanmayı başardı.

> İmparatorun bulunduğu yerin karşısından büyük güçlükle kaldırılmış olan bir hücum merdiveninin üstündeki iki adam, Petria [Petrion] Kapısı'na en yakın noktada, silah arkadaşları arasında talihlerine güvenip karşılarındaki burca ilk atlayanlardı. Nöbetteki [Doğu] Romalı yedekler paniğe kapılarak kaçmak zo-

runda kalınca, bu ikisi yurttaşlarını cesaretlendirmek için yukarıdan sevinç veyi-ğitlik işareti olarak el salladı. Onlar burca atlarlarken Peter adlı bir şövalye oradaki kapıdan içeri girdi. Bir taburu önüne katıp kaçırabilecek biriydi, çünkü neredeyse dokuz kulaç [16,5 m] uzunluğundaydı ve başında kuleli bir kent şeklinde bir miğfer taşıyordu.

Vlaherna bölgesini ele geçirip kentin geri kalan kısmına saldırmak için burayı üs olarak kullanan Haçlılar, kendilerini ateşten bir duvarla korumaya çalışırken, sonunda kentin ilk saldırılarında yakmış olduklarından bile daha büyük bir kısmını ateşe verdiler ve nihayet galip gelip Konstantinopolis'i üç gün boyunca dehşet verici, vahşi bir yağmaya tabi tuttular; bu süre içinde birçok antik sanat eseri çalındı ya da yok edildi.

1453 kuşatması Theodosios Surları'nın Fatih Sultan Mehmed tarafından topa tutulması. Bizans imparatoru birliklerini iç ve dış surlar arasında yoğunlaştırmıştı. Sonunda Türklerin gedik açtıkları yer, surların Likos Vadisi'nde uzanan alçak mesotihion kesimiydi. (Peter Dennis © Osprey Publishing Ltd)

Kara surlarında Altın Kapı'ya ulaştıklarında orada yeni yapılan suru yıktılar, koşarak ilerleyip sağa sola dağıldılar, onları hak ettikleri cehennem azabına ve mutlak yıkıma götürecek yola girdiler. Artık ona el kaldıracak kimsenin kalmadığı düşman her yere saldırıp her yaştan ve cinsten insana kılıç çekti. Kimse tutarlı bir muharebe düzeni oluşturmak için bir araya gelmedi, ama herkes onlardan korktuğundan dışarı çıktı ve çil yavrusu gibi dağıldı.

1453'ün ötesinde surlar

Bugün surların birçok yıkık kesimi, Osmanlı toplarının vermiş olduğu zarardan sonra bırakıldığı şekilde durmaktadır. Konstantinopolis surlarına Osmanlılar tarafından yapılan başlıca ilave, surların güney ucunda Yedikule Hisarı'nın inşa edilmesiydi. Söz konusu hisar kısmen Bizans, kısmen Osmanlı karakterine sahip tuhaf bir yapıdır. Hisara adını veren yedi kuleden dördü Theodosios Surları'nda, ilave üç kule ise 1457'de Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa edilen surların içinde yer alır. Aslında Yedikule, Konstantinopolis'in Osmanlı fatihlerinin kentin tahkimatını geliştirmek açısından tek girişimlerini temsil eder. Hisarın üç iç kulesi Theodosios Surları'na dört kalın kuşatma duvarıyla bağlanarak beşgen şeklinde bir alan meydana getirir.

Nihai kuşatmada birçok yapı zarara uğradı. Sura yakınlığı dolayısıyla son kuşatmada ağır zarar gören Porfiroyennitos Sarayı fetihten sonra onarılıp çeşitli amaçlarla kullanıldı; 16. ve 17. yüzyıllarda özellikle fil ve zürafa gibi hayvanlar için barınak olarak hizmet etti; zürafalar bilhassa kente gelen Avrupalı gezginleri şaşkına çeviriyordu. Hayvanlar yüzyılın sonundan önce başka bir yere nakledilince, saray bir süre genelev olarak işlev gördü. Ama çok geçmeden bu kötüye kullanıma son verildi, çünkü 1719'da burada ünlü Tekfur Sarayı çini imalathanesi [kârhane] kuruldu. İmalathanede yeni bir Türk çinisi türü imal ediliyor, İznik çinilerinden daha düşük kaliteli olan ve Avrupa etkisinin görülmeye başladığı bu ürünler Tekfur Sarayı çinileri diye anılıyordu. Gelgelelim proje kısa ömürlü oldu. 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde saray tam bir çöküş içindeydi ve sonunda çatısıyla katları da yıkıldı. 19. yüzyılın ilk yarısında Yahudiler için düşkünler evi [Yahudihane] olarak hizmet etti; 20. yüzyılda tümüyle terk edilmeden önce de bir şişe imalathanesini [şişehane] barındırıyordu. Bugün ise salt dış duvarlardan ibarettir.

İngiltere kralı I. Edward tarafından Konstantinopolis'teki surların alçakgönüllü bir taklidi olarak inşa edilen Caernarfon Şatosu. (Stephen Turnbull)

İç surdaki bu merdiven yeniden inşa edilmekte ve tuğlayla taşın kullanımı apaçık görülüyor. En son restorasyon işinin uygun ve duyarlı bir tarzda yürütülmesi de memnuniyet verici bir işaret. (Stephen Turnbull)

Konstantinopolis'in ortaçağ askeri mimarisi üstündeki etkisi

Kutsal Topraklara doğru bir Haçlı seferi için yola koyulup Konstantinopolis surlarının dibinden geçen Batı Avrupalı birçok hükümdar vardı. Görüntü hiç kuşkusuz son derece etkileyiciydi ve hükümdarların dönüşte yaptırdıkları askeri mimari örnekler üzerinde iz bırakıyordu. Bu bağlamda en çok anılan, İngiltere Kralı I. Edward'dır. 13. yüzyıl Caernarfon Şatosu'nun surlarıyla burçları, Bizans imparatoru II. Theodosios'un anıtsal 5. yüzyıl surlarıyla güçlü bir yüzeysel benzerlik

taşır. VII. Haçlı Seferi sırasında bir orduya komuta eden I. Edward, aralarına çokgen, yuvarlak ve dört köşe burçların serpiştirildiği yüksek surlardan ve bunların bant halindeki taş işçiliğinden şüphesiz etkilenmişti. Caernarfon Şatosu'nu Wales'i fethetmesinin ve yeni Wales hükümetinin simgesi olarak tasarladı; kum saati planındaki yeni şatosunu yüksek ihata duvarlı, çokgen burçlu ve bekçi dairelerinin bulunduğu çifte kuleli büyük girişlerle inşa etti. Edward'ın simgesi alışılmamış, uçsuz bucaksız ve haşmetli olmak zorundaydı ve bu bir şekilde imparatorluk Roma'sından türetilmişti; dolayısıyla şatonun Roma/Bizans damgası taşıyan bir görünüşü vardı. Taş örgüsü bile Konstantinopolis surlarını andıracak şekilde yapılmış, bu amaçla Anglesey'deki Penmon taşocaklarından getirtilen kireçtaşı kullanılmış, sıralardaki süsleme kuşakları Menai taşocaklarından gelen koyu kahverengi kumtaşıyla yer yer üst üste bindirilmişti. Ama aslında bütün bu proje Edward için büyük olasılıkla bir hayal kırıklığıydı. Yapımına 1283'te başlanılan şato hiçbir zaman bitirilmedi.

Onarımlar ve restorasyon

Konstantinopolis surları ortaçağ boyunca sürekli onarıldı durdu; 20. yüzyılda ise onarımların yerini, zamanında çok eleştirilen bir program çerçevesinde restorasyon aldı. Restorasyonlar kısmen UNESCO tarafından finanse ediliyordu, ama belediyenin zorunlulukları projenin aceleye getirilmesine neden oldu. İş, bulunduğu takdirde her birine bir "bilimsel danışman"ın tahsis edildiği on bir müteahhit arasında bölüştürüldü. Surlar birçok yerde onarılmaktan ziyade yenilendi. Belki şimdi özenli savunma sisteminin bir zamanlar nasıl işlediğine dair daha açık bir fikir ediniyoruz, ama süreç içinde her türlü tarihi bulgu yok edilmiş olabilir. Ekipler arasında herhangi bir koordinasyon ya da sonuçların yayınlanmasına yönelik bir plan görünmüyor. 1994'teki hükümet değişikliğiyle ise çalışmaya ansızın son verildi.

Bununla birlikte, programın yetersizlikleri ancak 17 Ağustos 1999'da, Richter ölçeğinde 7,4 büyüklüğünde bir deprem surlara bir hayli zarar verince gerçekten ortaya çıktı. Depremde beşi ciddi olmak üzere birkaç sur hasar gördü. Sekizgen burçlardan birinin güneydeki yarısı yıkıldığı halde, surların güney kısmı depremden daha az etkilendi. Belgrad Kapısı'nda dikdörtgen birkaç burç hasara uğradı ve Top Kapısı'nda surun bir bölümü yıkıldı. 1970'lerde restore edilen iki burçla Edirne Kapısı yakınındaki surun bir kesimi de zarar gördü. Depremden sonra yapılan ilginç bir gözlem, yakın dönemin restorasyonlarındaki yüzeysel ilavelerin, sanki surlar üstlerinde yapılan baştan savma çalışmayı küçük görüyormuş gibi, birçok yerde tarihi dokudan basitçe koptuğunu gösterir. İTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Zeynep Ahunbay'ın bir yorumunu alıntılayalım:

> 1980'lerin restorasyon kampanyası, tehlike altındaki yapıların dengelenmesi ve sağlamlaştırılması yerine harap burçlarla kapılar yeniden inşa edildiği için eleştirilmiştir. Son deprem sırasında 20. yüzyıl onarımlarının başına gelenler... geleceğin restorasyonları için iyi bir ders oluşturuyor.

3

Konstantinopolis 1453

Savaşın başlangıç anları

Konstantinopolis'in 1453'te Osmanlıların eline geçmesi bazen Roma İmparatorluğu'nun sonu ya da gereksiz bir yadigârın yeni ve yayılmacı bir süper devlet tarafından devralınması olarak görülür. Aslında Konstantinopolis'in kuşatılması ve fethi bunların hiçbirine denk düşmediği gibi, tek yanlı bir mesele de değildi. 1453'ün gerçek önemi kadim bir yapının ortadan kaybolmasında değil, bir yenisinin, tam gelişmiş şekliyle Osmanlı İmparatorluğu'nun, varlığını 1922'ye kadar sürdürecek bir imparatorluğun doğuşunda yatar.

Osmanlılar için Balkanlar "Rum eli"ydi; Rumeli, yani "Romalıların ülkesi." İspanyol *Conquistadores* [fatihler] Amerika'ya nasıl bakıyorduysa, kendi toplumlarında cesaret ve metanet gibi erkek erdemlerinin hâkim olduğu Osmanlılar da Rumeli'yi aynı gözle, fatihlerin sınırsız bir özgürlüğü elinde bulundurduğu, yerel halkın din değiştirecek kıvama geldiği bir toprak parçası olarak görüyordu. Ne var ki 15. yüzyılın ortasına gelindiğinde Osmanlı'nın seçkin zümresi, o eski destansı başına buyruk gaziler, yani dini motivasyonlu sınır savaşı idealine yapışanlarla yeni bir askeri ve idari merkezileşmeden yana olanlar arasında bölünmüştü. Feodal seçkin kesim genellikle merkezileşmeye karşı çıkarken, adı üstünde kapıkulları, iktidarın sultanın etrafında yoğunlaşmasından yanaydı. Kapıkulları kuramsal olarak kölelerden oluştuğu halde üyelerinin birçoğu özgür doğmuştu ve kul unvanına gururla sahip çıkıyorlardı. Onları en iyi "sultanın adamları" ifadesiyle tanımlayabiliriz. Konstantinopolis fatihi Sultan II. Mehmed de her iki gelenekten gelen danışmanlara sahipti.

Bizans başkentinin fethi, 8. yüzyıldaki ilk saldırılarından bu yana İslam ordularının rüyası olmuştu. Türkler böyle İslami motivasyonların yanı sıra kaderin kendilerini Konstantinopolis'e sürüklediğine inandıkları Kızıl Elma suretindeki rüyalarına da odaklanıyordu. Sultan II. Mehmed ve hemen sonraki ar-

dılları Sultan-ı Rum, "Romalıların hükümdarı" unvanını benimsemişti ve bu şekilde Bizans'la Roma'nın mirasçıları olduklarına dair hak iddia ediyorlardı. Nitekim Osmanlı Türkleri daha doğudaki Müslümanlarca genellikle Rumiyun diye adlandırılmıştır.

Son Bizanslılar da kendilerine "Romalı" diyordu, ama imparatorları çok küçük bir toprak parçasına hükmediyordu. Bununla birlikte, Osmanlılara karada karşı çıkabilecek tek büyük Avrupalı güç Macaristan iken, Bizans'ın elinde kalan topraklar Osmanlı'nın İtalya'daki güçlü denizci rakiplerine deniz üssü olarak hizmet edebiliyordu. Osmanlı İmparatorluğu 1444'te denizde ve karada birleşik bir Haçlı gücü tarafından adeta ikiye ayrılmıştı. Güney Yunanistan'daki Mora'nın Bizans despotu, geleceğin İmparator XI. Konstantinos'u bile kuzeydeki Osmanlı ve vasal topraklarına saldırmıştı. Babası II. Murad'ın 1444 Temmuz'unda tahttan çekilmesi üzerine 12 yaşında padişah olan II. Mehmed için, o yılın olayları şahsi bir aşağılama anlamına geliyordu. Sadrazam Çandarlı Halil, Murad'ı tahta dönmeye ikna etti, Macarları Varna'da alt etti ve Bizanslıları püskürttü. İki yıl sonra genç Mehmed küçük bir Anadolu sancağını yönetmeye gönderilirken, Murad, sultan unvanını resmen yeniden üstlendi. II. Mehmed geçici olarak tahttan indirilmekten incinmiş olabilir; ama bir yandan babasının ordusunun, Hıristiyan kadırgalarını kıpırdayamaz hale getiren topların korumasında Boğaz'ı geçtiğini fark etmesi ona iyi bir ders oldu, çünkü daha sonra aynı noktada büyük Rumeli Hisarı'nı inşa etti.

Osmanlılar için Bizans imparatoru sadece Tekfur'du (kral için kullanılan Ermenice bir terim), onun büyük kenti Konstantinopolis ise önceki halinin silik bir gölgesiydi. Aslında, kendisine tabi olan Mora despotları gibi imparator da Osmanlı sultanının bir vasalıydı. Sultanın payitahtı, Konstantinopolis'in 160 km batısındaki Edirne'ydi. Epey doğudaki Bizans Trabzon İmparatorluğu rakip bir hanedanın yönettiği ayrı bir devletti, kuzeyde Kırım'da bulunan küçük Bizans prensliği Mangup ise Kırım kıyısındaki Ceneviz sömürgelerinin bir uzantısıydı. Venedik ile Cenova denizlere hükmediyor ve adaların çoğunu ve ayrıca Ege ve Karadeniz çevresindeki birkaç kıyı enklavını[1] denetliyordu. Karadeniz, Avrupa ile Orta Asya'yı, Rusya ile Ortadoğu'yu birbirine bağlayan başlıca ticaret güzergâhlarının kavşağını oluşturuyor, merkezde kıyıları büyük ölçüde Cenevizler tarafından denetlenen Kırım Yarımadası yer alıyordu. Venedik ve Cenova, Çanakkale Boğazı'nın girişindeki stratejik Tenedos Adası (şimdi Bozcaada) için de savaşmıştı.

Atina Haçlı Prensliği, Güney İtalya'nın Aragonlu hükümdarlarıyla bağları olan İtalyan-Katalan kökenli bir ailece yönetiliyordu. Ama bir zamanların güçlü Bizans Epir Despotluğu'ndan geriye kalanlar üç kıyı şatosundan ve bir İtalyanın, III. Leonardo Tocco'nun hüküm sürdüğü İonya Adaları'ndan ibaretti. Kuzeyde bazı Arnavut boyları Gjergj Kastriyoti'nin, daha iyi bilinen adıyla İskender Bey'in önderliğini tanımıştı, ama o, Osmanlılara direnirken gösterdiği çabayı Venediklilerle çekişmek için de gösteriyordu.

Doğuda Osmanlılar bugün Türkiye'yi meydana getiren topraklara hükmetmekten çok uzaktı. Kuzey Anadolu'da, Sinop'taki Candaroğulları Osmanlı sultanının sadık vasalıydı, ama güneyde Karamanlılar Osmanlı'nın üstünlüğünü gönülsüzce kabul ediyordu. Karadeniz'in ötesinde Hacı Giray güçlü Kırım Hanlığı'na dönüşecek devleti kurarken muazzam Moğol Altın Orda Devleti parçalan-

[karşı sayfada] 1453'te Konstantinopolis önündeki Türk ordugâhı. *Avis Directif pour Faire la Passage d'Outre-mers* adlı kitaptan alınan bu resim 1455 tarihli olup Jean Mielot'nun atölyesinden çıkmadır. Bibliothèque Nationale, Paris. (akg-images)

1 Bir ülkeye ait olup çepeçevre ya da üç tarafı başka bir ülkenin topraklarıyla çevrili kara parçası anlamında bir siyasi coğrafya terimi –ç.n.

Le siege du grant turc auec .ij. deles pncipaulx cõseilles
Le siege du capiteine gnal de la turquie

Yüzer engelin bağlanmış olabileceği Haliç'in kuzey yakasındaki tersanelerden İstanbul'un eski kentinin görünüşü. Karşı tarafta şimdi Yenicami'nin işgal ettiği yer Konstantinopolis'in Venedikli semtiydi. (David Nicolle)

mıştı. Katolik Polonya-Litvanya Krallığı da Karadeniz kıyılarının bir bölümü dahil Hıristiyan Ortodoks Rusya'nın uçsuz bucaksız bölgelerinin denetimini ele geçirmişti. Rusya, Ortodoks Konstantinopolis'in meseleleriyle gerçekten de pek ilgilenmiyordu ve Moskova metropoliti kısa süre önce Rus Kilisesi'nin özerkliğini ilan ederek Bizans'a fiilen sırt çevirmişti.

Hıristiyan ülkelerinin çoğu kendi meseleleriyle uğraşırken, II. Mehmed'in Konstantinopolis'i fethetmeye kararlı olduğu 1451'de tahta geri döndüğünde hemen anlaşıldı. Genç sultan henüz, ihtiyatlı biri olan yaşlı Sadrazam Çandarlı Halil'i görevden alacak denli güçlü olmasa da, kendisinin en yakın danışmanları Zağanos Paşa ile Şahabeddin Paşa'yı sırasıyla ikinci ve üçüncü vezirler olarak terfi ettirdi. Bu arada, genç biraderi Küçük Ahmed'i öldürmekle acımasız bir yanı olduğunu gösterirken, potansiyel bir hoşnutsuzluk odağını da ortadan kaldırmış oldu. Ama geride hâlâ Osmanlı tahtında hak iddia eden biri daha, Konstantinopolis'te bir siyasi mülteci gibi yaşayan Şehzade Orhan vardı.

Bizans imparatoruyla Karaman hükümdarı, Sultan II. Mehmed'e toy bir genç gözüyle bakıyorlardı. Ama Mehmed ve onun savaş yanlısı danışmanları, konumlarını sağlamlaştırmak için büyük bir zafere ihtiyaç olduğuna çoktan karar vermişlerdi. Konstantinopolis'in fethi kentin herhangi bir Haçlı kuvvetince üs olarak kullanılmasını ve tehlikeli bir Batılı rakibe teslim edilmesini de engelleyecekti. II. Mehmed durumu yalın ve öz bir ifadeyle özetliyordu:

> Gaza, babalarımızın durumunda olduğu gibi bizim de temel görevimiz. Mülklerimizin orta yerinde duran Konstantiniyye düşmanlarımızı koruyup bize karşı kışkırtıyor. Dolayısıyla bu kentin fethi Osmanlı Devleti'nin geleceği ve güvenliği için zaruridir.

Edirne'deki Muradiye Camii 1435'te Sultan II. Mehmed'in babası için inşa edilmişti. Rumeli Eyaleti kuvvetleri padişahın kendi hassa alaylarıyla birlikte Edirne'de toplanmıştı. (David Nicolle)

Osmanlı İmparatorluğu ve komşuları, 1451-52

II. Mehmed'in tahta ikinci kez çıkmasından kısa süre sonra Karaman hükümdarı İbrahim Bey tartışmalı Hamid Eli bölgesini istila etti, ama genç sultanın hafife alınacak biri olmadığını öğrenmek için kısa süreli bir sefer ona yetti. Bizans imparatoru XI. Konstantinos da Mehmed'in beceriksiz olduğunu düşünüyor ve Şehzade Orhan'ın bir Osmanlı içsavaşı çıkarmasına izin vereceği tehdidiyle imtiyazlar koparmaya çalışıyordu. Mehmed, İbrahim Bey'in kızıyla evlendi ve Konstantinopolis'i ezme konusunda daha kararlı bir

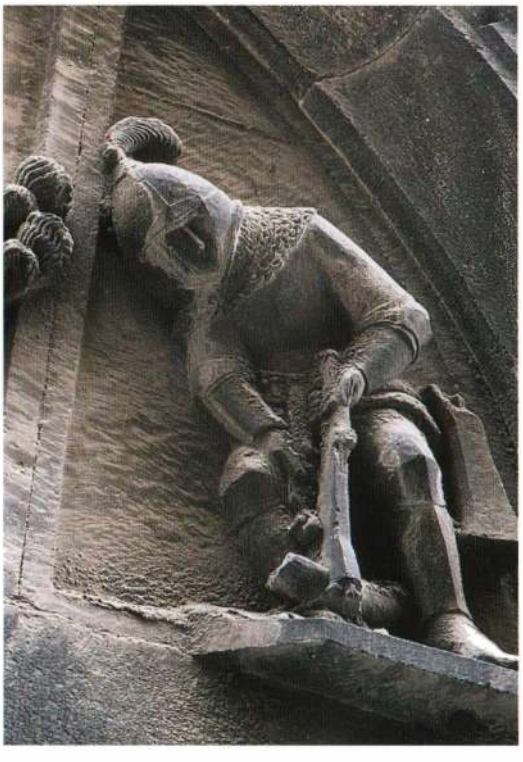
şekilde eve döndü. Çandarlı Halil'in bile sabrı tükenmişti:

> Sizi gidi sersem Rumlar... Sizin kurnazca usullerinizi yeterince uzun bir zamandır biliyorum. Merhum Sultan (Murad) sizin hoşgörülü ve insaflı bir dostunuzdu. Şimdiki Sultan Mehmed ise aynı görüşte biri değil. Eğer Konstantiniyye onun cesur ve şiddetli hamlesinden kurtulursa, bu sırf Allah sizin sinsi ve şeytani dolaplarınıza göz yummaya devam ettiği için olacaktır.

Sultan Edirne'ye dönerken Çanakkale Boğazı'nda Hıristiyan gemileri tarafından yolu kesilince Boğaziçi'nden karşıya geçti; anlaşılan onu Avrupa kıyısında gecikmeden heybetli bir hisar inşa etmeye sevk eden de bu yolculuktu. Edirne'ye döner dönmez yeniçerilerin denetimini Çandarlı Halil'in elinden aldı ve kendi devşirme (askere alınmış köle) subaylarını başka piyade birimlerinin başına getirdi. Çandarlı Halil sarayda birçok kimse onu kâfirlerin dostu gibi gördüğü için hayatından olacağından bile korktu, ama kudretli yaşlı siyasetçiyi azletmeye Mehmed'in gücü yetmezdi. Bu arada Sultan Mehmed, en yakın danışmanlarıyla birlikte geceleri Edirne'de er kılığına girip dolaşarak, sultanın Konstantinopolis'e saldırı önerisinin ne ölçüde rağbet gördüğünü değerlendirmek için meyhanelerdeki konuşmalara kulak veriyordu.

Bu arada İmparator Konstantinos destek almak için acil çağrılar gönderiyordu. Venedik Senatosu 14 Şubat 1452'de bu çağrıyı özür dileyerek ve askeri ikmal malzemesi göndermeyi vaat ederek cevaplandırdı. Zaten birçok Venedik senatörü Bizans'a kaybedilmiş bir dava olarak bakıyordu ve Osmanlılarla ilişkileri dü-

Bu oyma figürler, bir zamanlar Venedik yönetimi altındaki Dalmaçya'da geç ortaçağa ait bir evin kapısı üstündedir. 1441 ile 1473 arasında oyulmuş olup Balkanlar'daki İtalyan sömürgelerinin ileri karakollarını savunan tam zırhlı piyade ya da bahriyelileri temsil eder. (Fotoğraf David Nicolle, No. 18, Ulica Juja Barakovica, Sibenik)

zeltmekten yanaydı. Bu karışık duyguların farkında olan Çandarlı Halil, Konstantinos'un yardım çağrılarının önünü kesmek için Venedik, Macaristan, vasal Sırbistan ve Eflak devletleriyle çeşitli antlaşmaları yeniliyordu.

Konstantinopolis'te halk "Deccal'ın günü geldi, kentin sonu geldi!" diye feryat ederken, 1451'de Rumeli Hisarı'nın inşası için malzeme ve usta toplamak üzere sağa sola emir gönderiliyordu. İmparator Konstantinos sultanın Bizans toprakları dahilinde hisarını inşa etmek için izin almamış olmasından yakınıyor, Mehmed ise o bölgenin meskûn olmadığı ve Konstantinos'un Konstantinopolis surları dışında hiçbir şeye sahip bulunmadığı şeklinde karşılık veriyordu.

II. Mehmed'in Rumeli Hisarı'nı inşa etmek için dış müdahaleleri durdurabilecek güçte bir donanmaya ihtiyacı vardı. Gelibolu'dan ansızın 6 savaş kadırgası, 18 küçük kalyeta [hafif kadırga] ve 16 ikmal teknesiyle bir Osmanlı donanmasının çıkagelmesi Hıristiyanları şaşkınlığa düşürdü. İnşaata 1452 Nisan'ında Boğaz'ın 88 m dolayındaki en dar yerinde başlandı; 500 işçi üçgen şeklindeki büyük hisarı 31 Ağustos 1452'de tamamladı. Bu-

İstanbul'un eski merkezi artık binalarla öylesine doldurulmuş ki 15. yüzyılın ortasındaki açık ve adeta kırsal halini akla getirecek bir resim bulmak zordur. Bununla birlikte, Ayasofya'nın yakınından bir zamanların Prosforianos Limanı'na bakan bu fotoğraf, ortaçağ Konstantinopolis'inin yemyeşil karakterini hissettiriyor. (Frederick Nicolle)

1480-90 tarihli bir Transilvanya sunağının resimli sırt levhasında İsa'nın Dirilişi'nin tasviri. Levhadaki askerler, Konstantinopolis kuşatması sırasında hem Osmanlıların yanında, hem onlara karşı çarpışan türden Balkan birliklerini yansıtıyorlar. (Fotoğraf David Nicolle, Luther Kilisesi, Medias)

nunla birlikte inşaat çalışması olaysız geçmiyordu. İmparator Konstantinos eldeki tüm yiyeceğin Konstantinopolis'te istiflenmesini istediğinden, Osmanlı askerleriyle Bizans köylüleri arasında çoğu zaman tahıl tedariki konusunda patırtı çıkıyordu. Sultanın hareminde çalışan bazı hadımlar yollarını şaşırıp Konstantinopolis'e fazla yaklaşınca tutuklanmış, çareyi eğer vaktinde görevlerine dönmezlerse başlarının vurulacağını söyleyerek serbest bırakılmak için yalvarmakta bulmuştu.

Rumeli Hisarı'nı Türkler "Boğazkesen, Bizanslılar "Lemokopia" diye adlandırıyor, her iki ifade aynı anlama geliyordu. Hisarda Firuz Bey'in komutası altında 400 askerle derhal garnizon kuruldu; garnizonun görevi, geçen bütün gemileri vergi ödemeye zorlamaktı. Geçiş ücretini ödemeyi reddedenlere ateş açılabilir ve eğer mümkünse bu araçlar kıyı boyundaki toplarla batırılabilirdi. Söylendiğine göre, en büyük top 272 kg ağırlığında bir gülle atabiliyordu; Rumeli Hisarı'nda günümüze kalan top gülleleri de kesinlikle 204 kg çeker.

Sultan Mehmed artık Edirne'ye dönüyordu; Baltaoğlu Süleyman Bey'in komutası altındaki donanma da bir hafta sonra yola çıktı. Rumeli sancaklarından gelen kuvvetler 1452 sonbaharı sırasında Edirne civarındaki seçkin saray alaylarının yanında karargâh kurdu. Silah imalatçıları devletin dört bir yanında büyük gayretle çalışırken, sultan da Doğu ve Batı'nın en son askeri fikirlerini inceliyordu. Görünüşe bakılırsa danışmanlarından biri ünlü İtalyan bilgini, gezgini ve antik eser koleksiyoncusu, "Anconalı Ciriaco" adıyla tanınan Ciriaco de Pizzicolli'ydi. II. Mehmed'in sarayına çektiği diğer uzmanlar arasında Urban adlı bir Macar top dökümcüsü de vardı. İmparator Konstantinos gerekli maddi kaynaklarla malzemeleri sağlayamadığı ya da sağlamak istemediği için Bizanslıların hizmetinden ayrılan Urban, kendisine Konstantinopolis surlarını yıkacak bir top yapıp yapamayacağı sorulduğunda olumlu cevap verdi, bununla birlikte topçudan ziyade top dökümcüsü olduğunu ve Rumeli Hisarı'ndaki top için menzil hesabı çıkaracak vasfı taşımadığını da itiraf etti. II. Mehmed ise menzillerin daha sonra hesaplanabileceğini söyleyerek Urban'ın tüm ihtiyaçlarının temin edilmesini istedi.

Rumeli Hisarı'nın toplarını dökmek iki ay aldı ve 10 Kasım'da Karadeniz'den dönmekte olan bir çift Venedik gemisine top ateşi açıldı. İtalyan mürettebat başta korkuya kapılmıştı; ancak Konstantinopolis'e sağ salim ulaştılar. Osmanlı topçuları menzillerini ayarlayıp 25 Kasım'da Antonio Erizzo'nun emrindeki bir Venedik gemisini batırdı. Bunu haber alan Sultan Mehmed, Urban'a ilk topun iki katı büyüklüğünde ve 450 kiloyu aşan bir gülleyi atabilecek bir top dökmesini buyurdu. Sonunda bu top sultanın yeni sarayının dışında denendi ve ağır bir taş gülle gerektiği gibi bir milin [1609 m] üstünde bir mesafeye atılabildi.

İmparator Konstantinos, göz önündeki bu hazırlıklar karşısında Konstantinopolis'e dış köylerdeki ahaliyi getirmenin yanı sıra yiyecek ve şarap ikmali yaptı, hatta buğdayı kepeğinden ayırmakta kullanılan kulplu yayvan sepetlerden[2] getirtti. 1452-1453 kışı sırasında, yiyecek ve askeri gereç satın alınması için Ege'ye gemiler gönderdi. Sakız'da ters esen rüzgârlara kapılan büyük bir gemi ancak kuşatma başladıktan sonra kente doğru yelken açabildi. Konstantinopolis'in istihkâm-

[karşı sayfada] 15. yüzyıldan kalma güzel bir Osmanlı yazması olan *Süleymanname*'nin ön sayfası. En üstte, Hıristiyanların Kral Solomon olarak bildikleri Hazreti Süleyman oturuyor. Onun çevresinde ve altında hizmetkârlar, askerler ve hatta canavarlar var. Süleyman bir Osmanlı padişahı gibi giyinmiş. Yukarıdan aşağıya dördüncü sırada Peygamber-Kral'ın ordusu tasvir ediliyor. İki subay, biri dilimli, diğeri geçiş döneminin üslubunda olan hayvan başlı topuz taşıyor. T. 406, f. 1b (© The Trustees of the Chester Beatty Library, Dublin)

2 İng. Winnowing fan (ayrıntılı bilgi ve resmi için bkz. internet: http://vunex.blogspot.com/2006/11/unknown-object-part-ii.html) –ç.n.

Çanakkale'den Gelibolu'ya doğru Çanakkale Boğazı. Her iki yaka da 15. yüzyılın ortasında sımsıkı Osmanlının denetimi altındaydı, ama boğazın kendisi kuzeydeki Boğaziçi'nden farklı olarak, Sultan II. Mehmed'in elindeki toplarla kapatmak için fazla genişti. (David Nicolle)

[karşı sayfada] Rumeli Hisarı Sultan II. Mehmed tarafından 1452'de Boğaziçi'nin Avrupa yakasında inşa edildi. Hisardaki büyük top, Karadeniz'le Konstantinopolis arasında gidip gelen gemilere boğazı kapatabiliyordu. (TopFoto)

ları kış boyunca ıslah edildi ve askeri birliklere ödeme yapmak için kiliselerle manastırlardan gümüş toplandı.

Kentte birçok kimse artık Konstantinopolis'i yalnızca Tanrı ile Meryem'in kurtarabileceğini ve imparatorun hizipçi Katolik Batı Avrupalılarla flört etmesinin budalalık olduğunu iddia ediyordu. O ana kadar Batı'dan dostça sözlerin ötesinde pek bir şey gelmemişti. Bağımsız Bizans Trabzon İmparatorluğu kendi sorunlarıyla meşguldü, Mora'da ise iktidara ortak iki despot, Dimitrios ile Thomas 1452 Ekim'inde Osmanlı kuvvetlerinin ciddi bir saldırısıyla karşı karşıyaydı. Mattheos Asanis'in komutasındaki Bizans birlikleri bu harekât sırasında Osmanlı ileri gelenlerinden Ahmed Bey'i ele geçirdi, ama bu olay Konstantinopolis'e o bölgeden yardım gitmeyeceği olgusunu değiştiremedi. Yunanistan'da kalan Latin enklavları bir şey yapamayacak denli zayıftı; Sırbistan despotu Gregory'nin Osmanlı beylerbeyini desteklediği Balkanlar'da da durum aynıydı. Bizanslı kronik yazarı Yeorgios Françis'e göre, büyük Macar askeri önderi Yanoş Hunyadi, Konstantinopolis'e yapacağı yardım karşılığında Mesimvria[3] [Misivri] yahut Selimvria'yı [Silivri] talep etmişti. Françis, Ege'deki Limnos

3 Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında, Osmanlıca adı Misivri, bugünkü adı Nesebar –ç.n.

15. yüzyılda Bosna'da taştan oyma bir dizi dikkat çekici mezar yapılmıştı, bu, belki de ülkenin Bogomil (Manihaist) azınlığının etkisini yansıtır. Bu mezarın iki yüzünde, Balkan ordularının başlıca kısmını oluşturan hafif süvari ve okçu piyadeler tasvir edilmiştir. (Fotoğraf David Nicolle, Tarihi Müze, Saraybosna)

[Limni] Adası'nın Konstantinopolis'e yardım edilecek bir deniz üssü olarak kullanılmak üzere Aragonlu Kral V. Alfonso'ya verildiğini de iddia ediyordu. Dikkate değer bu tasarıların ikisinden de bir sonuç çıkmadı. Anadolu'daki Türk hükümdarları ise Osmanlılarla ya dostluk ya da korkuya dayalı bir ilişki kuruyordu.

Gemilerinin Boğaz'da batırılmasının ardından Venedikliler Karadeniz'e giden ticari konvoylarını koruma kaygısına düştü. Bunun üzerine Körfez'deki[4] kaptan yardımcısı Gabriele Trevisan, gemileriyle müretebatının eğer gerekirse kenti savunmaya yardım etmeleri için Konstantinopolis'e geri gönderildi. Senato, on beş kadırganın eşlik ettiği, her biri dört yüz asker taşıyan iki nakliye gemisini silahlandırarak 8 Nisan'da Konstantinopolis'e göndermeyi de kararlaştırdı; keza Girit'teki Venedik otoriteleri bir süre önce Bizans başkentinden dönen Zaccaria Grioni'nin komutasına verecekleri iki savaş gemisini Negroponte'ye [Eğriboz Adası] gönderecekti. Çok geçmeden komuta yapısı değiştirilerek Konstantinopolis donanması, zaten doğuya doğru yolda olup Modon'da Alvise Longo'nun komutasındaki kadırgaları beklemesi emredilen Deniz Mareşali Giacomo Loredan'ın komutası altına verildi. Ancak üst üste gecikmeler oldu ve Longo'ya donanmasını Konstantinopolis'e götürerek Venedik balyosunun (yerel konsolosun) emrine girmesi söylendi. Sonuçta Alvise Longo 19 Nisan'da Venedik'ten tek bir savaş gemisiyle ayrıldı; Venedik'in nihayet Ege'de toplanan ana donanması ise Konstantinopolis'e yardımda çok geç kaldı. Unutmamak gerekir ki, Konstantinopolis ile Venedik arasında bir haber Negroponte ve Korfu yoluyla en iyi ihtimalle bir ayda gidiyordu.

Bu arada, Konstantinopolis'teki Vene-

4 Venedik Körfezi kastediliyor –ç.n.

dikliler ne yapacaklarını kararlaştırmak zorundaydı. Balyos Girolomo Minotto, Trevisan'ı kendi komutası altında kalmaya ikna etti. Kentte Rumeli Hisarı'nın önündeki ateş çemberinden geçmeyi başaran gemilerden birine kaptanlık eden Giacomo Coco dahil başka Venedikli tüccarlar, kaptanlar, müretteba ve askerler de bulunuyordu. Minotto aralık ayında konseyini toplantıya çağırdı; Venedik ileri gelenleri İmparator Konstantinos'un da hazır bulunduğu toplantıda kentte kalmaktan yana oy kullandı: Hiçbir gemi balyosun izni olmaksızın kentten ayrılamayacaktı. Ama 26 Şubat 1453'te 700 kişi Minotto'nun emirlerine kafa tutarak altı gemiyle kaçtı.

Roma'da papa, Konstantinopolis'in zor durumunu, Rum Ortodoks Kilisesi'ni Roma Katolik Kilisesi'yle birleşmeyi kabul etmeye ikna etmek için bir fırsat olarak görüyordu. Bu nedenle Kardinal Isidore bir Venedik kadırgasıyla Bizans başkentine gönderildi ve 1452 Kasım'ında kente vardı. Yanında Napoli'den bazı okçularla tüfekçiler getirmiş ve Sakız'da daha fazla asker toplamış, burada ona Başpiskopos Leonardos da katılmıştı. Konstantinopolis'te Kardinal Isidore'nin 200 askerine, kenti kurtaracak büyük bir ordunun öncü kuvveti gözüyle bakılmıştı. 12 Aralık'ta kadim Ayia Sofia Kilisesi'nde bir birleşme ayini düzenlendi ve Ortodoks Kilisesi'nin önderleri bir Birlik Kararnamesi üstünde anlaştı. Ne yazık ki, sıradan Ortodoks ruhban sınıfıyla halkın büyük bir bölümü aynı görüşte değildi ve Yennadios adlı bir keşişin önderlik ettiği geniş çaplı bir ayaklanma baş gösterdi. Keşiş daha sonra Sultan Mehmed'in atadığı ilk Ortodoks patriği oldu.

Venedik'in büyük rakibi Cenova 1452 Kasım'ında yardım göndermeyi kararlaştırdı ve Giovanni Giustiniani Longo, Ocak 1453'te 700 askerle Haliç'e ulaştı. Bizanslı kronik yazarı Dukas onları, "büyük miktarda kusursuz askeri gereç ve iyi silahlanmış, savaşçı tutkusuyla dolu genç Ceneviz askerleri taşıyan kocaman iki gemi" şeklinde tasvir ediyordu. Longo'nun öyle bir ünü vardı ki Konstantinos onu protostrator [mareşal] rütbesiyle tüm kara kuvvetlerinin başına getirdi ve hizmetleri karşılığında Limnos Adası'yla [Limni] ödüllendirdi.

Tarafların komutanları

Osmanlı önderleri

II. Murad'ın dördüncü oğlu olarak 30 Mart 1432'de Edirne'de doğan Sultan II. Mehmed'in annesi muhtemelen, Murad'ın ilk eşi olan Hüma Hatun adlı bir Türk kadınıydı. 11 yaşında iki lalası ya da danışmanıyla Amasya vilayetini yönetmeye gönderilen II. Mehmed, genç bir erkek olduğunda pespembe yanaklara, kararlı bir ağza, kumral bir bıyığa ve kanca bir burna sahipti. 1450 dolayında da Osmanlıların Doğu Anadolu'daki geleneksel müttefiki Dulkadir beyinin kızı Sitti Hatun'la evlendi.

Mehmed, Antik Yunan ve ortaçağ Bizans uygarlığına güçlü bir ilgi besliyordu; Kahramanları Ahilleas ile Büyük İskender'di, Hıristiyanlık konusunda da epey bilgi sahibiydi. Osmanlı edebiyatının önde gelen hamilerinden oldu ve birçok medrese inşa ettirdi. "Fatih" lakabına ilaveten "Ebu'l-hayrat" ya da "Hayır Sahibi" olarak da biliniyordu; nitekim otuz kadar Osmanlı şairine ve ülke dışındaki diğer bazı şairlere aylık bağlamıştı. Kendisi de şairdi; Avnî mahlasıyla yazıyor, şu tür gazellerde romantik bir damarı dışavuruyordu:

> Sordum, [ey sevgili,] niye yanaklarında
> Böyle gezinir dağınık zülüflerin?
> Dedi, orası Rum elidir,
> Başı yıldızlara eren yiğitlerin at
> koşturduğu.

II. Mehmed'i Konstantinopolis seferi sırasında destekleyen nüfuzlu kişiler arasında çok farklı karakter ve geçmişe sahip insanlar vardı. Çandarlı Halil, daha önce birkaç Osmanlı hükümdarına beş sadrazam veren, muhtemelen İznik'te yerleşik bir Türk ailesinden geliyordu. Çandarlı ailesiyle Bizans sarayı arasındaki onu ölüme götüren bağlantılar, Halil'in babası İbrahim'in zamanında başlamıştı. I. Bayezid'in hizmetindeki Çandarlı Ali Paşa'nın oğlu olan İbrahim'in kendisi de II. Mu-

rad'ın saltanatını karakterize eden o ihtiyatlı askeri politikayı takip eden ilk kişiydi. 1443'te sadrazam olan en büyük oğlu Çandarlı Halil babasının ihtiyatlı çizgisini sürdürerek hem II. Murad'a, hem Konstantinopolis'in düşüşünden sonraki idamına kadar II. Mehmed'e hizmet edecekti.

Çandarlı Halil kadılık ve kazaskerlikten geldiği halde yeniçeri ocağının desteğine sahipti; 1444'te başa baş geçen Varna Muharebesi'nde Macarları bozguna uğratmanın aslan payını da büyük bir ihtimalle hak ediyordu. Bizans'ın hâkim seçkin zümresi içinde birçokları ona bir dost gözüyle baksa da, muhtemelen Zağanos Paşa'nın öncülük ettiği rakip savaş kliği tarafından, Konstantinopolis seferi sırasında Bizanslılarla işbirliği yaptığına dair hikâyeler yayılmıştı. Nitekim Çandarlı Halil, Konstantinopolis alındıktan hemen sonra gözden düştü ve çok geçmeden idam edildi. Oğullarından İbrahim Paşa 1453'te Edirne kadısı oldu ve babasının itibarının zedelenmesine rağmen 1465'te kazaskerliğe, ardından da Şehzade Bayezid'in lalalığına ya da eğitmenlik ve akıl hocalığına getirildi. Şehzade Bayezid padişah olduğunda Çandarlı İbrahim Paşa sürekli daha yüksek mevkilere tırmanarak 1498'de sadrazam unvanı aldı. Babasıyla dedesi İznik'te güzel bir türbede gömülü oldukları halde, ne yazık ki Çandarlı Halil'in mezarına ilişkin hiçbir bilgi yok gibi görünüyor. Çandarlı İbrahim de aynı kentte gömülüdür ve maalesef bu güzel Osmanlı anıtlarına 1921'de Yunanlı istilacılar tarafından zarar verilmiştir.

Zağanos Paşa gerek karakteri, gerek geçmişi bakımından çok farklı biriydi. "İlir" ya da Arnavut kökenliydi; genç bir köle ya da savaş tutsağıyken devşirilmek yoluyla Osmanlı askeri kadrosuna alınmıştı. Müslümanlığa içten bağlı bir dönme olan Zağanos, her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin düşmanlarını istikrarsız kılması için sürekli genişlemesi gerektiğine inanan bir askerdi. Mehmed'e hem şehzadeyken,

II. Mehmed'in 1585 tarihli resmi. (akg-images)

hem daha sonra padişah olduğunda mutlak sadakat göstermişti, zira kendisinin gelecekteki başarı şansının hamisinin başarısına bağlı olduğunu biliyordu. Genç Sultan Mehmed 1446'da fiilen sürgüne giderken ona eşlik etti ve sultan tahta geri döndüğünde ikinci vezir mevkiiyle ödüllendirildi, sonunda da sadrazam olarak Çandarlı Halil'in yerine geçti. Gelgelelim, Zağanos Paşa 1456'da, Macarların elindeki Belgrad'a karşı açılan başarısız bir seferi takiben şamar oğlanı haline getirildi; haremden atılan kızıyla birlikte muhtemelen mülk sahibi olduğu Balıkesir'e sürüldü. Hızla büyüyen Osmanlı bahriyesinde kapudan paşa olmak üzere

1459'da geri döndü, ardından Tesalya ve bir sonraki yıl da Makedonya valiliğine tayin edildi. Zağanos Paşa'nın 1454 civarında Balıkesir'de vakfettiği bir cami bugün hem kendisinin, hem ailesinin başka mensuplarının mezarlarını içerir.

Nispeten yeni kurulmuş olan Osmanlı bahriyesinin komutanı olarak birçok başka komutandan daha düşük bir rütbeye sahip Baltaoğlu Süleyman Bey hakkında bilgimiz kısıtlı. Bir Bulgar boyarı ya da soylusu olan Süleyman Bey'in savaş tutsağıyken kapıkulu ocağına alındığı kesin gibidir. İlk kez 1444'te genç padişah II. Mehmed'in dikkatini çekti ve Macaristan'ın başkentine giden bir elçilik heyetine dahil edildi. Osmanlı donanmasının bir subayı olarak, beş yıl sonra Cenevizlerin hükmettiği Lesvos [Midilli] Adası'na başarılı bir saldırı düzenledi. Gelibolu valiliği yapmış olması da ihtimal dahilindedir. Bizanslı kronik yazarı Dukas'a göre:

> Mehmed'in babası tarafından köleleştirildiğinde atalarının dinini inkâr etti. Lesvos'a [Konstantinopolis kuşatmasından] dört yıl önce gelmiş ve birçok savaş esiri almıştı. O haydut yeniçerilerin iyi bir dostu değildi, zira onların ganimetlerine sık sık el koymuştu.

Baltaoğlu, Konstantinopolis kuşatması sırasında kapudan paşa, yani donanma komutanıydı ve bu mevkiye getirilen ilk kişiydi. Donanmasının Konstantinopolis kuşatmasını yararak geçen Hıristiyan gemilerini durdurmayı başaramaması, rütbesinin sökülmesine yol açmıştı; bunun ardından da tarih sahnesinden silinmiş görünüyor. Bununla birlikte bir kaynakta Baltaoğlu'nun nihai Osmanlı hücumu sırasında bir yeniçeri birimine komuta ettiğine değinilir. Belki de Sultan Mehmed, umutsuz bir girişimin başına getirerek ona şerefini kurtarması için bir şans tanımıştı. Boğaz'da Rumeli Hisarı'nın hemen kuzeyindeki köylerden Baltalimanı'nın adı, Baltaoğlu'nun kuşatmadan sonra orada inzivaya çekildiğini düşündürüyorsa da, donanmanın Rumeli Hisarı inşaatını korurken orada demirlemiş olmasının köyün adının ilham kaynağı olması daha akla yakın.

Hıristiyan önderleri

Konstantinopolis'teki komuta yapısı, elbette İmparator XI. Konstantinos Paleologos genel yetki sahibi olmakla birlikte, Osmanlı tarafındaki kadar açık değildi. 8 Şubat 1405'te iktidardaki imparatorluk ailesinin çocuklarından biri olarak doğan Konstantinos, İmparator II. Manuil ile karısı Eleni Dragas'ın dördüncü oğluydu. Ailenin küçük oğlu olarak 1428'de, biraderleri II. Theodoros ve Thomas Paleologos ile birlikte despot görevini paylaşmak üzere Güney Yunanistan'daki Mora'ya gönderilen cesur, enerjik, ama genellikle ihtiyatlı Konstantinos, despot olarak yerel savunma tesislerini sağlamlaştırdı ve hatta kısa bir süreliğine Patras, Atina ve Thives'i yeniden ele geçirdi.

Yaşça büyük biraderi VIII. İoannis'in geride çocuk bırakmadan ölmesini takiben Despot Konstantinos 12 Mart 1499'da İmparator XI. Konstantinos oldu, ama imparatorluğu zamanında despotluğundaki kadar etkili değildi. Dini meselelerde esnek ve Kilise Birliği'ni kabul etmeye istekli Konstantinos, kent içindeki yerel muhalefeti ve Osmanlı kampındaki amaç birliğini fena halde yanlış değerlendirmesine karşın, Yunan efsanesinde bir kahraman figürü haline geldi; Konstantinopolis'in düşüşünden sonra birçok Yunanlı,[5] son imparatorlarının ölmediğine ve Türkleri sürmek üzere bir

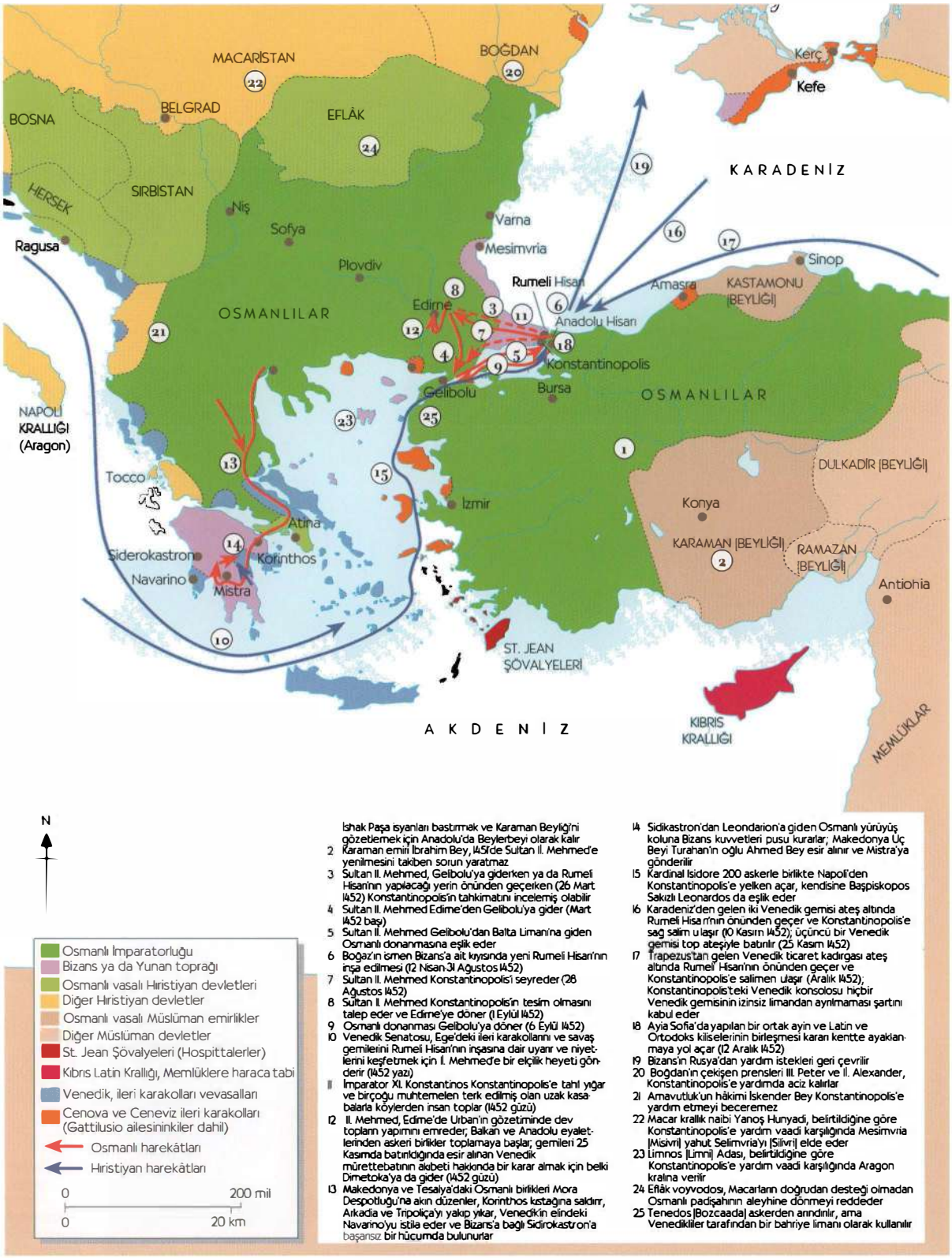
5 Bizanslı kastediliyor—ç.n.

Manuil Hacikis'in mezarı üstündeki fresk, 15. yy. Bu asilzade, kenarı yukarı kalkık uzun şapkasıyla tipik bir Bizans kostümü giyiyor. (David Nicolle, Pantanassa Kilisesi, Mistra)

XI. Konstantinos'un heykeli.
(C. Hellier/The Ancient Art and Architecture Collection)

İshak Paşa isyanları bastırmak ve Karaman Beyliği'ni gözetlemek için Anadolu'da Beylerbeyi olarak kalır

2 Karaman emiri İbrahim Bey, 1451'de Sultan II. Mehmed'e yenilmesini takiben sorun yaratmaz

3 Sultan II. Mehmed, Gelibolu'ya giderken ya da Rumeli Hisarı'nın yapılacağı yerin önünden geçerken (26 Mart 1452) Konstantinopolis'in tahkimatını incelemiş olabilir

4 Sultan II. Mehmed Edirne'den Gelibolu'ya gider (Mart 1452 başı)

5 Sultan II. Mehmed Gelibolu'dan Balta Limanı'na giden Osmanlı donanmasına eşlik eder

6 Boğaz'ın ismen Bizans'a ait kıyısında yeni Rumeli Hisarı'nın inşa edilmesi (12 Nisan-31 Ağustos 1452)

7 Sultan II. Mehmed Konstantinopolis'i seyreder (28 Ağustos 1452)

8 Sultan II. Mehmed Konstantinopolis'in tesim olmasını talep eder ve Edirne'ye döner (1 Eylül 1452)

9 Osmanlı donanması Gelibolu'ya döner (6 Eylül 1452)

10 Venedik Senatosu, Ege'deki ileri karakollarını ve savaş gemilerini Rumeli Hisarı'nın inşasına dair uyarır ve niyetlerini keşfetmek için II. Mehmed'e bir elçilik heyeti gönderir (1452 yazı)

11 İmparator XI. Konstantinos Konstantinopolis'e tahıl yığar ve birçoğu muhtemelen terk edilmiş olan uzak kasabalarla köylerden insan toplar (1452 güzü)

12 II. Mehmed, Edirne'de Urban'ın gözetiminde dev topların yapımını emreder; Balkan ve Anadolu eyaletlerinden askeri birlikler toplamaya başlar; gemileri 25 Kasımda batırıldığında esir alınan Venedik mürettebatının akıbeti hakkında bir karar almak için belki Dimetoka'ya da gider (1452 güzü)

13 Makedonya ve Tesalya'daki Osmanlı birlikleri Mora Despotluğu'na akın düzenler, Korinthos kıstağına saldırır, Arkadia ve Tripoliça'yı yakıp yıkar, Venedik'in elindeki Navarino'yu istila eder ve Bizans'a bağlı Sidirokastron'a başarısız bir hücumda bulunurlar

14 Sidikastron'dan Leondarion'a giden Osmanlı yürüyüş koluna Bizans kuvvetleri pusu kurarlar; Makedonya Uç Beyi Turahan'ın oğlu Ahmed Bey esir alınır ve Mistra'ya gönderilir

15 Kardinal Isidore 200 askerle birlikte Napoli'den Konstantinopolis'e yelken açar, kendisine Başpiskopos Sakızlı Leonardos da eşlik eder

16 Karadeniz'den gelen iki Venedik gemisi ateş altında Rumeli Hisarı'nın önünden geçer ve Konstantinopolis'e sağ salim ulaşır (10 Kasım 1452); üçüncü bir Venedik gemisi top ateşiyle batırılır (25 Kasım 1452)

17 Trapezus'tan gelen Venedik ticaret kadırgası ateş altında Rumeli Hisarı'nın önünden geçer ve Konstantinopolis'e salimen ulaşır (Aralık 1452); Konstantinopolis'teki Venedik konsolosu hiçbir Venedik gemisinin izinsiz limandan ayrılmaması şartını kabul eder

18 Ayia Sofia'da yapılan bir ortak ayin ve Latin ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi kararı kentte ayaklanmaya yol açar (12 Aralık 1452)

19 Bizans'ın Rusya'dan yardım istekleri geri çevrilir

20 Boğdan'ın çekişen prensleri III. Peter ve II. Alexander, Konstantinopolis'e yardımda aciz kalırlar

21 Arnavutluk'un hâkimi İskender Bey Konstantinopolis'e yardım etmeyi beceremez

22 Macar krallık naibi Yanoş Hunyadi, belirtildiğine göre Konstantinopolis'e yardım vaadi karşılığında Mesimvria (Misivri) yahut Selimvria'yı (Silivri) elde eder

23 Limnos (Limni) Adası, belirtildiğine göre Konstantinopolis'e yardım vaadi karşılığında Aragon kralına verilir

24 Eflâk voyvodası, Macarların doğrudan desteği olmadan Osmanlı padişahının aleyhine dönmeyi reddeder

25 Tenedos (Bozcaada) askerden arındırılır, ama Venedikliler tarafından bir bahriye limanı olarak kullanılır

Askeri kuvvetlerin toplanması, 1452

melek tarafından uyandırılmak üzere mermere dönüştüğüne inanıyordu. Bu efsane, modernleşmiş versiyonunda Megali İdea ("Büyük Fikir") olarak Yunanistan'ı 1920'lerin Türkiye'sinde felakete sürükleyecekti.

Konstantinopolis'te doğmuş olan Lukas Notaras, İmparator Manuil'e tercümanlık hizmeti veren varlıklı bir saray adamıydı ve 1398'de Fransa'ya giden bir elçilik heyetine katılmıştı. Biraderi de saraya yakın biriydi, ama Konstantinopolis'e yapılan ilk Osmanlı saldırılarından birinde öldürülmüştü. Mora'da önemli bir toprak sahibi olarak Lukas, zengin İtalyan tüccarları arasındaki dostlarıyla temas içindeydi. Dolayısıyla, imparatorluk hükümetinin ileri gelen bir mensubuydu ve askeri kuvvetlerde komutan olmasına ilaveten ticaret yapıp kendi parasını İtalyan bankerlerine emanet ediyordu. Dahası hem Venedik, hem Cenova yurttaşıydı ve o dönemde hüküm süren Paleologos ailesinden biriyle evlenmişti.

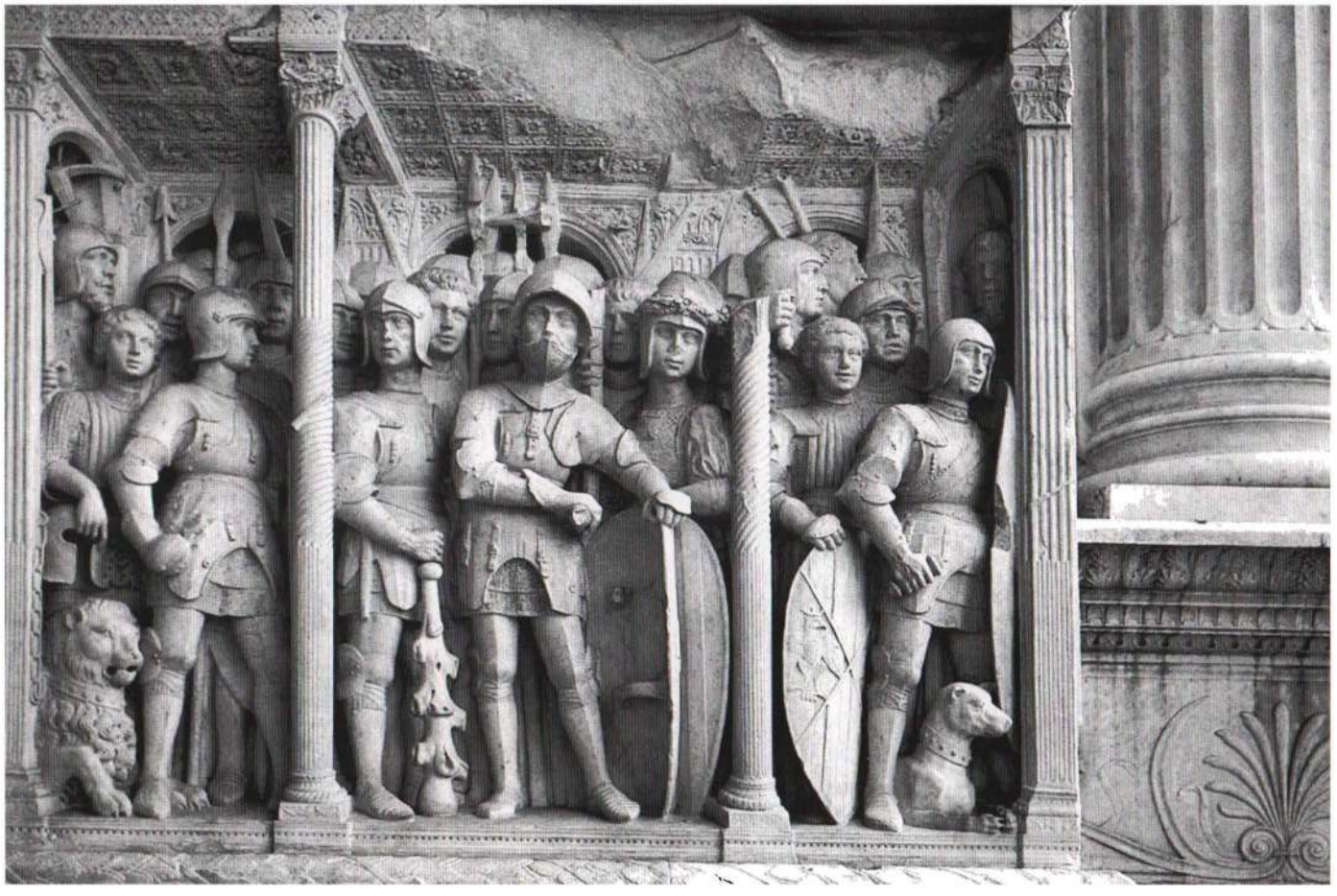
Lukas Notaras böyle varlıklı ve güçlü bağlantılara sahip biri olarak üç Bizans imparatoruna hizmet ediyor ve mesazon ya da başbakan[lık] görevini paylaşıyordu. Ayrıca, 1449'dan Konstantinopolis'in düşüşüne kadar *Megas Duks* [Büyük Duka], yani bir zamanların kudretli Bizans bahriyesinin itibari komutanıydı. Pragmatik ve esnek bir yapıya sahip olmakla birlikte Ortodoks ve Latin kiliselerinin birleşmesine kesinkes karşı çıkan Lukas Notaras'ın rakipleri vardı. Bunlardan biri gibi görünen Bizanslı politikacı Françis, İmparator XI. Konstantinos'un bile bir defasında şöyle dediğini yazıyordu: "Notaras, alenen ve kapalı kapılar ardında, kendi meseleleri dışında hiçbir şeyin önemi olmadığını iddia ediyor ve deyimdeki gibi, elinden geleni ardına koymuyor." 1470'ten sonra yazılan bir methiyede Lukas Notaras son saatlerinde Konstantinopolis'e ihanet ettiği yönündeki suçlamalardan aklanmaya çalışılıyordu, nitekim bu görmüş geçirmiş, gerçekçi siyasi ve askeri önderin gerçek anlamda hain olduğuna dair hiçbir kanıt yok.

Orlando'nun 1413'te Milanolu Bonino tarafından yapılan heykeli, tüccar cumhuriyeti Dubrovnik'in güç ve bağımsızlığının bir simgesiydi. Heykel, Doğu Balkanlar'daki seçkin askeri zümrenin kuşandığı İtalyan tarzı zırhın da güzel bir örneğidir. (© 2006 TopFoto/Longhurst)

Trajik İmparator Konstantinos'u bir yana bırakırsak, kuşatmanın en büyük Hıristiyan kahramanı herhalde Giovanni Giustiniani Longo'dur. Ne yazık ki Longo'nun Konstantinopolis'e gelmeden önceki hayatı üstüne pek az bilgi sahibiyiz. Soylu Giustinianiler Cenova, Venedik ve İtalya'nın başka birçok yerinde kök salmıştı, ama en ünlü mensupları, ailenin 14. yüzyıldan bu yana asker, din adamı, yazar ve politik önder çıkardığı Cenova'daki kanattandı.

Giovanni Giustiniani Longo'nun kendisi, daha önce çok önemli bir Ceneviz sömürgesi

Aragon Kralı V. Alfonso'nun, Francesco Laurana tarafından 1455-58 arasında Napoli'de yapılan Zafer Takı üstündeki nefis oymalar, Konstantinopolis'in İtalyan ve Bizanslı birçok savunucusu tarafından kullanılmış olabilecek türdeki silah ve zırhları örnekler. (akg-images/Tristan Lafranchis)

olan Kaffa'nın [Kefe/Kırım] *podesta*'sı ya da askeri komutanı olarak hizmet etmiş profesyonel bir askerdi. 1453 Ocak'ında 700 askerin başında Konstantinopolis'e geldiğinde kuşatma savaşı alanında bir uzman sayılıyordu; bundan dolayı kentin kara surlarının komutanlığına getirildi. Nihai Osmanlı saldırısında ölümcül bir yara alan Giovanni, ülkesine dönerken yolda öldü. Giustiniani ailesi ise 19. ve 20. yüzyıllara kadar İtalyan politikasında seçkin bir rol oynamayı sürdürdü.

Kardinal Isidore 1385 dolayında Güney Yunanistan'da, Monemvasia'da doğdu, Konstantinopolis'te öğretim gördü, Mora'da keşiş oldu; ardından 1417'de önemli Ayios Dimitrios Manastırı'nın *igumenos*'u ya da başrahibi olarak Konstantinopolis'e geri döndü. Aynı zamanda adı bilinen bir hümanist, yeni Platoncu ünlü bilgin Yeorgios Yemistos Plithon'un bir dostu ve takipçisiydi. Bunların hiçbiri Isidore'yi Konstantinopolis'in savunulmasındaki savaşla ilgili rolüne hazırlamış görünmüyor, ama belki de onun kentin kurtuluşu için yegâne gerçek umudun Batı Avrupa'da yattığını kabul etmesini mümkün kılan, açık fikirliliğiydi.

Isidore 1434'te imparator tarafından bir Ortodoks Kilisesi temsilcisi olarak Basel Konsili'ne gönderildi. Daha sonra Rus Kilisesi metropoliti olarak Rusya'da gönderildi. Arkasından Ferrara ve Floransa'da toplanan bir sonraki konsile bir Rus heyetinin başkanı olarak katılıp burada Birlik Kararnamesi'ni imza-

ladı. Ama Ruslar için bu fazla ileri bir adımdı ve artık Roma [Katolik] Kilisesi'nde bir kardinal olan Isidore 1441'de Rus Grandükü II. Vasil tarafından hapsedildi. Bundan kısa süre sonra İtalya'ya kaçarak, ömrünün kalan kısmını Latin ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesine hasretti.

Kardinal Isidore bu yöndeki çabalarından biri sırasında, küçük bir askeri birliğin başında papalık elçisi olarak gönderilmiş olduğu Konstantinopolis'te kendini son kuşatmanın içinde buluverdi; kent düştüğünde bir kez daha kaçtı ve Papa II. Pius tarafından Konstantinopolis Latin patriği ilan edildi. Ne var ki, bu anlamsız bir unvandı, ömrünün son yıllarında bunadığı söylenen talihsiz Kardinal Isidore 1463'te Roma'da öldü.

Bizans kökenli Mora Despotluğu'nun başkenti olan Mistra'da inşa edilen son büyük kilisedeki pek bilinmeyen bu duvar resmi, Doğu tarzı kıvrık yayı ve kalçasındaki sadağıyla bir piyade okçusunu gösterir. Bununla birlikte, sanatçı okçunun başına biraz kafa karıştırıcı bir vizörlü miğfer yerleştirmiştir. (Fotoğraf David Nicolle, Pantanassa Kilisesi, Mistra)

Tarafların askeri güçleri

Osmanlı orduları

15. yüzyılın ortasına gelindiğinde, profesyonel Osmanlı askerlerinin çoğunluğu sözleşmeli sipahilerden yahut köle ya da savaş tutsağı kökenli kapıkulu askerlerinden oluşuyordu. Sipahilerin sayısı daha fazlaydı ve 15. yüzyıl Rumeli'sinin bazı kısımlarında tımarlıların en azından yarısı hâlâ yerel Hıristiyanlardı. Kapıkullarının, özellikle padişahın hassa ya da saray alaylarına mensup olanların sayısı daha azdı ve bunlar hem devşirilmesi, hem talimi daha pahalıya mal olan seçkin bir zümreydi. Ünlü yeniçeri piyadeleri kapıkulu saray alaylarının bir bölümünden ibaretti.

Osmanlı piyadesinin esas kısmı yeniçeriler değil, eski piyade yahut yaya sınıfının yerini alan azaplardı. Azaplar Müslüman köylülerden devşirilen ve tek bir sefer için celp edilen düzensiz hafif piyadeden, çoğunlukla az talim görmüş okçulardan oluşuyordu. Düzensiz süvari sınıfının çoğunluğunu ise görünüşe bakılırsa gönüllü olmaktan ziyade benzer şekilde celp edilen akıncılar, yani sınır boylarındaki hafif süvariler meydana getiriyordu.

Rumeli'nin Hıristiyan voynuk takviye kuvvetleri Sultan II. Mehmed'in zamanında Slav ve Rumence konuşan Eflakları içeriyordu. Bazen lagator diye anılan ağır zırhlı bir Hıristiyan süvariye çoğu defa daha hafif zırhlı olan cebeli eşlik ediyordu. Osmanlı kuvvetleri içinde Anadolulu Müslüman Türkmen destek birlikleri de vardı, ama bunlar Konstantinopolis kuşatması sırasında önemli bir rol oynamış gibi görünmüyor.

Konstantinopolis kuşatması sırasında yeniçerilerin çoğu muhtemelen savaş tutsağı olarak silah altına alındığı halde, Osmanlı ordusunun yeni hâkim sınıfı devşirme sistemiyle alınan kapıkullarıydı. Kapıkulu askerleri Balkanlar'ın Hıristiyan köylü nüfusundan her zaman olmasa da genellikle zorla devşirilmiş çocuk yahut gençlerdi; Rumlar

devşirme işleminden muaf tutulan adalarla kentlerde yaşamaya meyilli olduklarından, söz konusu devşirmeler çoğunlukla Sırp ya da Arnavuttu. Bu şekilde askere alınanların tamamı yeniçeri ocağına girmiyordu; en iyileri hükümet hizmeti ya da kapıkulu sipahisi için ayrılıyordu. Saray süvari alaylarının çoğu, gureba hariç, giderek devşirme yoluyla kuruluyordu. Sultan II. Mehmed döneminde vilayetlerdeki tımarlı sipahi safları da kapıkulu erleriyle doldurulmuştu.

Osmanlı ordusunun teşkilatı ve komuta yapısı savaşta da barışta da aynıydı. Komuta hiyerarşisi kesindi ve askeri birimler daimi oluşumlardı; Rumeli ve Anadolu beylerbeyi emrindeki vilayet askeri kuvvetleri tıpkı hassa alayları gibi padişahın komutası altındaydı. Bunun sonucu olarak ordu zamanının muhtemelen en disiplinli ve eğitimli gücüydü. Klasik Osmanlı askeri yapısı büyük ihtimalle Konstantinopolis kuşatması zamanında mevcuttu. Bu yapı içinde Rumeli ve Anadolu vilayetlerindeki güçler üç unsurdan meydana geliyordu: topraklı süvarisi (tımar sahibi süvari), serhatkulu süvarisi (sınır süvarisi) ve yerlikulu piyadesi (yerel piyade). Rumeli ya da Anadolu beylerbeyleri yerel sancak beylerine komuta ediyordu; her birinin emri altındaki bir ocak ya da alayda 50 subaşı vardı. Takviye kuvvetlerine ve çoğunluğu Hıristiyan olan voynuklara, voynuk beyinin genel kumandası altında çeribaşı denen subaylar komuta ediyordu.

Padişahın benzer bir yapıdaki kendi saray ya da hassa alayları itibarlı kapıkulu süvarisinin altı alayından, ayrıca yeniçerileri, bostancıları, padişahın askerileşmiş av teşkilatından seymenleri (köpek bakıcıları) ve doğancıları, çeşitli muhafız birimlerini, acemioğlanlarını, topçuları, zırhçıları ve takviye kuvvetlerini içine alan kapıkulu piyadesinden oluşuyordu. Aslında Osmanlı ordusunun büyüklüğü düşmanları tarafından her zaman abartılıyordu. Gerçekte her

Dökme demirden kasnaklarla çember içine alınan dökme demir çubuklarla imal edilmiş geç 15. yüzyıla ait bir Memlük ya da Osmanlı topu. (Fotoğraf David Nicolle, Askeri Müze, İstanbul)

Askerler tarafından Konstantinopolis kuşatması sırasında giyilen tip miğferler. Solda, Halkis'de bulunan 15. yüzyıldan kalma vizörlü bir miğfer. Miğferin, mafsallı bir parçası eksik olan sert bir boyunluğu var. Ortada, yine Halkis'de bulunmuş vizörlü bir miğfer. Sert bir boyunluğa ve alışılmadık denli küçük bir vizöre sahip. Sağda, mafsallı bir burunluğu olan bir 15. yy. İtalyan miğferi. (Fotoğraf David Nicolle, Tarih Müzesi, Atina)

sancak (vilayet) yaklaşık 400 süvariyi destekliyordu, yeniçeri ocağının nüfusu ise II. Mehmed döneminde, ama ancak Konstantinopolis'in düşüşünden sonra yaklaşık beş binden sekiz bine çıkmıştı.

Osmanlılar karmaşık taktikler uyguluyordu, ama Konstantinopolis kuşatması sırasında onları başarıya götüren, topçuluk becerileriyle kara ve denizdeki çabalarını birleştirme yetenekleriydi. Elbette kimi taktik ve yetenekler hem açık muharebede, hem kuşatma savaşında uygulanabilir nitelikteydi. Sırp olduğu varsayılan yeniçeri Konstantin Mihayloviç, Osmanlı hücumunun başlangıç evrelerinin öncelikle psikolojik olduğunu, gürültüden ve askeri müzikten muazzam yararlanıldığını açıkça belirtiyordu. Düşük rütbeli bir subay grubu olan çavuşlar da yalnızca askerlerin değil subaylarının davranışları konusunda da doğrudan padişaha bilgi verdiklerinden önemli bir rol oynuyordu.

Osmanlı süvari gelenekleriyle taktiklerinin Türklerin Orta Asya'daki göçebe geçmişleriyle neredeyse hiçbir ortak yanı yoktu. Zırhlı süvariler pek yay kullanmıyordu ve at sırtında olduğu kadar yaya olarak savaşmakta da bir hayli hüner sahibiydiler. 15. yüzyıl Osmanlı ordusundaki piyade eğitimi konusunda daha az bilgimiz var; ama okçuluğun, özellikle de Türklerin daha önceki vur kaç geleneklerinden ziyade disiplinli Bizans ve Arap tarzı okçuluğun üzerinde ısrarla durulduğu açıktır. Başka bulgular Osmanlı piyadelerinin kuşatma makineleri tasarlama ve kullanma konusunda becerikli olduklarını gösteriyor; hepsinden önemlisi, aksiliklerle Hıristiyan rakiplerinden daha iyi başa çıkabiliyorlardı.

Ateşli silahlar 1370'lerden itibaren Balkanlar'da yaygınlaşmış ve Osmanlı topraklarına girmişti. Konstantinopolis'i topçuların fethettiğini söylemek abartılı olmakla birlikte, ateşli silah kullanımı söz konusu edildi-

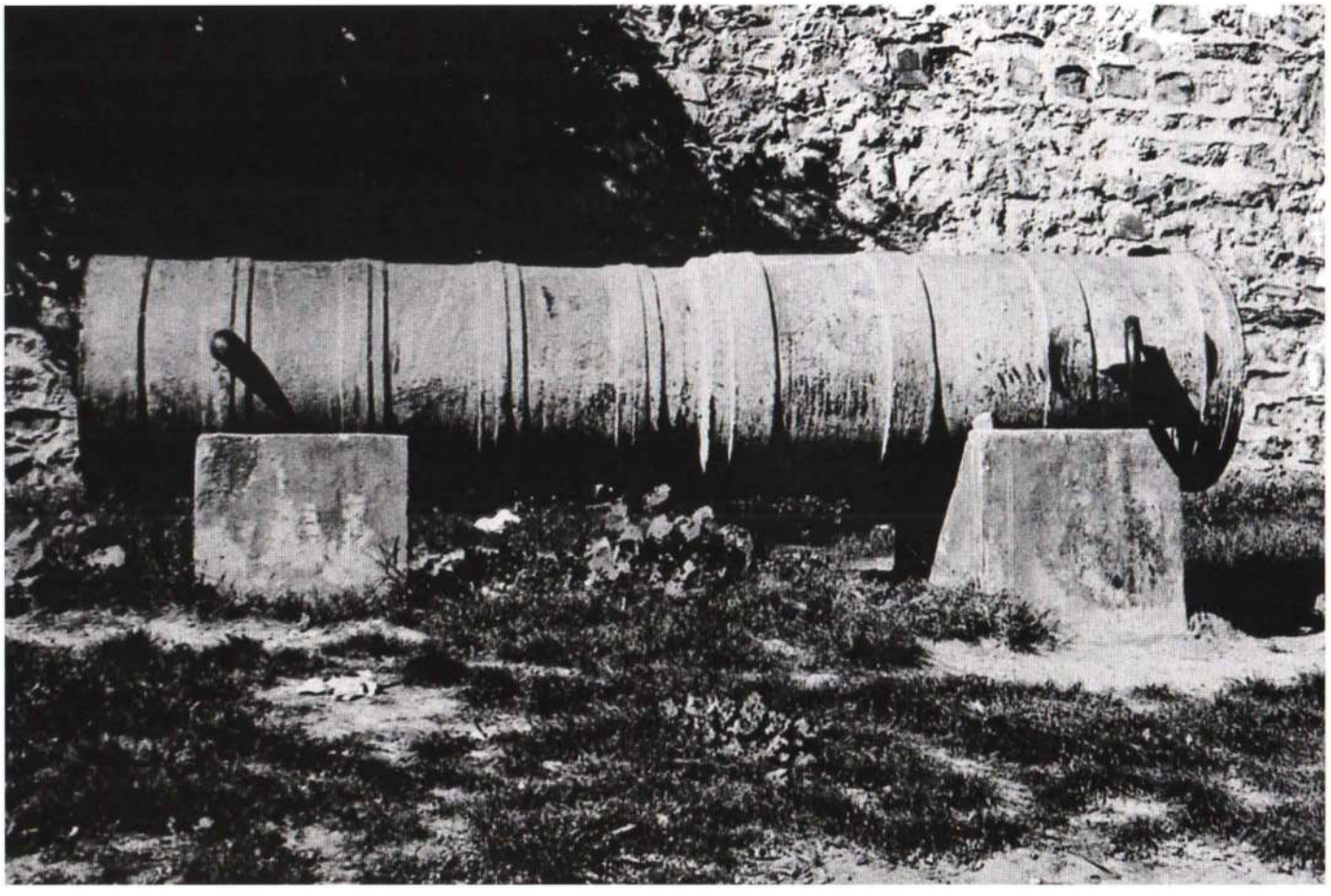

Bu küçük tunç top neredeyse kesinlikle Venedik'te imal edilmiş ve daha sonra Osmanlı padişahının 15. yüzyılda doğu komşusu ve rakibi olan Karaman emirine satılmıştı. (David Nicolle, Karaman Müzesi, Karaman)

ğinde Osmanlılar İslam dünyasında artık en ileri durumdaki orduya sahipti. Topçu ocağı ve top arabacılar ocağı Sultan II. Mehmed'in babası, cebeci ocağı[6] ise Mehmed'in kendisi tarafından kurulmuştu. Bunların hepsi kapıkulu ocaklarının bir parçasını oluşturuyordu ve padişah yurtdışından silah imalatçılarıyla mühendisler de getirtmişti. İtalya'dan Osmanlılara top dahil silah ihracatı kanun dışı bir şekilde sürüp gitti. Anconalı tüccarlar Konstantinopolis'in Sultan Mehmed'in eline geçmesinden on yıl kadar sonra bile kentte tüfek namlusu satmaktaydı. Bununla birlikte, Osmanlı top dökümcüleri uzun yıllar boyunca dökme demirden büyük top imalatını beceremedi; döktükleri büyükçe toplar ya tunçtandı ya da demir kasnaklarla çubuklardan bir araya getiriliyordu. Osmanlı toplarının modası geçmişti belki, ama topçular zanaatlarının ön saflarında yer alıyordu. Burgonya Dükü Philip ateşli silahları teşvik konusunda II. Mehmed'le çekişme halindeydi. Mehmed'in balistik bilgisi zamanının ilerisindeydi, hatta Konstantinopolis kuşatması sırasında yeni bir uzun menzilli havan topu icat ettiğine inanılır.

Osmanlı askeri mühendislerinin 15. yüzyılın başında Macar hasımlarından çok

6 Ordunun silahlarını hazırlayan ve savaş alanına taşıyan sınıf –ç.n.

Birçok 15. yy. resminde görüldüğü üzere daha dar bir barut haznesi olan bronz bir Osmanlı topu. (Fotoğraf David Nicolle, Askeri Müze, İstanbul)

şey öğrendikleri söylenir, ama aslına bakılırsa İslami kuşatma mühendisliği Avrupa'nınkinden daha eskiye giden ve daha incelikli bir mirası devralmıştı. Ahşap kuşatma kuleleri ve koçbaşları, Müslümanların son derece gelişmiş yangın çıkarıcı silahlarının bir sonucu olarak 12. yüzyılın sonundan itibaren büyük ölçüde terk edilmişti. Taş atan ilkel mancınıkların[7] kullanımına devam edildi, ama bunların ve kısa süreliğine taze hayat bulan ahşap kuşatma kulelerinin 1453'te Konstantinopolis surlarına karşı etkili olmadığı ortaya çıktı.

15. yüzyılın ortasına gelindiğinde Osmanlı donanması ayrı bir kol oluşturuyordu ve muhtemelen kendi tersane ve cephanelik teşkilatına sahipti. Ana üssü Gelibolu'da olan donanmanın başlangıçtaki rolü, Osmanlı ordularının Anadolu ile Rumeli arasındaki geçişlerinin engelle karşılaşmamasıydı. Yine de bu Osmanlı donanması 1416'da Gelibolu dışında Venedikliler tarafından adeta yok edilmişti. Osmanlıların 1422'de yeniden 60 gemisi ve Bizans'ın vasalı durumundaki Limnos Adası'nda üslenmiş bir filosu vardı, altı yıl sonra ise Konstantinopolis'e karşı yapılan bir

7 İng. Mangonel: Daha çok surları ya da şato bedenlerini yıkmak amacıyla kullanılmış, sonraki mancınıklardan daha düşük yörüngeli, ama daha hızlı taş atan bir ortaçağ mancınık tipi –ç.n.

15. yüzyılda Osmanlı ordusu. Solda, yaya ocağından Osmanlı-Balkan kökenli bir asker, 15. yy. başı. Osmanlı piyadelerinin birçoğu Hıristiyan kökenliydi ve bu durum gereçlerine yansımış görünüyor. Bu asker Doğu giysisi üstüne İtalyan tarzı kapitone bir ceket giyiyor. Ortada, 1400 dolayından bir Türk sipahisi görülüyor. Feodal süvari, ortaçağ Osmanlı ordularının belkemiğiydi. Bu asker "türban" şeklinde bir miğfer giyiyor ve birçok Müslüman savaşçının tercih ettiği topuzu kullanıyor. Sağdaki bu Osmanlı piyadesi padişahın seçkin askerlerinden biri olup muhtemelen kuşatma savaşı için tasarlanmış zincirli zırh ve dizlik üstüne tam bir piyade zırhı kuşanmış. (Angus McBride © Osprey Publishing Ltd)

boy gösterisini en az 65 tekne destekliyordu. Buna rağmen, 1453'te Konstantinopolis önlerinde peyda olan donanmanın büyüklüğü Bizanslıları ve İtalyanları aynı şekilde dehşete düşürüyordu.

Venedikliler Osmanlı bahriyesinin ustalığını ve girişkenliğini küçümsüyordu, oysa Osmanlıların dayanabileceği çok gelişmiş birkaç denizcilik geleneği vardı: Bizans'ın ve sonra da onun parçalanmasıyla 13. ve 14. yüzyıllarda ortaya çıkan Türk beyliklerinin denizcilik gelenekleri ve nihayet Müslüman Ortadoğu'nun denizcilikle ilgili uygulamaları bunların başta gelenleriydi. Osmanlılar kara savaşı konusunda Mısır ve Suriye Memlûklarından o denli çok şey öğrendiğine göre, muhtemelen onların denizcilik bilgisine de ulaşabilmişlerdi. Eğer öyleyse, bu bilgiden yararlanma konusunda Memlûklardan çok daha başarılı oldukları söylenebilir.

Yeni Osmanlı bahriyesine alınan müretteba tın tüm üyeleri Müslüman olmadığı gibi, besbelli hepsi Türk de değildi. Gelibolu'da görünüşe bakılırsa yalnızca bir bölümü Müslümanlığa dönmüş önemli bir Rum nüfusu vardı; öte yandan buradaki gayrimüslimler İtalyan ve Katalanları, en azından böyle yerleşimcilerin soyundan gelen kimseleri içermiş olabilir. Esasında Osmanlı gemileri diğer Akdeniz donanmalarındakilerle aynıydı; hızlı, hafif, manevra yeteneği yüksek, borda etme burnu[8] ve kıçtan dümeni olan bir kadırga, çok yaygın rastlanan bir savaş teknesiydi. Osmanlı mavnası, İtalyan *galeazza*'sı ya da büyük kadırgası gibi büyük bir tekneydi, ama 15. yüzyılın sonundan önce bunlardan çok sayıda görülmemiş olabilir.

Sultan II. Mehmed'in Konstantinopolis'i fetih planları askeri olduğu kadar diplomatik mülahazalara bağlıydı; her şeyden önce, Venedik ve Macaristan gibi Avrupa güçleri tepki gösteremeden darbeyi indirmesi gerekiyordu. Diğer taraftan sabırlı da olmak niyetindeydi; kan dökmekten ziyade barut ve para harcamak istiyordu. Nihayet Konstantinopolis'in heybetli surlarında gedik açmak için ağır toplar dahil yeni teknolojiye başvuracak ve kente dış dünyadan yiyecek, askeri ikmal malzemesi ve moral destek gelmesini engellemek için yakın zamanlarda güçlenen Osmanlı donanmasını

8 Yazar muhtemelen düşman gemisini tahrip etmede kullanılan, pruvadaki sivri madeni burnu kastediyor –ç.n.

kullanacaktı. Mehmed aynı zamanda Konstantinopolis'i, kentte mümkün ölçüde az zarara yol açarak ve gelecekteki Rum uyruklarının hayatına asgari kayıp verdirerek almak istiyordu. Genellikle güttüğü Latin karşıtı politika Hıristiyan Ortodoks Kilisesi'ni kazanmaya atfettiği önemi yansıtıyordu.

Hıristiyan kuvvetleri

Konstantinopolis'in toplam nüfusu, Galata hariç birkaç yüz kişilik daimi garnizonla birlikte o sırada muhtemelen 40.000 ile 50.000 kişi arasındaydı. Hükümet görevlisi Françis'in imparator için yaptığı bir listede, savunucuların sayısı profesyonel asker ve milisler dahil olmak üzere toplam 4.973 Rum ve 200 yerleşik yabancı olarak verilir. Gelgelelim yabancı sayısı sadece yerleşik yabancıları içerdiğinden yanıltıcıdır. 1453'te surları savunan adamların sayısına dair tahminlerin çoğu 6.000 ile 8.500 arasında değişir; bu insanların çoğunluğu ancak yeteri düzeyde eğitim görmüş yerli milislerdi. Bununla birlikte, kuşatmaya katılan Başpiskopos Sakızlı Leonardos aktif savunucuların sayısını 6.000 dolayında Rum ve 3.000 yabancı olarak verir. Giacomo Tedaldi de oradaydı ve daha sonra Avignon kardinali için 1454 Ocak'ında kısa ve özlü bir rapor yazdı. Bu metin, belki de yazılanların hepsinin içinde en serinkanlı ve nesnel olanıydı: "Kentte silah altında topyekûn 30.000 ile 35.000 arasında erkek ve 6-7.000 gerçek asker vardı, yani olsa olsa 42.000 kişi ediyordu.

15. yüzyıla gelindiğinde Bizans İmparatorluğu'ndan arta kalan devlet çok sayıda paralı asker tutmak için fazlasıyla yoksuldu. Dolayısıyla savunma yerel birliklere, yerel milislere ve kendilerini her ne sebeple olursa olsun imparatorun kapısında bulan Avrupalı askerlerle denizcilerin dahil olduğu yabancı gönüllülere kalıyordu. İmparator VIII. İoannis 1437'de İtalya'ya giderken ona refakat eden askerler iki belirgin süvari tipini içeriyordu. Bunlar Batı Avrupa'da herhalde hafif süvari sayılacak zırhlı *stradioti* ile daha bile hafif teçhizatlı olan *gianitzaroi* [yeniçari] idi. Kudretli Bizans asilzadelerinin de kendi askeri takipçileri vardı ve *pronia* sıfatıyla toprak sahibi olan Bizans askerleri, askerileşmiş köylüler olmayıp hâlâ yerel bir seçkin zümre vücuda getiriyorlardı. İçlerinden birçoğu, özellikle hâlâ Bizans'ın elinde bulunan tek önemli toprak parçası olan Mora Despotlu-

1500 dolayından kalma türban şeklinde miğfer; üstündeki Aya İrini silah ambarı damgası, miğferin bir zamanlar Topkapı Sarayı silah deposunda olduğunu gösteriyor. Miğfer şu anda Victoria ve Albert Museum'dadır (David Nicolle)

ğu'ndakiler Rum kökenli değildi; bunlar Slavlar, Arnavutlar ve Latin Haçlılarının ya da İtalyan sömürgeci ve feodal seçkin zümrelerin soyundan gelenleri içeriyordu.

Konstantinopolis 15. yüzyılda uçsuz bucaksız kadim surların içinde yer alan köy büyüklüğünde ayrı ayrı yerleşimlerden meydana geliyordu; en doğudaki daha önemli kentsel alanın kimi yerleri, sözgelimi Venedikliler gibi yabancı tacirlere tahsis edilmişti. Bu idari yapı muhtemelen, bir *dimarhos*'un idaresinde teşkilatlanan ve imparatorluk memurlarınca denetlenen her semt ya da "kentsel köy"de, planlanmış bir milis için gerekli çerçeveyi sağlıyordu. Rum manastırları kırsal alanlarda silahlı muhafız tutuyor, keşişler de manastırlarının gözlem kulelerinde (*vigla*) görev yapıyordu; bu nedenle, Konstantinopolis'in varoşlarında devriye gezen keşişlere ilişkin referanslar bizi fazla şaşırtmamalıdır. Konstantinopolis'te bu dönemde önemli bir Müslüman Türk nüfusu da vardı, ne var ki nihai kuşatmada bu kesimden herhangi birinin tahtta hak iddia eden Şehzade Orhan'ı destekleyip desteklemediği açık değil.

Bunun dışında, geri kalan Bizans kuvvetlerinin askeri teşkilatı bulanıktır. Konstantinopolis'teki küçük ordunun kendisi *politikon* diye biliniyor olabilirdi, ama alaylara (*allagia*) bölünüp bölünmediği hâlâ meçhuldür. Okçu piyadelerle arbaletçiler kesinlikle önemli bir role sahipti. Aslında Bizanslı arbaletçiler daha ziyade ortaçağ İtalya'sında görülen "kardeşlik" cemiyetleri türünde seçkin bir zümre meydana getiriyordu.

Bizans birliklerinin tasvirlerine gelince, bu konuda yazılı kaynaklar daha belirgindir. Bu kaynaklara göre, söz konusu birlikler muhtemelen Batı kökenli olan Batı Avrupa tarzı zırh kuşanıyordu. Konstantinopolis'in savunucularının besbelli ateşli silahları vardı, ama bunlar Osmanlıların "şahî"lerinden [dev toplarından] epeyce küçüktü; çoğu İtalya, Macaristan ya da Balkanlar'dan geliyor, daha büyük bölümü de küçük el silahlarından oluşuyordu. Bizanslılar 1453'te Johannes Grant'ın gözetimi altında Rum ateşi de kullandı.

Trakya'da kalan Bizans kıyı kasabalarının çoğu, Osmanlılar 1453'te ilerlediğinde bir çatışma yaşanmadan terk edilmiş, yine de bazılarında şiddetli bir direniş gösterilmişti. Bunun nedenleri bilinmiyor, ama direniş gösteren Therapia'nın [Tarabya] Boğaz'da Rumeli Hisarı'ndaki Osmanlı ablukasının kuzeyinde, Selimvria [Silivri] ve Epivatos'un[9] ise Marmara kıyısında Osmanlı kuşatma hatlarının gerisinde bulunmasının bir önemi olabilir. Belki de bu yerlerin Konstantinopolis kuşatma altındayken dış dünyaya çıkış sağlaması düşünülmüştü. Gelgelelim son gerçek Bizans donanması Cenevizler tarafından 14. yüzyılda yok edildiğinden, doğru dürüst bir bahriyenin eksikliği Konstantinopolis'in savunucuları için vahim bir dezavantajdı.

Batı Avrupalılar surlarda görev alma ve tayfa ya da denizci olarak savaşma yoluyla, Konstantinopolis'i savunmaya yardım ediyordu. Bunların büyük çoğunluğu İtalya'dan gelse de, birçok durumda hep aynı kişiler söz konusuydu. Birçok İtalyan kentinde nüfus patlaması işsiz güçsüz, evlenme imkânından yoksun, maceraya açık olan ve çoğu zaman hali vakti yerinde ailelerden gelen bir genç erkek fazlalığına yol açmıştı. Profesyonel asker Giovanni Giustiniani Longo, Venedik balyosu Girolomo Minotto ve Tana'daki[10] Venedik ticaret filosunun kaptanı Alvise Diedo'ya ilaveten Venedikli Dolfin, Gritti, Loredano, Cornaro, Mocenio, Trevisan ve Veni-

9 Osmanlı döneminde Bigados, günümüzde Selimpaşa diye anılan Trakya kasabası –ç.n.
10 Don Nehri'nin Azak Denizi'ne döküldüğü ağızda kurulu kent; Türkçede Azak olarak bilinir –ç.n.

Boğaz'ın Tarabya yakınındaki Avrupa kıyısı. Bizans'ın son dönemine ait Therapia dış karakolundan her türlü iz yok olmuş görünüyor. Bu bölge Bizans döneminde büyük ölçüde ihmal edilmişti ve ancak Osmanlıların fethinden sonra moda oldu. (David Nicolle)

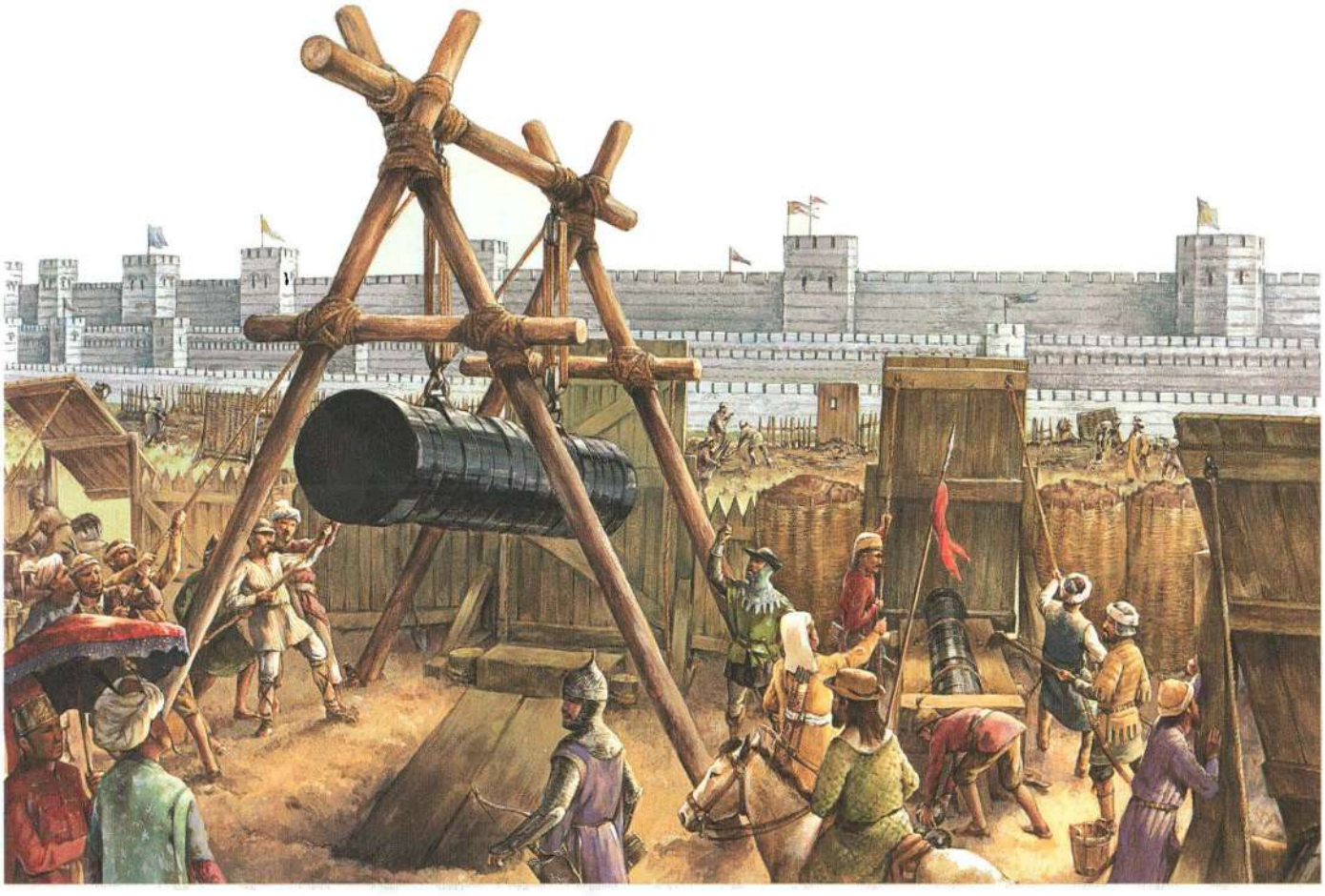
er ailelerinin mensupları vardı. Ardından, Katalanlara Père Julia başkanlık ederken, Ceneviz Girolomo ve Leonardo di Langasco, Maurizio Cattaneo, Bocchiardi biraderler ve başkaları geliyordu; ama bu adamların emrinde hizmet eden çoğunluğun adları bilinmiyor. Aslında Doğu sularında seyreden bir İtalyan gemisinin bordasındaki herkesin silahlı olması bekleniyordu, burada yegâne istisna din adamlarıyla hacılardı. Kuşatma altında kalan İtalyan gemileri yalnızca yelkenle giden hantal ticaret gemilerinden kürekli ve yelkenli ticaret kadırgalarına ve daha hafif savaş kadırgalarına kadar uzanıyordu.

İmparator XI. Konstantinos ile danışmanları, Konstantinopolis kuşatmasının sonucunun zaman etkenine bağlı olacağını biliyordu. Eğer savunucular yeterince uzun bir süre dayanabilirse sonunda dışarıdan, bir Macar istilası şeklinde olmasa da deniz yoluyla İtalya'dan yardım gelirdi. Konstantinos kesinlikle haklıydı, ama Osmanlı topları Bizans İmparatorluğu'ndan arta kalan devlet için talihsiz bir şekilde kuşatmayı yoğunlaştırıyor ve Osmanlı donanması saldırısını Konstantinopolis'in her yanına, hatta Haliç'e yöneltiyordu.

Giustiniani Longo daha acilen Konstantinopolis'in kara surlarındaki en dış istihkâmların savunulması gerektiğine inanıyordu; nitekim bu taktik 1422'de başarılı olmuştu. Longo bu suretle iç surlarda okçu, arbalet-

Venedikli sanatçı Vittore Carpaccio 15. yy. sonunun Balkan kostümleri, silahları ve zırhlarından etkilenmişti. *Azize Ursula, Papa ve Hacılar Kuşatma Altındaki Köln'e Ulaşıyor* başlıklı bu resimde, Konstantinopolis'le ticaret yapanlara benzer gemiler görülüyor, ön plandaki askerler ise Venedik sömürge garnizonlarına özgüdür. (akg-images/Erich Lessing)

Bu Osmanlı topçuları, Macar top döküm ustası Urban'ın gözetiminde muazzam bir topu mevziye sokuyorlar. Konstantinopolis kuşatmasındaki Osmanlı topları esasen Avrupa'nın başka yerinde görülenlerle aynıydı ve Urban'ın en büyük topu muhtemelen dökme demirden çubuk ve kasnaklarla imal edilmişti. Büyük toplar 15. yüzyılda şok absorbe edici ahşap kütüklerle birlikte meyilli siperlere yerleştiriliyordu. Böyle silahların hedeflerini değiştirmek yavaş ve zordu. Osmanlının "şahî"leri, daha küçük topları içeren bataryaların da bir parçasıydı. Bunlarla Konstantinopolis'in surları arasında, üstünde ahşap bir kazıklı çitin olduğu toprak setli bir siperden ibaret Osmanlı cephe hattı bulunuyordu.

(Christa Hook © Osprey Publishing)

Galata'nın ortaçağ tahkimatından geriye kalan tek şey, başlangıçta kentin en yüksek kısmında müstahkem bir mevki oluşturan Galata Kulesi'dir. Kule sonraki yüzyıllarda Osmanlı itfaiye teşkilatı için bir gözetleme kulesi olarak hizmet etti. Galata Kulesi, bugün hâlâ, geçmişine uygun bir şekilde İtalyan Banca di Roma'nın camla kaplı Türkiye Şubesi'nin de bulunduğu çok canlı bir ticari merkeze bakıyor. (David Nicolle)

çi ve topçuları yerleştirirken, kentin sayıca azınlıkta kalan savunucularından en iyi şekilde yararlanacağını düşünüyordu. Gerçekten de Konstantinopolis'in surları hâlâ o denli sağlamdı ki, 15. yüzyıl ortasının savaş teknikleri bağlamında bile Osmanlıların sayıca üstünlüğünün pek bir etkisi yoktu. Bizanslılarla İtalyanlar Osmanlı donanmasından böyle saldırgan bir eylem beklemese de, Marmara kıyısı boyundaki surlarda gedik açılması tehlikesi düşüktü ve savunucular Haliç'teki uygun gemilerle yüzer engeli koruyabileceklerine güveniyorlardı. Yine haklıydılar, ta ki Osmanlılar engelin arkasındaki Haliç'i ele geçirene kadar. Konstantinopolis'in sonunun geldiği fikri yanlıştı; nitekim genel durum, haritaya bir bakışta uyanabilecek bir izlenim gibi tek yönlü değildi.

Halkis Şatosu'nda, Venedik ve Osmanlı askeri gereçleri arasında bulunan son derece süslü bir tören kılıcı. (Fotoğraf David Nicolle, Tarih Müzesi, Atina)

Savaş

Çember daralırken

1453 Ocak'ında Sultan II. Mehmed sefer için büyük sayıda gönüllünün toplanmakta olduğu Edirne'ye dönüyordu. Rumeli ve hassa birliklerine ilaveten başka askeri birlikler tüccarlar dahil olmak üzere ordunun erzak ve ihtiyaç maddeleri ikmalini karşılayacak sivillerle genişletilmişti. 1453 başında, söylendiğine göre Voyvoda Jaksa'nın komutasında vasal Sırpların 1.500 Hıristiyan süvarisi ve takviye kuvvetinden oluşan bir birlik de ortaya çıktı; Sırp lağımcıları epey sonra geldiler. İtalyan Giacomo Tedaldi'ye göre, Osmanlı saflarındaki Hıristiyanların istedikleri şekilde ibadet etmelerine izin verilmişti.

Rumeli beylerbeyi Karaca Bey, köprüler ağır topu kaldırabilsin diye Edirne ile Konstantinopolis arasındaki yolu hazırlamaları için adamlar göndermişti. Elli marangoz ve iki yüz kalfa da gereken yerlerde yolları sağlamlaştırıyordu. Bu arada herhangi bir direniş bildirilmedi; Karaca Bey'in istihkâmcıları da Osmanlı topçusu için açık bir ateş sahası yaratmak üzere Konstantinopolis surları dışındaki bağ kütükleriyle meyve ağaçlarını kesmeye girişti. Şubatta Karaca Bey'in birlikleri Marmara ve Karadeniz kıyısında kalan Bizans kasabalarını da almaya başladı. Yine çok az direnişle karşılaşıldığından, Hıristiyan nüfus başka yere nakledilmedi. Yalnızca Osmanlılara karşı koyan yerler yağmalanıyordu. Selimvria, Epivatos ve Therapia istilacılara muhalefet ettiğinden bunların yanlarından dolaşılıyordu; bununla beraber bazı birlikler muhtemelen gözetim için kaldı. Anadolu birimlerinin ana toplanma yeri Bursa'ydı ve üç alay, Rumeli birliklerinin Konstantinopolis'i gözetlemesine yardım etmek için Boğaz'ı geçti. Mart ayı içinde çok sayıda azapla sipahi Rumeli Hisarı yoluyla karşıya geçti ve onları komutanları Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa izledi.

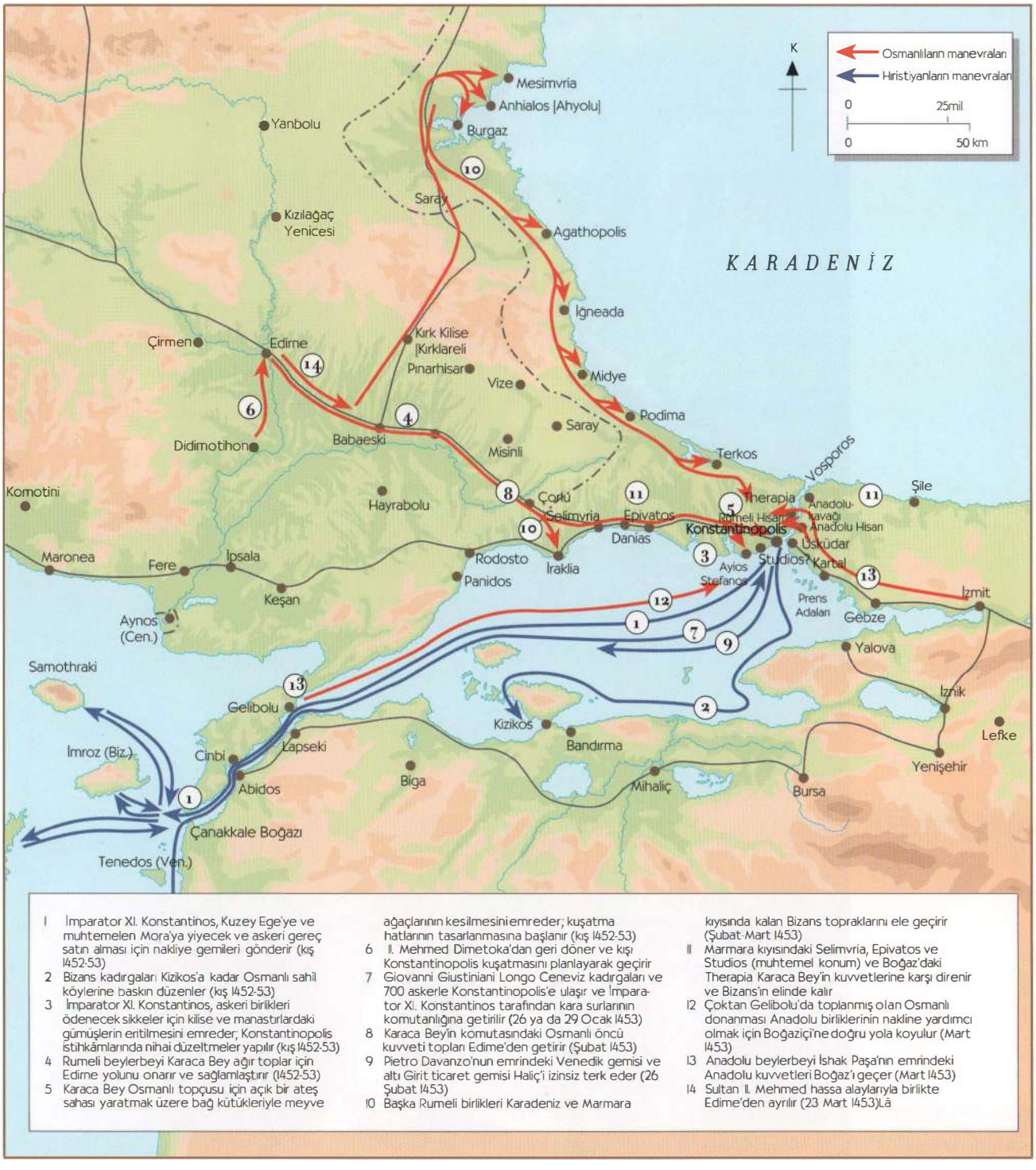
Ortaçağ Bizans deniz surları şimdi Sarayburnu diye anılan yerin önünde hâlâ duruyor. Görülen en büyük kubbe Ayasofya'ya, sağdaki küçük kubbe ise Aya İrini'ye aittir. Bizans döneminin Eski Saray'ı Ayasofya'nın hemen solundan başlıyor, ağaçların arasından geçerek en soldaki deniz surlarına kadar uzanıyordu. (David Nicolle)

Daha sonra Osmanlılar ağır toplarını Konstantinopolis surları önüne getirdi; üç "şahî" topun en büyüğünü çekmek için 60 öküz gerekiyordu. Derken, Karaca Bey'in birliklerinin koruduğu top bataryaları surlardan 8 km mesafede toplandı. Bu arada Baltaoğlu'nun komutasındaki Osmanlı donanması Gelibolu açıklarında bir araya gelmişti. Donanma martta Konstantinopolis'e doğru yola çıktı ve Galata'nın hemen kuzeyindeki Diplokionion[11] Körfezi'nde bir üs kurdu.

Hâlâ denize erişim imkânları bulunan Bizanslılar ellerinde kalan kadırgalarla 1452-1453 kışında Marmara Denizi'nin güney tarafındaki Kizikos [Kapıdağ] Yarımadası'na kadar Türk köylerine akınlar düzenledi. Pietro Davanzo'nun gemisi 26 Şubat'ta [Konstantinopolis'ten] kaçtı; onu güvertesinde 700 insan bulunan altı Girit teknesi takip ediyordu. Söz konusu gemiler Tenedos'a [Bozcaada] sağ salim ulaştı, ama Osmanlı donanmasının martta Konstantinopolis önlerine varması dış dünyayla haberleşmeyi sürdüren gemilerin gelecekte geceleri sessizce kaçması gerektiği anlamına geliyordu.

Osmanlı gemilerinin çoğu yeni inşa edilmişti, ama bazıları eskiydi ve tamir istiyordu. Baltaoğlu'nun donanmasına dair tahminler alabildiğine farklılık gösterir: Osmanlı vakanüvisi Âşıkpaşazade'ye göre her

11 Yunanca "çifte sütun" anlamında olup Türkçedeki "Beşiktaş" semt adının buradan geldiği sanılmaktadır –ç.n.

1 İmparator XI. Konstantinos, Kuzey Ege'ye ve muhtemelen Mora'ya yiyecek ve askeri gereç satın alması için nakliye gemileri gönderir (kış 1452-53)
2 Bizans kadırgaları Kizikos'a kadar Osmanlı sahil köylerine baskın düzenler (kış 1452-53)
3 İmparator XI. Konstantinos, askeri birlikleri ödenecek sikkeler için kilise ve manastırlardaki gümüşlerin eritilmesini emreder; Konstantinopolis istihkâmlarında nihai düzeltmeler yapılır (kış 1452-53)
4 Rumeli beylerbeyi Karaca Bey ağır toplar için Edirne yolunu onarır ve sağlamlaştırır (1452-53)
5 Karaca Bey Osmanlı topçusu için açık bir ateş sahası yaratmak üzere bağ kütükleriyle meyve ağaçlarının kesilmesini emreder; kuşatma hatlarının tasarlanmasına başlanır (kış 1452-53)
6 II. Mehmed Dimetoka'dan geri döner ve kışı Konstantinopolis kuşatmasını planlayarak geçirir
7 Giovanni Giustiniani Longo Ceneviz kadırgaları ve 700 askerle Konstantinopolis'e ulaşır ve İmparator XI. Konstantinos tarafından kara surlarının komutanlığına getirilir (26 ya da 29 Ocak 1453)
8 Karaca Bey'in komutasındaki Osmanlı öncü kuvveti topları Edirne'den getirir (Şubat 1453)
9 Pietro Davanzo'nun emrindeki Venedik gemisi ve altı Girit ticaret gemisi Haliç'i izinsiz terk eder (26 Şubat 1453)
10 Başka Rumeli birlikleri Karadeniz ve Marmara kıyısında kalan Bizans topraklarını ele geçirir (Şubat-Mart 1453)
11 Marmara kıyısındaki Selimvria, Epivatos ve Studios (muhtemel konum) ve Boğaz'daki Therapia Karaca Bey'in kuvvetlerine karşı direnir ve Bizans'in elinde kalır
12 Çoktan Gelibolu'da toplanmış olan Osmanlı donanması Anadolu birliklerinin nakline yardımcı olmak için Boğaziçi'ne doğru yola koyulur (Mart 1453)
13 Anadolu beylerbeyi İshak Paşa'nın emrindeki Anadolu kuvvetleri Boğaz'ı geçer (Mart 1453)
14 Sultan II. Mehmed hassa alaylarıyla birlikte Edirne'den ayrılır (23 Mart 1453)Lâ

Osmanlıların Konstantinopolis'e doğru ilerlemesi, Ocak-Mart 1453

Lorenzo Lotto'nun Pala di Santa Cristina'da yer alan *San Liberale* başlıklı resmi. Burada yalnızca savaşçı aziz tipik geç 15. yy. zırhını kuşanmakla kalmıyor, Meryem ve Çocuk İsa da aynı dönemin tipik bir Osmanlı Türk halısı üstünde oturuyorlar. (David Nicolle, Santa Cristina Kilisesi, Quinto di Treviso)

boyda 400 tekne vardı; Kritovulos'a göre ise Osmanlı donanması 350 gemiye ek olarak nakliye teknelerinden meydana geliyordu. Jehan de Wavrin'in muhtemelen resmi bir Burgonya belgesinden aldığı kayda değer çok özel bir rapor, 18 savaş kadırgası, 60 ile 70 küçük kalyeta [hafif kadırga] ve 16 ile 20 ufak teknenin varlığından söz eder, Giacomo Tedaldi ise bunların 16 ile 20 at nakliye teknesi olduğunu açıkça belirtir. Başka bir gerçekçi rapor da toplam sayıyı 6 büyük kadırga, 10 sıradan kadırga, 15 küçük kalyeta, 75 *fustae* (bunlar büyük sandaldan başka bir şey değildi), 20 at nakliye teknesi ve sayısız ufak deniz vasıtası olarak verir.

Bizanslılar artık Konstantinopolis surları içine hapsolmuştu. Saray adamı Françis de, imparatorun kentin savunmasını azami dereceye çıkarmak için nasıl çabaladığını şöyle tasvir ediyordu:

> İmparator, tribünlere semtlerindeki nüfusun bir sayımını yapmalarını, surları savunmaya gücü yetecek sivil ve ruhban sınıfından erkeklerin tam sayısını ve her erkeğin savunma silahının ne olduğunu kaydetmelerini emretti. Tribünlerin hepsi bu görevi tamamlayıp topluluklarının listelerini imparatora götürdü. İmparator bana, "Sen aritmetikte usta olduğundan, ayrıca nasıl sır saklayacağını bildiğinden, bu görev başka hiç kimsenin değil senindir" dedi.

Gelgelelim rakam o denli düşüktü ki Konstantinos Françis'e sessiz kalmasını söyledi. Başpiskopos Sakızlı Leonardos şöyle ilave ediyordu:

> Rumların büyük bölümü barışçı erkeklerdi; kalkanlarıyla mızraklarını, yaylarıyla kılıçlarını, ustalıktan ziyade doğalarına uygun bir şekilde kullanıyorlardı. Çoğunluğu miğfere ve metal ya da deriden zırha sahip olup kılıç ve mızrakla savaşıyordu. Yay ve arbalet kullanımında ustalaşmış olanların sayısı tüm istihkâmları onlarla donatmaya yetmiyordu.

Bin kadar Bizanslı asker de kent içinde ihtiyat kuvveti olarak tutuluyordu.

Savunucular denizde daha iyi bir konumda görünüyor ve Haliç'teki çeşitli teknelerin cesaretle direnmesi bekleniyordu; içlerinde Karadeniz'den ülkelerine dönerken Konstantinopolis'e sığınan, tecrübeli müretebata sahip güçlü İtalyan gemileri de vardı. Bunlardan yirmi altısı muharip sınıfa mensup gemi olarak değerlendirilebilirdi: Beşi Cenova, beşi Venedik, üçü Venedik Girit'i, birer tanesi Ancona, İspanya ve Fransa, on kadarı da Bizans'tandı.

2 Nisan 1453'te Ceneviz mühendis Bartolomeo Soligo'nun gözetiminde Haliç'e yüzer zincir ya da engel çekildi. Galata'daki Ceneviz otoriteleri tarafsız kalmayı kararlaştırıyor, ama bazı adamlarla gemiler Konstantinopolis'i savunmaya yardımcı olmak için Haliç'ten karşıya geçiyorlardı. Kentte yaşayan Venediklilerin, Venedik balyosu Girolomo Minotto'nun komutası altında savaşmaktan başka seçeneği yoktu. Nitekim İmparator XI. Konstantinos, Minotto'nun adamlarından, Osmanlılara yakında Venediklilerle savaşacaklarını göstermeleri için sancaklarını sur boyunca alayla dolaştırmalarını istedi. Keza, imparatora ait Vlaherna Sarayı'nın savunması Venedik balyosunun sorumluluğuna verilirken, dört hayati kapının anahtarları da Venediklilere emanet edilmişti. Filippo Contarini surun Piyi Kapısı ile Altın Kapı arasındaki kısmına; Jacopo Contarini, Studion semtine; Gabriele Trevisan'ın emrindeki Venedik ve Ceneviz denizcileri ise Haliç boyun-

daki surların büyük bölümüne komuta edecekti. Zincirli engeli koruyan gemiler Zuan Venier'in emrindeyken, Alvise Diedo Haliç'tekilere, Giustiniani Longo ise 2.000 kadar Rum ve İtalyanla kara surlarının en çok tehdit altında olduğu düşünülen merkezi kesimine komuta ediyordu.

Korunmasız Vlaherna surlarının etrafında acele bir hendek kazma girişimi, başka şeylerle birlikte Tana'dan gelen büyük Venedik kadırgasının mürettebatına bırakılmıştı. Ama top güllelerinin etkisini azaltmak için surların dışına asılan yün balyalarıyla deri tabakalarının, Sultan Mehmed'in modern top bataryaları karşısında yararsız olduğu ortaya çıktı. Altın Kapı ile Orea Kapı[12] arasındaki her burçta bir arbalet ya da el silahı kullanan askerin desteklediği bir okçu görevlendirilmişti ve Lukas Notaras, Petrion semtine bir ihtiyat gücü olarak bazı seyyar toplar yerleştiriyordu.

Sultan Mehmed ve Osmanlı'nın ana kuvveti 23 Mart 1453'te Edirne'den ayrılarak Konstantinopolis'ten aşağı yukarı 4 km uzakta toplandı. Daha sonraki bir kaynakta esas Osmanlı ordugâhının Haliç'in diğer yakasında olduğu belirtilir; belki burası istihkâmcı, işçi ve gayrimuhariplerin kamp mahalliydi. Zaten topçu, kara surları boyunca yayılan 14 ya da 15 bataryayla surlara yakın bir şekilde mevziye girmişti. Böyle üç batarya Vlaherna'nın karşısında yer alıyor ve Urban'ın dev toplarından birini, muhtemelen Şahî diye anılan ikinci en büyük topu içeriyordu. İki batarya Harisios Kapısı'nın [Edirne Kapısı], dördü Ayios Romanos Kapısı'nın [Top Kapısı], üçü Piyi Kapısı'nın [Silivri Kapısı], hakkında bilgi olmayan iki batarya da belki Altın Kapı'nın karşısında yer alıyordu. 15 bataryada toplam 69 top olduğu söylendiğine göre, büyük topların yanında ya da aralarında daha küçük toplardan meydana gelen ilave bataryalar bulunuyordu: Dört küçük toptan ibaret beş batarya, dört küçük ve bir büyük toptan ibaret dokuz batarya ve Ayios Romanos Kapısı'nın karşısında dört büyük toptan ibaret bir batarya. En büyük topun yaklaşık 550 kg, ikinci büyük topun 360 kg, diğerlerinin ise 90-230 kg ağırlığında gülle attığı söyleniyordu. Bu toplar 11 Nisan'da artık yerlerine yerleştirilmiş olduğu neredeyse kesin olan bir düzine dolayında güçlü mancınıkla takviye edilmişti.

Avrupa'ya geri dönecek olursak, papa nihayet mart sonu ya da nisan başında silah ve erzak dolu üç büyük Ceneviz gemisi gönderdi, ama gemiler çok geçmeden Sakız'da fırtınadan dolayı mahsur kaldı. Venedikliler daha da yavaş davranınca, Loredan'ın Konstantinopolis'e doğru yola koyulması 11 Mayıs'ı buldu. Kuşatmanın başlamış olduğuna dair birkaç gün sonra gelen haberler adeta paniğe neden oldu ve Loredan'a katılması için Tenedos'a [Bozcaada] üç savaş gemisi daha gönderildi. Konstantinopolis kuşatması sırasında, bildirildiğine göre Macar başkomutanı Yanoş Hunyadi Osmanlıları kanattan çevirmek için denizden bir sefer önermiş, ama bu proje kâğıt üstünde kalmıştı.

Kuşatma başlıyor

Sultan II. Mehmed'in maiyeti 2 Nisan'da, Haliç'e zincirli engelin çekildiği gün Ayios Romanos Kapısı'na [Top Kapısı] bakan Maltepe'nin üstünde çadırlarını kurdu. Osmanlı ordusunun 6 Nisan'da toplanma yerlerinden kalkarak ilerleyen esas kısmı, Konstantinopolis'ten 1,5 km mesafede ibadet etmek için mola verdi, ardından kuşatma hatlarına hareket etti.

12 "Güzel Kapı" Türkçede Bahçe Kapısı/Bahçekapı (Yenicami Külliyesi ile Sirkeci arasında) olarak bilinen Neoriu (Batı dillerinde Neorion) Kapı'nın diğer bir adı –ç.n.

1453 Konstantinopolis kuşatması sırasında Bizanslılar tarafından Türklere karşı kullanılmış olabilecek türde, pişmiş tuğladan dört el bombası. Heeresgeschichtliches Museum, Viyana. (akg-images/ Erich Lessing)

Şimdi Rumeli kuvvetleri solda, padişah merkezde, Anadolu kuvvetleri sağdaydı. Ordunun bir bölümü, bir ihtimal takviye kuvvetleri ve gönüllülerle birlikte hassa alayları ihtiyatta tutulmuştu. Kasım Paşa komutasındaki küçük bir birim Galata'yı gözetlemeye gönderilirken, Zağanos Paşa ile Karaca Bey de Haliç'in karşı yakasını işgal etmek üzere yanlarına birkaç bin adam aldı.

Osmanlı ordusunun ilerlediğini, birliklerinin "askerleri korumak için ağaç dallarıyla filizlerinden örülü bir kafes" taşıdıklarını belirten Başpiskopos Leonardos, bu noktada, kuşatma istihkâmlarına yerleşmeden önce onlara saldırmanın mümkün olabileceğini de ileri sürüyordu. Marmara kıyısından Haliç'e kadar 4 km boyunca uzanan istihkâmlar, önünde toprak bir setin, arkada küçük kapıları olan kazıklı çitlerle ahşap taretlerin bulunduğu bir siperden meydana geliyordu. İki taraf artık birbirine o denli yakındı ki Türkler Rumların uzun sakallarıyla alay ediyor, bunlardan köpek kayışı yapacakları tehdidini savuruyordu.

Konstantinopolis karşısındaki Osmanlı ordusunun büyüklüğü alabildiğine abartılmıştı; en fazla 80.000 muharip asker içermiş olabilecek ordunun çoğunluğu –o sırada yayan savaştıkları halde– süvarilerden meydana geliyordu. Giacomo Tedaldi'nin verilerinin gerçeğe en yakını olduğu söylenebilir: "Kuşatmada topyekûn 200.000 adam vardı, bunların belki 60.000'i asker (gerisi işçilerle gayrimuhariplerdi), 30 ile 40.000'i süvariydi.

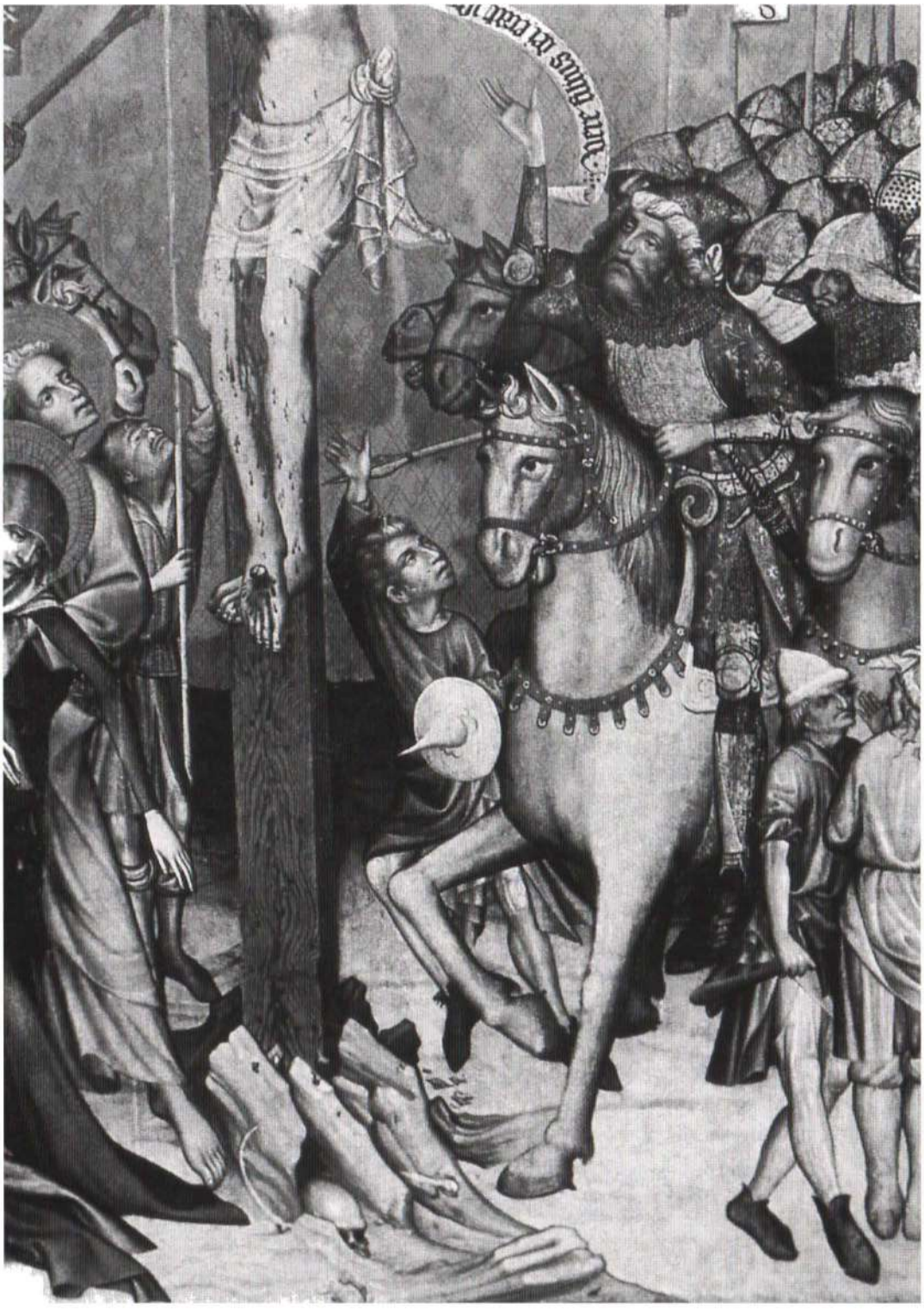

İstanbul'un batısında küçük bir kasaba olan Vize'de tek başına duran bir burç ve harap olmuş savunma tesisleri. Vize'nin tahkimatı, 15. yüzyılın başında Bizans'ın elinde kalan Trakya kasabaları bakımından herhalde tipikti. (David Nicolle).

İmparator XI. Konstantinos 6 Nisan sabahı Ayios Romanos Kapısı'nda Giustiniani Longo'ya katıldı. Osmanlı'nın top bombardımanı da o gün başlayıp ertesi gün devam etti ve Harisios Kapısı'nın [Edirne Kapısı] yakınındaki surun bir bölümü yıkıldı. İkinci gün, Urban'ın Vlaherna'nın karşısındaki büyük topu aşırı ısınmaya başladı. Her atıştan sonra namlunun içini yağlama gibi geçici bir çözüm bulunmuştu, ama 11 Nisan'a gelindiğinde top ya çatlıyor ya da sızıntı yapmaya başlıyordu. Gelgelelim Osmanlı topçuları için daha önemli bir sorun, toplarının nisan çamurunda kaymasıydı.

İlk Osmanlı hücumu muhtemelen 7 Nisan'da kara surlarının merkezine yapıldı. Okçuların ve el silahı kullanan askerlerin desteklediği kötü teçhizatlı düzensiz kuvvetlerle gönüllüler büyük bir coşkuyla ilerlediler se de savunucular tarafından en dıştaki istihkâmda karşılanıp nispeten kolayca püskürtüldüler. Surun zarar gören kesimleri de ertesi gece onarıldı: Bu arada en büyük top yarılıncaya kadar özellikle etkili olan, Bocciardi biraderlerin komutasındaki Bizans topları, daha sonra büyük ölçüde anti-personel silah rolüyle sınırlı kaldı; çünkü her top ceviz büyüklüğünde beşle on mermi atıyordu.

Savunucular kuşatmanın ilk günlerinde birkaç çıkış yaptıysa da, Giustiniani bunların kayıplarının kazançlarından daha büyük olduğuna karar verdi ve askerlerini dış istihkâmdan ilk ana sura geri çekti. Derken çatışmaya kısa bir ara verildi. Bu sırada Sultan Mehmed birkaç top bataryasının yerinin değiştirilmesini emrediyordu. Osmanlılar 11 ya da 12 Nisan'da top bombardımanına yeniden başladı; bundan sonra, irtifa ve Osmanlı top-

Garamszenthenedeki Sunağı 1427'de Koloszvâri Tamas tarafından resmedilmişti. Çarmıha germe sahnesi 15. yy. ortasındaki Macar silahları ve zırhının belirgin bir tasvirini içerir. Bunlar Almanya'nın askeri gereçlerine benzemekle birlikte genellikle demodeydi ve aynısı Sırp ve Eflâk gereçleri için de geçerliydi. (Kereszteny Müzesi, Estargon).

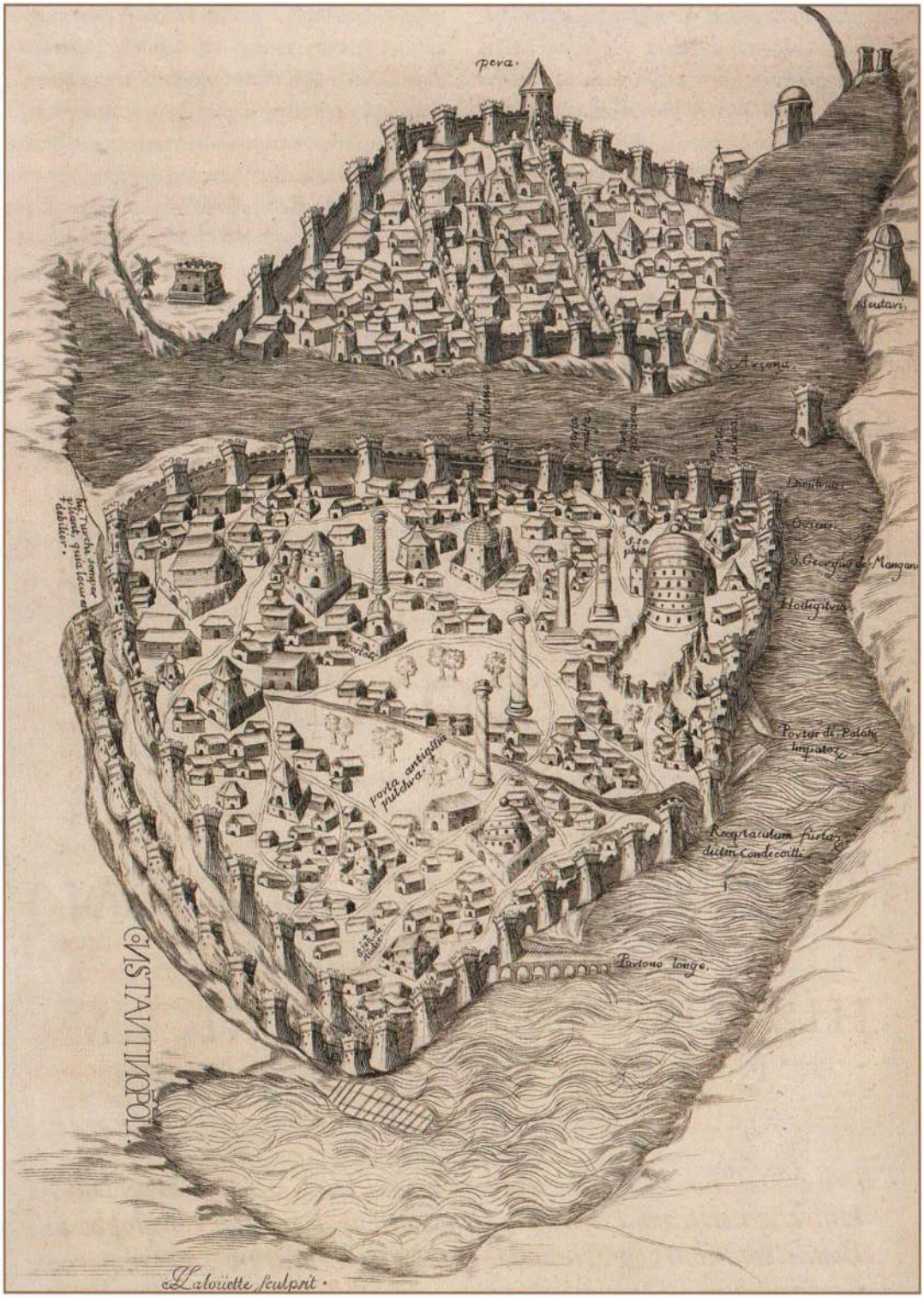

Garamszenthenedeki Sunağı'nda çarmıha germe sahnesinin sağındaki asker elinde, Doğu Avrupa'ya özgü bir teçhizat olan pavise [bütün vücudu koruyan uzun bir kalkan] tarzı küçük bir Litvanya kalkanı tutuyor. (Kereszteny Müzesi, Estargon).

larının hedefi tutturma sorunlarına rağmen bombardıman neredeyse sürekli hale gelmişti. Bir Macar elçisi aşağı yukarı aynı sıralarda Osmanlı ordugâhına gözlemci olarak geldi ve Dukas'a göre, Osmanlı topçularına toplarını en iyi nasıl yerleştireceklerini öğütledi. Topçular daha önce tek noktaya ateş etmişti, ama elçi onlara bir üçgen oluşturacak şekilde üç atış, bunu takiben "şahî" toplardan biriyle zayıflayan sur bedenini yıkacak bir atış yapmalarını öğretti. Giacomo Tedaldi, padişahın topunun günde 100 ile 150 kere ateş açtığını, 500 kg barut tükettiğini yazıyordu. Top güllelerinin büyüklüğü karşı tarafta-

kileri dehşete düşürdü; Osmanlı birlikleri için cephane, gülleleri yeniden kullanmak üzere onları ağla hendekten çekmeyi göze almalarına yetecek denli değerliydi.

II. Mehmed merkezden uzakta kalan Therapia ve Studion'daki Bizans kalelerini alması için hafif topçuyla birlikte askeri birlikler gönderdi. Ne var ki, Osmanlı donanmasının Haliç'in ağzındaki yüzer engele saldırısı başarısız oldu ve Baltaoğlu Karadeniz'den gelecek gemileri beklemeye karar verdi. Küçük Hıristiyan donanmasının yüksek bordalı gemileri bazı Osmanlı teknelerinin etrafını çevirmeye çalıştığından, Osman-

pera.
Seutari.
Arsena.
Portus Julianus.
Portus Theodosianus.
Portus Eutropius.
Portus Julius.
Portus Neorius.
Portus Sophianus.
Portus Cornu.
Portus Prosphorianus.
Portus Sancti Georgij de Mangani.
Portus Hodegitrius.
Portus Boreas.
Portus Zephyrius.
Portus Eurus.
Portus Notus.
Portus Africus.
Portus Caristius.
Portus Sancti Nicolai.
Portus Sancti Theodori.
Portus Sancti Demetrij.
Portus Sancti Sergij.
Portus Sancti Bacchi.
Portus Sancti Petri.
Portus Sancti Andreæ.
Portus Sancti Thomæ.
Portus Sancti Joannis.
Portus Sancti Pauli.
Portus Sancti Stephani.
Portus Sancti Laurentij.
Portus Sancti Clementis.
Portus Sancti Cosmæ.
Portus Sancti Damiani.
Portus Sancti Mauritij.
Portus Sancti Gregorij.
Portus Sancti Basilij.
Portus Sancti Nazarij.
Portus Sancti Victoris.
Portus Sancti Felicis.
Portus Sancti Fortunati.
Portus Sancti Vitalis.
Portus Sancti Valentini.
Portus Sancti Hermolai.
Portus Sancti Hermogenis.
Portus Sancti Hermetis.
Portus Sancti Hermetis.
Portus Sancti Hermet

lı donanması 12 Nisan'da tekrar püskürtüldü.

Osmanlılar 17-18 Nisan gecesi kara surlarının *mesotihion* [orta sur] kesimine sürpriz bir gece saldırısı düzenledi, ama savunucular dört saatlik bir muharebeden sonra onları geri çekilmeye zorladı. Donanma, belki Osmanlı'nın moralini korumak için, muhtemelen ertesi gün Prens Adaları'nı zapt etmeye gönderilmişti. İki gün sonra, Sicilya'dan buğday getiren büyük bir Bizans gemisinin eşlik ettiği, silah, asker ve yiyecek taşıyan üç büyük Ceneviz-Papalık nakliye gemisi ansızın Konstantinopolis önlerinde belirdiğinde Osmanlı donanması ciddi bir aksilikle karşılaştı. Söz konusu gemiler Çanakkale Boğazı'ndan habersiz geçmişti; küplere binen padişah, Baltaoğlu'ndan gemileri ele geçirmesini, aksi takdirde canlı geri dönmemesini emrediyordu. Anlaşılan, Hıristiyan gemilerinin yelkenleri, rüzgâr ters estiği için yalnızca kürek kullanarak etraflarında toplanan daha küçük Osmanlı teknelerinin yanında denizden yükselen adalar gibi duruyordu. Nitekim Osmanlı gemilerinin kürekleri birbirine girmişti ve Hıristiyan yelkenli gemilerinin yüksekliği onları savunanlara muazzam bir avantaj sağlıyordu. Baltaoğlu'nun adamları yalnızca gemilere borda etmeyi ya da onları yak-

1483'te yapılan bir duvar resminde İsa'nın tutuklanması. Konstantinopolis artık düştüğüne göre bu freski Bizans sonrası üslubunda diye adlandırmak gerekir. Yine de üslup, kostüm, silahlar ve zırh, Konstantinopolis için savaşan son orduları yansıtıyor. (Büyük Meteorion Manastırı Eski Katholikon'u [Kilisesi], Meteora)

mayı deneyebilirdi, ama her ikisini de beceremediler. Ne var ki, öğleden sonra rüzgâr hafifledi ve muharebe sahile doğru kaydı; çatışmayı kıyıdan izleyen heyecanlı genç padişah, Baltaoğlu'na yararsız, denizcilikle ilgisiz emirler bağırarak atını denize sürdü. Emirleri duymazlıktan gelen Baltaoğlu, topları olan büyükçe teknelerle Hıristiyanlara saldırırken, daha küçük gemilerini geri çekti. Ama saldıran Osmanlı teknelerindeki topların deniz seviyesine oranla yüksekliği Hıristiyan gemilerinin güvertelerindeki adamları vurmak için fazla alçak, çapları da gemilerin omurgalarına ciddi zarar vermek için fazla küçüktü; bunun üzerine Baltaoğlu yeniden düşman gemilerine borda etmeyi denedi. Osmanlı kaptanıderyası gözünden yaralandı ve Sultan Mehmed daha da öfkelendi. Nihayet, gün batarken rüzgâr ansızın yeniden şiddetlendi ve Hıristiyan gemileri daha küçük Osmanlı teknelerini kenara iterek hızla zincire doğru ilerledi; bu arada üç Venedik gemisi zincirin açılışı sırasında koruyucu görevi yapmak için [Haliç'ten] yelken açıyordu. Karanlık basmaktayken, gemilerini tekrar bir araya toplamayı beceremeyen Baltaoğlu, Diplokionion'a dönülmesini emretti.

Bu gözle görülür yenilgi Osmanlıların moraline ciddi bir darbe vururken savunucularınkini yükseltmişti. Türk kaynaklarında Osmanlı ordugâhı dahilinde ortaya çıkan rakip hiziplerden de söz edilir. Bu şekilde Baltaoğlu ertesi gün padişahın huzuruna çıkarılarak alenen idamla tehdit edildi. II. Mehmed'in böyle cesur ve usta bir komutanı öldürmek niyetinde olması akla yakın değil; silah arkadaşlarının Baltaoğlu'nun cesaretine ilişkin tanıklıkları da önceden ayarlanmış olabilir. Yine de birisinin cezalandırılması gerekiyordu; nitekim rütbesi sökülüp kamçılanan Baltaoğlu'nun yerine Hamza Bey donanma komutanlığına getirildi. II. Mehmed bu sırada durumu tartışmak için komutanlarını Diplokionion'da topluyordu. Çandarlı Halil, Konstantinopolis üstünde siyasi haklar ve 70.000 altın sikkelik bir yıllık haraç karşılığında kuşatmayı kaldırma önerisinde bulundu. Zağanos Paşa, diğer vezirler ve padişahın ruhani danışmanı Akşemseddin ise kuşatmanın sürdürülmesinden yana çıkıyordu; padişah da bu görüşe katıldı.

Osmanlılar Haliç'i alıyor

Padişah topların çoğunu gemilerden aldırtmış ve yüzer engeli savunan İtalyanlarla Bizanslıları topa tutmak için sahile yerleştirmişti. Ama Galata varoşu savunucuların çoğu için kalkan işlevi görüyordu. İşte bu sırada uzun menzilli yeni bir havan tasarlamanın onuru II. Mehmed'e ait oldu. Sıradan bir top çok yüksek bir açıyla yerleştirildi. Rum kökenli biyografi yazarı Kritovulos'a göre, II. Mehmed yeni balistik biliminin bir erken dönem örneği olarak, çevresine "matematik hesaplarıyla ölçü alınmasını" söylüyordu.

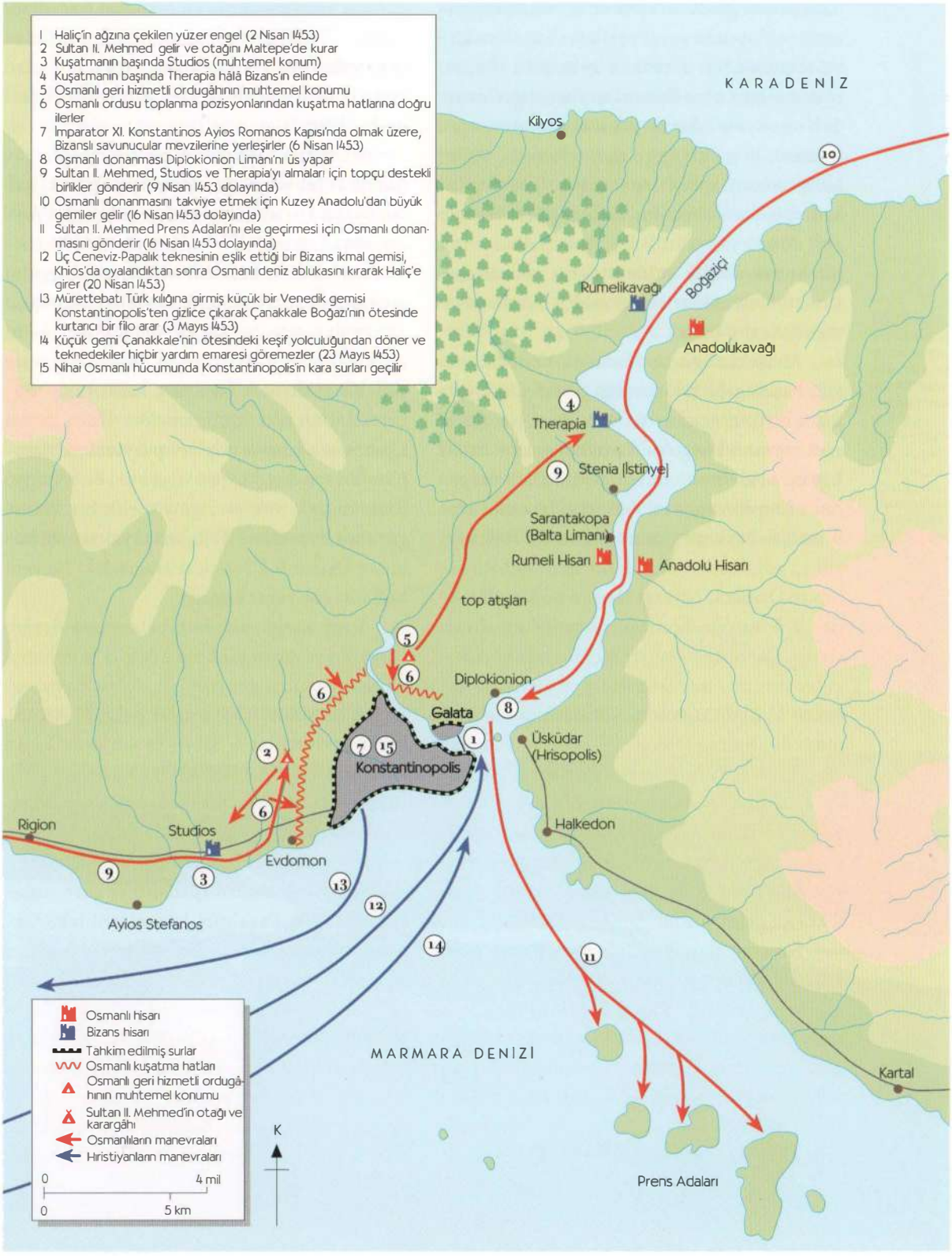
Bu arada Boğaz'dan Galata'nın arkasındaki tepelerden Haliç'e inecek ahşap bir gemi kızağı yapma işi de başlamış yahut daha doğrusu muhtemelen hızlandırılmıştı. Madem Osmanlı donanması yüzer engeli zorlamakta başarı gösterememişti, o zaman küçükçe savaş gemileri karadan taşınabilirdi. Genellikle Sultan Mehmed'in birkaç kadırgayı üç beş yıl önce Adige Irmağı'ndan Garda Gölü'nün kuzey ucuna karadan nakleden Venediklileri kopya ettiği farz edilir, oysa Müslüman komutanları benzer bir şeyi çok daha önce yapmıştı. Selahaddin savaş gemilerini 12. yüzyılda Nil'den Kızıldeniz'e parça parça taşımış ve Memlûklar parçalarına ayrılan kadırgaları 1424 gibi yakın bir tarihte Kahire'den Süveyş'e götürmüştü.

Osmanlılar 22 Nisan 1453'te Haliç'e kadırgalar indirir. Galata'nın arkasındaki tepede uzun bir ahşap kızağın üstünde kayan savaş gemilerini görmek Konstantinopolis'teki insanları dehşete düşürür. İnsan ve öküzlerden oluşan takımlar tarafından Boğaz'dan Kaynaklar Vadisi diye bilinen bir noktaya çekilen kadırgalar, görünüşe bakılırsa hemen harekete geçmeye hazırdır. Bu eylemin sonucunda savunucular Haliç'in denetimini kaybediyorlar ve Osmanlı kadırgaları Konstantinopolis'in kuzey surlarını tehdit eder hale geliyordu. (Christa Hook © Osprey Publishing)

Galata'nın arkasındaki en düşük nokta deniz seviyesinden neredeyse 70 m yukarıdaydı ve Osmanlı kızağının güzergâhı bugünkü Tophane'den başlıyor, dik bir vadiden şimdi Taksim Meydanı olan yere çıkıyor, ardından yine bir vadiden günümüzde Kasımpaşa denilen yerdeki dere vadisine iniyordu. Kızak, derin olmayan bir çukura yerleştirilip denize indirme rampası gibi yağlanmış kalas döşeli bir ahşap yol şeridinden ibaretti. 22 Nisan'a gelindiğinde kızak tamamlanmıştı ve topçu bombardımanının desteği altında gemiler tepelerden merdaneler üstünde çekiliyor, ardından yelkenleri fora edilmiş ve güvertelerine kukla mürettebat yerleştirilmiş olarak Haliç'e indiriliyordu. Sonunda Osmanlı donanmasının 30 kadırga dahil küçükçe 72 gemisi dikkatle vadiye indirildi; böylece Boğaz'da yalnızca en büyük Osmanlı gemileri kalıyordu. Savunucular Haliç'in denetimini kaybetmişti ve körfeze bakan tehdit altındaki surları savunmak için başka kesimlerden adam kaydırılması gerekiyordu: Konstantinopolis'in kuşatması artık eksiksizdi.

Boğaz'daki Osmanlı donanmasının artık ciddi bir zafiyet içinde olduğu inancına kapılan savunucular, donanmaya karşı kundaklama tekneleriyle saldırıyordu. Giacomo Coco'nun komutası altındaki bir baskın birimi 28 Nisan'da gün ağarmadan iki saat önce harekete geçti. Coco'nun filosu, Gabriele Trevisan ve Zaccaria Grioni'nin kadırgalarıyla üç

Osmanlı Ablukası ve Konstantinopolis kuşatması, 2 Nisan-29 Mayıs 1453

daha küçük geminin eşlik ettiği, tıka basa pamuk ve yün dolu çuval yüklü iki büyük nakliye teknesinden meydana geliyordu. Sonra, söylendiğine göre Coco sabırsızca diğerlerinden önce yola çıkarak planı bozdu. Ateş açan Osmanlı gemileri Coco'nun teknesini bütün mürettebatıyla birlikte batırdı. Trevisan'ın kadırgası da isabet aldı, ama güç bela Haliç'e geri dönmeyi becerdi. Bu arada patlak veren bir buçuk saatlik şiddetli deniz muharebesinden Osmanlılar bir gemi kaybetmelerine rağmen galip çıktı.

Alvise Longo 19 Nisan'da Venedik'ten, ama başlangıçta tasarlandığı gibi 16 değil, yalnızca bir kadırgayla yola koyuldu. Öyle olmasına rağmen Longo'ya, Loredan gelene kadar Ege'de beklemesi emredildi. Bu arada İmparator Konstantinos bu kurtarma filosunu araması için bir keşif gemisi gönderdi; Türk giysili 12 gönüllüden oluşan bir mürettebata sahip ve Osmanlı bayrağı taşıyan bu küçük tekne, 3 Nisan'da Konstantinopolis'ten dışarı sıvıştı. Çanakkale Boğazı'nın dışında herhangi bir yardım emaresi görmeyen teknedekilerin 23 Mayıs'taki raporu Konstantinos'u yeise düşürdü. Sultan Mehmed'e gelince, Batı'dan gerçekten bir filo geleceğinden kaygılanıyordu. Giacomo Tedaldi'ye göre, sonunda Negroponte'de [Evia Adası] toplanan 9 kadırgayla diğer 20 gemi Konstantinopolis düşmeden bir gün önce bile gelse kent kurtulabilirdi, ama tekneler gelmiyordu.

Savunucular Osmanlı gemilerini püskürtmek umuduyla 3 Mayıs'ta Haliç surlarına toplar yerleştirdi. Sultan Mehmed'in 5 Mayıs'ta ateş açan yeni tasarladığı uzun menzilli havan topunun etkisi daha çarpıcıydı. Havan başta hedef tutturamadı, ama Kritovulos'a göre: "Tekrar ateş ettiler ve bu taş [gülle] muazzam bir yüksekliğe çıktı, sonra korkunç bir gürültü ve hızla düşerek ortadaki kadırgaya çarptı..." Kurban, görünüşe bakılırsa, Galata'ya yakın bir yerde palamar bağlamış olan tarafsız bir Ceneviz ticaret gemisiydi. Gemi derhal battı.

Haliç'te çatışmaların devam etmesi, sonunda yüzer engeli koruyanların dışında kalan bütün Hıristiyan gemilerini küçük Prosforianos Limanı'na[13] çekilmeye zorladı; teknelerin mürettebatı ise Vlaherna bölgesini savunmaya gönderildi. Yüzer engel Osmanlı donanması için bir sorun olmaya devam etti ve donanmanın 16-17 ve 21 Mayıs'ta zincire yönelik saldırıları başarısız kaldı. Aynı dönemde Osmanlı mühendisleri Haliç'in üst kısmında araba ve topları taşıyacak sağlamlıkta bir tombaz[14] köprü inşa etti. Bu köprüyü Rum ateşiyle yok etmeye yönelik bir Bizans girişimi boşa çıktı; Haliç'in iki yakasında bulunan Osmanlı kuvvetleri arasındaki bu yeni bağlantı çok yarar sağladı.

Kara surlarının bombalanması devam ediyordu ve güçlü şahî top 2 Mayıs'ta yeniden ilk pozisyonuna getirilmişti. Ayios Romanos Kapısı kesiminde bataryalar halinde yoğunlaşan ilave toplar 6 Mayıs'ta surlarda başka bir gedik açtı. Bu gedik 7 Mayıs'ta daha da büyütüldüyse de hâlâ yalnızca 3 m genişliğindeydi. O gece yapılan bir Osmanlı hücumu sonuçsuz kaldı. Balkan ve Türk kaynaklarını kullanan Aleksandros İpsilanti'ye göre, anlaşılan Murad Paşa'nın komutasındaki Osmanlı askerleri savunmayı yarma harekâtını başarmak üzereydiler, ancak Rangavis adlı bir Rum soylusu kendisi de ölmeden önce Murad'ın bacağını kopardı. Bizanslı savunucular arasında genel bir bozgun havası esmesi mümkün görünüyordu ki, savunanların arasına Giustiniani ile Voyvoda Theodoros'un katılması ve onları İmparator Kons-

13 Bugünkü Sirkeci Garı'nın doğusundaydı –ç.n.
14 Altı düz kayık şeklinde duba –ç.n.

tantinos, Lukas Notaras ve Eparhos [Vali] Nikolas'ın izlemesi durumu değiştirdi.

8-11 Mayıs arasında Kaligaria Kapısı'nın [Eğrikapı] yakınında yeni bir gedik açıldı; bunu 12'sinde, Osmanlıların püskürtülmeden önce Vlaherna Sarayı'na nüfuz etmeyi becerdikleri bir akşam hücumu izledi. Osmanlı topları yeniden mevzilendirildi ve birçok top, en vaatkâr görünen Ayios Romanos Kapısı tarafına gönderildi. Muhtemelen etkili olmayan mancınıklara dair hiçbir kayda rastlanmıyor; ama Osmanlı ordusu kara surlarının altını oymaya başlamıştı. Lağımcıların çoğu Sırp despotu tarafından gönderilen ve Zağanos Paşa'nın emrine verilen Sırplardı. Açtıkları ilk lağım Harisios Kapısı'na [Edirne Kapısı] doğruydu, ama burası Likos Vadisi'ndeydi ve zeminin uygun olmadığı ortaya çıktı; bunun üzerine lağımcılar bu defa Kaligaria Kapısı yakınındaki Vlaherna surunu hedef alarak yeniden şansını denedi. Johannes Grant'ın yönetiminde karşı taraftan kazılan bir Bizans lağımı 16 Mayıs'ta Sırp lağımına girdi ve Osmanlıların başka lağım kazma çabaları da 21 Mayıs'ta başarısızlığa uğradı; Bizanslılar lağımların bazılarına su basıp bazılarını da dumana boğdu. 23 Mayıs'ta birkaç lağımcı ve bir Osmanlı subayı yeraltında esir alındı. Subay işkence altında diğer lağımların yerini açığa vurdu; 25 Mayıs'a gelindiğinde bunların tamamı tahrip edilmiş durumdaydı. Zağanos Paşa birtakım büyük kuşatma kuleleri de inşa ettirmişti. Kuleler seyyar değildi, ama muhkem mevki ve kamuflaj hizmeti görüyorlardı. Kulelerden biri 18/19 Mayıs gecesi ani bir huruç hareketi sırasında barut fıçılarıyla havaya uçuruldu ve başka kulelerin çeşitli yollardan yok edilmesinin ardından kalanlar söküldü.

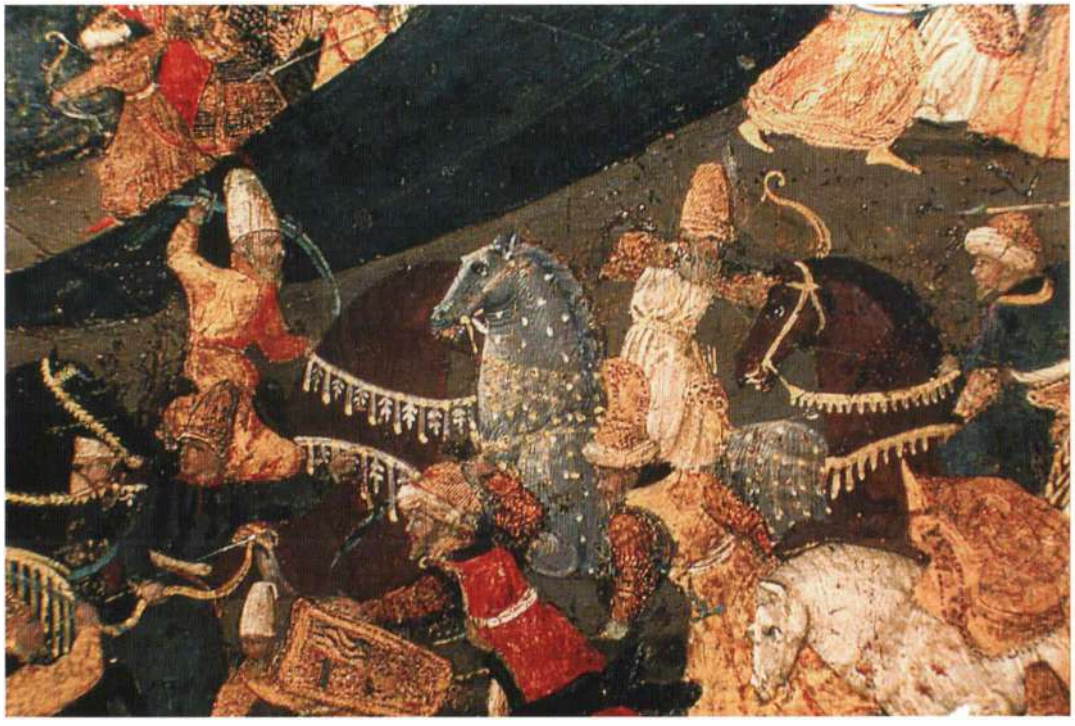
Edirne-Konstantinopolis (İstanbul) yolu Selimvria'nın batısında (Silivri) deniz kıyısına ulaştıktan sonra Marmara sahili boyunca ilerliyordu. Ardından karanın içine derinlemesine sokulmuş iki körfezi: Burada birincisi görülen Büyükçekmece'yi ve ikinci olarak Küçükçekmece'yi aşması gerekiyordu. Vize yoluyla iç kısımdan geçen ikinci bir güzergâh Osmanlı ordusunun büyük topu için muhtemelen uygun değildi. (David Nicolle)

OSMANLI-SIRP LAĞIMCILARININ YERALTI YENİLGİSİ, 16 MAYIS

Sırp lağımcılarıyla Bizans lağımcıları arasındaki yeraltı mücadelesi Konstantinopolis kuşatmasının en az bilinen veçhelerindendir. Sırplar ve onların Osmanlı subayları Vlaherna'nın çevresindeki tek sıra 12. yüzyıl surunun altına lağım kazmaya çalışıyorlardı, ama savunucular onların bütün lağımlarına girmiş, düşmanı dumana ya da sele boğmuşlardı. Rakip lağımcılar en azından bir kez toprak altında göğüs göğse savaşmışlardı.

(Christa Hook © Osprey Publishing Ltd)

15. yüzyılın ortasında Floransa'da yapılan ve Trabzon Çeyiz Sandığı denilen objenin üstünde Bizanslılarla Türklerin muharebesi. Her iki taraf, Bizanslıların uzun şapkaları ve üstü düz armalı kalkanları dışında neredeyse özdeştir. (Metropolitan Museum, New York)

Savunuculara gelince, hendek bir kez büyük ölçüde dolduktan sonra Likos Vadisi kesiminde gedikleri tıkamakta giderek zorlandıklarından, bunun yerine boşluklara moloz, toprak ve keresteden meydana gelen çitler dikiyorlardı. Parçalanmış kapılar savunucuları fazlasıyla görünebilir kıldığından, huruç hareketleri yapmak da giderek güçleşmişti. Bununla birlikte, bir tali kapı olan Kerkoporta yeniden açıldı; bu kapı Osmanlı piyadesi kuzey kesime saldırırken, Bocchiardi biraderlerin komutasında çoğunlukla süvariler tarafından başarılı kanat hücumlarında kullanılmıştı.

Yine de Konstantinopolis'te moral, İtalyanlarla Rum savunucular arasında gittikçe artan gerilimle birlikte çökmekteydi. Daha da kötüsü, Odigitria'nın Konstantinopolis'in en kutsal ikonasının, kentte alayla taşındığı sırada bulunduğu tabladan kaymasıydı. Ertesi gün, muhtemelen 12 Mayıs'ta kenti mevsimsiz bir sis bürüdü ve Ayia Sofia Kilisesi'nin çevresinde garip etkili bir ışık kümesi havada asılı kalarak her iki kampta da kaygıya yol açtı. Müslümanların ileri gelenleri, bunun yakında kadim binanın içinde parlayacak "Gerçek İnancın Nuru" olduğunu beyan ediyordu. İmparatorun kimi danışmanları ona kenti terk etmesini ve mücadeleyi başka bir yerde sürdürmesini teklif etti. O sırada II. Mehmed, Kastamonu ve Sinop'un vasal idarecisi olan ve Bizans'ın hâkim seçkin zümresi içinde dostları bulunan enişteşi İsfendiyaroğlu İsmail Bey'in başında bulunduğu son bir elçilik heyetini Konstantinopolis'e gönderdi. Elçi, Osmanlı'nın şartlarını sunuyordu: İmparator Güney Yunanistan'daki Mora'ya çekilmeli ve kent Osmanlı hâkimiyetine bırakılmalıydı. Ama daha sonraki kronik yazarlarına göre Konstantinos elçiyi şöyle cevaplamıştı: "İmparatorluksuz bir imparator olarak yaşamaktan Tanrı beni korusun. Kentim düşerken ben

İç surun bir burcunda, nispeten kolay ulaşılabilen, özgünlüğünü korumuş birkaç odadan birinin içi. Bu yapılar uzun tarihleri boyunca sık sık onarılmış ve birçok durumda modernleştirilmişti. (David Nicolle)

de düşeceğim. Her kim kaçmak isterse, elinden geliyorsa bırakalım kendini kurtarsın ve her kim ölümle karşılaşmaya hazırsa, bırakın o da peşimden gelsin." Aslında Venedik filosu limandan ayrılmıştı ve Macarların yola çıkmaya hazırlandığına ilişkin söylentiler dolaşıyordu. Belki de imparatorun padişahın şartlarını kabul etmeme nedeni buydu.

Kentin düşüşü

Sultan Mehmed 26 Mayıs'ta bir savaş meclisi topladı. Hâlâ uzlaşma sağlamaktan yana tavır alan Çandarlı Halil, Batı'nın tehlike unsuru olmayı sürdürdüğünü vurguluyor, Zağanos Paşa ise Osmanlı'nın Batılı hasımlarının bu defa birleşmeyeceklerinde ısrar ediyor ve Mehmed'in örnek aldığı Büyük İskender'in henüz bir delikanlıyken dünyanın yarısını fethettiğine dikkati çekiyordu. Bunun üzerine Mehmed, adamlarının görüşlerini alması için Zağanos Paşa'yı gönderdi, oysa muhtemelen getireceği cevabın ne olacağını pekâlâ biliyordu. Ertesi gün orduyu dolaştı. O sırada münadiler 29 Mayıs'ta karadan ve denizden nihai bir hücum olacağını duyuruyor, kutlama ateşleri yakılıyor ve 26 Mayıs'tan itibaren Osmanlı ordugâhında sürekli şenlik yapılıyordu. Tellallar Konstantiniye surlarına ilk çıkan adamın yüksek rütbeyle ödüllendirileceğini ilan etti; dini ön-

derler de Hz. Muhammed'in 672'de Konstantinopolis'e yapılan ilk Arap-Müslüman saldırısı sırasında ölmüş olan ünlü yoldaşı Ebu Eyyub'dan söz ediyordu. Gerçekten, savunucular o denli çok meşale görüyordu ki, bazıları düşmanın geri çekilmeden önce çadırlarını yaktığını sanıyorlardı. Gece yarısı tüm ışıklar söndürüldü ve çalışma durdu. Buna karşılık savunucular geceyi surlardaki gedikleri onarmak ve sağlamlaştırmakla geçirdi. Aynı zamanda Giustiniani Longo, bir mesaj göndererek Lukas Notaras'tan ihtiyatta duran toplarını talep etti. Notaras bunu reddediyor, Longo da onu ihanetle suçluyordu; imparator müdahale etmese ikisi neredeyse birbirine girecekti.

Ertesi gün, kuşatma hatlarında dinlenmeye ayrıldı; Sultan Mehmed ise donanma dahil bütün birimleri ziyaret ediyor, Osmanlı komutanlarına nihai emirler gönderiyordu. Kaptanıderya Hamza Bey gemilerini deniz surlarının etrafına yayacak ve mümkün olan yerlerde hücum merdivenleri kullanılacak; Zağanos Paşa Haliç'teki gemilere yardım etmeleri için adam gönderecek, kalan adamlar ise Vlaherna'ya yapılacak saldırıya destek çıkmak için tombaz köprüyü geçecek; Karaca Paşa ve Rumeli kuvvetleri Harisios Kapısı'na kadar onların sağında yer alacak; Anadolu kuvvetleriyle birlikte İshak Paşa ve Mahmud Paşa Ayios Romanos Kapısı ile Marmara kıyısı arasına saldıracak, III. Askeri Kapı çevresinde yoğunlaşacaklardı; Sultan Mehmed, Çandarlı Halil ve Saruca Paşa, Likos Vadisi'nde ana hücumu yöneteceklerdi.

Osmanlılar o akşamüstü, batmakta olan güneşin savunucuların gözünü aldığı bir sırada hendeği doldurmaya başladı, toplar ise surlara mümkün olduğunca yaklaştırılıyordu. Haliç'teki Osmanlı gemileri Ksiloporta[15] ile Orea Kapı arasında aralıklarla dizilirken, yüzer engelin dışında olanlar ise Langa Limanı'na kadar daha geniş bir alana yayıldı. Bu arada yağmur yağmaya başladıysa da çalışmalar 29 Mayıs gecesi saat 1.30 dolayına kadar devam etti.

Savunucularda da belli ölçüde yeni düzenlemeler yapılmıştı. Cenovalı Manuel 200 okçu ve arbaletçiyle Altın Kapı ve Studion çevresindeki idari bölgeleri koruyor, bilgin Teofilos Paleologos Piyi Kapısı'nın [Silivri Kapısı] güneyindeki kuvvetlere komuta ediyordu. Giovanni Giustiniani Longo ise 400 İtalyanla ve Bizans birliklerinin büyük bölümüyle birlikte, en çok tehdit altında olan Ayios Romanos Kapısı'nın [Top Kapısı] etrafındaki kesimden sorumluydu. Miriandrion bölgesi Antonio, Paolo ve Troilo biraderlere bırakılmıştı. Girolamo Minotto'ya, Bizans kaynaklarında "dünyanın en iyi okçusu" diye tanımlanan Karistonlu Theodoros ile "yetenekli bir askeri mühendis" olan Johannes Grant'ın Kaligaria Kapısı'nı [Eğrikapı] savundukları Vlaherna Sarayı bölgesinin komutası verilmişti. Başpiskopos Sakızlı Leonardos ile İeronimos adlı biri Ksiloporta'yı koruyor, Kardinal Isidore'nin adamları da muhtemelen Ksiloporta'nın sağında kalan surları savunuyordu. Lukas Notaras, Ayia Theodosia Kapısı'na [Ayakapı] kadar Petrion idari biriminden sorumluydu. Haliç'e bakan surlara ise 500 okçu ve el silahları kullanan adamlar yerleştirilmişti. Gabriele Trevisan, Haliç surlarının merkezi kesimini koruyan 50 askere komuta ediyor, Girit gemilerinin mürettebatı ise muhtemelen Trevisan'ın emrinde Orea Kapı çevresine veriliyordu. Antonio Diedo gemilerin komutasını elinde bu-

15 Haliç surlarının en uç noktasındaki Ksiloporta (Ahşap Kapı), Osmanlı döneminde Dideban (Nöbetçi, Karakol) Kapı, Ahşap Kapı ve Odun Kapı adlarıyla anılmış olup 1868'de yıktırılmıştır –ç.n.

Konstantinopolis'in Osmanlılarca fethine ilişkin ilk resimlerden biri Kuzey Romanya'da, Moldavya'daki bir manastır kilisesinin dış cephesinde yer alır ve 16. yüzyılın başında yapılmıştır. Ön planda bir Hıristiyan atlısı, belki Boğdan kralı Büyük Ştepan, bir Türk'ü sembolik bir şekilde attan düşürür. (Fotoğraf David Nicolle, Moldavita Manastırı)

lunduruyordu. Katalan konsolosu Père Julia, Kontoskalion'a[16] kadar Vukoleon idari birimini savunuyordu. Şehzade Orhan hâlâ Langa Limanı'nın yakınında görevliydi, Jacobo Contari'nin adamları ise Langa Limanı ve Psamathia [Samatya] bölgesindeki deniz surlarını savunuyordu.

Dimitrios Kantakuzinos takviye kuvvetleriyle, ayrıca damadı Nikiforos Paleologos ve başkalarıyla birlikte Havariyun Kilisesi'nde[17] mevzilenirken, imparator da savunucuların morallerini yükseltmek için teftiş turları yapıyordu. Keşişlerle papazlar durmadan dini ayinler düzenliyor, Konstantinopolis içinde ve surların etrafında dini alaylara rehberlik ediyordu. Ortodoks ve Latin Hıristiyanlar Ayia Sofia Kilisesi'nde dua etmek için bir araya geldiklerine göre belli ki tartışmalar unutulmuştu.

29 Mayıs'ta şafak sökmeden üç saat kadar önce Osmanlı topçusu yaylım ateşine başladı ve Aleksandros İpsilanti'ye göre, Mustafa Paşa'nın önderlik ettiği Osmanlı başıbozukları hücuma kalktı. Esas saldırı, Giustiniani Longo'nun 3.000 askeri dış sura çıkarmış olduğu hırpalanmış Ayios Romanos Kapısı üstünde yoğunlaştı. Korkunç kayıplara rağmen, Sultan Mehmed iki saatlik çatışmadan sonra çekilme emri verene kadar Osmanlı gönüllülerinden ancak birkaçı geriledi. Osmanlı gemileri de benzer şekilde surlara hücum merdivenleri dikmeye yetecek denli yaklaşmaya çalışmış, ama genellikle başaramamıştı.

Başka bir topçu bombardımanından sonra sıra eyalet birliklerindeydi. Bunların içinde, merkezdeki Ayios Romanos Kapısı [Top Kapısı] bölgesine saldıran iyi zırhlı Anadolu birlikleri vardı: Şafak öncesinin alacakaranlığında meşaleler taşıyarak ilerliyorlardı, ama Konstantinopolis surlarındaki gediklerin darlığı onlara zorluk çıkarıyordu. Başıbozuklardan daha disiplinli olan Anadolu birlikleri, topçularının ateş etmelerine imkân tanımak için zaman zaman geriye gidiyordu ve böyle

1483'te yapılan bir duvar resminde Grandük Dimitrios ve Aziz Nestor. Sağdaki grandük, son Bizans askeri aristokrasisinin bir mensubu olarak giyinmiş. (Büyük Meteorion Manastırı Eski Katholikon'u [Kilisesi], Meteora)

16 "Kısa İskele" anlamına gelen bu liman bugünkü Kumkapı'daydı –ç.n.

17 İsa Peygamber'in on iki havarisi adına yapılmış olan bu kilise, muhtemelen bugünkü Fatih Camii'nin yerindeydi –ç.n.

bir bombardıman sırasında kazıklı savunma çitinin bir kısmı yıkıldı. 300 Anadolu askeri açılan boşluktan derhal hücuma kalktıysa da püskürtüldü. Başka yerde, Vlaherna surlarında çatışma özellikle yoğundu. Yine renkli ayrıntılar ilave eden Aleksandros İpsilanti, Anadolu beylerbeyinin en uzun boylu askerlerinden beşini surdaki gediklere gönderdiğini, bunların *protostratos* [başkomutan] Giustiniani Longo ve "oğulları" ya da "boyarların üç kardeş oğlanları" (muhtemelen Bocchiardi biraderleri kastediyor) tarafından karşılandıklarını belirtir. Bu ikinci hücum günbatımından bir saat öncesine kadar devam etti, ardından sona erdirildi.

Artık Sultan Mehmed'in elinde taze kuvvet olarak yeniçeriler dahil bir tek kendi hassa alayları kalmıştı. Bilinen başka bir kaynak tarafından desteklenmeyen İpsilanti'ye göre, Ayios Romanos Kapısı yakınındaki ana gediğe saldırdıklarında 3.000 yeniçeriye Baltaoğlu önderlik ediyordu. Tüm kaynaklar, Sultan Mehmed hendeğin kenarına kadar onlara eşlik ederken, bu yeniçerilerin ürkütücü bir disiplinle ilerledikleri, yavaş hareket ettikleri, gürültü yapmadıkları ya da mehter çalmadıklarında birleşir. Çarpışmanın bu üçüncü evresi bir saat sürdü. O sırada sol taraftaki bazı yeniçeriler son huruç hareketinden sonra Porta Ksilokerku'nun düzgün kapatılmamış olduğunu fark edince 50 kadar asker içeri dalıp iç merdivenlerden yukarı seğirtti ve mazgallara bayraklarını dikti. Buna rağmen, bu askerlerin bağlantıları kesilmişti ve yok edilme tehlikesiyle yüz yüzeydiler. O sırada talih Osmanlıların yüzüne güldü, disiplinleri ve komuta yapıları sayesinde bu fırsattan sonuna kadar yararlandılar.

Giovanni Giustiniani, bir mermiyle vurulduğunda gedikteki ahşap istihkâmlardan birinin üzerindeydi. Mermi kolunun arkasından, muhtemelen kol deliğinden zırhının içine girmiş –henüz farkına varılmasa da ölümcül bir yaraydı bu– ve Giustiniani arka saflara çekilmişti. O sırada yakınında bulunan İmparator Konstantinos ona şöyle sesleniyordu: "Kardeşim, yiğitçe savaş. Bu kara günümüzde bizi yüzüstü bırakma. Kentimizin selameti sana bağlı. Görevinin başına dön. Nereye gidiyorsun?" Giustiniani ise basitçe cevapladı: "Tanrı'nın bu Türkleri götüreceği yere." Giustiniani'nin adamları onun yerinden ayrıldığını gördüklerinde, kaçtığını düşündüler. Kuzeydeki surun üstünde yer alan Osmanlı sancağının görüntüsü paniğin yayılmasını körükledi ve ana surların dışındaki askerler, gedikler yoluyla geri çekilme çabası içinde arkaya koştu.

Bundan sonra tam olarak neler cereyan ettiği efsanelerle bulanıklaşmıştır. Kargaşayı görüp suru ele geçirmek üzere Ulubatlı Hasan adlı iri yarı başka bir yeniçerinin önderliğinde bir yeniçeri birimi göndermenin şerefi hem Sultan Mehmed'e, hem Zağanos Paşa'ya mal edilir. Hasan yarığın tepesine ulaşmış, ama bir taşla düşürülmüştü. 30 yoldaşından on yedisi katledilmiş, geride kalanlar ise başka askerler de aralarına katılıncaya kadar dayanmıştı.

Derken yeniçeriler Ayios Romanos Kapısı [Top Kapısı] yakınındaki iç suru alıp savunucuların arkasında belirerek onların paniklerini daha da artırdılar. O sırada, doğru ya da yanlış, Osmanlıların liman yoluyla zorla içeri girdikleri söylentisi yayılıyordu. Saat sabahın dördü civarındaydı; gün ağarırken Vlaherna surlarının üstünde daha fazla Osmanlı sancağı belirdi. Bocchiardi biraderler gemilerine geri dönmeyi becerirken, Minotto ve Venediklilerin çoğu esir alındı. Dukas'a bakılırsa, Haliç surlarındaki savunucular, Osmanlı denizcileri akın ederken surların üstünden kaçıyordu.

Savunma artık çöküyordu. Yerel Rum milisler kendi evlerini savunmaya koşarken, yabancılar Haliç'teki gemilerine ulaşmayı deniyordu. Likos Vadisi'ndeki savunucuların çoğu

Konstantinopolis'in sıradan yurttaşlarından, belki kentin nihai savunması sırasında profesyonel askerlerle yan yana savaşan, çevredeki kırsaldan kaçmış köylülerden meydana getirilen bir milis. Böyle silahlı köylülerle koyun çobanları Kuzey Yunanistan'daki duvar resimlerinde karşımıza çıkar. (Büyük Meteorion Manastırı Eski Katholikon'u [Kilisesi], Meteora)

İMPARATOR XI. KONSTANTİNOS'UN ÖLÜMÜ

Bizans imparatorunun son anları rivayetlerle örülüdür. Bunlardan birine göre, Konstantinopolis'in kaybedildiğini anlayınca surlardaki bir gediğe doğru miğfersiz olarak ilerlemiş ve "Yok mu burada kellemi alacak bir Hıristiyan?" diye bağırmıştı. Başka bir anlatıda, kentin güneybatı köşesindeki küçük limana kaçmaya çalışırken öldürüldüğü iddia edilir. Resmin solunda Konstantinos bir saldırıya karşı koymak için kılıcını kaldırıyor.

(Christa Hook © Osprey Publishing Ltd)

Romanya'daki Humor Manastırı kilisesinin dış duvarının kaplayan bu freskin alt kısmı, Konstantinopolis'in 1453'teki düşüşünün bir tasvirini içerir. (© 2003 Topham Picturepoint)

esir alındı. Studion ve Psamathia semtleri, gelen ilk doğru dürüst Osmanlı birliğine teslim oldu ve böylelikle kiliseleri zarar görmeden kaldı. Eski Saray'ın alt tarafındaki Katalanlar ya öldürülüyor ya da esir düşüyordu; bu da Osmanlı denizcileri Plataea [sonraları Unkapanı Kapısı] ve Orea kapılarından kendilerine yol açtığında Katalanların tecrit olduğunu akla getiriyor. Bu arada keşiş kılığına girerek kaçmaya çalışan Şehzade Orhan yakalanarak başka mahpuslarla birlikte bir geminin ambarına tıkıldı; kim olduğunun anlaşılması üzerine ise idam edildi. Görünüşe göre Lukas Notaras da aynı gemideki mahpuslardan biriydi, ama Mehmed'e canlı olarak götürülüyordu.

Yaralarını tedavi ettirdiği sırada savunmanın çöktüğü haberini alan Giustiniani Longo, boru çaldırarak adamlarını geri çağır-

Günümüzde Edirne Kapısı diye adlandırılan Harisios Kapısı doğru bir şekilde restore edilmiştir. Sultan II. Mehmed Konstantinopolis'e törensel girişini buradan yapmıştır ve kapı Türkler için hâlâ büyük önem taşımaktadır. (David Nicolle)

dı, Kardinal Isidore ise köle kıyafetine bürünerek Galata'ya kaçtı. Alvise Diedo durumu tartışmak üzere Galata'ya geçince Ceneviz otoriteleri onu tutuklamaya kalktı; ama ülkelerine kaçmak isteyen çok sayıda Ceneviz denizcisi, komutanlarını sur kapılarını yeniden açmaya zorluyordu. İki denizci yüzer engeli kesti ve birçok Hıristiyan gemisi Diedo'nun komutası altında kaçtı. Aynı gün daha sonra başka gemiler de yelken açtı; bunlara yolda ölen Giustiniani Longo'yu taşıyan tekne de dahildi. Kalan gemiler Hamza Bey tarafından ele geçirildi ve mürettebatı hâlâ onun komutası altında olmak üzere bazı kadırgalar, artık kırık olan yüzer engelden geçirilerek Haliç'e götürüldü. Orea Kapı'da üç burcu tutan Giritli denizciler ikindiye kadar dayandı ve gemileri kaçıncaya kadar teslim olmayı kabul etmedi. Sultan Mehmed onların kendilerini böyle adamalarından o denli etkilendi ki, gemilerine dönüp engellenmeden yola çıkmalarına izin verdi. Bu gemilere Sguros, Antonios İalinas ve Filomatis kaptanlık ediyordu.

İmparator XI. Konstantinos'un ölümüne dair iki temel hikâye vardır. Birisinde, Osmanlı askerleri Ayios Romanos Kapısı yakınındaki başlıca gedikten içeriye doldukları sırada imparatorla yoldaşlarının onlarla çatışmaya tutuştuğu iddia edilir. Sözde, Konstantinos yüzüne ve sırtına darbe yemeden önce şöyle bağırmıştır: "Yok mu burada kellemi alacak bir Hıristiyan?" Tursun Bey ile İbni Kemal'in anlattığına göre ise donanma azaplarından bir grup, Sultan Mehmed'in ana

surun ötesine yetkili birimlerden başkasının geçmesini engelleyen emirnamesinden sonra kente girebilmek için yeniçeri gibi giyinmişti; Altın Kapı'nın yakınında imparatorla karşılaştıklarında ise kim olduğunun farkına varmadan onu öldürmüşlerdi. Belki de Konstantinos, kendisine Mora Despotluğu'na götürecek bir tekne aramak için, Marmara Denizi surlarının kara surlarıyla birleştiği yerdeki ufak limana doğru gidiyordu.

Konstantinopolis'te bazı bölgelerin, ordunun esas kısmı dışarıda kalırken kente gönderilen düzenli birliklere teslim olmadan önce ilk yağmacılara direndiği açıktır. Mehmed'in askerleri artık sistemli bir şekilde ilerliyor, denetimi ele alıyor ve her semti yağmacılardan koruyordu. Yine de, denizci ya da leventler diğer surlardan kente girip, düzenli birlikler tarafından zorla durdurulunca kadar Konstantinopolis'i kitlesel çapta yağmaladı. En çok zarar gören, zengin Ortodoks kiliseleriyle manastırlarıydı, ama kent merkezine giden anayolun üstünde olmasına rağmen Havariyun Kilisesi'nin ayakta kalması, padişahın Ayia Sofia Kilisesi'ni Konstantinopolis'in en büyük camisine dönüştürürken Havariyun Kilisesi'ni de ana Ortodoks kilisesi olarak korumak niyetinde olduğunu düşündürüyor. Gerçekten, sıradan insanlar Osmanlı fatihlerinden, atalarının 1204'te Haçlılardan görmüş olduklarından daha iyi muamele görüyorlardı; kuşatmada yalnızca 4.000 kadar Rum ölmüştü. Seçkin zümrenin birçok mensubu Ayia Sofia'ya sığınıyordu; görünüşe göre, imansızların son dakikada yüz geri edip kaçacaklarına ve İran'ın ötesine kadar kovalanacaklarına ilişkin kehanete inanıyorlardı. Osmanlı yağmacıları bunun yerine kapıları kırıyor ve insanları rehin olarak alıp götürüyordu.

Padişaha gelince, 29 Mayıs'ta öğle civarına kadar kara surlarının dışında kaldıktan sonra at üstünde Ayia Sofia'ya gitti, kilisenin daha fazla zarar görmesini engelleyip saygıdeğer binayı camiye çevirdi, ardından da ikindi namazında diğer müminlere katıldı. Tursun Bey'e göre Mehmed, Konstantinopolis'in köhne halini teftiş etmek için kubbenin dışına çıkmış ve İranlı şair Firdevsî'den bir dize okumuştu:

> Perde-dârî mî küned der tâk-ı kisrâ
> ankebût Bûm-i nevbet mî zened der
> kal'a-ı Efrâsiyâb
>
> [Örümcek, Kisrâ'nın (Hüsrev) tâkında
> perdedarlık yapıyor
> Baykuş, Efrasiyab'ın kalesinde nevbet
> vuruyor]

O öğleden sonra Lukas Notaras padişahın huzuruna getirildi ve görünüşe bakılırsa, Çandarlı Halil'in kuşatmanın seyri sırasında savunuculara direnmeleri için cesaret verdiğini ihbar etti. Buna karşılık olarak Mehmed, yaşlı adamı kentin mülki idaresinin başına getirme sözü verdi, ayrıca esir alınan subayların bir listesini çıkarttırarak fidyelerini bizzat ödedi.

Sultan Mehmed 30 Mayıs'ta bağımsız zihniyetli sadrazamı Çandarlı Halil'i görevinden alma fırsatını kullandı. Onun yerini, ertesi gün Galata'nın teslimi konusunu görüşen, padişaha son derece sadık Zağanos Paşa alacaktı. Uzakta bulunan Selimvria ve Epivatos kaleleri 1 Haziran'da çatışmasız teslim oldu. Mehmed aynı zamanda bütün yağmalamanın durmasını emrederek askerlerini surların dışına gönderdi. Kuşatma tamamlanmıştı.

Kuşatmanın sonuçları ve maliyeti

Kaçış, fidye ya da idam

Papa sonunda 5 Haziran'da, korkunç haberi almasından çok önce, Venedik Senatosu'na dört aylığına beş kadırga kiralaması ve bunlara mürettebat sağlaması için 14.000 duka altını ödemeyi kabul etti. Zaten Konstantinopolis yolunda olan kadırgalar Sakız'da uygun bir rüzgâr beklemekteydi. Gemidekiler orada, Konstantinopolis'ten kaçmış olan bazı Ceneviz gemilerinden kentin düştüğünü duydular. Keza Loredan'ın komutasındaki Venedik filosu da haberleri alınca Negroponte'de demir attı. Konstantinopolis'e gelince, Girolomo Minotto ile oğulları kent teslim olduktan sonra çarpışmaya devam ettikleri için, Lukas Notaras da büyük ölçüde Osmanlının hâkim seçkin zümresi hiçbir Bizanslı memura güvenmediği ve hepsinin görevden alınmasını istediği için, kentin düşüşünden beş gün sonra idam edildi.

Mehmed, Konstantinopolis'i muhtemelen 18 Haziran'da terk etti ve ayın 21'inde Edirne'ye döndü. Çandarlı Halil belki sadakati konusundaki söylentilerin sonucu olarak o sırada hapsedilmiş ve Gattilusi'nin hüküm sürdüğü kıyı enklavı Aynos'un (şu anda Enez) boyun eğmesinden kırk gün sonra, ağustos sonu ya da eylül başında idam edilmişti. Üst düzey Bizans ve İtalyan tutukluları da benzer şekilde Edirne'ye geri götürüldü; Lukas Notaras'ın küçük oğlu ise kız kardeşlerine katılmak üzere çok geçmeden İtalya'ya kaçtı. Bu arada Zağanos Paşa, kırk yedi ileri gelen kişinin her biri için 1.000 ile 2.000 duka altını fidye ödeyerek İtalyanlarla iyi ilişkiler geliştirmişti. Jacobo Contarini ona 7.000 dukaya mal oldu. Venedikli yirmi dokuz asilzadenin hepsi bir yıl içinde fidyeleri ödenerek kurtarıldı. Senatonun raporuna göre kuşatma sırasında kırk soylu ve beş yüzün üstünde başka Venedik yurttaşı ölmüştü. Venedik kendi yurttaşlarını kolladı ve senato olağan biçimde,

ölenlerin ailelerine maaş bağlanmasına, malvarlığını kaybetmiş olanlara da tazminat ödenmesine karar verdi. Bunlar 200.000 duka gibi çok yüksek bir meblağ tutuyordu. Venedik hükümeti aynı zamanda senatoya, öldüğünde İmparator Konstantinos'un Venedik'e 17.163 *iperpiron* borçlu olduğunu bildirdi.

Çokkültürlü bir imparatorluk

Fethin Osmanlı İmparatorluğu üstündeki etkisi çok derin oldu; kültürden politikaya, ekonomiden askeri meselelere kadar hayatın adeta her alanı bu olaydan etkilendi. Komşu Hıristiyan devletlerle gaza ya da savaş, çok geçmeden, ilk dönemlerin özerk, çoğu zaman alışılmışın dışında davranan akıncılarından ziyade Osmanlı padişahının kararlarına bağlı hale geldi. Bu arada II. Mehmed dikkatini yeni başkentinin kalkınması üzerinde yoğunlaştırdı: Surlar onarıldı ve Konstantinopolis, Hıristiyan Rumlar, Müslüman Türkler ve başkalarıyla şenlendirildi. Bu insanların bazıları vergi imtiyazlarıyla yüreklendirildi, ama birçoğu büyük ölçüde boş olan kentte yerleşmeye mecbur edildi. Hızlı nüfus artışının yiyecek darlığına yol açması ise ilk ağızda Karadeniz'in kuzeyindeki tahıl üreten bölgelerin fethini beraberinde getirdi.

Haliyle, kentin fethini yeni bir saray, öğrencileri ve tıbbi kadrosuyla dikkate değer bir tıp merkezi [darüşşifa], büyük bir kültürel kompleks [medrese], yeniçeriler için iki kışla [oda] ve Galata dışında bir top dökümhanesi, Tophane inşa eden büyük bir inşaat programı takip etti. Sultan Mehmed, Konstantinopolis'i bütün "Ehl-i Kitap," yani Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler için çokinançlı bir merkez kılmak istiyordu. Bu soylu emperyal beyan Doğu ile Batı, Avrupa ile Asya kültürlerinin buluştuğu ve birbirine karıştığı bir kavşak yarattı. Yeni bir Osmanlı Konstantinopolis'i ya da Türklerin adlandırdığı şekliyle İstanbul, 19. yüzyılın trajik milliyetçiliğinin 20. yüzyıl başında nüfusların kitlesel bir ayrışmasıyla doruğa çıktığı ana kadar serpildi. Haliç'in karşı tarafındaki Galata, nüfus ve kültür bakımından Batı Avrupalı kaldı. Fetihten yalnızca birkaç yıl sonra "Şu İstanbul kenti ne garip bir yer. İnsan bir mangıra Rum eli'nden Frengistan'a kayıkla geçebilir" diye yazan Türk tarihçisi Tursun Bey bununla, bir şahsın ucuz bir kayık yolculuğuyla kozmopolit İstanbul'dan hâlâ büyük ölçüde İtalyan olan Galata'ya geçebileceğini kastediyordu.

Üstelik Sultan II. Mehmed kendisinin yeni Kayser ya da Caesar, yani Roma ve Bizans imparatorluklarının, Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut sınırının çok ötesindeki topraklarda da hak iddia eden meşru vârisi olduğunu ilan etmişti. Bu yalnızca padişahın Türk ve Müslüman uyruklarınca değil, Trabzonlu Yeorgios gibi Rum âlimleri tarafından da yaygın kabul gördü. Yeorgios 1466'da Mehmed'e şöyle yazıyordu:

> Senin Romalıların İmparatoru olduğundan kimsenin şüphesi yok. İmparatorluğun başkentinin yasal efendisi kim ise, imparator odur ve Konstantinopolis Roma İmparatorluğu'nun başkentidir.

Hıristiyanlık için bir şok

Konstantinopolis'in fethi, Çanakkale ve İstanbul boğazlarından Kırım'a yapılan İtalyan ticaretini durdurdu. Kaffa'daki [Kefe] Ceneviz konsolosu daha 28 Kasım 1453 gibi erken bir tarihte, eğer bu ileri karakol tamamen boşatılmayacak ise olağanüstü önlemlerin gerekli olacağını bildirdi ve çok geçmeden Karadeniz'deki tüm Ceneviz sömürgelerinden büyük

[karşı sayfada] Şimdi Ayasofya Müzesi olan Ayia Sofia Başkilisesi birçok bakımdan Bizans dönemi Konstantinopolis'inin simgesiydi. Bu nedenle, Sultan Mehmed'in kente törenle girdikten hemen sonra buraya gelmesi şaşırtıcı değil. (akg-images/Erich Lessing)

Eyüp Mezarlığı'ndan dar ve dolambaçlı Haliç'in görünüşü. Kara surlarının Vlaherna Sarayı civarındaki kuzey ucu, sağdan denize doğru uzanan ikinci kara parçasının bitişiğinde aşağıya iniyordu. (David Nicolle)

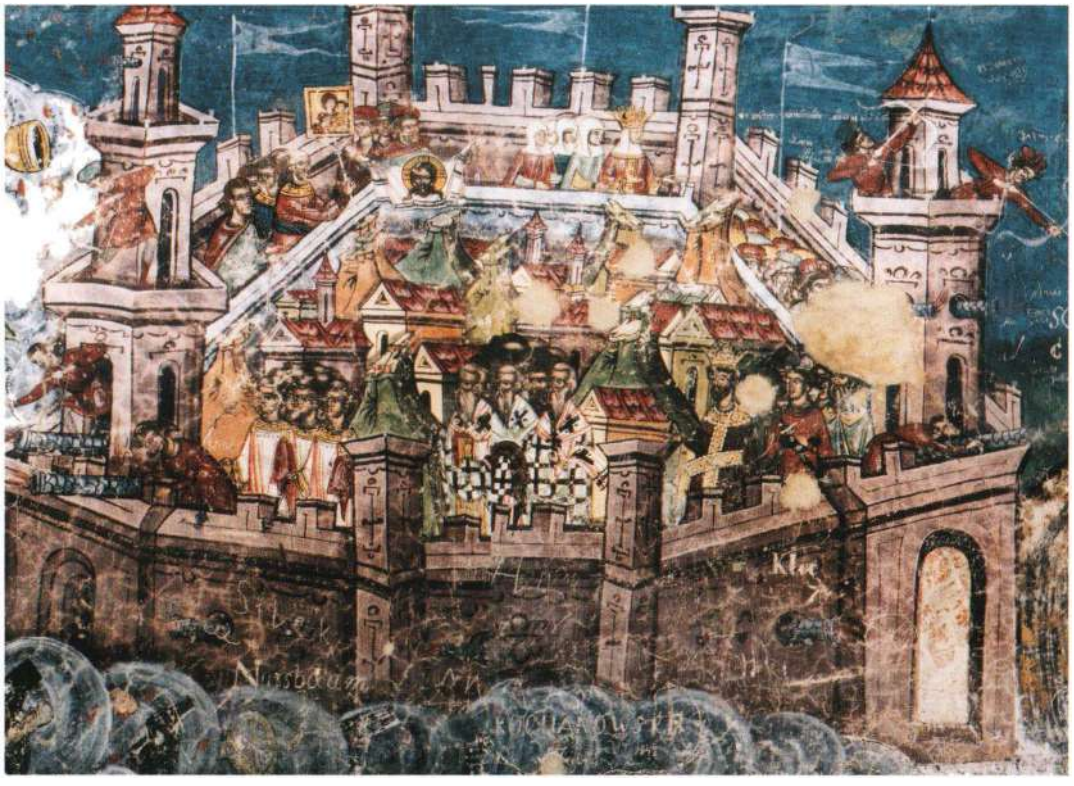
miktarda göç vuku buldu; birçok Ermeni, Ukrayna ya da Polonya'ya, bazı İtalyan zanaatkârları Moskova'ya kadar gitti ve Boğaziçi'nin ötesindeki bütün Ceneviz toprakları aşağı yukarı yirmi yıl içinde Osmanlıların eline geçti.

Elbette, Konstantinopolis'in düşüşü Bizans dünyası üstünde bir felaket etkisi yarattı. Birçok Hıristiyan Ortodoks bu olaydan Bizans'ın sadakatsiz seçkin askeri zümresini sorumlu tutuyordu. Müslümanlığa dönmek Rumca konuşan topluluklarda hiçbir zaman Slavlar ve Arnavutlar arasındaki kadar yaygın değildi, ama bir zamanların Bizans aristokrasisinde sıkça görülüyordu. Din değiştirme birçoğunun "ilahi ceza" şeklinde değerlendirdiği bir olaydan dolayı inancı sarsılmış olabilecek ruhban sınıfı arasında bile sıradan sayılırdı. Bununla birlikte, Konstantinopolis'in düşüşünün dolaysız sonucu olarak Bizans'ın seçkin zümresinden çoğu kişi kaçtı; bazısı Kırım'daki küçümen Theodoros Mangup Prensliği'ne, bazısı Bizans kökenli Trapezus İmparatorluğu'na, başkaları Mora'ya sığındı. Ne var ki Mora, ortak despotlar arasındaki iç uyuşmazlıklar, isyanlar ve onlara karşı başkaldırılar yüzünden, ayrıca Yunanlılarla Arnavutlar arasındaki isyanlar nedeniyle parçalanmış durumdaydı.

II. Mehmed 1454 Ekim'inde Turhan Bey'i Despot Thomas ile Dimitrios'a yardım etmesi için gönderdi, ama despotlar ülkeyi terk eder etmez içsavaş birden alevlendi. Sonunda Mora Despotluğu 1460'ta doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'na dahil edildi ve başkent Misra, Konstantinopolis'ten tam yedi yıl sonra, 29 Mayıs 1460'ta düştü.

Osmanlıların henüz ele geçirecek denli güçlü olmadığı Venedik enklavları dışında Yunanistan'daki Ceneviz toprakları da fethedildi ve II. Mehmed'in Antik Yunan uygarlığına ilgisinden dolayı Atina'ya özel imtiyazlar tanındı. Ege'deki Ceneviz ileri karakollarından bir bölümü daha uzun süre varlığını korudu. Enos [Enez/Edirne] Gattilusi'nin hâkimiyeti altında kaldı. İmroz Adası da Palamidis Gattilusi'ye emanet edildi, Limni Adası ise Osmanlı hükümranlığı altında saltanat süren ve yıllık bir haraç ödeyen Mitilini [Midilli] Lordu I. Dorino Gattilusi'nin sorumluluğuna bırakıldı. Enos 1460'ta Mora'nın tahttan indirilmiş ortak despotu olan Dimitrios'a verildi. Başka yerde, Gattilusio ailesi Lesvos'u [Midilli Adası] Osmanlı hükümranlığı altında 1462'ye kadar elinde tuttu, Khios [Sakız] Adası ise 1566'ya kadar bir Ceneviz Maona'sı ya da "tüccar komünü"nün denetimi altında kaldı, o tarihte padişah tarafından Yahudi Duka Naksos'lu Jozef Nasi'ye devredildi.

Her ne kadar 1456'da Belgrad önlerinde Macaristan'la vuku bulan bir çatışma Osmanlının aleyhine sonuçlansa da, Konstantinopolis'in düşüşünü takiben bir dizi

Moldovya'daki Moldovita Manastırı kilisesinin dışına resmedilmiş haliyle Konstantinopolis kuşatması. Olaylardan yarım yüzyıl sonra yapılan bu resim, Bizans başkentinin düşüşüyle ilişkilendirilen birçok olgu ve efsaneyi içerir. (Fotoğraf David Nicolle, manastır kilisesi, Moldovita)

sefer Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetini pekiştirdi. Başka tarafta, Gjergj Kastriyoti (İskender Bey ya da Skander Beg) 1468'e kadar Arnavutluk'ta Osmanlılara karşı direnmeyi sürdürdü. Eflak, Osmanlı hükümranlığı altında ayaklarını daha sağlam basıyordu ve Boğdan bile 1456'dan sonra kuramsal olarak Osmanlıya haraca tabiydi. Ertesi yıl Boğdan tahtına çıkan Büyük Ştefan hükümdarlığının büyük bir bölümünü Eflak'a hâkim olma konusunda Osmanlılarla yarışarak geçirdi.

Daha batıda, Osmanlının Konstantinopolis'i fethi büyük bir şoka neden olmuştu. Rönesans hümanistleri, Yunanistan'ın artık Türk hâkimiyeti altında olmasından dehşete düşmüşlerdi. Sözgelimi bilgin Aeneas Sylvius Piccolomini (geleceğin Papa II. Pius'u) şöyle yazıyordu: "Bu, Homeros ve Platon için ikinci bir ölüm demek... Şimdi aramızda Muhammed saltanat sürüyor. Şimdi Türk çökmüş tepemize. Kimi yazarlar Osmanlıların iyi ve dürüst insanlar olduklarına dikkati çekse de, tüyler ürpertici propaganda çok geçmeden popüler "korkunç Türk" imajına yol açtı. Türklerin güya subaylarına körü körüne itaat etmelerinin yanı sıra Osmanlı zaferleri de anormal sayılıyordu. Yine de, çoğu Avrupalı, kudretli Katolik Macar Krallığı'nın arkasında kendisini hâlâ güvende hissediyordu ve Hıristiyan Ortodoksların kaderi, Tanrı'nın onların zayıflıklarıyla günahlarını cezalandırması olarak görülüyordu. Avrupa'nın kalan kısmı, Doğu'dan gelen tehlikeyi ancak Macaristan 16. yüzyıl başında çöktüğünde tam anlamıyla fark edebilecekti.

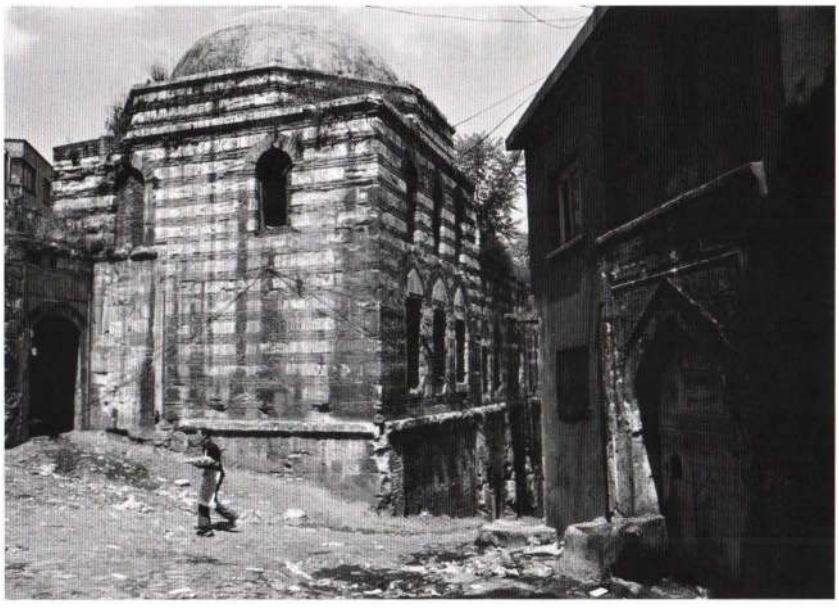
Ek: Günümüzde muharebe alanı

Konstantinopolis kuşatması sırasındaki askeri harekâtların çoğu, bugünün gözde turistik hedeflerinden biri olan İstanbul'da meydana geldi. Bu şahane kentte kamping tesisleri merkezden uzak olmakla birlikte her kategoriden bol otel var. İstanbul'un iyi çalışan deniz otobüslerine binme fırsatını kaçırmamak gerekir. Tekneler de İstanbul'un Asya kıyısıyla, hemen hemen Boğaz boyunca tüm köylerle ve Marmara Denizi'ndeki çeşitli yerlerle bağlantısını sağlar. 1453'te mevcut olan yapılardan birçoğu, kara ve Marmara surlarının büyük bölümü ve Haliç surlarının bazı kopuntuları dahil hâlâ ayaktadır. Ama bu tahkimatın içindeki alan şimdi konut ve işyerlerinin bulunduğu canlı semtlerle adeta doludur. Yalnızca kara surlarının güney kısmındaki birkaç bölgede hâlâ açık arazi var. Varoşlar ortaçağ surlarının çok ötesine kadar uzanıyor, Galata ise Boğaz'ın uzaklarına kadar yayılan çarpık bir kentleşme tarafından yutulmuş durumdadır. Şans eseri, Osmanlı ordusunun kuşatma hatlarını tesis ettiği bölgenin bir kısmı, Vlaherna surları dışındaki şirin Eyüp banliyösü hariç tutulursa boş kalmıştır.

Doğu Trakya, turistik çekim merkezi İstanbul'un aksine tuhaf bir şekilde ihmal edilmiştir. Sultan II. Mehmed'in askeri harekâtı hazırladığı Osmanlı eski başkenti Edirne, Bulgar ve Yunanistan sınırlarına yakındır. Burası aşırı kalabalık İstanbul'un büyük ölçüde kaybettiği sessiz büyüsünü koruyan bir kenttir. Sultanın orduları Konstantinopolis'i ele geçirmek üzere yola çıktığında hâlâ Bizans'ın elinde olan Marmara kıyılarında birkaç tatil merkezi vardır. Buna karşılık Trakya'nın Karadeniz sahili aslında gelişmemiştir ve bir sahil yolu bile yoktur. Bu bölge Soğuk Savaş günlerinde tabii hassas bir sınır mıntıkasıydı, ama sınırın kuzeyinde Bulgarlar, 1453'te Bizans'ın elinde olan kasabalar da dahil kendi kıyılarının turist potansiyelinden yararlanmayı bildiler.

Surları ziyaret

Modern İstanbul'a gelen herhangi bir ziyaretçi İstanbul'un surlarını boydan boya kolaylıkla ve serbestçe gezebilir, ama çok yazık ki ancak üç beş insan bu seçeneği kullanıyor. Rehberlerin çoğunda surlara üstünkörü değinilir ve görünüşe bakılırsa sur ziyaretini, İstanbul'da hiçbir tur operatörü sattığı programların bir parçası olarak sunmuyor. Bunun birkaç nedeni var. İlk önce, uzunlamasına ele alındığında surların başlıca kısımları İstanbul'un diğer önemli turistik yerlerinden hiçbirine yakın değil. Tek istisna, Altın Kapı'yı içinde barındıran Yedikule Hisarı'dır. İkincisi, surların söz konusu kısımlarına, Eminönü'nden modern tramvayla erişilebilen Top Kapısı bölgesi hariç kamu taşıtlarıyla ulaşmak zordur. Aksi gibi, bu bölge her iki yönde de surların en az çekici olan bölümüdür. Top Kapısı'nın güneyinde, otoyolun birbirini takip eden altgeçitleri, sura bitişik mıntıkayı mesafeli, kimsesiz ve bir ölçüde tehditkâr kılar. Kuzeyde, kuşatmanın en yaygın zarar verdiği ve muhtemelen başka her yerden daha az görecek şeyin olduğu *mesotihion* kesimi yer alır. Ayrıca burada otoyolun yanından yürümek zorundasınız. Bir ziyaretin aleyhine olan üçüncü mülahaza, güvenliktir. İstanbul Vali-

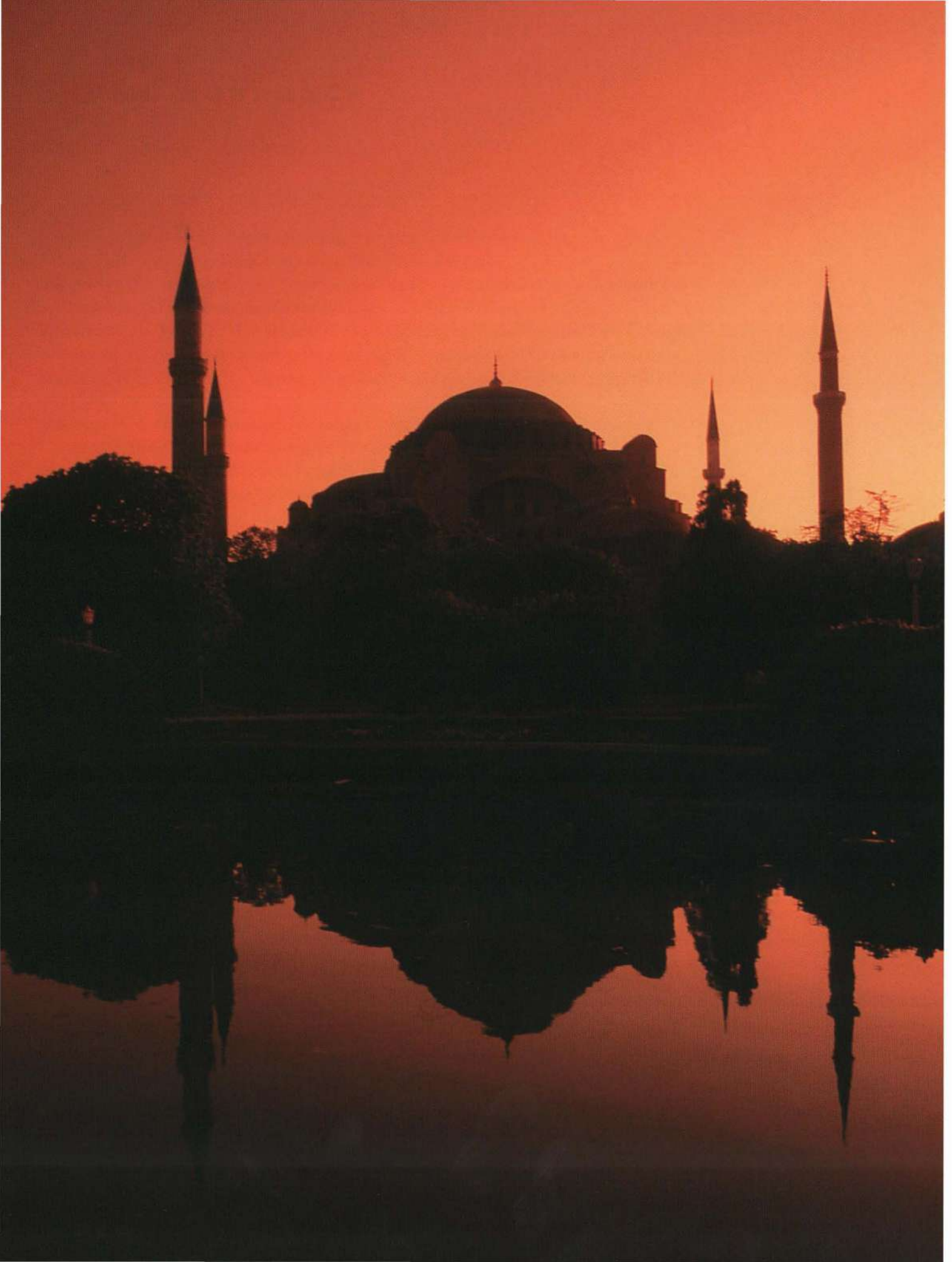
İçinde bir Bizans kilisesini barındıran Gül Camii'nin etrafındaki köhne bölgeye girmeyi pek az turist göze alır. Haliç'e inen dik yamaçlar 15. yüzyılın ortasında hâlâ yoğun olarak iskân edilmişti. (David Nicolle)

liğinin dikkatlerine rağmen surların uzun bölümlerinde kişisel güvenlik temin edilmemiş görünüyor. Kimi yerlerde gezginlere sağlanan lokallerin yanına yaklaşmayı hiçbir turist göze almak istemez. Surlar başka yerlerde de kentin çok nahoş görünüşlü bölgelerinden geçiyor, buralarda bir ziyaretçiye şüpheyle bakılıyor. Ne yazık ki bu yerler, surun en iyi restore edilmiş bazı kesimlerini de içeriyor.

Bu nedenle, surları boydan boya dolaşma beklentisine kolayca kapılmamak gerekir. Gelgelelim, surların bütününe dair bir fikir edinmek için seçme ziyaretler yapmak yeterli olacaktır. Örneğin, piknik yapan aileler yazın hafta sonlarında Marmara Denizi'nin hemen bitişiğindeki bölgede sıkça görülür. Mermer Kule ile İsa Kapısı[1] buradadır ve surlar demiryolu hattında son bulmakla birlikte bu kısa bölümü incelemek ve hoşça vakit geçirmek pekâlâ mümkündür. Demiryolu hattının ötesinde, halka açık olan ve kendi başına gezilmeye değer Yedikule Hisarı bulunur. Daha önce belirtildiği gibi, Altın Kapı da bu hisara dahildir. Altın Kapı'dan surlara tırmanılabilir, sur boyunca ve surun etrafında epeyce uzun bir mesafe dolaşılabilir. Altın Kapı'dan surlar boyunca kuzeye doğru kısa bir yürüyüş çok ödüllendirici olacaktır. Burada hendek bölgesi sebze yetiştiren bostanların işgalindedir ve söz konusu çevrede surların güzel restore edilmiş kesimlerine rastlanır. Görünüşe göre, burası aynı zamanda en güvenli bölgedir. Buradan otoyol değil, bir anayol geçer. Ziyaretçi, surları dört bir yönden inceleyebilir ve çeşitli şekillerdeki burçların, restore edilmiş ilginç kesimlerin ve muharebeden zarar görmüş bazı güzel burçlar ile surların tadını çıkarabilir. Top Kapısı'na yaklaştıkça bölgenin hoşluğu azalır ve 1453 kuşatmasının *mesotihion* kesimine verdiği zarar bir hayli dikkat çekicidir. Ne yazık ki surların bir tarafında otoyol, diğer tarafında ise sefalet görüntüleri yer alır. Edirne Kapısı'nın ötesinde daha iyi görüntülerle karşılaşırız. Theodosios Surları'nın bittiği Porfiroyennitos Sarayı'nın bulunduğu mıntıka çok ilginçtir ve turumuzu en kuzeydeki noktada, yakınlarda peyzaj düzenlemesi yapılan ve Vlaherna Sarayı'nı içinde barındıran bölgeyi ziyaret ederek doyurucu bir şekilde tamamlayabiliriz. Son imparatorun sonuncu kez canlı olarak görüldüğü kapıya kolaylıkla yürünebilir ve orada surun köşesinde düzenlenmiş bahçede hoş bir mola verilebilir.

Marmara Denizi kıyısındaki deniz surları en iyi Topkapı Sarayı'nın alt tarafından görülebilir. Uzaktan seyretmek ancak bir feribot ya da yolcu gemisinden mümkündür. Zarif burçları ve çarpıcı genel konumuyla İstanbul'un bu görünümü yüzyıllardır ziyaretçileri büyülüyordu ve böyle değerli bir mücevherin neden dünyanın en iyi surlarıyla korunması gerektiğinin nedenlerini herkese gayet güzel özetler.

1 Kapının adı halk arasında Ese Kapısı/Esekapı'ya dönüşmüştür –ç.n.

Seçme kaynakça

Angold, M., *The Byzantine Empire 1025-1204. A Political History*, Londra: Longman, 1984.

Babingen, F., *Mehmet the Conqueror and his Time*, Princeton 1978.

Bakapoulos, A., "Les Limites de l'Empire Byzantin depuis la Fin edu XIVe Siècles jusqu'a sa Chute (1453)," *Byzantinische Zeitschrift* (1962, c. LV), s. 56-65.

Barbaro, Nicolo (çev. J. R. Melville Jones), *Diary of the Siege of Constantinople*, New York 1969.

Bartusis, M. C., *The Late Byzantine Army. Arms and Society, 1204-1453*, Philadelphia 1992.

Browning, R., "A Note on the Capture of Constantinople in 1453," *Byzantion* (1952, c. XXII), s. 379-87.

Concasty, M.-L., "Les Informations de Jacques Tedaldi sur le Siège et la Prise de Constantinople," *Byzantion* (1954, c. XXIV), s. 95-110.

De Vries, K., "Gunpowder Weapons at the Siege of Constantinople, 1453," Y. Lev (ed.), *War and Society in the Eastern Mediterranean, 7th-15th Centuries* içinde, Leyden 1996, s. 343-62.

Dixon, Karen R. ve Southern, Pat, *The Late Roman Army*, Londra 1996.

Doukas (çev. H. J. Magoulias), *Decline and Fall of Byzantium to the Otoman Turks*, Detroit 1975.

Dujcev, I., "La Conquête Turque et la Prise de Constantinople dans la Literature Slave Contemporaine," *Byzantinoslavica* (1956, c. XVII), s. 278-340.

Dutu, A. ve Cernovodeanu, C. (editörler), *Dimitrie Cantemir, Historian of South-East European ad Oriental Civilizations*, Bükreş 1973.

Elton, H., *Warfare in Roman Europe, A.D. 350-425*, Oxford 1996.

Farmer, H. G., "Turkish Artillery at the Fall of Constantinople," *Transactions of the Glasgow University Oriental Society* (1929-33, c. VI), s. 9-14.

Foss, C. Ve Winfield, D., *Byzantine Fortifications; an Introduction*, Pretoria 1986.

Geanokoplos, Deno John, *Byzantium: Church Society and Civilisation Seen Through Contemporary Eyes*, Şikago 1984.

Haldon, J. F., *State, Army and Society in Byzantium. Approaches to Military, Social and Administrative History*, Aldershot 1995.

Haldon, J. F., *Byzantium. A History*, Stroud 2000.

Haldon, J. F., *The Byzantine Wars*, Stroud 2001.

Harris, Jonathan, *Byzantium and the Crusades*, Londra 2002.

Hearsey, John E. N., *City of Constantine 324-1453*, Londra 1963.

Hess, A. C., "The Evolution of the Otoman Seaborne Empire in the Age of Oceanic Discoveries, 1453-1525," *American Historical Review* (1969-70, c. LXXV), s. 1892-1919.

Housley, N. J., *The Later Crusades: From Lyons to Alcazar 1274-1580*, Oxford 1992.

İnalcık, H., "Mehmed the Conqueror (1432-1481) and his Time," *Speculum* (1960, c. XXXV), s. 408-27.

İnalcık, H., *An Economic and Social History of the Otoman Empire 1300-1914*, c. I, 1300-1600, Londra 1969.
İnalcık, H., *The Otoman Empire: The Classical Age 1300-1600*, Londra 1973.
Iorga, N., "Une Source Negligée de la Prise Constantinople," *Bulletin de la Section Historique* (Acad. Roumaine) (1927, c. XIII), s. 59-68.
Kaegi, W. E., Jr., *Byzantine Military Unrest 471-843. An Interpretation*, Amsterdam 1981.
Kaegi, Walter, *Army, Society and Religion in Byzantium*, Londra 1982.
Kaegi, Walter, *Heraclius, Emperor of Byzantium*, Cambridge 2002.
Káldy-Nagy, G., "The First centuries of the Otoman Military Organization, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* (1977, c. XXX), s. 147-183.
Kiel, M., "A Note on the History of the Frontiers of the Byzantine Empire in the 15th Century," *Byzantinische Zeitschrift* (1973, c. LXVI), s. 351-53.
Langlois, V., "Notice sur le Sabre de Constantin XI, Dernier Empereur de Constantinople Conservé à l'Armeria Reale de Turin," *Revue Archeologique* (1857, c. XUV/I), s. 292-94.
Mango, Cyril, *Byzantine Architecture*, Londra 1978.
Mango, Cyril ve Dagron, Gilbert, *Constantinople and its Hinterland: Papers from the Twenty-seventh Symposium of Byzantine Studies, Oxford April 1993*, Aldershot 1995.
Mango, Cyril, *The Oxford History of Byzantium*, Oxford 2002.
McGeer, Eric, *Sowing the Dragon's Teeth. Byzantine Warfare in the tenth Century*, Dumbarton Oaks Studies XXXIII, Washington DC 1995.
Melville, Jones, J. R., (çev.), *The Siege of Constantinople 1453: Seven Contemporary Accounts*, Amsterdam 1972.
Mihailovic, K., (ed. ve çev. B. Stolz), *Memoires of a Janissary*, Ann Arbor 1975.
Mijatovich, C., *Constantine Paleologus, The Last Emperor of the Greeks: 1448-1453: The Conquest of Constantinople by the Turks*, Londra 1892.
Miller, T. S. ve Nesbitt, J. S. (ed.), *Peace and War in Byzantium*, Washington DC 1995.
Needham, Joseph, *Science and Civilisation in China Volume 5, Chemistry and Chemical Technology Part 7: Military Technology; The Gunpowder Epic*, Cambridge 1986.
Nicol, Donald, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Cambridge 1993.
Nicol, D. M., *The End of the Byzantine Empire*, Londra 1979.
Nicol, D. M., *The Immortal Emperor*, Londra 1992.
Nicolle, David, *Romano-Byzantine Armies 4th-9th Centuries*, Oxford 1992.
Nicolle, D., *Medieval Warfare Source Book, 2. Christian Europe and its Neighbours*, Londra 1996.
Norwich, John Julius, *Byzantium: The Apogee*, Harmondsworth 1991.
Oikonomidès, N. (ed.), *Byzantium at War*, Atina 1997.
Ostrogorsky, George, *History of the Byzantine State*, Oxford 1982.
Ousterhout, Robert, *Master Builders of Byzantium*, New Jersey 1999.
Paviot, J., *Genoa and the Turks: 1444 and 1453*, Cenova 1988.
Pertusi, A., "Le Notizie sulla Organizazione Administrativa e Militare dei Turchi nello 'Strategicon Adversum Turcos' di Lampo Birago (c.1453-1455)," *Studi sul Mediovo Cristiano Offerti a R. Morghen* içinde, c. II, Roma 1974, s. 669-700.
Philippides, M. (çev.), *Byzantium, Europe and the early Otoman Sultans, 1373-1513: An Anonymous Grek Chronicle of the Seventeenth Century* (Codex Barberinus Graecus III), New York 1990.

Philippides, M. (çev.), *The Fall of the Byzantine Empire: A Chronicle by George Sphrantzes 1401-1477*, Amherst 1980.
Pitcher, D. E., *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, Leyden 1972.
Rolland, M., *Le Siège de Constantinople 1453*, 1989.
Runciman, S., *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge 1965.
Shaw, S., *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, c. I, 1280-1808, Cambridge 1976.
Stacton, D., *The World of the Last Day*, Londra 1965.
Treadgold, Warren, *Byzantium and its Army 284-1081*, Kaliforniya 1995.
Tsangadas, B. C. P., *The Fortifications and Defences of Constantinople*, New York 1980.
Turkova, H., "Le *Siège* de Constantinople d'après le Seyahatname d'Evliya Celebi, "*Byzantinoslavica* (1953, c. XIV), s. I-I3.
Turnbull, Stephen, *The Ottoman Empire 1326-1699*, Oxford 2003.
Turtledove, Harry, *The Chronicle of Theophanes*, Philadelphia 1982.
Van Millingen, Alexander, *Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*, Londra 1899.
Whitby, Michael ve Whitby, Mary, *Chronicon Paschale 284-628 AD*, Liverpool 1989.
Whittow, Mark, *The Making of Orthodox Byzantium 600-1025*, Londra 1996.
Williamson, G. A. (çev), *Procopius: The Secret History*, Harmondsworth 1966.

Yayınevinin eki: Coğrafi adlar, özel adlar ve terimler

Aşağıdaki ek, metne çevirmen tarafından dahil edildi. Metinde geçen çok sayıdaki Yunanca özel ad ve terimin alfabetik bir liste içinde ve Türkçe karşılıklarıyla verilmesinin, okurun işini kolaylaştıracağını düşündük. Yunanca kelimeler metinde, sol sütundaki gibi çevriyazıyla verildi. Ortadaki sütundaysa aynı kelimeler Erasmus'un telaffuz şekliyle ve bazen Latinceleriyle yer alıyor. Sağdaki sütunda ise söz konusu kelimelerin, gerektiği takdirde, Türkçe karşılıklarını belirttik.

Antik Yunancanın nasıl telaffuz edileceğine dair tartışma, Batılı klasik çağ bilginlerinin aralarında kullanmak üzere "standart" bir yazı şeklini benimseme talebiyle başladı. Hollandalı hümanist Erasmus'un (y. 1465-1536) bu konuda geliştirdiği telaffuz şekli, bilim dünyasında bugün de kullanılan Erasmus sistemini doğurdu. Yunanca kelimelerin İngilizce ve benzer dillerde nasıl ifade edileceğiyle ilgili sorun böylece ortak bir "kodlama"yla çözülmüş oldu. Erasmus'un önerisi antik Yunancanın Latince temelli dillere yakınlığına dayanıyordu ve çoğu zaman keyfi nitelikteydi. Antik Yunanca'nın nasıl telaffuz edildiğine dair hiçbir bilgi olmadığı halde, Erasmus kendi spekülatif telaffuz ve "harfleme" sistemini geliştirdi.

Batı dillerindeki bilimsel eserlerin neredeyse tamamında, Yunanca terim ve özel adlar bu Latinceleştirilmiş hecelemeye göre yazılıyor. Oysa Rusça ve diğer Slav dillerinde antik Yunanca adların telaffuzu Batı Avrupa'dan daha iyi korundu. Bizim bu çeviride yaptığımız da, bir bakıma Slav dillerinin yaklaşımını benimsemek oldu, yani Yunanca terim ve özel adları Latinceleştirilmiş İngilizce telaffuzlarıyla yazmak yerine, doğrudan Yunanca yazılışlarını temel alarak Türkçe çevriyazıya aktarmak oldu. Zaten bu konuda Türkçedeki kural da şöyle: Latin alfabesini kullanmayan dillere ait özel adlar, Türkçe okunuşuna göre yazılır. Bu nedenle kiril alfabesini, Arap alfabesini, Yunanca, Ermenice, İbranice, Çince gibi alfabeleri kullanan dillerden gelen özel adları Türkçe okunuşuyla yazmak, yani çevriyazıyla aktarmak gerekiyor.

Kolayca saptanabileceği üzere, çevriyazıyla verilen Yunanca özel ad ve terimlerin pek çoğu, Erasmus sistemine kıyasla Türkçede çok daha kolay okunulup yazılabiliyor. Öte yandan bilim dünyasının ortak bir yazı sistemi talebini de tabii anlayışla karşılamak gerekiyor. Aşağıdaki gibi bir listeyle, bu kitapta Türkçe çevriyazının kolay okunurluğu ile bilimsel metinlerde gelenek haline gelmiş Erasmus sistemi böylece bir kez daha birleştirilmiş oldu. (Böyle bir uygulama daha önce yine Kitap Yayınevi'nin bastığı *Bizans Tarih Atlası*'nda gerçekleştirilmişti.)

Abidos	Abydos	Çanakkale'nin 8 km kuzeyinde antik kent
Adrianopolis	Hadrianopolis	Edirne
Agathopolis	Agathopolis	Ahtapolu
Aheloos	Acheloos	Kuzey Yunanistan'da ırmak
Ahilleas	Achilleus	
Akrinon	Akroinon/Acroinon	Konya ilinin sınırları içinde antik kent
Aleksandria	Alexandria	İskenderiye
Aleksiad	Alexiad	
Aleksios Strategopulos	Alexios Strategopoulos	
Anhialos	Anchialos	Ahyolu, Karadeniz kıyısında, bugünkü adı Pomorie olan antik kent (Bulgaristan)
Ankira	Ankyra	Ankara
Anthemios	Anthemius	
Antiohia	Antiokheia/Antiocheia	Antakya
Arkadiopolis	Arcadiopolis	Lüleburgaz
Arkadios	Arcadius	
Artavasdos	Artabasdos	
Attalia	Attaleia	Antalya
Attaliatis	Attaleiates	Antalyalı
Mihail Attaliatis	Michael Attaleiates	
Ayia Theodosia	Aghia Theodosia	Aya Kapısı
Ayia Varvara	Aghia Barbara	Azize Barbara Kapısı/ Top Kapısı
Ayia/Agia Sofia	Aghia Sophia	Ayasofya
Ayios İoannis	Aghios Ioannes	
Ayios Stefanos	Aghios Stephanos	Ayastafanos
Bizantion	Byzantion (Yun.)/Byzantium (Lat.)	Bizans
Vukoleon	Bucoleon	
Çakas	Tzachas	Çaka
Damaskos	Damascus	Şam
Didimotihon	Didymoteikhon	Osmanlı dönemindeki adı Dimetoka
dimarhos	*demarchos*	
Dimitrios Kantakuzinos	Demetrios Kantakouzenos	
Diplokionion	Diplokionion	Beşiktaş
Dirrahion	Dyrrachium	Dalmaçya'da, bugünkü adı Dürres (Sırpça ve Makedonca Dıraç) olan Roma kenti (Arnavutluk)
druggi (ç)	drouggoi	tugaylar
dukes (ç.)	doukes	dukalar/dükler
Efesos	Ephesus	Efes
Efratis	Euphrates	Fırat
Eleni Dragas	Helena Dragas	
eparhos	eparchos	
Epivatos	Epibatos	Selimpaşa
Efheta	Eukhaita/Euchaita	Avkat (Çorum)
Evdomon	Hebdomon	
Evgenios/Evgeniu	Eugenius	Yalı Köşkü Kapısı
Evrippos	Eurippos	Eğriboz
Fere/Ferre	Ferai	Osmanlıca Ferecik
Filippopolis	Philippopolis	Filibe, bugünkü adı Plovdiv (Bulgaristan)
Fokas	Phokas	
Fotios	Photius	
Halis	Halys	Kızılırmak
Halkedon	Khalkedon/Chalcedon	Kadıköy
Halkondilas	Chalkondylas	
Harisios	Charisius	Edirne Kapısı
Harisu	Charisus	Edirne Kapısı
Hora	Chora	Kariye
Hrisopolis	Chrysopolis	Üsküdar
Hronografia	Chronographia	
İeronimos	Hieronymus	
igumenos	hegoumenos	

İkonion	Iconium	Konya
ikumeni	*oikoumenê*	
İoannis Kantakuzinos	Ioannes Kantakouzenos	
iperpiron	*hyperpyron*	
İraklia	Heracleia	Karadeniz Ereğlisi
İraklios	Heraclius	
İrini	Eirene	
İsaakios	Isaac	
İustinianos	Justinianus	
İustinos II.	Justinos II.	
katafrakti	*kataphraktoi*	
kavallarika	*kaballarika*	
Kesaria	Kaisareia/Caesarea	Kayseri
Kherson	Cherson	
Kiros	Cyrus	
kivirreote (ç.)	*kibyrrhaiotai*	
Kizikos	Kyzikos/Cyzicus	Kapıdağ Yarımadası'nda antik kent
klisurarhia	*kleisourarchia*	
klivani	*klibanoi*	zırhlar
klivanion	*klibanion*	zırh
klivanofori	*klibanophoroi*	[ağır zırhlı süvariler]
klivanoforos	*klibanophoros*	[ağır zırhlı süvari]
Komneni	Komnenoi	Komninoslar
Komninos	Komnenos	
Komotini	Komotene	Gümülcine
Konstantinos	Constantinus	Konstantin
kontuvernia	*kontoubernia*	
Kozmas ve Damianos	Cosmas ve Damianus	
Kritovulos	Kritoboulos	
Lemokopia	Laimokopia	
Leon Tornikios	Leo Tornices	
Leon	Leo	
Likos	Lycus	Bayrampaşa Deresi/Vadisi
Lionis Klivanarii	*Leones Clibanarii*	
Lukas Notaras	Loukas Notaras	
Maksimian	Maximian	
Manuil Hacikis	Manuel Hadzikis	
Manuil İagari	Manuel Iagari	
Manuil Vriennios	Manuel Bryennius	
Mariça	Maritza	Meriç [Irmağı]
marzovarvula	*marzobarboula*	[kısa cirit değneği]
Mattheos Asanis	Matthaios Asanes	
Meandros	Maiandros/Maeander	Büyük Menderes Irmağı
Mesimvria	Mesembria	Misivri
mesotihion	*mesoteichion*	orta sur
Meteorion	Meteoreon	
Mihail Attaliatis	Michael Attaleiates	
Mihail Otorianos	Michael Autoreianos	
Mihail VIII. Paleologos	Mikhael VIII. Palaiologos	
Monemvasia	Monembasia	
Nikea	Nicaea	İznik
Niki	Nike	Zafer (Tanrıçası)
Nikiforos II. Fokas	Nikephoros II. Phocas	
Nikiforos III. Votaniatis	Nikephoros III. Botaneiates	
Nikiforos Paleologos	Nikephoros Palaiologos	
Nikitas Honiatis	Niketas Choniates	
Nikomidia	Nicomedeia	İzmit
Odigitria	Hodegetria	
Orea	Horaia	
Oriyenis	Origen	
Osios Lukas	Hosios Loukas	

paksimadion *paksimation*	paximadion/*paximation*	peksimet
Palamidis Gattilusi	Palamides Gattilusi	
paratihion	*parateichion*	
perivolos	*peribolos*	
Petrion	Petrion	Petri Kapısı
Piyi/Pigi	Pege	Piyi/Pigi Kapısı [Silivri Kapısı]
Piramos	Pyramos	Ceyhan Irmağı
Platia	Platea	Unkapanı Kapısı
polis	*poleis*	kent
Polivios	Polybius	
Pontos	Pontus	
Porfiroyennitos	Porphyrogenitus	
(Porta) İs Pigas	(Porta) Eis Pegas	Cibali Kapısı
Porta Ksilokerku	Porta Xylokerkou	Ahşap Sirk Kapısı
Porta Poliandriu	Porta Polyandriou	Mezarlık Kapısı
Porta tu Defteru	Porta tou Deuterou	İkincinin Kapısı
Prokopios	Procopius	
pronia	*pronoia*	
Prosforianos	Prosphorianos	Sirkeci'nin doğusunda liman
Psamathia	Psamathia	Samatya
Rangavis	Rhangabe	
Rigion	Rhegion	Küçükçekmece
Romei	Rhomaioi	Romalılar
Samothraki	Samothrake	Semendirek Adası (Yunanistan)
Sarantakopa	Sarantacopa	Balta Limanı
Selevkia	Seleuceia	Silifke
Selimvria	Selimbria	Silivri
Sidirokastron	Siderokastron	
Sinopi	Sinope	Sinop
skifati	*scyphate*	
Smirna	Smyrna	İzmir
Sofia	Sophia	
Stenia	Stenia	İstinye
Strimon	Styrimon	Karasu, Bulgarca adı Struma
Studion/Studios	Stoudion/Stoudios	
Taktika	*Tactica*	
Theofanis	Theophanes	
Theofilos Paleologos	Theophilos Palaiologos	
Theodoros II. Paleologos	Theodorus II Palaiologos	
Theofilaktos	Theophylactos	
Therapia	Therapia	Tarabya
Thessaloniki	Thessalonike/Thessalonica	Selanik
Thives	Thebes	
Thrakision	Thrakesion	
Trapezus	Trapezous	Trabzon
turma	*tourma*	tümen
turmarhis	*tourmarchês*	albay
turme	*tourmai*	tümenler
Vardas Skliros	Bardas Skleros	
Vasilios	Basileios	
Vekkos	Bekkos	
Velisarios	Belisarius	
Vlaherna	Blachernae	
yeniçari	*gianitzaroi*	yeniçeriler
Yeorgios Françis	Georgios Phrantzes/Sphrantzes	
Yeorgios Yemistos Plithon	Georgios Gemisthos Plethon	
Yimnopelagision	Gymnopelagesion	
Yirolimni	Gyrolimne	"Gümüş Göl Kapısı"
Zoodohos Piyi	Zoodochus Pege	Hayat Veren Kaynak

Dizin

Adalar Denizi Dukalığı 110
Adrianopolis [Edirne] 165; Muharebesi 61
Ahaia Prensliği (Peloponez) 110
Aleksios I Komninos 37, 42, 51, 65, 77, 85, 103, 157, 161, 179, 184
Aleksios IV. 108
Aleksios V 110, 210
Aleksios Strategopulos (Bizans komutanı)148
Alp Arslan (Selçuklu Sultanı) 51
Altın Kapı 143-146, 161, 167, 182, 189, 241-242, 257, 265
Altın Orda Devleti 198
Anadolu 51, 57-58, 60, 74, 77, 107, 110, 113, 184, 198, 224
Andronikos II Paleologos 111, 141, 156
Andronikos III. 161
Ankara Muharebesi 113
Anna Komnina 184
Anthemios 125, 128
Antiohia [Antakya] 86
Arap orduları 25, 33
Arap-İslam İmparatorluğu 33
Arkadiopolis [Lüleburgaz] Hisarı 90
Arnavutlar 113, 230
Askeri Kapılar; Birinci 143; Üçüncü 148, 257; Dördüncü 148; Beşinci149-150
Atina 110; Haçlı Prensliği 198
Attila (Hun İmparatoru) 127, 138
auxilia 67
Avarlar 23, 31, 46
Ayasofya 164
Ayazma Kapısı bkz. Piyi Kapısı
Ayia Sofia Kilisesi 154, 211, 255, 259, 265
Ayios Dimitrios Manastırı 220
Ayios Romanos Kapısı [Top Kapısı] 168, 242, 244, 252, 259-260, 264
Aziz Kozmas Manastırı 157

Balkanlar 23-27, 31, 33, 37, 45-46, 50-51, 55, 58, 63, 93, 107, 110, 115
Baltalimanı 215
banda [alaylar] 68
Bayezid I. (Yıldırım) 113, 167, 179, 213
Belgrad Kapısı 136, 147, 193
Bizans 21, 23-25, 27, 33-34, 37, 46-51, 54-55, 58, 65, 80, 97-98, 102, 104, 107, 108-111, 113, 115-117, 144, 149, 151, 159, 164, 191, 198, 201, 204, 270; alayları (allagia) 68-69, 230; Devleti 45, 57, 62, 115; arbaletçileri 37, 161, 230; diplomasisi 54; donanması 172, 186, 230; imparatorları 27, 33, 102, 104, 107, 125, 136, 146, 148, 162, 168, 201, 219; İmparatorluğu 21, 23-27, 29, 31, 33, 36-37, 55, 57, 93, 104, 107, 125, 136, 148, 165, 169, 173, 229, 231, 268; ikmal 105; kayıtlar bürosu 74; imparatorluk ailesi 43; kaleleri 246; kasabaları 237; kaynakları 31; kiliseleri 131; köylüleri 206; kronikleri 162; kültürü 62; muhafız alayları (tagmata) 60; orduları 24, 29, 33, 35, 37, 41-43, 46-47, 51, 53, 55, 58, 60-61, 65, 68-70, 72, 74, 77, 80, 83-84, 87-88, 90, 95, 100, 115-116, 148, 161-162, 230; paralı askerleri 51; piyadeleri 33, 35, 37, 67, 76; savaşları 36; stratejisi 54; subayları 33; süvarisi 33, 35, 37, 67, 69, 161, 224; topçusu 167, 169; yol sistemi 23, 26; ayrıca bkz. Roma (Doğu)
Bizanslılar 21, 33, 46-47, 51, 55, 65, 91, 98, 110, 113, 164-165, 167, 176, 198, 206, 214, 228, 235, 238, 241, 253
Bizantion 21
Boğaziçi 21, 136, 203, 215, 249, 268, 270
Bruttium 46
Bulgar(lar) 23, 33-35, 49, 60-61, 72, 91, 182; Hanları 33, 61, 182; Hanlığı 33, 45; İmparatorluğu 63; katili 34
Bulgaristan 33, 37, 56, 113, 182
burçlar 128, 147-148 ayrıca bkz. surlar
Bursa 237
Byzantium 121, 122, 149-151, 164

Caernarfon Şatosu 193
Calabria 46
casus ağı 23, 53
Ceneviz 113, 198, 241, 264, 270, ; askerleri 211; donanması 138, 242, 267; silahları 167
Cenevizler 215, 230
Cenova 51, 198, 211, 219
Charles (Charlemagne, Büyük) 46
cohortes 67
Constantinus I (Büyük) 21, 67, 95, 121-122, 125, 136, 164

Çaka Bey (Smirna Emiri) 161
Çanakkale Boğazı 121, 136, 198, 203, 248, 252, 268

Damianos Manastırı 157
dromos 100
Dukas 168, 215, 246
dukes 74

Edirne 198, 203, 206, 237, 242, 267
Edirne Kapısı 149-151, 193 ayrıca bkz. Harisios Kapısı
Edward I. (İngiltere Kralı) 192-193
Eflak 204
Eğrikapı 153, 156
Emevi(ler) 51
Evrippos [Eğriboz] valisi 76

Filippopolis [Filibe/Plovdiv] 86; Hisarı 62
Firuz Bey (Osmanlı komutanı) 206
Fotios (Patrik) 183
Frank(lar) 35, 80; Krallığı 50; şövalyeleri 72
Friedrich II. 110

Galata 113, 141, 167, 229, 238, 241, 243, 249, 264, 268
Gelibolu 204, 227, 238
gerilla savaşı stratejisi 25, 33, 57
Girit 61
Gjergj Kastriyoti bkz.İskender Bey
Got(lar) 61, 125; askerleri 147

haberleşme 24-27, 33
Haçlı(lar) 98, 108, 116, 162, 185, 189; deniz kuvvetleri 186; ordusu 107-108, 113, 129, 136,

157, 185-186, 192, 198; Seferleri 113, 167, 185, 195; Birinci 184; Üçüncü 184; Dördüncü 37, 45, 48, 51, 73, 107, 129, 141, 146, 162, 184-185; Altıncı 185; Yedinci 193
Hadrianus (İmparator) 164
Haliç 121, 128-129, 136, 141, 152-153, 157, 164, 186, 231, 235, 242-243, 246, 249, 257, 264, limanı 143
Halil Paşa (Sadrazam, Çandarlı) 198, 201, 203-204, 213-214, 249, 256-257, 265, 267
Harisios Kapısı [Edirne Kapısı] 149-150, 242, 244, 253, 257 ayrıca bkz. Edirne Kapısı
Harold Hardrade162
Hasan (Ulubatlı) 260
Havariyun Kilisesi 265
Hazar(lar) 24, 49; İmparatorluğu 61
Hıristiyan(lar) 21, 29, 98, 159, 185, 249, 270; devletler 268; gemileri 198, 203, 215, 246, 248-249, 252, 264; Ortodoks Kilisesi 229; Roma 21, 39, 57, 65, 95; süvariler 223, 237
Hippodrom fraksiyonları 125, 148
Hücum Kapısı 150

Innocentius III. (Papa) 183

İbrahim Bey (Karaman beyi) 202
İbrahim Paşa (Çandarlı Ali Paşa'nın oğlu) 213
İbrahim Paşa (Edirne Kadısı) 214
içsavaş 45, 65, 112-113, 202
igumenos 220
İoannis I Çimiskis 62, 85-86, 91, 146
İoannis II. 77
İoannis V Paleologos 161, 167
İoannis VI Kantakuzinos 112-113, 161
İoannis VII Paleologos 141, 167
İoannis VIII Paleologos 113, 147-150, 156, 215, 229
İonya Adaları 198
İraklios (İmparator) 31, 102, 129, 146, 164; Kapısı 157; Surları 156-157, 182
İrini (İmparatoriçe) 60, 148
İsa Kapısı 143
İsaakios II Angelos 108, 156, 185
İshak Paşa (Anadolu Beylerbeyi) 237
İskender Bey (Gjergj Kastriyoti)198
İslam 117; orduları 115; fetihleri 41
İstanbul 153, 164
İtalya 46, 49-50, 54, 198, 219, 228
İtalyan ticaret cumhuriyetleri 23
İustinianos (İmparator) 23, 29, 37, 46, 107, 138, 164
İustinos II. 148

Juan de Peralta 161

Kafkasya 55, 72
Kaligaria Kapısı [Eğrikapı] 154, 253, 257
Kalinikos 171
Karaca Bey (Rumeli Beylerbeyi) 237
Karaman hükümdarı 201-202
katafrakti 70
kerketon 87
Kıbrıs 61
Kırım Hanlığı 198
Kırım Yarımadası 198
Kiev Rusları 35
Kilikya 61
Kizikos [Kapıdağ] Yarımadası 238
Komninos hanedanı 36, 42-43, 47, 73-74
Konstantin Mihayloviç 225
Konstantinopolis 268; donanması 201, 210; düşüşü/fethi 153, 201, 215, 219, 268, 270-271; kuşatmaları 24, 172, 180, 197, 213-215, 223-226, 230-231, 241-242, 250; savaş 24, 27, 29, 31; savunma 31, 33, 168, 171, 230, 241; silahlar 24, 36, 83; ayrıca bkz. surlar
Konstantinos (Despot) bkz. Konstantinos XI.
Konstantinos (Doğu Genel Valisi) 148
Konstantinos V. 33, 45, 59, 85, 93, 98, 146-148
Konstantinos VI. 148
Konstantinos VIII. 148
Konstantinos XI 20, 23, 150, 153-154, 198, 202, 204, 206, 211, 215, 219, 231, 241, 244, 252-253, 260, 264-265, 268
Kırım (Bulgar Hanı) 45, 156
Kuman(lar) 49; okçuları 72

Latin(ler); Haçlıları 230; İmparatorluğu 110; Kiliseleri 221
Leon III. 33, 93, 126, 147-148, 171
Leon IV. 148
Leon V. 129, 156, 182; Leon Suru 156-157 ayrıca bkz. surlar
Leon VI. 117
Leonardo Tacco III. 198
Levunion Dağı Muharebesi 161
Likos [Bayrampaşa] 149; Vadisi 143, 257
limitanei 73-74
Litvanya Krallığı 201
Liutprand (Cremona'lı) 24, 54
Lombard(lar) 46; Krallığı 50

Macaristan 204, 228; Krallığı 50
Macarlar 23-24, 198
Makedonya 113
Malazgirt Hisarı 65
Malazgirt Muharebesi 51, 60
Mancınık(lar) 134, 141, 159, 165, 180-181, 186, 227, 253
Manfred (Sicilya Kralı) 110
Mantzikert [Malazgirt] Muharebesi bkz. Malazgirt Muharebesi
Manuil I. Komninos 47, 50, 77, 129, 153; Suru 153, 156
Manuil II. 215
Manuil Vriennios (Bizans soylusu)148
Marmara 121, 125, 131, 136, 143, 148, 235, 237-238; surları 265
Mehmed II (Fatih) 37, 113, 136, 151, 168, 191, 197-198, 2001-204, 206, 211, 213-215, 223-226, 228-229, 237, 242, 244, 246, 249, 252, 255-257, 260, 264-265, 267-268, 270
Mermer Kule 143
Mezarlık Kapısı 150
Mihail Attaliatis 72
Mihail Otorianos 110
Mihail VIII. Paleologos, 110, 141, 146, 164
Mihrimah Sultan Camii 151
Moğol kuvvetleri 113 ayrıca bkz. Altın Orda Devleti
Mora 208; despotları 198
Murad II. 198, 213-214
Murus Bacchatureus 150, 154
Müslüman(lar) 23, 35, 47, 51, 55, 80, 117, 181, 184, 228; Orduları 51

Negroponte [Eğriboz Adası] 210
Niğbolu Muharebesi 113
Nikiforos I. 34, 45, 60, 182
Nikiforos II. Fokas 61, 84-85, 98, 102
Nikiforos III. Votaniatis 157
Nikitas Honiatis 162
Nikopolis 76
Norman(lar) 35, 51, 72, 184
numerus 67

okçu(lar) 33, 76, 87-88, 91, 116, 136, 159, 161, 165, 182, 186, 187; piyadeler 230; ayrıca bkz. Kuman okçuları
Orea Kapı (Bahçe Kapısı) 242, 264
Orhan (Şehzade) 201-202

Ortodoks(lar) 21, 39, 80, 98, 102, 151, 252, 268; kiliseleri 49, 211, 221, 265; patriği 211; ruhban sınıfı 211
Osmanlı(lar) 37, 110, 112-113, 117, 141, 144, 164, 167, 184, 191, 197-198, 203, 210, 213, 225-227, 235, 238, 242, 244, 248, 253, 260, 265, 271; Anadolu kuvvetleri 60, 72, 237, 243, 257; askerleri 206, 214, 223-224, 252, 264; Devleti 214; donanması 204, 215, 227-228, 231, 235, 238, 241, 246, 248-250, 252, 257, 263; hanedanı 51; İmparatorluğu 198, 201, 249, 268; kapıkulları 197, 223; ordugâhı 242, 246, 249, 256; orduları 111, 208, 223-225, 227, 243, 252-253, 255, 263; saldırısı 220, 225, 230, 252, 257; sipahiler 223; serhatkulu süvarisi 224; topçuları 134, 154, 191, 206, 225, 231, 237-238, 244, 246, 253, 259; Yeniçerileri 151, 203, 214, 260; yerlikulu piyadesi 224
Ostrogotlar 46

Papalık 23, 29, 49
paralı asker(ler) 31, 35-36, 51, 65, 72-73, 82, 84, 111-112, 115, 161-162,
Peçenek(ler) 24, 49, 72, 91, 161; okçuları 90
Peloponez 113; thema'ları 76
perivolos 134, 136
Pers(ler) 31; İmparatorluğu 23, 29, 31; Savaşı 31
Petria [Petrion] Kapısı 188
Pisa 23, 51
Pius II. (Papa) 167, 221
Piyi Kapısı [Silivri Kapısı] 147, 242, 257
Pliska 60
Polivios 122
Porfiroyennitos Sarayı [Tekfur Sarayı] 143, 191
Porta Ksilokerku 151

Roma 21, 25-26, 29, 46, 55, 95, 125; Katolik Kilisesi 211, 221; savaş makineleri 165; uygarlıkları 117
Roma [Doğu] 31, 41, 46-47, 50, 60, 65, 74, 86, 91, 93, 97-99, 102, 125, 180, 188, 193; birlikleri 104; Devleti 33, 39, 77, 98, 102, 107; İmparatorluğu 21, 27, 29, 31, 48, 51, 93, 107, 113, 116, 197 ayrıca bkz. Bizans
Romanos IV 36, 42, 65, 85; Kapısı 149
Rum ateşi 169, 171, 180
Rumeli 223-224, 237; birlikleri 237, 243
Rumeli Hisarı 198, 204, 206, 211, 215, 237
Rus(lar) 24, 35, 48-49, 61, 91, 183; saldırısı 184
Rusya 161, 198, 201

Saruca Paşa 257
savlecan 69
Selçuklu(lar) 36, 42, 49, 51, 72, 111, 116; beylikleri 107
Sırbistan 204
Sırp(lar) 23, 49, 113, 237; İmparatorluğu 46
Sicilya 34, 46-47, 248; Norman Krallığı 51
Sigismund I. (Macar Kralı) 113
Silivri Kapısı 147, 148
Simeon (Çar) 45, 61
Sirk Kapısı 151
Slav(lar) 230; şeflikleri 49
surlar 122, 125, 127-129, 131, 141, 143, 154, 161, 164, 174, 179-181, 184-185, 191-193, 204, 206, 227, 235, 237-238, 241, 256, 259; (deniz) 136, 141, 179; (dış) 134-136, 147, 156; (Haliç) 252, 257; (iç) 125, 131-132, 134, 136, 144, 147-148, 151, 156, 231; (kara)136, 141, 179, 248, 265; (Marmara) 265; seğirdim yolu 134, 157

Şahabeddin Paşa 201
Ştefan VI. Uroş Duşan 112, 161

tagmata (alaylar) 59, 68, 79, 82, 84
Taktika 117
Tekfur Sarayı 125, 152-153, 191
Tenedos Adası (Bozcaada) 198
Tesalya 113
thema/themata 58-60, 65, 69, 72, 74, 76, 79-80, 82-85
Theoderic 29
Theodoros II. 215
Theodosia Kapısı [Ayakapı] 257
Theodosios (Diyakoz) 102
Theodosios I. 145-146
Theodosios II. 124-125, 136, 145, 148, 192; Surları 125, 127-128, 131-132, 136, 141, 144, 148, 150-153, 180, 191
Theofanis 159, 171
Theofilaktos (Başpiskopos, Ohrili) 104
Theofilos 146
Thessaloniki (Selanik) 25, 76, 105, 113, 180; Krallığı 110
Thives dukalıkları 110
Thomas Paleologos 215
Timurlenk 113
Top Kapısı 149, 193
Trabzon İmparatorluğu 198, 208
Trakya 57, 113
triskelia 87
Tuna 55
turme [tümenler] 69

Valens (İmparator) 60, 124
Vandallar 46
Vardas Skliros (General) 86
Vareng Muhafızları 35, 48, 161-162, 164, 187
Varna 198; Muharebesi 113, 214
Vasil II. 221
Vasilios (Aziz) 95
Vasilios I. 146
Vasilios II. 34, 45, 49, 56, 63, 72, 146, 148
Velisarios (General) 138
Venedik 48, 51, 108, 185, 204, 219, 228, 241, 268; Cumhuriyeti 51; gemileri 242, 249; Senatosu 203, 267
Venedikli(ler) 37, 46, 185-187, 210, 227, 230, 267; Haçlılar 138, 185; tüccarlar 211
vergiler 23-24, 26, 31
vexillationes 67
Via Egnatia 145
Vitiges (Ostrogot Kralı)165
Vizigotlar 46
Vladimir (Rus Çarı) 49
Vlaherna 129, 157; Kapısı 156-157, 184; Sarayı 141, 156, 164, 168; surları 260

Yedikule Hisarı 143, 191
Yeni Mevlevihane Kapısı 148
Yeorgios (Pisidyalı) 102
Yeorgios Françis 153-154
Yerebatan Sarayı 164
Yimnopelagision Adası 104
Yirolimni Kapısı 156

Zağanos Paşa 201
Zoodohos Piyi [Hayat Veren Kaynak] 147